

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

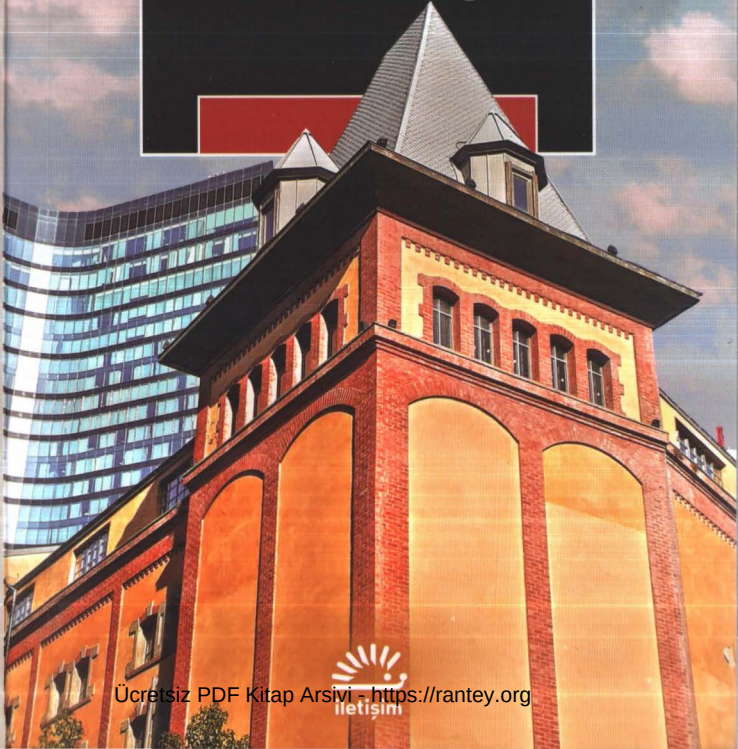
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Çağlayan Kovanlıkaya, Derya Fırat,
Egemen Yilgür, Şükrü Aslan,
Aydın Dikmen Özarslan

Bomonti

Kentsel Dönüşüm ve
Mekânın Belleği

ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA
DERYA FIRAT
EGEMEN YILGÜR
ŞÜKRÜ ASLAN
AYLIN DİKMEN ÖZARSLAN

Bomonti
Kentsel Dönüşüm ve Mekânın Belleği

İletişim Yayınları 3004 • Araştırma-İnceleme Dizisi 492

ISBN-13: 978-975-05-3069-2

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Melike Işık Durmaz

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Aylin Dikmen Özarslan, 2019

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA
DERYA FIRAT
EGEMEN YILGÜR
ŞÜKRÜ ASLAN
AYLIN DİKMEN ÖZARSLAN

Bomonti

Kentsel Dönüşüm ve
Mekânın Belleği

ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA Orta ve lise öğretimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını ve "1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, feminist teori, Türk modernleşmesi ve Türk düşün insanları, kültürel çalışmalar konularıyla ilgilenmektedir. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

DERYA FIRAT Université de Paris IX Dauphine'de Siyaset Bilimi yüksek lisansını ve École des Hautes Études en Sciences Sociales-Paris'te Sosyoloji yüksek lisansını tamamladı. 2005 yılında EHESS'te, sosyoloji alanında doktora tezini savundu. Kolektif bellek, kültürel üretim alanları, gençlik sosyolojisi, göç sosyolojisi, tarihsel olay ve kuşak ilişkisi, yaşam stilleri konularında çalışan Derya Fırat, *Sokağın Belleği: 1 Mayıs 1977'den Gezi Direnişine Toplumsal Hareketler ve Kent Mekanı* isimli (Dipnot Yayınları, 2014) bir derleme kitabın editörlüğünü yapmıştır. *Teorik Bakış* dergisinin "Kapatılma" sayısını hazırlayan Fırat'ın, Cihan Erdal ile birlikte hazırladığı *Devrimci bir Püsula: Gezi* (Ayrıntı Yayınları, 2017) başlıklı bir derlemesi daha bulunmaktadır. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

EGEMEN YILGÜR Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. "Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinde Ücretli İstihdam ve Politizasyon Deneyimleri" başlıklı teziyle 2014 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda doktor unvanı aldı. Halen Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü'nün kadrosunda yer alan Yılğür, çalışmalarını peripatetik ve geç-peripatetik topluluklar, kent yoksulluğu, prekapitalist toplumsal dokuların kapitalist toplumlar da yeniden üretimi gibi çeşitli alanlarda sürdürmektedir.

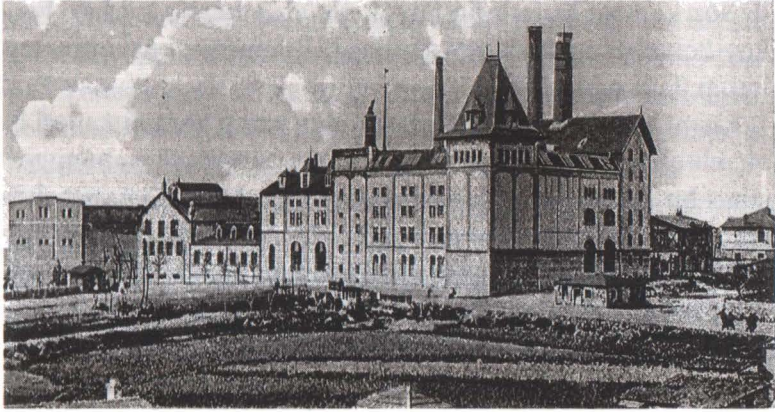
ŞÜKRÜ ASLAN Lisans eğitimini MSÜ Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Kentsel Enformel Sektörler" konulu çalışmasıyla yüksek lisans, "Toplumsal Mücadeleler ve Kent" konulu çalışmasıyla doktora derecesini aldı. Kent, göç ve etnisite sosyolojisi üzerine çalışan Aslan, Türkçe, İngilizce ve Fransızca dillerinde yayımlanmış on beş kitabın yazarı ya da derleyicileri arasında bulunmaktadır. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

AYLIN DIKMEN ÖZARSLAN İstanbul Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora derecesini aldı. Çalışma alanları sağlık ve tıp sosyolojisi, çocukluk sosyolojisi ve kültürel antropolojidir. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
BOMONTİ’NİN ÇOKKATMANLI BELLEĞİ	
DERYA FIRAT	21
İstanbul’da bir İsviçre kolonisi mi?	24
İstanbul’un ilk <i>Biergarten</i>’ı: Bomonti Bira Bahçesi	32
“Lüks değil, lüküs!” hayat	42
Kozmopolitizm nostaljisi	58
Bomonti ve semtin bohem burjuvaları	74
Soylulaştırma sürecinde belleğin metalaştırılması	82
TENEKE MAHALLESİ (BOMONTİ - FERİKÖY): AKIŞLAR, KARŞILAŞMALAR VE DÖNÜŞÜM	
EGEMEN YILGÖR	89
Kent yazınında teneke mahalleler ve teneke mahallelerin doğuşu	90
Tarih ve kent yazınında Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi	95
Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin konumu	98
Enformel kuruluş ve kurucu nüfus	99
İlk tanınma girişimleri ve kısmi formalizasyon	105
Ekmek kavgası	113
Teneke Mahallesi ve Terkos istimlaki	118
1950’ler sonrası Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ve Teneke Mahalle’nin geçekonduları	120

Bugünün teneke mahallesi	127
"Ya bak ne oldu burada? Bak dereye ne oldu..."	131
BİR SANAYİ MEKÂNI OLARAK BOMONTİ	
ŞÜKRÜ ASLAN	137
İstanbul'da sanayinin mekânsal yayılması ve Bomonti'ye etkileri	141
Bomonti'nin bir "sanayi mekânı" olarak inşası	146
Sanayinin konut ve yerleşme alanına etkileri:	
Bomonti gecekonduları	154
Bomonti'de işçi eylemlilikleri, politik mücadeleler ve toplumsal hareketler	156
Bomonti'de sanayinin biçimlendirdiği gündelik hayat	164
KOZMOPOLİT BİR ORTA SINIF SEMTİ	
AYLIN DIKMEN ÖZARSLAN	183
Yeşilçam filmlerinden kalma mahalle yaşamı	184
Eğitimli ve orta sınıf semt sakinleri	192
Kentin çeperinden merkeze	195
"Nerdee Bomonti'nin o eski, kültürlü günleri?"	199
"AVM'ye gitmem, organiğe de inanmam!"	204
Bomonti'nin seküler sakinleri	211
Çokkültürlü bir mozaik?	215
Katılımcı sosyal demokrat yurttaşlar cemaati	221
Soylulaştırılan semt	223
DÖNÜŞEN SEMT: REZİDANSLAR VE DİKEY MAHALLELER	
ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA	231
Dönüşürken soylulaşan semt	233
Yatay ve dikey rezidanslarda gündelik yaşam	241
Rezidanslarda "yeni yaşam": "Bir evden daha fazlası"	249
Merkezde güvenli yaşam: "Lüks konut güvenli olmalı"	257
Kendi başına bir mahalle	261
Rezidans sakini olmak: Güvenli ama yalıtılmış bir yaşam	266
Mekânsal ve sosyal ayrışma: Rezidansla gecekondulu yan yana	270
GENEL KAYNAKÇA	277

Bomonti Bira Fabrikası ve bostanlar zamanı Bomonti, 1900'lü yıllar.

Bomonti semti, bugün Şişli ilçesi sınırları içinde yer alan, İstanbul'un en eski sanayi bölgelerinden biridir. Feriköy'ün uca bir köşesinde ortaya çıkan Bomonti, adını 1891 yılında kurulan Bomonti Bira Fabrikası'ndan almıştır ve fabrika, semtin sembolü haline gelmiştir.¹

1 Erol Tümertekin, *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1967.

Bütün semtler gibi Bomonti'nin sınırları da idari olarak belirgin biçimde tanımlanmış değildir. Daha ziyade bölge üzerine çalışan coğrafyacıların ya da genel olarak sosyal bilimcilerin semte atfettikleri sınırlardan bahsedilebilir. Bu çerçevede Erol Tümertekin, Bomonti'nin kuzey, doğu, batı ve güney sınırlarını, sırasıyla Birahane Sokak ve Baruthane Vadisi, Lala Şahin-Feriköy Fırın-Sıracevizler Sokak ve Caddeleri, Baruthane Deresi ve Umurca Deresi olarak göstermektedir.² Diğer taraftan günümüzde İncirli Dede Caddesi'nin bulunduğu ve geç Osmanlı dönemi haritalarında Sirkeci Deresi³ olarak gösterilen "Umurca Deresi"nin güney yamaçlarında aşağı yukarı Bomonti Bira Fabrikası ile eşzamanlı olarak kurulan Bomonti-Feriköy Tenekte Mahallesi, iki semt arasında bir ara kesit teşkil eder. Tümertekin ve diğerleri, sınırları belirlerken doğal yapı ve yerleşim yoğunlaşmasını göz önünde bulundurmuşsa da günümüzde söz konusu kriterlerin büyük ölçüde yetersiz kaldığı, Feriköy-Bomonti arasında net sınırlar belirlemenin büsbütün zorlaştığı ifade edilebilir.

Resmî kayıtlara bakılırsa semte adını veren Bomonti ailesi İsveçli olmakla birlikte Almanya himayesindeki Levanten girişimci bir ailedir.⁴ Kuşkusuz Osmanlı topraklarında Avrupalıların varlığı yeni bir durum değildir. 18. ve 19. yüzyıllarda Akdeniz havzasının üç kıyısına da yayılmış halde olan Osmanlı İmparatorluğu, aynı zamanda dönemin Akdeniz ticaret merkezleri olan kentlere de hâkimdir ve bu kentler çok çeşitli etnik, dinî ve ulusal aidiyetlere sahip insanların bir araya geldiği yerlerdir.⁵ Osmanlı'nın son zamanlarında İstanbul, İzmir ve İskenderiye, dönemin belli başlı kozmopolit şehirlerine örnek

2 Erol Tümertekin, "İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti", (ed.) Erol Tümertekin, *İstanbul, İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997 [1967], s. 123-125.

3 İstanbul Atatürk Kitaplığı, Harita 4925.

4 Nevzat Sağlam, "Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2017, s. 32.

5 Robert Escallier, "Le cosmopolitisme méditerranéen: Réflexions et interrogations", *Cahiers de la Méditerranée*, sayı 67, 2003, <http://journals.openedition.org/cdm/120> (8 Ekim 2019).

teşkil eder. Tarihçiler bu tür ticaret kentlerinde Levantenlerin aracı olarak oynadığı role dikkat çekmiştir. Birkaç kuşaktır Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşik olan bu aileler ağırlıklı olarak Fransız, İngiliz, Venedik, Cenevre kökenli Avrupalılardan oluşur. Levantenler Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim nüfusuyla ticari ve kimi zaman ailevi ilişkiler kurmuşlardır.⁶

Osmanlı Devleti, 1838'de imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile topraklarında sahip olduğu ticaret tekeline kaldırarak Avrupalılara iç ve dış ticaret hususunda tam bir serbestlik tanır. Bu antlaşma başlarda sadece İngiliz tebaasından olan tüccarları kapsasa da bir yıl içerisinde başka Avrupa ülkeleriyle imzalanan benzer antlaşmalar, imparatorluğu Avrupalılar için önemli bir cazibe merkezi haline getirir. Böylelikle Avrupalı iştirakçiler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Osmanlı tüccarlarıyla eşit haklara sahip olurlar. Avrupalı tüccarlara verilen bu imtiyazların sonucunda, başta İstanbul olmak üzere ülkenin batısındaki metropollere gittikçe daha çok sayıda yabancı gelmeye başlar.⁷ Yerleşikleşen bu nüfus iki dünya savaşı arasındaki dönemde İstanbul nüfusunun üçte birini oluşturacak ve bu rakam, şehirdeki esnaf ve tüccarın da % 40'ına karşılık gelecektir.⁸

Ayrıca Tanzimat Fermanı (1839), Kırım Savaşı (1853) ve Islahat Fermanı (1856) gibi diğer kritik tarihsel olaylar da söz konusu yeni yerleşimcilerin nüfus hareketliliğinin hızlanması na katkıda bulunur. O dönemde İstanbul'da Osmanlı tebaasından olmayan nüfusun genel nüfusa oranı % 15 civarındadır ve bunların önemli bir bölümü, yüzlerce yıldır göreceli özerk bir konuma sahip olan Galata, Pera ve Tophane'nin içinde yer aldığı Altıncı Belediye Dairesi'nin sınırları dahilinde hayatlarını sürdürmüştür.⁹ O kadar ki, söz konusu belediye içerisinde yaban-

6 Stéphane Yerasimos, "Du cosmopolitisme au nationalisme", (ed.) Yerasimos, *Istanbul, 1914-1923*, Editions Autrement, 1992, s. 231.

7 A.g.e., s. 4.

8 Stéphane Yerasimos, "Istanbul: la naissance d'une mégapole", *Anatoli*, sayı 7, 2016, <http://journals.openedition.org/anatoli/563>; DOI: 10.4000/anatoli.563 (8 Ekim 2019).

9 Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", (ed.) Edhem Eldem, Daniel Goffmann, Bruce Masters, *Doğu ile Batı* (Görsel ve Sözel Kültür Arşivi - <https://rautey.org>)

cı nüfusun oranı % 47'ye ulaşmıştır. Bu dönemde Pera, İstanbul'daki ve genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avrupa etkisinin sembolü konumuna gelmiştir. Yerleşik Avrupalı nüfusun beklentileriyle bağlantılı olarak, Batılı anlamda belediye-ciliğin ilk örnekleri bölgede gelişmeye başlamıştır.¹⁰

5 Haziran 1870'de meydana gelen vahim bir hadise, Altıncı Belediye sınırları içinde yaşayanları derinden etkilemiştir. Harik-i Kebir adıyla da bilinen "Büyük Beyoğlu Yangını", bir pazar günü öğle saatlerinde "Feridiye Sokağı'nda, Macar Riçini'nin kiracı olarak oturduğu evde" çıkmış, "o gün hava çok rüzgârlı olduğundan değişik yönlerde beş-altı kola ayrılarak etrafa yayılmıştır." Alevler Tarlabası'ndan Taksim'e kadar ilerlemiş, bir ucu Galatasaray Lisesi karşısında Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) tarafına çıkmış, başka bir kol Bülbul Deresi'ne inip oradan Papaz Köprüsü ile Emin Bey Camii civarına ve Sururi Mahallesi sınırından, Aynalı Çeşme'den, İngiliz Elçiliği'ni de içine alarak yine Galatasaray Lisesi civarına kadar uzanmıştır. Ayrı bir kol Kalyoncu Kulluğu tarafına ilerlemiş ve binalardan birçoğunu yakmıştır.¹¹ Beyoğlu Belediyesi Altıncı Dairesi'nin raporuna göre bu yangında toplam sekiz bin bina yok olmuştur. Yetmişbiri Rum Ortodoks olmak üzere toplam yüz dört kişinin hayatını kaybettiği ve çeşitli din ve milliyetlerden 28.689 kişinin yangından zarar gördüğü bilinmektedir.¹² Yangında za-

---

Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 180-181.

- 10 Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul. Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1993, s. 31-38; Kemal Karpat, "The Social and Economic Transformation of Istanbul in the Nineteenth Century", (ed.) Kemal Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 2002, s. 243-290; Edhem Eldem, *a.g.e.*, s. 165-248; Christoph K. Neumann, "Modernitelerin Çatışması Altıncı Daire-i Belediye, 1875-1912", (ed.) Yavuz Köse, *İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 426-454.
- 11 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Cemile Keyvanoglu, "1870 Büyük Beyoğlu Yangını", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi*, sayı 41, Bahar 2017, s. 169-189.
- 12 Anastassiadou Méropi, *Les Grecs d'Istanbul au XIXe siècle: Histoire socioculturelle de la communauté de Péra*, Brill, Leiden-Boston, 2012, s. 54.

rar görenlerin büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluştuğu, o günlerin basınında yangın felaketzedelerine yapılan para yardımını gösteren listelerden anlaşılmaktadır. Örneğin Selanik'te yaşayan Musevi cemaati, Beyoğlu yangınında zarar gören Musevilerin yardımına koşmuştur.¹³

O zamanlar daha varlığından bile bahsedemeyeceğimiz Bomonti semti açısından 1870 Beyoğlu Yangını'nın en önemli etkisi, gayrimüslimlerin ve Levantenlerin Pera'nın kuzeyine kaymaya başlaması ve bölgede kurulmakta olan Pangaltı gibi görece yeni yerleşim alanlarını şenlendirmeleri olmuştur.¹⁴ Levantenlerin ve Rum, Ermeni, Musevi azınlıkların, yavaş yavaş Beyoğlu-Galata ekseninden şehrin kuzeyine ve kuzeydoğusuna, yani Şişli ve Nişantaşı-Teşvikiye'ye doğru kaydığı bu süreçte, özellikle Pangaltı-Feriköy-Bomonti hattının öne çıktığı söylenebilir. Maurice Halbwachs'ın bir makalesi bu bilgiyi destekler niteliktedir. Halbwachs, Beyoğlu ve Galata gibi semtlerde gayrimüslim nüfusun azalışının nedenlerinden birinin, burada ikamet eden Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin Pangaltı-Bomonti-Feriköy hattına taşınması olduğunu belirtir.¹⁵

Kuruluşu yüzlerce yıl öncesine uzanan Rum köyü Tatavla'nın (Kurtuluş)¹⁶ kuzeyinde şekillenen Feriköy, söz konusu yeni yerleşim yerlerinden biridir. Adının kaynağı konusunda çeşitli rivayetler olsa da en güçlü olasılık bölgede bir av köşkü satın alan Fransız Levanten ailesi Ferry'lerin semte ismini vermiş olmasıdır.¹⁷ Yerleşim alanı olmasının yanı sıra Feriköy'de

13 A.g.e.

14 Rinaldo Marmara, *Pangaltı (Pancaldi). 19. Yüzyılın Levanten Semti*, Şişli Belediyesi, İstanbul, 2002 ve <http://www.lepetitjournal.com/istanbul/accueil/actualite/205791-les-dermiers-levantins-de-turquie-je-ne-mesens-pas-tout-a-fait-europeen-ni-tout-a-fait-oriental-3>.

15 Maurice Halbwachs, "La Population d'Istanbul (Constantinople) Depuis un Siècle", *Annales sociologiques*, cilt 3-4, 1942, s. 16-43.

16 Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi. XVII. Asırda İstanbul*, Eren, İstanbul, 1988 [1689], s. 38; Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017; Edmondo de Amicis, *İstanbul*, YKY, İstanbul, 2013 [1877], s. 63-66.

17 Hakkı Sabancı, "Feriköy Semtine Adına Veren Fransız Levanteni Tüccar Aile Beş Kuşak Ferry'ler", *Hürriyet İstanbul*, 1 Şubat 1999, s. 12; Oya Şenyurt, "19. Yüzyıl Sonlarında Feriköy'de Bulgar Rahipler ve Gürcü Rahibeler Arasında", <https://hantey.org>

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küçük ölçekli sanayi faaliyetlerinin de gelişmeye başladığı söylenebilir. Osmanlı arşiv belgelerindeki değinilere bakılırsa, bu bölgedeki tuğla, kireç ve kiremit fabrikalarının tarihi 1850'lere kadar uzanır.¹⁸ Yine 19. yüzyılın son çeyreği itibariyle Pasquale Rossi'nin tuğla,¹⁹ Pierre Rebattu'nun çömlek ve mantar,²⁰ J. Martin'in eyer ve koşum²¹ üretim tesisleri Feriköy'de faaliyete geçmiştir. Diğer taraftan Bomonti Bira Fabrikası'nın kurulması öncesinde semtte bira imalatı yapan Cosma,²² Schaffer²³ ve Grein²⁴ gibi kurumlar bulunmaktadır. Yazar Hagop Baronyan'ın anlattıklarına bakılırsa, Feriköy'de bira imalatı ve tüketimi köklü bir geleneğe yaslanır: "Bu köyde kıymetli bira yapılır. Feriköylülerin milli konularda baş gösteren uyuşukluğu, bu içkinin içilmesinden ileri gelir. (...) Diriler Beyoğlu'ndan buraya gelir; bira içmeye ve ölülerini gömmeye... Zira Beyoğlu Mezarlığı buraya taşınmıştır."²⁵

19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi şekillendiren en önemli gelişme, Levantenlerin ve sermaye sahibi diğer grupların göçü olsa da, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine sığınan göçmenlerin civar yer-

---

da Bilinmeyen Bir Arazi Anlaşmazlığı", *Akademik İncelemeler*, cilt 13, sayı 1, 2018, s. 263-290.

18 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, COA.HR.TO.427.88.1.1. 1857 senesi Ağustosunun beşi (5 Ağustos 1857).

19 Aynur Çiftçi, Uzun Yergün, "Osmanlı Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Temel Bir Yapı Malzemesi", (ed.) Ebru Erdönmez, *Modernite ve Mimari*, Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 183.

20 "Rebattu (Pierre), fabrique de poterie et de bouchons, R. Arpa-souyou, à Férikey", Cervati (frères), *Annuaire oriental (ancien Indicateur oriental) du commerce de l'industrie de l'administration et de la magistrature*, J. Pallamary, İstanbul, 1891, s. 412.

21 "Selliers et Harnacheurs ... Martin (J.), et carrossier, fournisseur de S. M. I. le Sultan, Grande Rue de Tophané, 345, G.- Fabrique à Férikey", a.g.e., s. 576.

22 "Cosma, brasseur, à Férikey", a.g.e., s. 260.

23 "Schaffer (J.), brasserie, derrière le cimetière latin, à Férikey", a.g.e., s. 424.

24 "Grein (C.), brasseur, R. Baghtché, derrière le cimetière évangélique, à Férikey", a.g.e., s. 297.

25 Hagop Baronyan, *İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti*, Can Yayınları, İstanbul, 2014, s. 134. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

leşimlerin şekillenmesindeki rolü görmezden gelinemez.²⁶ Yine kısa bir süre sonra Bomonti Bira Fabrikası'nın kurulacağı Feriköy'ün kuzey çeperindeki Sirkeci Deresi'nin yamaçlarında şekillenen Teneke Mahallesi, aynı tarihsel sürecin bir ürünüdür: 1886 yılından itibaren Romanya üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Kırım göçmenleri tarafından inşa edilme-ye başlamıştır.²⁷

Bomonti Bira Fabrikası'nın 15 Ağustos 1891 tarihli ruhsatı.²⁸ (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi - 230.115.16.1.6)

Bomonti semtinin ismini aldığı Bomonti Bira Fabrikası'nın kurucusu olan Bomonti ailesinin hikâyesine gelecek olursak, baba Christian August Bomonti, 1825'te Bern'de doğmuş, 1855'te Almanlara ait bir gemi işletmesinde mekanisyen olarak çalış-

- 26 Cavit Orhan Tütengil, *Temeldeki Çatlak*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975, s. 41; Sedat Hakkı Eldem, "Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı", *Mimarlık*, sayı 11-12, 1973, s. 8; Egemen Yılıgür, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Teneke Mahalleler: Kumkapı-Kadirga ve Nişantaşı-Taşocağı Örnekleri", *Açık Alan Sanat ve Tasarım Dergisi*, cilt 1, Sayı 0, 2019, s. 90-114; Egemen Yılıgür, "Teneke Mahalles in the Late-Ottoman Capital: A Socio-spatial Ground for the Co-inhabitation of Roma Immigrant and the Local Poor", *Romani Studies*, cilt 28, sayı 2, 2018, s. 157-194; Egemen Yılıgür, "Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi: 93 Harbinden 1999 Depremine Göç Dalgaları, Toplumsal Karşılaşmalar ve Dönüşüm Dinamikleri", (ed.) Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, *Current Debates in Sociology & Anthropology*, IJOPEC Publication, Londra, İstanbul, 2017, s. 187-211.
- 27 COA. ŞD.140.6.4.1. 1 Kanun-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896).
- 28 Buhar makinelerinin vaz' u te'sisine dair ruhsatnâmedir: Fabrika sâhibinin ismi: Almanyalı fabrikatör Adolf Bomonti. Fabrikanın bulunduğu mahal: Feri Karyesi müntehasında Çifteceviz civarında bakla tarlası denmekle ma'rûf mahalde. Fabrikanın mahsûs olduğu nev'-i i'malat: Bira i'mali. Fabrikaya mevzû' kazganın adedi (Yurtuk) 185. Beher kazganın (Yurtuk) Birinci. Beher kazganın

mak üzere İstanbul'a göç etmiştir.²⁹ 1872 yılında ilk bira imalathanesini, o zamanlar Osmanlı toprağı olan Filibe şehrinde açmış ve İstanbul'da da bir *artizanal brasserie* kurmaya karar vermiştir. Bu *brasserie*'nin 15 Ağustos 1891 tarihinde fabrika ruhsatı alınmıştır. Ruhsatta fabrikanın bira imalatı yapacağı ve Feriköy'ün çeperinde, Çifteceviz mevkiinde, bakla tarlası denilen bir bölgede açılacağı ifade edilmiştir.

* * *

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti yerleşkesinin yapımı sırasında Bomonti Bira Fabrikası'na ait arazinin bir bölümünün üniversiteye tahsis edildiği bilgisine sahiptik. 2011 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi bölümlerinin bu yerleşkeye taşınmasından sonra, Sosyoloji Bölümü öğretim üyeleri olarak civardaki hızlı yapısal dönüşümü, Bomontiada'nın yeni bir kamusal tüketim alanı oluşunu ve sınıfsal profilin değişimini, semtin apartmanları ve yerleşik sakinleriyle yeni orta sınıfın mekânı olmaya başladığını gözlemleme şansımız oldu. Üniversite yerleşkesinin de aslında bir parçası olduğu, semte dair eğitim, kültür, turizm ve yerleşim anlayışında yaşanan hızlı dönüşümün semt belleğinde de dönüşüme yol açacağı varsayımıyla sosyolojik bir araştırma yapmaya karar verdik. Bu düşünceyle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi araştırma destekleri kapsamında bir proje hazırladık. Bu kitap, BAP tarafından kabul edilen "Sana-yi Bölgesinden Rezidanslara: Bomonti'de Mekânsal Dönüşüm ve Kent Belleği" başlıklı proje çerçevesinde gerçekleştirilen saha çalışmasının ürünüdür.

Saha çalışması Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sos-

mikdâr-ı a'zam olarak kaç aded tazyık-i hevâ tahtında işleyeceği: tokuz (Yırtık), On aded lira-yi Osmani. Zahr-ı ruhsatnâmede matbû' fî 9 Zilhicce sene 1278 (7 Haziran 1862) târihli nizâmname ve fî 9 Zilhicce sene 1281 (5 Mayıs 1865) târihli madd-e-i munzamme ahkâmına tatbikân Almanyalı fabrikatör Adolf Bomonti nâm zâta bir aded kazgan vaz' etmek üzere ruhsat verilmiştir. Fî 3 Ağustos sene 307 (15 Ağustos 1891).

29 Rinaldo Tomaselli, *La colonisation suisse: l'histoire des Bomonti dans l'Empire ottoman et dans la République turque*, <https://form-idea.com/2016/12/22/la-colonisation-suisse-histoire-des-bomonti/> - <https://rantey.org>

yoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya yürütücülüğünde, Sosyoloji Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Şükrü Aslan, Doç. Dr. Derya Fırat, Dr. Öğretim Üyesi Aylın Dikmen Özarslan ve Yeditepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Egemen Yılğür tarafından 2015-2017 yıllarını kapsayan bir sürede gerçekleştirildi. Proje raporu tamamlandıktan sonra, kitaplaştırma çalışması kapsamında bazı bölümler için ek saha araştırması yapıldı, yazılı ve görsel arşiv belgelerine ulaşıldı. Bu süreçte kitapta yer alan makaleler yeniden gözden geçirildi. Araştırma sürecinde araştırma evreni üzerine tasarlanan saha araştırması kapsamında, görüşmecilerle derinlemesine görüşmeler yapan MSGSÜ Sosyoloji Bölümü öğrencilerinden Dila Demircan, Yağmur Şenoğuz, Yağmur Sönmez, Gözde Arslanar-gun, Melek Toprak, Canan Poyraz, Kubilay Yılmaz, Rojname Ateş, Gizem Akı ve Ayça Yüksel'e, ayrıca görüşmeler için zaman ayırarak düşüncelerini paylaşan Bomonti sakinlerine yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Çalışmamız, semtin sosyal yapısındaki tarihsel dönüşüme paralel olarak Bomonti'nin çokkatmanlı belleğini, bir sanayi semti olarak gelişimini, "Teneke Mahallesi"ni ve kentsel dönüşüm mekânı olarak yaşadıklarını, bir orta sınıf mahallesi olarak görünümünü, nihayet rezidanslaşma sürecini beş eksen-de ele alıyor. Her eksen, proje ekibinde yer alan bir araştırmacı tarafından incelendi ve değerlendirildi. Çalışmada ağırlıklı olarak niteliksel araştırma yöntemlerini kullandık. Saha çalışması kapsamında Bomonti'de ikamet etmiş, etmekte olan yüzü aşkın görüşmeciyle derinlemesine görüşmeler yaptık. Derinlemesine görüşmelere ek olarak araştırma sahasının ayrıntılarını ve etki-leşimsel boyutunu anlamaya yardımcı olacak katılımcı gözlem ve arşiv çalışmaları da gerçekleştirdik.

* * *

Bomonti semti, kuruluşundan bugüne sanayileşme, apart-manlaşma, gecekondulaşma, sanayisizleşme, rezidanslaşma gibi kent çalışmaları literatüründe yer alan neredeyse tüm kentsel değişim ve dönüşüm süreçlerini geçirmiş, öte yandan

tüm bu süreçlere eşlik eden işçileşme, kentlileşme, orta sınıflaşma [*embourgeoisement*] ve soylulaş(tır)ma [*gentrification*] gibi sosyoloji disiplininin odağında yer alan dikey toplumsal hareketlilik ve kent içi göç, kırdan kente göç, uluslararası göç gibi yatay hareketlilik süreçlerine sahne olmuş bir kent mekânıdır. Erol Tümertekin'in 1967 yılında yayımlanan *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti* başlıklı çalışmasıyla³⁰ sosyoloji literatürüne dahil olan Bomonti, İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş diğer mahallelerinden farklı bir tarihsel arka plana, kuruluşunu önceleyen Müslüman bir yerleşim geçmişine sahip olmamasıyla ayrılır. Büyük ölçüde Levantenler tarafından kurulan, sonrasında gayrimüslimlerin yerleştiği Bomonti, aynı zamanda İstanbul'da 1930'larda başlayan erken apartmanlaşma sürecine hızla dahil olmuştur. Bu açıdan modern, konforlu, Batılı yaşamın simgesi halini almıştır. İlerleyen bölümlerde göreceğiniz gibi, sınırları içinde İstanbul'un ilk teneke mahallelerinden biri de kurulmuştur. Ama aynı zamanda, kuruluşundan öncesine dayanan ve varlığını 1990'lı yıllara kadar sürdüren kent içi bir tarımsal üretim alanı da olmuştur. 1960'lı ve '70'li yıllarda İstanbul'un "nezih" bölgesi olarak anılır. Bu yıllarda Bomonti'ye hâkim olan sosyal yaşamın, kozmopolit özelliğinin yanı sıra "Neşeli Günler" filminde olduğu gibi İstanbul'un eski semtlerinde o dönemlerde hüküm süren mahalle yaşamının genel niteliğini yansıttığını da söyleyebiliriz. Bomonti'nin "Bomonti olmaktan çıkması", sakinlerine göre bu semtte Istanbululluların sayısal çoğunluğunu yitirmesiyle gerçekleşmiştir; böylelikle çokkültürlü kozmopolit "Bomonti klasiği" geride bırakılmıştır. Adını bir fabrikadan alan semtin, kuşkusuz işçi hareketlerine yabancı olduğu, siyasi bir geçmişinin olmadığı düşünülemez. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, 2000'li yıllarda başlayan soylulaştırma süreci, sanayinin delokalizasyonu, Bomonti'deki fabrika ve imalathanelerin kapatılması ve bölgenin sanayisizleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Soylulaştırma sürecinde semtteki yapılaşma, Bomonti Bira Fabrikası arazisinin farklı hiz-

30 Erol Tümertekin, *484*
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

metlere açılması (otel, üniversite ve fabrika binasının kültür merkezi olarak restorasyonu), yatay ve dikey rezidansların inşası, beraberinde Bomonti'nin ve geçmişinin estetikleştirilmesine, nötrale edilmesine ve kuşkusuz söz konusu belleğin metalaşmasına yol açmıştır.

Tüm bu süreçlerin ele alınacağı çalışmamız beş bölümden oluşuyor. "Bomonti'nin Çokkatmanlı Belleği" başlıklı ilk bölümde Derya Fırat, Bomonti'nin yaşadığı tüm tarihsel süreçlerden miras aldığı bellek izlerine değiniyor. Bomonti'nin farklı veçhelerine denk gelen bellek katmanlarının günümüzde tek bir bellek mekânında, Bomonti Bira Fabrikası'nda kristalize olduğu söylenebilir. Bomonti Bira Fabrikası'ndan Bomontiada'ya dönüşüm, bugün farklı bellek katmanlarını dengeli bir biçimde yansıtmaya izin vermez ve Bomontiada kuşkusuz söz konusu belleğin metalaşmasında aktif bir rol oynayarak çevresindeki rezidanslar için yapay, steril bir geçmiş yaratır.

"Teneke Mahallesi (Bomonti-Feriköy): Akışlar, Karşılaşmalar ve Dönüşüm" başlığını taşıyan ikinci bölümde Egemen Yılğır, 19. yüzyılın son çeyreğinde Bomonti'nin şekillenmesinde rol oynayan bir diğer kuruluş dinamiğine odaklanıyor. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Romanya üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na gelen göçmen ailelerin kurdukları "Teneke Mahallesi" zamanla daha geniş bir nüfus grubuna ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bomonti ve Feriköy semtleri arasında doğal bir sınır teşkil eden eski Sirkeci Deresi'nin güney yamacında konumlanmış olan mahalle, hattın her iki tarafıyla da ilişkilidir. 1950 sonrasında büyüyen mahalle, giderek tipik teneke mahallelerle dönemin karakteristik yoksul yerleşimleri olan gecekonduların yan yana var olduğu melez bir görünüm kazanmaya başlar. Öte yandan Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ile Bomonti'nin diğer bölgelerindeki gecekondu yerleşimleri arasında gözlemcilerin bir şekilde dikkatini çekmeyi başaran sınır, hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmamıştır. Bomonti gecekonduları günümüzde büyük ölçüde çokkatlı konutlar halini almışken, teneke mahalle yoksulluğu, kuruluş dönemini andıran koşullar çerçevesinde varlığını sürdürmektedir.

“Bir Sanayi Mekânı Olarak Bomonti” başlıklı üçüncü bölümde, Şükrü Aslan, İstanbul’un aynı zamanda bir sanayi şehri olarak gelişmesine gönderme yaparak, Bomonti’nin de “sanayi semti” oluşunun öyküsü ele alıyor. Bu bağlamda Bomonti Bira Fabrikası’nın kuruluşundan başlamak üzere semtte diğer sanayi kuruluşlarının adım adım gelişimini, bölgeye damgasını vurmasını ve bir işçi mekânının inşa sürecini değerlendiriyor. Kabaca bu dönem esas olarak Cumhuriyet’in ilanından başlamıştır ve 1990’lı yıllara kadar, yetmiş-seksen yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Aslan, bu bölümde sanayinin gelişmesiyle doğrudan ilişkili olan gecekondulaşma sürecini, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan sınıf mücadelelerini ve toplumsal hareketler deneyimini, ayrıca sanayinin Bomonti’yi terk etmesiyle birlikte bu sınıfın geçmişe dair hayal ve özlemlerini ele almaktadır.

“Kozmopolit Bir Orta Sınıf Semti” başlıklı dördüncü bölümde Aylın Dikmen Özarslan, semtin tarihini apartmanlaşma ve orta sınıf yaşamı açısından inceliyor. Daha yaşlı ve az katlı apartmanlarda yaşayan orta sınıf semt sakinlerinin gündelik yaşamını incelerken bitişik nizam apartmanları, apartmanların alt katlarını işgal eden bakkalları, kapısında boncuklu sinekliklerin, vitrinlerinde asılı yeşilliklerle süslenmiş bütün etlerin ve kapının önünde bu etlerden kendisine düşecek payı bekleyen besili kedilerin şenlendirdiği kasap dükkânları, üzerinde avokado, ananas, papaya olsa da günün sonunda çıplak ampullerle aydınlanan manav tezgâhları, terzileri, sabahın erken saatlerinden itibaren kapının önüne attıkları sandalyelere oturmuş yaşlı amcaların günlük meseleler hakkında sohbet ettikleri kahvehaneleri, Ermenice ve Kürtçe konuşmaların yankılandığı sokakları, Rum mezecileri, düğünlere, törenlere şapkasız gitmeyen Musevi madamları, hamursuz ve Paskalya çöreği satan pastaneleriyle eski Yeşilçam filmlerini hatırlatan bir tablo çiziyor.

“Dönüşen Semt. Rezidanslar ve Dikey Mahalleler” başlıklı beşinci ve son bölümde Çağlayan Kovanlıkaya, Bomonti’deki kentsel dönüşüm çalışmalarını İstanbul’un diğer çöküntü alanlarında olduğu gibi, “yenilenme” değil “soylulaştırma” projesi olarak değerlendiriyor. Soylulaştırma projeleri sonrası ya-

pılaşmayı, Bomonti Bira Fabrikası arazisinin farklı hizmetlere açılmasını (otel, üniversite ve fabrika binasının kültür merkezi olarak restorasyonu), yatay ve dikey rezidansların inşasını, Merkezi İş Alanları İmar Planı ile dönüşümü tüm boyutlarıyla ele alıyor. Bomonti, 1980'li yıllara kadar fabrikaların yer aldığı bir sanayi bölgesiyken, sahip olduğu büyük fabrika arazileriyle, gecekonduyla (teneke mahallesi), bostanlarla "cazip bir rant alanı" olarak görülmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren hisseleri belli olmayan araziler ve fabrikalardan kalan ada büyüklüğündeki arsalar, ulusal ve uluslararası gayrimenkul yatırımcılarının semte yönelmesini sağlamıştır. Bu alanlar bir yandan inşaat şirketlerinin, diğer yandan inşa edilen yeni lüks konutlarında ikamet edebilecek sınıfsal kesimlerin ilgisini hızla çeker. Bu durum, rant alanına dönüşen Bomonti'nin sadece fiziksel değil, sosyal dokusunu, dahası belleğini de değiştirir. Semt adeta iki alana ayrılır: eski yerleşim yerinin içinde, yatay rezidansların olduğu kuzeydeki saha ve dikey yapıların yan yana dizildiği bir ada biçiminde olan güney saha. Bomonti semti bir yandan semtin yerleşik gündelik yaşam pratiklerinin sürdürülmesine izin verirken, diğer yandan dikey yapılarla, rezidanslarla, farklı gündelik yaşam pratiklerinin inşasına sahne olur ve halen olmaktadır. Bu bölümde Kovanlıkaya, Bomonti semtindeki rezidans sakinlerinin yaşam pratiklerini ayrıntılı, derinlemesine bir biçimde tasvir ederken gündelik yaşam atfettikleri anlamları; olayları, ilişkileri, süreçleri ele alış biçimlerini de irdelemektedir.

BOMONTI'NİN ÇOKKATMANLI BELLEĞİ

DERYA FIRAT

Bomonti, birbirinden farklı etnik kökenlerden gelen ve farklı toplumsal sınıflara mensup insanlara ev sahipliği yapmış, İstanbul'un en eski semtlerinden biridir. Kuruluş itibariyle “modern kent” ütopyasını hayata geçiren bu semt, İstanbul'un diğer mahallerinden farklı bir tarihsel arka plana sahiptir ve kuruluşunu önceleyen bir Osmanlı yerleşim geçmişi yoktur. Erol Tümertekin'in 1967 yılında yayımlanan *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti* başlıklı çalışmasıyla sosyoloji literatürüne dahil olan Bomonti semti, adını 1891 yılında kurulan Bomonti Bira Fabrikası'ndan alır.¹

Semt kuruluşunu, 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk on yılında İstanbul'da yaşanan büyük kentsel dönüşümle birlikte düşünmek gerekir. Söz konusu dönüşüm, farklı bölgelerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir: “Örneğin Tarihi Yarımada'da meydana gelen değişimler, yüzlerce yıldır var olan bir yapı ve kültür birikiminin değişen paradigmaya adaptasyonu ise, Galata ve Pera'yı takiben kuzeye doğru gelişen kentsel biçimlenme, konjonktürün yarattığı, yepyeni, öncesi olmayan bir biçimlenme olarak değerlendirilebilir.”² Bu bağlamda,

1 Erol Tümertekin, *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti*, İstanbul Üniversitesi Yayını, Yayın No:1282, İstanbul, 1967.

2 Pınar Erkan, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Galata-Şişli güzergâhındaki gayrimüslim cemaat okulları”, doktora tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 2009, s. 218.

deyim yerindeyse Bomonti'nin yoktan var edildiğini söylemek mümkündür.

Bomonti üzerine çalışan araştırmacılar, ilk sanayi tesislerini Bomonti'ye çeken etmenler arasında şunları sıralarlar: “şehrin hemen yakınında bulunan boş ve ucuz arazi”, “ucuz ve bol işçi temininin mümkün olacağı Feriköy ve Kasımpaşa gibi daha yoksul halkın yaşamakta olduğu semtlere yakın oluşu”, “tesislerin kurucularının çoğunlukla Musevi, Rum ve Ermeni azınlıklar veya Levantenler olmaları ve bunların da ikametgâhlarına yakın olması”, “ilk kurulan sanayi tesislerinin içki, gıda (çikolata), ilaç, kimya, dokuma ve giyim eşyası gibi şehrin yoğun nüfuslu ve hayat şartları daha yüksek kesimlerini ilgilendiren sanayi türleri olması”.³ Hüsniye Doldur'a göre bunların yanı sıra “ülkemizde biranın ilk müşterileri olan ecnebi ve Batı zevklerine sahip kitlenin Şişli ve Beyoğlu'nda yaşamakta olmasının da” bu süreçte büyük rolü olmuştur.⁴ Semtin kuruluşuna dair bu ilksel önermelerin hemen hepsi kısmen doğru olsa da, içlerinden birinin tümüyle doğru olduğu düşünülebilir: Adını, İsviçreli Bomonti ailesince kurulan bira fabrikasından alan semtin, kuruluşundan itibaren “ecnebi ve Batı zevklerine sahip kitlenin” modern yaşam arzusunun beden bulduğu bir uzam olması...

Kuşkusuz bugün Bomonti'nin geçmişi üzerine yürütülen bir kolektif bellek araştırması, semtin kuruluşundan günümüze geçirdiği süreçlerin ve bu süreçlerde etkin olan öğelerin tahayyüldeki yansımalarından ayrı düşünülemez. Bomonti anlatılarda hiçbir zaman Arapça kökenli “mahalle” kelimesiyle tanımlanmaz; Bomonti bir “semt”tir, “modern” bir semt... Bira fabrikasının 1891 yılında kurulmasından önce topografik olarak bölgede mevcut yapılara baktığımızda, karşımıza oldukça ilginç bir manzara çıkar: Semtte Ermeni ve Rum mezarlıkları, Bulgar Eksarhlığı, Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kili-

3 Erol Tümertekin, *a.g.e.*

4 Hüsniye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, İstanbul, 2009, sayı 18, s. 39-56.

sesi, Latin Katolik ve Feriköy Protestan mezarlıkları gibi hepsi de yakın tarihli (1850'lerden sonra kurulmuş), gayrimüslim cemaatlere ait alanlar ve yapılardan başka bir şey yoktur. Bölge boş arazilerden, tarlalardan ibarettir ve kent sınırında, kırsal bir görünümüne sahiptir. Bomonti Bira Fabrikası'nın kurucusu Baba Bomonti'nin ifadesiyle, 1888'de "şehrin çeperinde, hatıta kırılık alanda bulunan bu zonda Feriköy Protestan mezarlığından ve birkaç Katolik cemaatine ait kurumdan başka bir şey yoktur."⁵

Bomonti semtinin geçmişini bu veriler ışığında ele aldığımızda, kuruluşundan itibaren birbirini takip eden ve iç içe geçen tarihsel evrelere sahne olmuş bir semtle karşılaşırız. Bomonti'nin belleği ve günümüzde Bomonti tahayyülünü ele aldığımız bu bölümde saha çalışmamız sırasında gerçekleştirdiğimiz, on beş kadın ve on iki erkekle yaptığımız görüşmelerden faydalandık. Bu görüşmeler, otuz dokuz yaş üstü tanıklarla (erkek görüşmecilerin yaşları kırk üç ile seksen dört arasında, kadın görüşmecilerin yaşları ise otuz dokuz ile seksen iki arasında değişmektedir) yapılmış görüşmelerdir. Görüşmecilerimizin toplamda üçte ikisi hâlâ Bomonti'de yaşamakta, bunların yarıya yakını ise doğduğundan beri Bomonti'de oturmaktadır. Bir kısmı ise eski tarihlerde bir süre Bomonti'de ikamet etmiştir.⁶ Saha çalışmasının yanı sıra *Cumhuriyet* gazetesi arşivinde 1930 yılından bugüne bir tarama da gerçekleştirdik.⁷ Bu çalışmaya ek olarak *Şalom* gazetesi ile *Milliyet* gazetesinin internet arşivinden ve *Bianet* internet gazetesi sitesinden faydalan-

5 Rinaldo Tomaselli, "La colonisation suisse: l'histoire des Bomonti dans l'Empire ottoman et dans la République turque", <https://form-idea.com/2016/12/22/la-colonisation-suisse-histoire-des-bomonti/>

6 Saha çalışmamız iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında "Sanayi Bölgesinden Rezidanslara: Bomonti'de Mekânsal Dönüşüm ve Kent Belleği" başlıklı proje gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasının ikinci aşaması ise arşiv çalışmasından sonra önem kazanan konulara odaklanılarak yapılan ek görüşmeleri kapsamaktadır.

7 *Cumhuriyet* gazetesi arşivinde yaptığımız taramamız 1930-2015 yılları arasında çıkan haber ve ilanları kapsamaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi arşivinde yer alan Bomonti ile ilgili yayınladığımız ilk haber 3 Ocak 1936 tarihli'dir.

dık. Bu bölüm içinde yer verdiğimiz gazete kupürleri dışındaki fotoğraflar ve diğer görsel malzemenin bir kısmı, görüşmecilerimizin izniyle aile albümlerinden, bir kısmı ise Cengiz Kahraman'ın özel koleksiyonundan alındı.

İstanbul'da bir İsviçre kolonisi mi?

Rinaldo Tomaselli'nin "İsviçre kolonizasyonu: Bomontilerin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tarihi" başlıklı makalesinden hareketle Bomonti'nin İstanbul'da bir İsviçre kolonisi olup olmadığı sorulabilir. Yazara göre 19. yüzyıl, Avrupa'dan büyük göç dalgalarının yaşandığı bir yüzyıl olmuş, İsviçreliler de yaşanan göçlerden paylarını almışlardır.⁸ Koloni toprağına sahip olmayan İsviçre, Fransa'dan Amerika'daki Louisiana eyaletini satın alamayınca, İsviçreliler, Brezilya ve Ukrayna gibi topraklar üzerinde birçok koloni kurmuştur.⁹ İsviçreli-lerin bir kısmı da 1845-1895 yılları arasında, Kuzey Avrupa ve Asya'nın Osmanlı himayesindeki topraklarına yerleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na bu yıllar arasında yüz bin İsviçrelinin yerleştiği tahmin edilmektedir.¹⁰ Dönemin başkenti İstanbul'a yerleşen İsviçreli sayısı ise, hem imparatorluk dahilinde kalan topraklarda yerleşik İsviçrelilerden, hem de İstanbul'a göç etmiş İtalyan, Fransız veya İngilizlerden çok daha az, toplamda yaklaşık bin kişidir.¹¹

1853-1856 Kırım Savaşı'nın ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve politik açıdan dışarıya açıldığı dönemde, başta İstanbul olmak üzere imparatorluk metropollerine gittikçe daha çok sayıda yabancı yerleşmeye başlar. Gelenler arasın-

8 Rinaldo Tomaselli, a.g.m.

9 P. Purtschert, H. Fischer-Tiné (ed.), *Colonial Switzerland Rethinking Colonialism from the Margins*, Palgrave Macmillan, 2015, "La Suisse, un pays colonial sans colonies", <https://www.letemps.ch/culture/suisse-un-pays-colonial-colonies>

10 Ulrich Münch, "Bugünkü İstanbul Alman Lisesi'nin "Alman ve İsviçre Yurttaş Okulu" Olarak Kuruluş Öyküsü: 1867-1874", *Memleketimiz Dersaadet. 1850'den itibaren Boğaziçi'ndeki Alman İzleri. Daheim in Konstantinopel. Deutsche Spuren am Bosphorus seit 1850*, Pagna Verlag, Berlin, 2014, s. 132.

11 A.g.m., s. 132 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

da Almanların ve Almanca konuşanların (ki bir kısmı İsviçreli'dir) sayısı gün geçtikçe artar.¹² “Bugünkü İstanbul Alman Lisesi'nin ‘Alman ve İsviçre Yurttaş Okulu’ Olarak Kuruluş Öyküsü: 1867-1874” başlıklı çalışmada aktarıldığı üzere, Leipzig’de yayımlanan mason gazetesi, 1866 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun başşehirindeki okul projesi hakkında ayrıntılı bilgi verir. Haberi kaleme alan kişi bu okulun hitap edeceği kitlenin Alman ve İsviçre kolonileri mensupları olduğunu ileri sürer: “Ben şahsen ‘Alman kolonisi’ dendiğinde, anadilleri Almanca olan ya da dil, örf ve âdet bakımından tercihan Almanlara meyleden kent sakinlerinin tamamını anlıyorum. Buna Doğu’da hâlâ keskin bir biçimde vurgulanan Yahudi milliyetine yabancılaşan ve Alman eğitimi ihtiyacı duyan Yahudiler de, Almanca konuşan İsviçreliler de dahildir.”¹³ Yazar, İsviçreliler de dahil olmak üzere Almanca konuşanların sayısı ve meslekleri hakkında da ayrıntılı bilgi verir: “Bu nüfusun sayısını iki bin kişi kadar tahmin ediyorum, ki buna kadınlar, çocuklar ve hizmetkârlar da dahildir. (...) Bu nüfusun yarısından fazlası Pera semtinde oturmaktadır. Aynı şekilde hayli kalabalık bir koloni de hemen güneybatıdaki komşu semt Galata’da oturur. Pera’nın kuzeyinde yer alan ‘Yeni Şehir’ ve Pangaltı’da ve güneyindeki Zeytinburnu’nda da oturanların sayısı az değildir.”¹⁴

23 Kasım 1873’te “Yurttaş Okulu” ile Protestan Cemaat Okulu’nun birleştirilmesi kararı alınır. Kurumun adı 1872’den beri olduğu gibi “Alman ve İsviçre Yurttaş Okulu” olarak kalır. Konsolos Gillet, Alman Reich’ına para yardımı sağlama gayretiyle, Pera ve Galata’da yaşayan İsviçreli ailelerin önemli ve ilk yıllarda özellikle mali bakımdan vazgeçilmez bir rolü olduğunu vurgular.¹⁵ İsviçre’nin geleneksel ticaret alanlarının dışına çıkmayan işlerle uğraşan bir kısım İsviçreli iştirakçinin İstanbul’daki uğraşları, genellikle saatçilik, peynircilik, çikolatacılık ve biracılıktır.

12 A.g.m., s. 133.

13 A.g.m., s. 135.

14 A.g.m., s. 135.

15 A.g.m., s. 154. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bomonti semtinin ismini aldığı Bomonti Bira Fabrikası'nın kurucusu olan Bomonti ailesinin hikâyesine gelecek olursak, baba Christian August Bomonti 1825'te Bern'de doğmuş ve 1902'de İstanbul'da vefat etmiştir. 1855'te Almanlara ait bir gemi işletmesinde mekanisyen olarak çalışmak üzere İstanbul'a göç ettiğinde sadece otuz yaşındadır.¹⁶ Aynı yıl Galata'da yer alan "Teutonia" kulübünde Alman vatandaşı Fanny Meier ile tanışır ve ertesi yıl İstanbul'da evlenirler. Ardından Adriyatik Denizi'nde yer alan ve o dönem bir İngiliz kolonisi olan Zakintos Adası'nın güney sahiline, Laganas'a yerleşirler. İlk oğulları Franz Karl, Laganas'ta, 1857 Nisanı'nda doğar. Fakat aile bir sene sonra İstanbul'a dönmeye karar verir. Ailenin diğer oğullarından August Walter Bomonti 1860 yılında ve Adolf Robert Bomonti 1863 yılında İstanbul'da doğar. 1872 yılında baba Christian August Bomonti ilk bira imalathanesini, o zamanlar Osmanlı toprağı olan Filibe şehrinde açar. Bu *brasserie*'nin başına daha sonra ilk oğlu Franz Karl Bomonti geçer.¹⁷ İşleri çok iyi giden Christian August Bomonti 1880'li yıllara doğru İstanbul'da da bir *artizanal brasserie* açmaya karar verir. Bu *brasserie*'nin inşaatına 1888 yılında başlanır ve 15 Ağustos 1891 tarihinde fabrika ruhsat alır. Fabrika ruhsatı oğul Adolf Bomonti adına tahsis edilir. Ruhsatta fabrikanın bira imalatı yapacağı ve Feriköy'ün çeperinde, Çifteceviz mevkiinde, bakla tarlası denilen bir bölgede açıldığı gösterilmektedir.

Bomonti ailesi Feriköy'de kurdukları bu tesisin yanı sıra İstinye'de ve Balat'ta da buz üretimi tesisleri kurarlar. 1891'de Feriköy'de kurdukları *artizanal brasserie*'de üst fermantasyon yöntemiyle bira üretirler. 1902 yılında bu tesis, bugün bildiğimiz yerinde kurulan modern bira fabrikasına dönüşür. 1908 yılında Bomonti Bira Fabrikası işletmeye ilave ettiği soğutma cihazları sayesinde alt fermantasyon birası da üretmeye başlar.¹⁸ 1907'de İngilizler tarafından kurulan Nektar Biracılık Şirketi

16 Rinaldo Tomaselli, a.g.m.

17 A.g.m.

18 Mustafa Bozdemir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 63, akt. Fatih Damlıbağ, "Bomonti Buz Şirketinin Piyasa İlişkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. Journal Of Modern Turkish History Studies*, XVI/32 (2016 Bahar/Spring), s. 95.

ile 20 Haziran 1928'de birleşen Bomonti, dört milyon franklık sermayesiyle yeniden organize olur ve biracılık alanında İstanbul piyasasında tekel haline gelir.¹⁹ “La Société Anonyme Brasserie Bomonti” böylelikle, “Société Anonyme des Brasseries Réunis Bomonti Nektar”a dönüşmüş olur. Bomonti Bira Fabrikası'ndan sonra bu bölgede açılan ikinci tesis ise başka bir İsviçreli yatırımcı marka olan Nestlé'nin 1927 yılında kurduğu Türkiye'nin ilk çikolata fabrikasıdır. Bu bilgiler, Bomonti semtinin 19. yüzyılın son yıllarında, özellikle Levanten iştirakçilerin kurdukları imalathanelerle şekillenmeye başladığını göstermektedir. Bugün çoğu Feriköy Protestan Mezarlığı'nda bulunan Avrupalı iştirakçilerin mezarları, Bomonti'nin Levantenler tarafından kurulan bir semt olduğuna tanıklık etmektedir. Bu özellik, Bomonti'yi kuşkusuz eşsiz kılmaktadır.

Levanten iştirakçileri izleyen Rum, Ermeni ve Musevilerin, yavaş yavaş Beyoğlu-Galata ekseninden Pangaltı-Feriköy-Bomonti eksenine doğru kaymaları ise, giriş bölümünde detaylı bir biçimde ele aldığımız gibi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk on yılında İstanbul il sınırlarında yaşanan genişlemelerin sonucudur. Tarihsel kaynakların gösterdiği üzere bu süreçte ilk defa İstanbul'un sınırları sur dışına taşar ve Haliç'in kuzey yakasında üç koldan gerçekleşen bir büyüme yaşanır: “Taksim'den Şişli'ye doğru, Tophane'den sahili izleyerek Dolmabahçe'ye doğru ve Dolmabahçe'den Beşiktaş'ın sırtlarını aşarak Teşvikiye ve Nişantaşı'na doğru...”²⁰

Haliç'in kuzeyinde yaşanan bu gelişmelerden ilki ve kuşkusuz bizi en çok ilgilendireni, Pera nüfusundaki yoğun artış nedeniyle 1848'de Pangaltı'da yeni bir mahallenin kurulmasına karar verilmesidir.²¹ Taksim-Harbiye şeridi, bu tarihsel bağlamda II. Abdülhamid döneminde yoğun bir inşaat faaliyeti-

19 V. Necla Geyikdağı, *Foreign Investment in the Ottoman Empire, International Trade and Relations 1854-1914*, I. B. Tauris Publishers, Londra, 2011, s. 133. Ayrıca bkz. Théodore Delchev Dimitrov, *Hommage à la Suisse: 1291-1991, Foyer européen de la culture*, 1991.

20 Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 35.

21 A.g.e., s. 80. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ne sahne olmuş ve Taksim-Harbiye-Şişli hattı bir ana arter haline gelmiştir. Bir diğer gelişme ise, 1881 yılında başlayan Taksim-Şişli atlı tramvay seferlerinin 1913'te elektrikli tramvay ile yapılmaya başlamasıdır. Bu süreç devam ederken 5 Haziran 1870'te "Büyük Beyoğlu Yangını" felaketi yaşanır. Bomonti semtinin kuruluşu, kentsel büyüme ve dönüşüm, gelişen ulaşım imkânlarının yanı sıra 1870 Beyoğlu Yangını'nın da etkisiyle, gayrimüslimlerin ve Levantenlerin Pera'nın kuzeyinde kurulmakta olan Pangaltı gibi görece yeni yerleşim alanlarına yönelmeleri sürecinin bir uzantısı olarak düşünülebilir.²² Levantenler ve Rum, Ermeni, Musevi yerli azınlıkların Pangaltı, Feriköy ve civarlarındaki yeni kurulan yerleşim yerlerine taşınması olgusu birçok kaynakta teyit edilir. Örneğin Maurice Halbwachs, 1942 yılında kaleme aldığı ve 1848, 1882-1883 ve 1935 yıllarında gerçekleşen üç nüfus sayımının verilerinden hareketle İstanbul nüfusuna odaklandığı makalesinde, Beyoğlu ve Galata gibi yerli ve yabancı gayrimüslimlerin oturduğu semtlerde Müslüman nüfusun artışının bir nedeni olarak burada ikamet eden yerli gayrimüslimlerin (Musevi, Ermeni, Rum) Pangaltı-Bomonti-Feriköy hattına taşınması olduğunu vurgular.²³

Kabaca 1890 ile 1930 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu ilk evrede Bomonti, Avrupalı iştirakçilerin, özellikle de İsviçrelilerin bu kent kırsalına yatırım yapmasıyla kurulur. Bu açıdan Bomonti'nin İstanbul'un diğer semtlerinden farklı, ama komşusu olduğu, hatta yıllar içinde iç içe geçtiği Feriköy ve Pangaltı ile de benzeştiği görülür. İstanbul'un bu kısmının 19. yüzyılın son çeyreğinde gelişmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Feriköy'ün hemen ilerisinde yer alan Tatavla, bugünkü adıyla Kurtuluş ise çok daha eski bir yerleşim yeridir.²⁴

22 Rinaldo Marmara, *Pangaltı (Pancaldi). 19. Yüzyılın Levanten Semti*, İstanbul, Şişli Belediyesi, 2002 ve <http://www.lepetitjournal.com/istanbul/accueil/actualite/205791-les-derniers-levantins-de-turquie-je-ne-mesens-pas-tout-a-fait-europeen-ni-tout-a-fait-oriental-3>.

23 Maurice Halbwachs, "La Population d'Istanbul (Constantinople) Depuis un Siècle", *Annales sociologiques*, 1942, cilt 3-4, s. 16-43.

24 Tatavla'nın kuruluşu 16. yüzyıla kadar uzanır ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın Sakız Adası'ndan Kasımpaşa tersanesinde gemi yapımında çalıştırılmak üzere

Şişli Belediyesi'nin yayımladığı bir kitapçık, Bomonti'nin 1940'lara kadarki serüvenini şu şekilde özetlemektedir:

Bomonti'nin sınırını çizen Halaskargazi Caddesi boyunca evlerin, konakların sıklaşması, ilk apartmanların belirmesi ise 1910-1920 döneminde gerçekleşir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Şişli'nin, 1930'larda şehrin en mutena semtlerinden biri durumuna gelmesine paralel olarak sırtını Bomonti'nin fabrikalarına veren apartmanlar görülmeye başlar. (...) Büyükdere Caddesi üzerinde tek yapı eski tramvay garajıdır. Yolun diğer tarafı ise mezarlıktır. Halaskargazi Caddesi'ne paralel giden Abide-i Hürriyet Caddesi'nin batısında Bomonti Bira Fabrikası ve bahçesinin bulunduğu sırtlara doğru, semtin 1920'ler sonrasında hızla yapılaşan kesimleri yer almaktadır. Bugün de varlığını sürdüren Feriköy Fırın Sokağı ve ona paralel Sıracevizler Sokağı, semtin son meskûn bölgeleridir. 1930-1940 arasında başta Halaskargazi olmak üzere semtin ana caddelerinin iki yanında, çoğu günümüze kadar gelen, döneminin en lüks apartmanları bitişik nizamda kurulmuş, böyle bir apartman yerleşmesi Abide-i Hürriyet Caddesi'nin batısında kalan ve en ünlüleri Hanımefendi Sokağı, Perihan Sokağı, Sıracevizler Caddesi olan sokaklarda da büyük bir hızla gelişmiştir.²⁵

Görüşmecilerimize semtin bu ilk dönemine dair sorular sorduğumuzda, adının Bomonti ailesi tarafından kurulan Bomonti Bira Fabrikası'ndan geldiğini bildiklerini saptadık. Anlatılarda Bomonti ailesinin İsviçreli olduğuna dair herhangi bir bellek izine rastlamasak da görüşmecilerimizin tamamı Bomonti denildiğinde ilk olarak bira fabrikasından söz ettiler:

Adının bira fabrikasından geldiğini biliyorum. O ismin de fabrikayı kuran kişilerden geldiğini biliyorum. Onun dışın-

---

getirdiği on bini aşkın Rum'un Kurtuluş'ta, o zamanki adıyla Tatavla'da iskâna tabi tutulmasıyla başlar. 18. yüzyılın sonlarına doğru ise Kurtuluş'ta yaşayan Rumların sayısı yirmi bini bulur ve 1884'e gelindiğinde Kurtuluş özel bir yönetmelikle yönetilmeye başlanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Türker, *Tatavla: Osmanlı İstanbul'undan Bir Köşe*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998.

da çok bilgim yok. (Kadın, 48 yaşında, sekiz yıldır Bomonti'de yaşıyor)

İstanbul'un ilk apartman semtlerinden biri olduğunu, Bomonti adının buradaki Bomonti Bira Fabrikası'nın Bomonti kardeşler tarafından yürütülmesiyle alakalı semt adı olarak kullanıldığını bilirim. Azınlıkların çoğunlukla yaşadığı bir yer olduğunu bilirim Bomonti'nin. (Kadın, 46 yaşında, on dört yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Öte yandan, sadece bir görüşmecimiz, bira fabrikasının kuruluşuna olmasa bile 1930'lu yıllarına, Bomonti'de geçirdiği çocukluğunda babasının Bomonti Bira Fabrikası müdür muavini olması dolayısıyla tanıklık etmiştir:

Benim babam 1896 doğumlu, Çanakkale Savaşları'na katılmış, Atatürk'ün yakın arkadaşıydı. Atatürk babamı malul olduğundan bira fabrikasına müdür muavini olarak yerleştirdi. Bir gün bir baktık, bira fabrikasına Almanca konuşan İsviçreli bir müdür geldi. Mösyö Beck, Mösyö Beck derdik. Mösyö Beck üç bin lira alıyor o zamanın parasıyla. Babam ise yüz elli lira. Ama o adamın yaptığı maya olmasa o bira yapılamıyor. Mösyö Beck'in fabrikada gizli bir odası varmış. Kimseyi sokmazmış, kimseye mayasının sırrını vermezmiş. Dolayısıyla çok mühim biri... Babam da müdür muavini. Neyse, bu Mösyö Beck geldikten sonra babam fabrikadaki işinden soğudu. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Bira fabrikası bilirdim, daha iyisi fabrikanın yanındaki boş alanda ayrı bir ofis vardı, onu çok iyi bilirdim; çünkü babam bir dönem İstanbul bira başbayiliği yaptı ve orada çalıştı. Ben herhalde altı veya yedi yaşlarındaydım ve çok iyi biliyordum ki babam bizi oraya, iş yerine götürürdü. Açıklık bir alandı orası, fabrikanın yanında geniş bir alan ve ortasında da bu dediğim küçük ofis binası vardı. İşte biz o arsada kardeşlerimle ve diğer çocuklarla ve işçi çocuklarıyla oynardık. Düşüp bir yerimize bir şey olduğunda koştur koştur bira fabrikasının revirine

giderdik, hemşire ablalar bize tentürdiyot basarlardı. (Kadın, 65 yaşında, 1958-1970 arası Bomonti'de oturmuş)

Bira fabrikası kadar görüşmecilerimizin hafızasında yer eden bir başka fabrika ise yine bir başka İsviçre iştiraki olan Nestlé çikolata fabrikasıdır. Özellikle çocukluk yıllarını Bomonti'de geçirmiş görüşmecilerimiz için Nestlé çikolata fabrikasının tüm semte yaydığı çikolata kokusu, belleklerine Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı eserinde bahsettiği madlen çöreğine benzer bir biçimde kazınmıştır.²⁶ Söz konusu istemsiz bellek, çoğunlukla duyularla alımlanan nesneler aracılığıyla kendiliğinden çağrılan hatıraları tanımlar ve Walter Benjamin'in vurguladığı üzere, rastlantısal olarak bir anda beliren, iradeyle denetlenerek açığa çıkarılamayacak bir "hatırlama"ya teka-bül eder.²⁷

Çikolata fabrikalarını unutmak mümkün mü? Düşünün, çocuksunuz ve sabahları çikolata kokusuyla uyanıyorsunuz. Rüya gibi... Ben bayılırdım bu kokuya. Her yer kakao, çikolata kokuyordu. Yıllarca fabrika tam bizim evin karşısındaydı. Bazen lodos estiğinde bütün sokağa koku gelirdi. Çikolata kokan bir sokak düşünün... (Erkek, 45 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de oturuyor)

Günümüzden bakıldığında Bomonti semtinin, Avrupalı iştirakçilerin, özellikle de İsviçrelilerin bu kent kırsalında kalan boş araziye yatırım yapmasıyla kurulduğu bilgisinin kuşaklar arasında aktarılmış olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Sadece bir görüşmecimiz söz konusu ayrıntıya dair hatıralara sahipken, görüşmecilerimizin çoğunun bu dönemin doğrudan tanığı olmadıklarından, Bomonti'ye adını veren Bomonti Bira Fabrikası'nı kuran Bomontilerin İsviçreli olduğundan ve

26 Proust, bu yapıtında madlen çöreğinin uyandırdığı anıların peşine düşer ve kendi kontrolü dışında, bir anda ortaya çıkıveren hatıraların, istemsizce işleyen bir belleğe [*mémoire involontaire*] işaret ettiğini tespit eder. Bkz. Marcel Proust, *Swann'ların Tarafı. Kayıp Zamanın İzinde*, çev. Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

27 Walter Benjamin, "Proust İmgesi", (yay. haz.) Nurdan Gürbilek, *Son Bakışta Aşk*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 101-115.

semtinin bu ilk yıllarında bir İsviçre kolonisini andırdığından bihaber oldukları söylenebilir.

İstanbul'un ilk *Biergarten*'i: Bomonti Bira Bahçesi

Bira fabrikasının gündeme geldiği bir başka anı seti ise Bomonti Bira Bahçesi'ne gönderme yapmaktadır. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ne ve gözden geçirdiğimiz farklı kaynaklara göre Bomonti Bira Bahçesi'nin 1930'lu yıllarda İstanbulluların hizmetine açıldığını ve 1950'li yıllara kadar bu hizmeti sürdürdüğünü söylemek mümkün. Oysa bu bilgi oldukça şaibeli. Çünkü 1895 yılında dönemin Anadolu tren yolu inşaatı komisyon üyesi Huber Efendi tarafından hazırlanan plana göre, "Brasserie-Jardin Bomonti" alanının "*brasserie* ve bira bahçesi" olarak işaretlendiğini görürüz.²⁸ Bu tarihsel veriden yola çıkarak Bomonti Bira Bahçesi'nin 1891 yılında üretime geçen "Braserrie Bomonti" ile belki de eşzamanlı kurulduğu iddia edilebilir.

Braserrie'lerin o yıllardaki Avrupalı örneklerine baktığımızda benzer bir tablo ile karşılaşırız. Bira üretilen artizanal atölyeler olan *braserrie*'lerin aynı zamanda ürettikleri birayı müşterilerine taze taze, kısıtlı bir menü veya dışarıdan getirilen meze eşliğinde sunan işletmeler olması ve bunların bir kısmının da açık havada hizmet veren bira bahçelerine sahip olması bu tezi-mizi destekler niteliktedir. Bomonti Bira Bahçesi, dönemin Avrupa'daki bira bahçeleriyle birçok açıdan benzerlik gösterir. *Biergarten*'lar²⁹ Almanya'nın Münih şehrinde 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Dönemin Bavyera bölgesi kralı olarak tanınan yöneticisi VI. Louis, bira üretimi sırasında ortaya çıkan aşırı sıcaklığın yazın şehirde yangınlara sebep olması nedeniyle önlem alarak yaz ayları boyunca bira üretimini yasaklar. Bu yasak nedeniyle yazın bira üretemeyen Münihli bira üreticileri kışın üret-

28 1895 tarihli Hueber Haritası'nın köşesine eklenerek Bomonti Bira Fabrikası'nın konumu ilk kez belirtilir (İstanbul Atatürk Kitaplığı Eski Haritalar Koleksiyonu), akt. Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, sayı 7, 2009.

29 Almanca *Biergarten* kelimesi bira ve bahçe kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuş birleşik bir kelimedir.

tikleri biranın yaz boyunca tüketilmesi için büyük mahzenler kurarlar. Genellikle nehir kıyısında kurulan bu mahzenlerin yer aldığı alanı daha serin hale getirmek için çevresine kestane ağaçları dikilir. Münihliler yaz aylarında bu mahzenlerin önünde, kestane ağaçlarının altında bira tadımına başlarlar. Zaman içinde bira üreticilerinin bu talebe kayıtsız kalamayıp tahta masa ve sandalyeleri mahzenlerin bahçesine koyması sonucunda bira bahçeleri doğar.³⁰ Bira bahçeleri, müşterilerin çoğu zaman yiyeceklerini dışarıdan getirdiği açık hava mekânlarıdır.

Bomonti Bira Bahçesi'nin kuruluş tarihine dair elimizde kesin bir bilgi olmasa da *Am Bosphorus-Deutsche Soldatenzeitung* gazetesinde 1918 yılı Ağustos ayı sonunda yayımlanan bir haberden yola çıkarak, bira bahçesinin bu tarihte hizmet vermekte olduğunu söyleyebiliriz. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da yayımlanan bu Alman askerî gazetesinde aynı yılın Eylül ayında tekrar yer bulan haberde şöyle denilmektedir:

Şişli'deki Bomonti bahçesinde düzenlenen etkinlikte erkekler için ödüllü keskin nişancılık ve bowling, kadınlar ve çocuklar için oyuncak kuşları ateşsiz saçmalı tüfekle düşürme yarışmaları düzenlenmiştir. Türk Donanma Bandosu, Üsteğmen İhsan'ın yönetiminde konser vermiş, Bomonti Bahçesi Büyük Salonu'nda Alman Askerî Misyonu Bandosu eşliğinde dans festivali düzenlenmiştir. Giriş ücreti alınmayan etkinlikte, yeni kesilmiş domuz etinden imal edilen "hakiki Thüringen ızgara sosisi" ve bardağı on kuruşa Bomonti birası satılmıştır.³¹

Bomonti Braserrie'sinin genişlemesi sonucu hizmet vermeye başlayan ve kesin kapanma tarihini bilemediğimiz Bomonti Bira Bahçesi'nin, o dönemde bölgede yaşamış olanlar için önemli

30 Münihli restoran sahiplerinin bira bahçeleri ile rekabet açısından zor duruma düşmemesi için de bir düzenleme yapılmış ve bira bahçelerinde yiyecek satılması yasaklanmış veya çok kısıtlı çeşitte yiyeceğe izin verilmiştir. Bkz. *Encyclopædia Britannica*, 9. basım, cilt XVII, "Munich" başlığı.

31 *Am Bosphorus*, sayı 51 (30.08.1918), s. 4; sayı 52 (04.09.1918), s. 4; sayı 54 (13.09.1918), s. 4; sayı 55 (17.09.1918), s. 4; akt. Uzman Kemal Özden, "Am Bosphorus-Deutsche Soldatenzeitung: Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Yayımlanan Alman Askerî Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016 / Elazığ Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, cilt 1, 2018.

Bomonti Bira Bahçesi'nde bira içen bir grup arkadaş, 2 Mayıs 1921
(Cengiz Kahraman koleksiyonu).

bir mekân olduğunu söyleyebiliriz. “Lüküs Hayat” operetinde, 1940’lı yıllarda uzun süre piyanist olarak yer alan Aleks Keleş ile Beki Bardavid’in yaptığı ve *Şalom* gazetesinde 1988 yılında yayımlanan röportajda, Bomonti Bira Bahçesi’nin neredeyse yüz yıl öncesine değinilirken şöyle denmektedir: “1920’li yılların sonlarında (...) pazar günleri, ailecek Şişli’deki ‘Bomonti’ bahçesine gidilir, biralar içilirdi; yıl 1928...”³²

Görüşmecilerimizin, Bomonti Bira Bahçesi’nin erken dönemlerine doğrudan tanıklık etmeseler de önceki kuşaklar tarafından kendilerine aktarılan hatıralara sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Eşimin amcası Bomonti Bira Fabrikası aktifken, o anlatmıştı, her hafta sonu partiler düzenlenirmiş, piknik tarzında... İşte orada taze bira fiçilerinden, herkes işte yiyeceğini getirirmiş, insanlar birayla beraber çok güzel vakit geçirirlermiş. (Kadın, 39 yaşında, sekiz yıldır Bomonti’de yaşıyor)

Bomonti Bira Fabrikası’nın karşısında büyük ağaçlık bir bahçe varmış. Biliyorsunuz, o bölgede Rumlar, Yahudiler, Ermeni-

32 İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, Taha Toros Arşivi, Belge no: 001525 845006. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bomonti Bira Bahçesi'nde bira içen bir aile (Cengiz Kahraman koleksiyonu).

ler yaşarmış. Annem, kendisi şimdi seksen dokuz yaşında, çok keyifli bir yer olduğunu söyler. Üç-dört yaşlarından beri ailesiyle gidermiş. Herkes evden yemeğini de getirirmiş. Piknik gibiydi derdi. (...) Bira o dönemlerde fiçılarda gelirmiş; beş, sekiz ve on litrelik farklı fiçılarda yanlış hatırlamıyorsa... Ayrıca Arjantin bardaklarda içilirmiş. Bomonti Bira Bahçesi'ne annem dayılarıyla, eşler, dostlar, hep beraber giderlermiş. Daha çok bir piknik yeri gibiymiş, gündüzleri ailecek gidilen... Ama akşamları geç saatlerde de o bölgenin daha efeleri, bitirimleri, hırlıları, gece insanları da gelirmiş. Yani gündüz ve akşamüstleri, özellikle de hafta sonları veya yazın daha aile yeri gibi, akşam biraz değiştirmiş gelenler. Annemin dediği kadarıyla salıncaklar vs. de varmış içinde bahçenin, çocuklar için. Soğuk buz gibi bira, taze bira tabii bir de... (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Bomonti Bira Bahçesi, Avrupa'daki bira bahçeleriyle benzer bir biçimde, açık havada, şehrin sıklıkla daha kır görünümlü bir parçasında (ağaçlık bir bahçe) kurulmuştur. Tahta masaları ve açılır kapanır sandalyeleri vardır ve farklı ebatlardaki küçük tahta fiçılarla servis edilen biranın yanında yiyecek sunulmaz veya çok az çeşit yiyecek bulunur.

Birkaç kere biz de gittik. Babamın asker arkadaşı buralarda bir yerde oturuyordu. Bizi davet etti; büyük fiçılarla, ben çocuktum... Hayal meyal... Kır, bütün yerler çimen, arkası açılıp kapanan sandalyelerden, tahta masa... Babalar içti, biz de su içtik herhalde, o kadarını hatırlamıyorum. (Kadın, 69 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti Bira Bahçesi'ne kuzenimin düğünü için gitmişim ilk defa. Nikâh sonrası düğün yemeğine gidilir ya, işte biz de orada toplanmıştık. Ben pazartesi sınavım olduğundan elimde kitabımla gittim Bira Bahçesi'ne. Ve orada yemek yedim, okudum, çalıştım. Fiçılar tahta, herkesin önünde büyük bira bardakları... Mezeler, evden veya mezeciden alınmış. Bardak bira servisi yapan garsonlar vardı. Ama tabii bizim masalar kalabalık olduğundan, her masaya bir fiçi... Çok güzeldi, özellikle geceleri, renkli çıplak ampuller falan asılıydı. (Kadın, 82 yaşında, 1968'den beri Bomonti'de oturuyor)

Küçük bira fiçılarının serviste kullanılmasının, pikniğe gider gibi evde yiyeceklerin hazırlanmasının farklı görüşmecilerimizin özellikle vurguladığı bir husus olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz:

Bomonti'nin ilk aklıma geleni bira fabrikası. Bira fabrikasının karşısındaki meşhur Bomonti Bahçesi. Çok küçüktüm o zaman ben, yedi yaşında. İlkokula burada başladım dedim ya, o seneler, yani 60-61 yılları... Herkes evinde zeytinyağlı dolmalarını yapar, eline çıkını alır, oradan da iki fiçi bira söylenir, oturulur. Onlar yenir, piknik yapıldı ve çok, çok, çok zevkliydi. Ve oradaki birayı, ben tabii çocuk olduğum için bilmiyorum da, anlata anlata bitiremezlerdi oradaki biranın tadını. Bira fabrikasından verildiği için o biralar özeldi, yani tatları da özelmış. Bilmiyorum tabii ama ben sonradan, daha yaşıma büyüdükten sonra bira içmeye başlayınca anladım ki onlar belli bir şeyden geçmeden sunulduğu, yani pastörize mi artık ne deniyorsa onlara, ne yapılıyorsa belli bir işleminden geçmeden sunulduğu için çok güzelmiş o biralar. Sonradan ben de içtim onlardan. (Erkek, 62 yaşında, kırk yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti Bira Bahçesi'nde evde hazırlanmış yiyecekleri eşliğinde bira içen ahbablar (Cengiz Kahraman koleksiyonu).

Şehir içinde yer alan bira bahçelerinin o dönemlerde sosyal değişimin bir göstergesi olduğunu ifade edebiliriz. Bira bahçeleriyle, bira halk kitleleri için popüler ve aile toplaşması sırasında tüketilen bir alkollü içecek haline gelmiştir.³³ Bomonti Bira Bahçesi'nin bu "ailevi" karakteri, birçok görüşmecimiz tarafından ifade edilmiştir:

Bu Bomonti Bira Fabrikası'nda, aşağıya doğru sol taraftaydı, Bomonti Bira Bahçesi, akşamları yemek alıp yanınıza giderdiniz; yemek vermezdi bira bahçesi. Ya fıçıdan verirlerdi birayı ya da Arjantin bardaklarda. Bakın bu ben beş-altı yaşındayım. Babamla annem ayrılınca fotoğrafı kesmişim. Bu annem. Bu da kasap Artin ve eşi. Pangaltı'da kasap dükkânı vardı. Ermeni kendisi. Benim de surat asık tabii, bana bira vermemişler. Kızmışım, küsmüşüm. Yemyeşil yeşillikler arasında çok güzel bir bahçeydi, aile yeri. Akşamları giderdik ailecek. Masalar böyle işte, altları metal, üstleri tahtaydı. Aydınlatması zayıf-

33 <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/03/turkey-alcohol-ottoman-empire-modernity.html>
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Görüşmecimiz Güngör Uğurlu'nun arşivi, 1934 veya 1935.

tı, ortadan geçen kordonlara asılmış ampuller... Herkes evden veya satın aldığı yemekleri getirirdi, orası sadece bira verirdi. Herkes giderdi haftada bir kere, orada yemek yenirdi, özellikle yazları; kışın kapalıydı zaten. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Öte yandan Bomonti Bira Bahçesi daha ilk dönemlerinde bile ailelerin yanı sıra gençlerin de uğrak yeri olmuştur. 13 Mayıs 1945 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan ve ilandan ziyade bir makale tarzında düzenlenmiş gazete reklamında, iki arkadaş arasında geçen sohbet bu olgunun altını çizer niteliktedir.

Bir görüşmecimiz bu hususa şöyle değinmiştir:

Küçükken kaçardık, bira fabrikasının bahçesinde bira içmeye giderdik. Hatırladığım kadarıyla biz on dört-on beş yaşlarındaydık. Yani kırk beş sene evvel... Kırk beş-elli sene civa-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İki Arkadaş Arasında Bir Muhavere

- Bir bira almak için beri Bomonti Bahçesine gitmemi tavsiye ettiğin için çok teşekkür ederim azizim. İtiraf etmeli ki bira gayet nefis ve taze olmakla beraber duble kadehi yalnız 24 kuruştur.
- Öyle dostum, yalnız Bomonti Bahçesinde duble bira kadehini 24 kuruşa içebilirsiniz. Aynı zamanda aileler için hiç bir yerde bulamıyacağınız küçük bira varilleri de vardır.
- O halde, ailece hoş bir iki saat geçirmek ve küçük varil birasını içmek için İstanbul Bira Fabrikası (Eski Bomonti) Bahçesini tercih etmekte hakları vardır.

Cumhuriyet, 11 Mayıs 1945.

rında, işte büyükler gider orada bira içerlerdi, böyle tahta fıçılarda... Ondan sonra giderdik oraya, nasılmış falan bir tadına bakardık. (Erkek, 63 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

Cumhuriyet gazetesi arşivinde gözümüze çarpan bir haber de bu hususu doğrular niteliktedir. Galatasaray Lisesi öğrencilerinden oluştuğunu düşündüğümüz, kendilerine “Gamsız Galatasaraylılar” adını veren grup, 7 Haziran 1949 tarihinde yayımlanan bir ilanda kuruluş yıldönümlerini Bomonti Bira Bahçesi'nde kutlayacaklarını duyurmuştur.

Görüşmecilerimizin bir önceki kuşaklar tarafından kendilerine aktarılanlardan veya bizatihi çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde yaşadıkları hatıra anlatılarından yola çıkarak, Bomonti Bira Bahçesi'nin ekseriyetle yaz aylarında hizmet verdiği ve müzikli programlara da ev sahipliği yaptığını söyleyebiliriz. Ayrıca 1939 yılının Temmuz ayında **Cumhuriyet** gazetesinde yayımlanan iki ilan, Bomonti Bira Bahçesi'nin yaz aylarında oldukça hareketli bir programı olduğunu göstermektedir. Dönemin yerli ve yabancı revü, opera ve varyete sanatçılarının Bomonti Bira Bahçesi'nde sahne aldığı ve İstanbul'un diğer yerlerinden gelen seyircilere açık programlar düzenlediği görülür.

Öte yandan, bir tür içkili açık hava gazinosu olarak hizmet veren Bomonti Bira Bahçesi'nin, sadece dönemin zenginleri-

BOMONTİ

BAHÇESİNDE

8 tiyatro yıldızı tarafından

Büyük Varyete

Sumpreta ve Klaket dansları, FOFO LUKA, İVONİ VLADİMİRÜ, KAR-MİNA, meşhur okuyucu FAHİRE, Opera tenoru BAKEAS, Komper KONTARİNİS, Komik AN. TZİNİ-OLİS (Kirkor) ve AT. PENNAS

Büyük Orkestra

Yeni program muvaffakiyetle devam ediyor. Akşam saat 20 de Bütün müs-kirat ve meşrubatımız taze ve soğuktur.

Cumartesi ve pazar sürprizleri

FOFO LUKA

Cumhuriyet, 8 Temmuz 1939.

nin gittiği bir yer olmadığının, hatta çoğunlukla halk kesimi-ne hitap ettiğinin de altını çizmek gerekir. Refik Halit Karay'ın 1949 yılında yayımlanan *Anahtar* adlı romanında da Bomonti Bira Bahçesi'nin bu "popüler", yani halk mekânı olmasına atıf yapılır:

Yaz ise Perihan'la beraber küçük sepeti hazırlarlar, "Bomonti Bahçesinde" yemek yemeye giderlerdi. Oradaki orta sınıf halka karışmaktan, ucuza eğlenmekten hazzedişleri ve bir umumi bahçe yemeğini bir eğlence saymaları ne tatlıydı... Akşamüst-leri, dükkânlar kapanmadan Pangaltı'ya inerler, Feriköy'üne çıkan yokuş üzerindeki iki sıralı balıkçı, bakkal, zerzevatçı dükkânlarına bakarlar, daima yeni, mevsime göre değişen öte-beri alırlar, pazar yolundan -ikisi de paketlerle yüklü- birbir-lerine dokuna sokula dönerlerdi.³⁴

Anlatılarımızda ve genel olarak kolektif bellekte Bomonti semtinin kuruluş hikâyesini semtin ikinci dönemine bağlayan halkanın Bomonti Bira Bahçesi olduğunu söylemek yanlış ol-

34 Refik Halit Karay, *Anahtar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 273.

maz. Öyle ki Bomonti Bira Bahçesi ismi neredeyse 20. yüzyıl boyunca Türkiye’de kurulan tüm açık hava bira rahanelerine verilen jenerik bir adlandırmaya dönüşmüştür. *Rakı Ansiklopedisi*, Bomonti’nin üçüncü ve dördüncü anlamını şöyle vermektedir: “Taze açık bira’nın masalara küçük fiçilerle servis edilmesi anlamında kullanılagelen bir terim; açık fiçi bira servisinin yaygın olduğu bahçe ve gazinolara verilen isim.”³⁵

Evde hazırlanan piknik sepetleri veya çevredeki mezecilerden tedarik edilen yiyeceklerle ailece, kadınlı erkekli gidilen, taze bira içilen ve Avrupa’daki bira bahçeleriyle birçok açıdan benzerlik gösteren Bomonti Bira Bahçesi’nin müşterisi, orta sınıf halktır demiştik. 1930’lu yılların İstanbul’u için oldukça modern olan bu pratik, Bomonti’nin hem İsviçreli geçmişiyle hem de o yıllarda bölgede yaşayan gayrimüslim azınlıklarla, dahası bir sonraki evrede karşımıza çıkacak “koz-mopolit lüküs hayat” imgesiyle ilişki kurmayı sağlar. Bomonti Bira Bahçesi, bu açıdan Avrupai modern yaşam tarzının İstanbul’da cisimleştiği mekânlardan biri olmuştur. Avrupa modernleşmesine özgü monden yaşamın simgesi haline gelmiştir semt. Bu simgenin nostaljisi kuşkusuz günümüzdeki yansımasını –çarpıtılmış da olsa– Bomontiada’da bulur. Bu bahsi Bo-

ZOZO DALMAS

BOMONTİ

Bahçesinde

Revü

Balet

Operet

Varyete

2 nci program

Yeni numaralar, yeni şarkılar

Maestro DE ANGELIS idaresinde

Fevkalâde ORKESTRA

Cumhuriyet, 18 Haziran 1939.

35 *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, 2014. Araştırmamız sırasında Bomonti Bira Fabrikası’nın sahasında yer alan orijinal Bomonti bira bahçesinin yanı sıra hem başka ilçe ve illerde hizmet veren Bomonti bira bahçelerinin bahsi geçmiş, hem de tahmini olarak 70’li yılların sonlarından 80’li yılların başına kadar Şişli Camii’nin arkasında yer alan başka bir Bomonti bira bahçesinde geçen hatıralara rastlanmıştır.

monti'nin son dönemini ele alacağımız son başlık altında değerlendireceğiz.

"Lüks değil, lüksü!" hayat

Erol Tümertekin'e göre 1930'lu yıllarda mahallenin Şişli tarafına doğru yapılaşması söz konusu olur.³⁶ Halaskargazi Caddesi'ne sırtını veren, Feriköy Deresi'yle Feriköy'den ayrılan, fabrikalar arasında kalan yapılaşma, semtin bir sanayi bölgesi olmaktan çıkmaksızın rezidansiyel bir karakter kazanmasına yol açar. Şişli semtinin mutena bir konut ve yerleşme bölgesi olarak gelişmesi 1960'lara, hatta 1970'lere kadar sürer. Bu dönemden sonra semt, çevre semtlerle birlikte daha çok zengin çarşıların, pasajların, seçkin dükkânların, butiklerin, işyerlerinin, bankaların yer aldığı; ticaret, iş ve eğlence hayatının ağır bastığı bir yapı kazanır.³⁷

19. yüzyılın son çeyreğinde Galata'da ortaya çıkan apartman tipi konutlar 20. yüzyılın başından itibaren Pera'dan sonra, Kurtuluş (Tatavla), Bomonti, Şişli, Elmadağ, Maçka, Nişantaşı, Cihangir, tarihî yarımada, Aksaray, Balat; Anadolu tarafında ise Kadıköy ve Moda'da oldukça fazla sayıda inşa edilmiştir: "İstanbul'da, lüks apartmanların ortaya çıktığı 20. yüzyılın ilk yıllarından çok daha önceden başlayan ve Osmanlılar kadar içlerinde yabancı mimar ve müteahhitlerin de bulunduğu profesyoneller tarafından daha 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirilmeye başlanan, geleneksel kullanım ve mekân kurularının günün şartları doğrultusunda yorumlanarak geliştirildiği ve böylece apartman yapılarına yerel bir karakter kazandırıldığı bir süreç yaşanmıştır."³⁸

Oysa Bomonti daha Bomonti olmadan önce boş, kırık bir alandır. Semtin adını aldığı bira fabrikasının kurucusu Chris-

36 Erol Tümertekin, *a.g.e.*

37 Şişli Rehberi, *a.g.e.*

38 Ayşe Derin Öncel, "Apartmanların planlanmasında olası etkilenmelerin sorgulanması", *Apartman: Galata'da yeni bir konut tipi*, Institut français d'études anatoliennes, İstanbul, 2010.

tian August Bomonti'nin bu alanı ilk gördüğündeki ifadesiyle, "şehrin çeperinde, hatta kırılık alanda bulunan bu zonda Feriköy Protestan Mezarlığı'ndan ve Katolik cemaatine ait birkaç kurumdan başka bir şey yoktur."³⁹ Görüşmecilerimiz de ondan yaklaşık elli yıl sonraki Bomonti'yi anlatırken benzer ifadelerle başvurmuştur:

Eskiden tamamen meyve bahçelerinin olduğu, bostanların olduğu bir yermiş. Mecidiyeköy'den sonra yol bitirmiş; sonrası ormanlık... 1940'lar, o zamanlarda müstakil evler varmış. O tarihten sonra apartmanlar yapılmaya başlamış. (Kadın, 66 yaşında, doğduğundan beri Şişli'de yaşıyor)

1935'te Bomonti'ye taşınmışız. Ahşap bir binada otururduk. Çevre kırılıktı, boştu, bahçeler yeşillik, ağaçlık... Rumlardan kiralamıştık. Sonra ahşap bir ev aldık. İki katlı; akrepleri, yılanları vardı. 1938'de bina yapıldı; esas ondan sonrasını hatırlıyorum, villa gibi, iki katlı bir bina, oraya geçtik. 1943'e kadar orada kaldık, arazi çok büyüktü. Babam Fırın Sokak'tan, Silahşor Caddesi'ne yakın olan yerden bir arazi sattı. Ali Bey diye biri aldı. Mensucat fabrikası kurdu. 24 saat çalışıyor. Para az geldi, Rusların olduğu yerden de bir yer aldı. Kiryako kadife fabrikası sahipleri aldı. Bizim ev fabrikaların arasında kaldı. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Eskiden bahçeydi buralar. Yurdun olduğu yerler arsaydı, küçük küçük evler vardı. Feriköy akciğer hastaları için gelinen bir yermiş, o kadar havadarmış. Benim rahmetli dedem almış bu evi bize, rahatsızmış, doktor burayı tavsiye etmiş bize, onun için buradan almış. Aslında bakın çifte mezarlıklar var şu ileride. Mezarlıklar şehir dışlarında olur. Burası, Bomonti, o zamanlar şehrin dışıymış. (Erkek, 63 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

1930'lu yıllarda bu bölgede apartmanlaşmanın başlamış olmasına rağmen hâlâ müstakil evlerin, bahçelerin, bostanların varlığından bahsetmek mümkündür:

Bira fabrikasına bir müdür geldi, Mösyö Beck derdik. Evi de bira fabrikasının yanından başlar, bizim bahçeye kadar gelirdi. Onun da bahçesi vardı. Bahçesinde ise envai çeşit hayvanlar... Yırtıcı hayvanlar bile var; siyah bir köpekti, tilki, kaz, ördekler, hatta bir panter de vardı diye hatırlıyorum hayal meyal. Bahçe tellerle çevrilmişti. Adam evden fabrikaya, fabrikadan eve giderdi. Müstakil bahçeli evler çoktu o zamanlar. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Sıracevizler'e gelince, o dönemin en prestijli sokağıydı. Son derece geniş, neredeyse bir cadde diyebileceğimiz kadar genişti. Büyük apartmanları vardı. Benim hayal meyal hatırladıklarım var orasıyla ilgili olarak. Henüz daha bütün sokakta apartman yoktu. Bazı boş yerler vardı, babaannem ve annem, beni küçük bir çocukken oraya pikniğe götürürlerdi. Sıracevizler Sokağı'nda bir papatya tarlası vardı. Müthiş güzeldi. Biz oraya pikniğe giderdik. Anneannem İzzet Paşa Sokağı'nda otururdu. Düşünebiliyor musunuz, bahçeli bir evde...⁴⁰

Türkiye, hatta İstanbul geneli düşünüldüğünde oldukça hızlı ve erken bir apartmanlaşma sürecine girilse de, Bomonti semtindeki müstakil konutların birdenbire ortadan kalkmadığını ve apartmanlar ile müstakil konutların 1980'li yılların sonuna kadar birlikte var olduklarını görüşmecilerimizin daha ileri tarihli bir aktarımlarından yola çıkarak söyleyebiliriz:

Karşıda bir apartman var ya; mesela o, üç küçük müstakil ev yıkılmış, yerine o apartman yapılmış. Apartmanlardaki her dairede bir aile yaşıyordu. Bizim evin havası çok güzeldi taşındığımızda. Arkamızda üç katlı müstakil bahçeli bir ev vardı. Harika bir bahçe... Üç tane defne ağacı, incir ağacı, güller, limon çiçekleri, harika bir bahçe vardı. Bundan sonrakiler de cumbalı küçük evlermiş, sırayla, köşeye kadar... (Kadın, 82 yaşında, 1968'den beri Bomonti'de oturuyor)

40 "Mario_Leviden_bir_zamanlar Şişli", <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-63265-mario-leviden-bir-zamanlar-sisli.html>
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

**SATILIK APARTMAN — Şişli,
Bomonti civarı. Bir daire boş. Kon-
forlu, 4 daire, 45,000 lira. Taliplerin
saat 14 - 16 Telefon 44443 etmeleri**

Cumhuriyet, 17 Eylül 1948.

'50'lerin sonunda Bomonti'ye taşındık. İlk evimiz eski apartmanlardandı. Müştemilatı olan bir evdi. Kalorifer yoktu ama duvar içinde gaz sobaları vardı. Çok moderndi, çok şık apartmanlardı. Amerikan evleri gibi büyük pencereleri vardı. Erzurumlu bir kapıcımız vardı. Yer döşemeleri marleydi. Musevi'ydi ev sahibimiz. Büyük kızım orada doğdu. Sokağımız çok güzeldi o zaman, cumbalı evler vardı. Müstakil evler yan tarafta vardı, cumbalı eskiden vardı ama şimdi kalmadılar tabii. Ama ekseriyetle apartmandılar. Eski apartmanlar da yıkıldı, yerine yenisi yapıldı. Bahçeli apartmanlar vardı benim çocukluğumda. (Kadın, 79 yaşında, 1959'dan beri Bomonti'de yaşıyor)

Araştırmalar, 20. yüzyıl başında inşa edilen yeni bir konut tipi olarak apartmanları, 19. yüzyıl sonuna kadar İstanbul'da yapılan diğer konutlardan ayıran en önemli özelliğın konfor şartları olduğunu vurgular. Bu yeni konut yapıları, dönemin modernleşme düşüncesine koşut biçimde, diğer konutlara göre daha konforlu mekânlardan oluşuyordu.⁴¹ *Cumhuriyet* gazetesi arşivinde bulduğumuz, 17 Eylül 1948 tarihli satılık bir apartman ilanının konfora vurgu yapması bu açıdan dikkat çekicidir.

Bomonti'de inşa edilen yeni apartman tipi konutların, İstanbul'da yapılan yeni apartmanlarla "binaların yeni yapı malzemeleri ve teknikleri ile inşa edilmiş olmaları, birçok ailenin konutu olma özelliğı taşımaları ve modern konfor şartlarına sahip olmaları"⁴² gibi ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Görüşmecilerimiz Bomonti apartmanlarının söz konusu modern konfor şartlarını şu şekilde ifade ettiler:

41 Ayşe Derin Öncel, *a.g.e.*

42 *A.g.e.*

Apartmanlaşma '60'lı yıllardan önce başlamıştı. Apartmanlar çok modern apartmanlardı. Merkezî kaloriferli, kapıcısı olan, gayet yerleşik ve modern apartmanlardı. Sıracevizler ve üstündeki yeni yapılmış apartmanlarda daha varlıklı aileler otururdu. (Kadın, 60 yaşında, 1960-1987 arası Bomonti'de oturmuş)

Biz buraya geldiğimizde, 1973'te, babam çok sevmişti, "çok modern" bir bina demişti. Büyük bir evdi: dört oda, bir salon. Konforlu ve rahattı o dönemin şartlarına göre; kaloriferli vs. '70'li yıllarda kaloriferler yanmamaya başladı, kömür krizi vardı. Mazot krizi vardı. (Kadın, 66 yaşında, doğduğundan beri Şişli'de yaşıyor)

Kimi evlerde, kalorifere çoktan geçmiş evler de vardı, daha konforlu. Bizim ev 1920'li yıllarda yapılmış, görece daha eski bir evdi. Mimarlar da belliydi o zaman, yıllar sonra ben Cihangir'de bir apartman aldım, daha girer girmez anladım bizim evin mimarının o evi de yaptığını. Apartmanların bir kişiliği olurdu mimarına göre... (Kadın, 65 yaşında, 1958-1970 arası Bomonti'de oturmuş)

Öncel'in de vurguladığı üzere apartmanlar ortaya çıkıncaya kadarki dönemde "adeta bir yoksulluk simgesi olan kolektif yaşam şekli" apartmanların ortaya çıkmasıyla bir zenginlik göstergesine dönüşmüştür: "Kolektif yaşamın süregeldiği bu altı-yedi katlı büyük apartmanlar, maddi açıdan oldukça büyük yatırımlardır ve içlerinde süregelen yaşam biçimleri orta ve üzeri ekonomik seviyede ailelerin yaşam biçimleridir."⁴³ Öte yandan Bomonti'de çok hızlı başlayan apartmanlaşma süreci bir yandan müstakil evlerin yıkılıp yerlerine apartmanların yapılması ve hemen akabinde ise halihazırda inşa edilmiş apartmanların bölünmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Kuşkusuz Bomonti'de yaşanan bu hızlı mimari değişim toplumsal dokunun hızla dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Apartmanların inşasını izleyen yıllarda Bomonti'de yer alan söz konusu konutların bölünerek orta sınıflara sunulduğu da gözlemlenebilir.

1930'lu yılların ortasında Bomonti'deki mimari ve buna bağlı olarak da sınıfsal değişime, 3 Ocak 1936 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir yazı tanklık eder: "Düne nazaran nasıl yaşıyoruz?" başlıklı yazıda Bomonti'de apartman kapıcısı olan Hüseyin ile yapılmış bir sohbete yer verilmiştir. Hüseyin, apartmanlarda oturanların sınıfsal profilindeki değişime samimi bir biçimde değinmiş ve bu durum karşısındaki sıkıntısını ifade etmiştir: "Şimdi her eline para geçen, bu parayı işletmedi, bir apartman yaptı. Apartmanların sayısı İstanbul halkının sayısını geçince apartmanlar boş kalmağa, boş kaldıkça ucuzlamağa başladı." Eskinin sekiz-dokuz odalı dairelerinin bölündüklerinden de bahsetmiştir kapıcı Hüseyin: "Bunun için en fazla rağbet az odalı apartmanlaradır. Sekiz-dokuz odalı apartmanların şimdi bazılarını bölmeye bile başladılar." Hüseyin, apartman sakinlerinin gelir düzeyinde yaşanan değişimi şu sözleriyle aktarmıştır:

Nerede o eskiden bol bol harcayıp bahşiş veren aileler? Şimdi herkes kendi işini kendi görüyor ve bahşiş veren hak getire! Bundan dört beş sene evveline kadar dersin bak işte o zaman kapıcılık bir şeye benziyordu. O zaman hem ev sahiplerinin, hem de kapıcıların yüzü gülüyordu. (...) Kiracılar bir şeye ihtiyaçları oldu mu kapıcıyı çağırırlar: "Git şunu al, git bunu al" derler ve sonra ellerine bir de bahşiş sıkıştırırlardı. Şimdi ise eskiden seksen lira eden bir apartmanda otuz liraya oturan kiracı kontratı yaparken: "Kapıcı parası da içinde ha!" diyor, sonra da kapıcıya on para bahşiş vermemek için bir işinde kullanmaktan çekiniyor. Herkes açık göz oldu. Değil şunu bunu unutup ta kapıcıya ısmarlamak; köşedeki bakkaldan, köşedeki sebzevatçıdan alışverişi kesti, herkes ucuz mal almak için pazartesi pazarını, perşembe pazarını bekliyor. Pazar günleri olup da Kurtuluş ve yahut Bomonti'de pazar kurulunca çantasını alan ev kadını haydi oraya... Eskiden bir evin içinde dört beş hizmetkâr bulunurdu değil mi? Şimdi o usul de geçti. Her evde en babayiğidi bir hizmetçi kullanıyor. Ve ekserisinde de evin hanımı kendi işini görüyor.

Düne nazarın nasıl yaşıyoruz?

Kapıcı «Nerede o eskiden bol bol harcıyıp bahşış veren aileler?» diyor

«Şimdi herkes kendi işini kendi görüyor ve bahşış veren hak getireli»

Onu uzun senelerdir tanırım. Tanıdığım zaman genç bir delikanlı idi. Ben minimini bir çocuk.. Bahçede yanına gider, çiçek tarhlarını nasıl düzelttiğini, sebze ocaklarını nasıl suladığını büyük bir hayret ve takdirle seyredirdim. Hele akşamları bostandolabında saatlerce dönmüş ve yorulmuş olan sıkı beygirin sırtına beni bindirerek bahçede dolaştırdığı ve bana seyialik ettiği için ona karşı olan takdirime bir de minnettarlık ve dostluk karışırdı.

Büyük Harb herşeyi değiştirdi. O cepheye çavuş rütbesine kadar yükseldi. Benim evimde de bahçıvan filân kalmadı. Hayat tamamen değişti. Şimdi biri genç bir kız olan iki güzel çocuğun babası saçına ak düşmüş şıman bir kapıcıdır.

***

Hiçbir sene unutmadiğı bayram ziyareti için gelmiş olan bu eski ahabımı karşı karşıya oturuyoruz ve ben kendisine birşey sormuş olmak için:

— Ey Hüseyin, diyorum, söyle bakalım... Kaç senedir kapıcılık yapıyorsun?..

İçleri daima gülen gözleriyle bir noktaya bakıyor. Büyük bir ciddiyetle birşeyler hesap ediyor:

— Tam on yedi sene!

— On yedi sene öyle mi?.. Kapıcılık işi elbet te bahçıvanlıktan, lalahktan daha kolaydır, değil mi?

Cütlüyor:

— Ah, diyor, o eski zaman gene dönse ben gene tekbaşına o koskocaman toprakları yemyeşil eder, gene bütün bir semti gül fidanlarımda açan çiçeklerin rengine hayran ederim.

— Eski zamanı neden bu kadar istiyorsun Hüseyin? Şimdi artık evli, barlı efendiden bir adamsın...

— Gençliğin tadı nerede bulunur?.. Şimdiki günlerim nerede, eski günlerim nerede?

— Maamafih kapıcılıktan bir şikâyetin yoktur; kapıcılık iyi iştir.

— Eh başka işlere göre gene iyidir. Hiç olmazsa insan başını sokacak bir yer bulur ama... O işin de tadı kaçtı. Bundan dört beş sene evveline kadar dersin bak işte o zaman kapıcılık birşeye benziyordu. O zaman hem ev sahiblerinin, hem de kapıcıların yüzü güllüyordu. Halbuki şimdi her eline para geçen, bu parayı işletmedi, bir apartman yaptı. Apartmanların sayısı İstanbul halkının sayısından geçince apartmanlar boş kalmışa, boş kalmışa ucuzlamağa başladı. Eskiden bir binada sekiz daire mi vardı, sekizi

de doluydu. Sonra da kiracılar birşeye ihtiyaçları oldu mu kapıcıyı çağırırlar: «Git şunu al, git bunu al» derler ve sonra ellerine bir de bahşış sıkıştırırlar. Şimdi ise eskiden seksen lira eden bir apartmanda otuz liraya oturan kiracı kumruları yaparken: «Kapıcı parası da içinde ha!» diyor, sonra da kapıcıya on para bahşış vermemek için bir işinde kullanmaktan çekiniyor. Herkes açığöz oldu. Değil şunu bunu unutup ta kapıcıya umarlamak; köyedeki bakkaldan, köyedeki sebzevatıcıdan alışverişini kesti, herkes ucuz mal almak için pazartesi pazarını, perşembe pazarını bekliyor. Pazar günleri olup ta Kurtuluş ve yahud Bomontide pazar kurulunca çantasını alan ev kadını haydi oraya... Eskiden bir evin içinde dört beş hizmetkâr bulunurdu değil mi?.. Şimdi o usul de geçti. Her evde en babayığı bir hizmetçi kullanıyor. Ve ekserisinde de evin hanımı kendi işini görüyor. Bunun için en fazla rağbet az odalı apartmanlardır. Sekiz dokuz odalı a - partmanların şimdi bazılarını bölmeğe bile başladılar. İnsanlarda para kalmadı. bebelli... Eskiden meselâ gece bir kiracı gelir, kapıyı çaldı. Açtığımız zaman bize bir lira, yarım lira, en aşağısı yirmi beş kuruş verirdi. Şimdi başka arkadaşlardan da işitiyoruz. Gece sabaha kadar kapıyı aç; bir teşekkürden başka hiç bir şey veren yok... Bayram bahşışı usulü de kalktı. Beş aileden üçü şimdi bahşış vermez. Bu sene bayram bahşışı almadım desem yeri var... Hem şimdi Şişlini, Maçkanın, Nişantaşının da itibarı yok. Nişantaşı Maçkada yalnız zengin aileler oturuyorlar. Fakat asıl kalabalık mevkilerdir diye Cihangire, Ayazapaşa, Taksime akın etmekte... Yaz günleri tramvaysız işe gidip gelebilme; işte insanların düşündüğü bu... Sonra da bu parasızlığa göre de kimse süsünden vaz geçmiyor ha!.. Biz kapıcıyız, nice kiracıların içyüzünü gördük... Yatacak ya - takları yoktur, evin içinde dışarıya çıkarken milyarder gibi giyinirler. Ev kirasını vermezler, yeni sene gecesini Tokatlıyanda geçirirler. Radyoyu kurarlar. Üçüncü ayında taksiti vermedikleri için radyo geri alınır, eve girerler, iki ay ayık veriler, ondan sonra sekiz ay bedava oturur, nihayet dışarı atılırlar. Mahkemeler böyle insanlarla doludur.

— Sen böyle kiracılar gördün mü?

— On yedi senelik kapıcı bunı görmez mi?... Gördüm ama anlatmak bana düşmez.

Yeni yapılan apartmanlar, ve kapıcı Hüseyin

— Hakkın var.

Onun herhalde çok konuşmak istediği bir mevzu temas etmiş olacağım ki susmasını bilmiyor:

— Şimdi insanların yaşayışı da değişti! Eskiden oğul damad, gelin kayın herkes bir evde otururlar. Büyücek bir ev kurarlar, aynı yuvaya erzak taşıyan karcılar gibi kazançlarını hep bu eve taşırlardı. Ve tabii de daha bolluk içinde yaşarlardı. Ama şimdi kaynana, kaynata istiyen ne damad, ne de gelin kaldı. Üç kuruşluk maaşla evleniyorlar. Kendi başlarına bir ev kuruyorlar. Ama düşünmüyorlar ki bir eve neler lazımdır... Üçüncü günü elektrik hesabı verilmediği için elektrik kapanyolar, ev kirası gecikiyor, yarı aç, yan tok yaşıyorlar. Kavgaya başlıyor, sonra da boşanıp ayrılıyorlar.

Omuzlarını silkiliyor:

— Ne denir? Dünya değişti. Herkes başka türlü düşünüyor. Biraz da haklın var. Affedersiniz kaba bir atalar sözü vardır:

«At köpeği denize yüzmek öğrensiz.»

Derler. Hayata böyle anlamak ta insanlar daha acıyor, daha açığöz, daha kurvetli yapıyor. Eski usulde yaşadığı zamanlarda ne içgüeyleri, ne de bey - babalarının evine karılarını getiren bey - lerden tam erkek çıkıyordu. Şimdi etrafıma bakıyorum. İstanbul meşhur «mahalleli beylerinden» birini göremiyorum.

SUAD DERSİŞ

Her ne kadar yaşanan değişim kapıcı Hüseyin'i mutsuz etse de Bomonti apartmanlarında yaşanan sınıfsal dönüşümün gelir düzeyinin ve özellikle de yaşam tarzının orta sınıf çerçevesinde kaldığından bahsedilebilir. 1930'lu, '40'lı yılların Bomontisi'nde apartmanlarda yaşayan orta sınıfın Bomonti'nin kendilerine sunduğu farklı nitelikteki hizmetlerden faydalandıklarını söylemek mümkündür. Bu yıllarda çarşı, pazar alışverişinin geleneksel bir biçimde Bomonti ve çevresindeki pazar, dükkân ve seyyar satıcılar aracılığıyla devam ettiği görülürken orta sınıfa hitap eden modern kent yaşamına özgü birtakım hizmetlerin 1940'lardan beri Bomonti'de arz ve talep konusu oluşturduğu görülmektedir.

Bomonti semti, kuruluşundan bugüne özellikle Feriköy, Kurtuluş ve Pangaltı'ya yakın olması sebebiyle çarşı, pazar alışverişinin görece kolay olduğu bir semt olmuştur. Yemek tarihçilerine göre 19. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da gıdaya ilişkin ticari faaliyetlerde ve lokantacılık sektöründe bir dönüşüm yaşanmıştır: "Çarşılar, pazarlar, her türlü yiyecek ve içecek üreten ve satan esnaf dükkânları, kebabçılar, lokumcular, meyhaneler, aşhaneler, aynı zamanda Pera ve Galata semtlerinde 1850'lerden itibaren açılmaya başlayan alafranga tarzda lokantalar, kafeler ve restoranlar kentte yiyeceğe duyulan talebin bir yansımaları oluşturuyordu."⁴⁴ Söz konusu merkezlere yakınlığı nedeniyle Bomonti semtinin eskiden beri gıda alışverişi hususunda sakinlerine sunduğu kolaylık birçok görüşmecimiz tarafından vurgulanmıştır. Bomonti semtinin bir özelliği de kuşkusuz burada yiyecek üreten ve satan esnafın Ermeni, Rum, Süryani, Yahudi ve Bulgar gibi farklı kültürlere mensup ve söz konusu mutfakların temsilcileri olmalarıdır:

Pangaltı Caddesi sırf balıkçıydı. Mesela hep balık yerdik. Çi-rozları, uskumruları boydan boya ipe dizelerdi, orada kuruturlardı. Bir de kılıç balıkları vardı. Ben biraz korkardım bu kılıç balıklarından. İşkembeciler vardı. Tabii mezeciler de... Ermeni ve Rum mezeciler... Annem, kendisi şimdi seksen dokuz ya-

44 Özge Samancı, "19. yüzyıl sonlarında İstanbul sokak lezzetleri", *Yemek ve Kültür*, sayı 21, 2010

şında, bira bahçesinden bahsederken yemekleri oradan almanız da gerekmezdi zaten derdi, çevrede çiroz, kokoreç, ciğer ve o dönemin dolmaları, pilaki vs. gibi topik meze satan çok mezeci, esnaf var, diye anlatırdı. O mezeciler zaman içinde azaldı sanırım, eskiden daha fazlaydılar. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Haylayf Pastanesi vardı. Hem satış yapılırdı, hem orada oturulup yenirdi. Adisebaba pastası çok güzeldi, oraya gider pasta yedik. Ayrıca Kurtuluş pastaneleri özellikle Paskalya çöreğini aslına uygun, sakızlı yaparlardı. Paskalya'da Paskalya çöreği kokardı sokaklar. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Orta sınıflara hitap eden Bomonti'nin sunduğu hizmetler söz konusu olduğunda, yerleşik esnaf ve semt pazarının yanı sıra kuşkusuz seyyar satıcılardan da bahsetmek gerekir. 19. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına kadar Bomonti, İstanbul'un geri kalanı gibi seyyar satıcıların ticari faaliyetlerini sürdürdükleri bir semt olagelmıştır. Tarihçilere göre, o yıllarda "İstanbul sokaklarında dolaşan seyyar yiyecek satıcıları da İstanbul'un renkli gastronomi dünyasında önemli bir yer tutuyordu. Sokakta yemek yemek, atıştırmak, sokaktan yiyecek alıp eve götürmek veya kapı önünden meyve, sebze, boza, ciğer, ekmek almak İstanbul kültürünün önemli bir parçasıydı."⁴⁵ Reşad Ekrem Koçu'nun 1944-1971 yılları arası kaleme aldığı *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yer alan "ayak esnafı" maddesine göre, "Seyyar satıcılık Anadolu'dan veya imparatorluğun diğer vilayetlerinden İstanbul'a para kazanmak için gelen bekâr erkeklerin ekmek kapısını oluşturuyordu. (...) Bu satıcıların beşte ikisi Türk, kalanları Rum ve Ermeni"ydi.⁴⁶ Görüşmecilerimiz Bomonti'deki seyyar satıcıları şu şekilde anlattılar:

Yoğurtçu vardı; iki tarafında tepsi asılı, yoğurt satardı. Sakalar vardı, su taşıtırdık. Ekmekçi vardı, bir at sırtında iki tarafta do-

45 A.g.m.

46 Akt. Özge Samancı, a.g.m.

lapla ekmeği getirirdi. Fırın uzaktı, Feriköy Karakolu'nun oradaydı. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Annemin dayısı, Rum'du kendisi, gazete bayii idi. Seyyar gazete bayii... Rum gazeteleri satardı. Meşin asmalı bir çantası vardı, gazete dağıtırdı Rum vatandaşlara. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Köşede bir köfteci vardı. Seyyar köfteci... Çok güzelmiş köftesi, eşim öyle derdi. (Kadın, 79 yaşında, 1959'dan beri Bomonti'de yaşıyor)

Birincisi, annesinin zamanında, sanıyorum '40'lar, sütçü, yoğurtçu, bozacı geçermiş sokaklardan; bayramlarda mahalle meydanlarına cambazlar gelirmiş eğlence yaratmaya. Bir de tabii biz çocukların çok sevdiği dondurmacı, macuncu, mısırcı, kestaneci, bunlar aklıma geliyor. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Orta sınıflara hitap eden Bomonti'nin sunduğu modern yaşama özgü hizmetlere değinmeden önce, Bomonti'nin başka bir alametifarikasına değinmeden geçmek olmaz. Bomonti kuşkusuz bir sanayi bölgesi ve İstanbul'un nezih rezidansiyel bölgelerinden biri olmuştur; ama aynı zamanda kent içi bir tarımsal üretim alanı geçmişi vardır. Kaynaklara göre Bizans döneminden 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar İstanbul'da bostanlar, şehrin sebze ihtiyacını karşılıyordu.⁴⁷ Hatta o dönemde bazı mahalleler bazı üretimlerde uzmanlaşmıştı.⁴⁸ Araştırmalar,

47 Marcel Bazin, "La nature à Istanbul", *Géographie et cultures*, sayı 62, 2008, s. 7-26. İstanbul'daki sebze üretimi Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1970'lere radikal bir değişime uğramamıştır. Bkz. Paul J. Kaldjian, "İstanbul's Bostans: A Millennium of Market Gardens", *Geographical Review*, cilt 94, sayı 3, 2004, s. 284-304; www.jstor.org/stable/30034275.

48 "Bir zamanlar İstanbul sokakları, 'Çengelköy salatalığı, Bayrampaşa enginarı, Kemer pathıcanı, Kavak inciri, Gümüşsuyu baklası, Kartal pırasası, Arnavutköy çileği, Yedikule yağlı göbekli marulu' diyerek müşteri toplayan seyyar satıcıların sesleriyle yankılanır ve İstanbullular surlar boyunca varlığını sürdüren kent içi bostanlardan elde edilen ürünlerle beslenirlerdi." Ayşegül Kanbak, "İstanbul Yedikule Bostanları: Bir Yerinden Üretim Pratiği", *Batman Üni-*

İstanbul'da bostanlarda çalışanların ve bostancıların büyük çoğunluğunun Arnavut kökenli olduğunu gösterir.⁴⁹ 20. yüzyılın başında İstanbul'da pek çok semtte olduğu gibi Bomonti'de de bahçe ve bostanlar yer alıyordu. Pervititch'in 1924 tarihli Şişli haritasına baktığımızda, Bomonti'de "verger" (bostan), "jardin potager" (sebze bahçesi), "champs cultivés" (ekili tarlalar) biçiminde işaretlenmiş bahçeleri, bostanları ve tarımsal alanları görmemiz mümkündür. Bomonti'de bostanlar neredeyse 1980'li yıllara kadar varlıklarını korumuştur. Görüşmecilerimiz Bomonti'deki bostanlardan, bahçelerden ve özellikle onların Arnavut sahiplerinden bahsetmiştir:

Bomonti'de böyle büyük bahçeler vardı, Arnavutların bostanları vardı. Lahana ekiliyordu ve domates, hatta bakla vs. ekilen bahçeler vardı, tarım yapılan. Annem bazen daha taze diye oradan alırdı. (Erkek, 63 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

O zaman Bomonti'de boş alanlar vardı, o boş alanlar da marul tarlasıydı. Bildiğiniz marul yetiştiriyorlardı. Bir tane adam, küçük bir kulübede oturur, marul yetiştirirdi ve pazarda satardı. Aşağılar da marul tarlasıydı, başka şey değil, ama marul bayağı koca koca, göbekli marullar satılırdı, çok marul çıkardı burada. Pazarı kaçırdıysanız bostana gider alırdınız. (Erkek, 54 yaşında, otuz üç yıldır Bomonti'de oturuyor)

Doğançay Apartmanı'nın karşısı olduğu gibi çiçek bahçesiydi. Çiçek yetiştirirlerdi, satarlardı. Mandıralar vardı, havuz vardı etrafında; bir at su çekerdı bahçeleri sulamak için. Hamza diye bir Arnavut bostancı vardı, bizi kovalardı, incir çalardık bahçeden. Bakla ekerlerdi, pazarlarda satarlardı, gelincik toplardık biz de, bakla arasında çıkardı. O zaman su bol İstanbul'da, tertemiz su çıkıyor... (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

---

versitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, cilt 6, sayı 1 (2016), s. 167.

49 "1734 tarihli listeden görüleceği gibi bostan amelesinin büyük çoğunluğu Arnavutluk'taki Premedi'den olduğunu söyler." Arif Bilgin, "Osmanlı Dönemi İstanbul Bostanları (Bir Giriş Denemesi)", *Yemek ve Kültür*, sayı 20, 2000, s. 90.

Arşiv çalışmamız Bomonti'deki apartman yaşamına paralel olarak, orta sınıfa hitap eden birtakım yeni hizmetlerin 1940'lardan itibaren arz-talep konusu olduğunu da göstermiştir. Bunların başında ev hizmetlileri-yardımcıları gelir. 24 Ekim 1942'de *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir ilan, Bay Ferid'in evi için yemek yapacak ve ev işlerine bakacak bir hizmetli arayışını göstermektedir.

Yemek Yapacak Bayan Aranıyor

Çocuk olmayan dört kişilik aile yanında çalışacak ve işlere bakacak. Şişli Bomonti fabrikasına inen ana cadde 26 No. Bay Ferid evi. Tel: 80987

Cumhuriyet, 24 Ekim 1942.

Orta sınıflara arz edilen diğer hizmet grubu ise özel dersler olarak karşımıza çıkar. Bomonti'de açılan ilk özel kursun bir sürücü kursu olduğu anlaşıyor. *Cumhuriyet* gazetesinde 1945 yılından itibaren Fikri T. Kardeş'in, Bomonti Havuzlubahçe Sokak'ta yer alan "otomobil ve makinist" okulunun ilanlarına rastlamak mümkündür.

Bu tarihten sonra özel dersler çeşitlenmiştir. Silahşör Caddesi, Tokaloğlu Sokağı'nda yer alan bir dans kursunun, 11 Kasım 1955 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesine verdiği bir ilanda Mihran Ebeyan tarafından "Royal Akademi" usulünce verilecek klasik dans derslerinin yanı sıra Yuanito Montoya tarafından verilecek İspanyol dansları dersleri

FIKRI T. KARDEŞ Otomobil ve Makinist Okulu

Üç aylık yeni devre 3 Eylül 1947 de açılıyor. Kabul şartlarını bilmek isteyenlere program yollanır. Kayıtlara başlandı. Müracaat öğleden sonra.

Bomonti. Havuzlubahçe S. Şişli

Cumhuriyet, 13 Ağustos 1947.

İspanyol dansları, şarkıları, kastagnet: Tanınmış mütehassıs

YUANİTO MONTOKA Bale: Londra'nın meşhur Royal Akademisi metodu ile,
mütehassıs **MİHRAN EBEPAN** tarafından verilir.

Adr: Bomonti Silâhsör cad. Tokaloğlu Sok. köşesi Tel: 84447

Cumhuriyet, 11 Kasım 1955

duyurulur. Bu yıllarda Bomonti'de birden çok dans kursunun olduğunu söyleyebiliriz.

Azınlık okulları bir yana bırakılsa bile Bomonti'de yine bu yıllarda birçok özel okulun varlığından söz edilebilir. Bunların başında "Özel Bomonti Koleji" gelir. 26 Mayıs 1966'da Cumhuriyet sütunlarına yansıyan bir haberde Özel Bomonti Koleji'nin düzenlediği veda mûsameresinden bahsedilmektedir.⁵⁰ Özel kolejlerin yanı sıra Kurtuluş, Feriköy, Osmanbey ve Şişli Camii'ne uzanan Şişli ilçesinin bu kesimi içinde yer alan, dönemin ilk anaokullarının da Bomonti'de kurulduğunu söyleyebiliriz. Bunların başında

Özel Yuvam Anaokulu gelmektedir. Söz konusu anaokulunun bugünkü takipçisi olan Mutlu Yuvam Anaokulu'nun internet sitesinden edindiğimiz bilgiye göre okul 1956'da kurulmuştur.⁵¹ Cumhuriyet gazetesi,

**ÖZEL YUVAM
ANA OKULU**

Geniş çamlık bahçe içindeki kaloriferli yeni binasında kayıtlara başlamıştır.

Adres: Bomonti Fırın sok 7 — Şişli.

Tel: 47 87 90

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1969.

50 Cumhuriyet, 26 Mayıs 1966.

51 "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada yaygınlaşmaya başlayan 'okul öncesi eğitim' rüzgârının Türkiye'ye ulaşması, ülkeye göç etmiş olan yabancılar vasıtasıyla oldu. 1950'li yılların başında yaşanan iktidar değişikliğinin milli eğitimdeki yansımaları, ilk anaokullarının da özel teşebbüs tarafından açılmasıyla vücut buldu. Burjuva sınıfını henüz oluşturmaya başlayan Türkiye, bir yandan yeni hayatına alışmaya çalışırken, diğer yandan farklı kurumlarla tanışıyordu. Yuvam Anaokulu, birkaç rahibenin de eğitsel desteğiyle 1956 yı-

31 Ağustos 1969 tarihinde yayımlanan bir ilanla Özel Yuvam Anaokulu'nun yeni binasında kayıtlara başladığını haber vermektedir.

Bomonti'de 1930'lardan itibaren rezidansların yapılmasına kadarki süreçte, "Teneke Mahallesi" ve fabrika alanlarını bir kenara bırakacak olursak, apartman yaşamının zaman içinde ağırlık kazandığı söylenebilir. Bomonti'de alışverişten bahsederken semt pazarı ve esnafın dışında apartmanlarda yaşayan orta sınıflara sunulan hizmetlere ek olarak 1970'lerde semtte faal olan fabrika satış mağazalarından da bahsetmek gerekir. Araştırmalar her ne kadar Bomonti'de fabrika satış mağazalarının açılmasını 1990'lı yıllara dayandırır da⁵² saha çalışmamız ve kişisel tanıklığımızdan yola çıkarak bu sürecin 1970'li yıllarda başladığını söyleyebiliriz. Nestlé ve Royal Çikolata gibi çikolata fabrikalarının satış mağazalarının yanı sıra Kom, Dagi, Goya Ayakkabı, Kazova, Sarar gibi tekstil ve ayakkabı üreten şirketlerin de Bomonti'de fabrika satış mağazaları, bugünün deyişiyle "outlet"leri olduğunu söyleyebiliriz.

Çikolata fabrikasını hatırlıyorum, Nestlé'yi... Giderdik, kutu çikolata alırdık, gofretler de büyük kutularda alınırdı. Fabrikanın yanında fabrika satış mağazası vardı. (Kadın, 66 yaşında, doğduğundan beri Şişli'de yaşıyor)

Annemle Kazova, Kom, Dagi gibi Bomonti'de fabrika satış mağazası olan dükkânlardan alışveriş ederdik. Çok kaliteli ürünleri Nişantaşı'ndaki fiyatın en az yarısına almanız mümkün olurdu. Hele Goya'nın ayakkabı satış mağazası Beyoğlu'ndaki Goya'nın dükkânına göre üç kat daha ucuz olur. Şimdi "outlet" de diyoruz. O zaman fabrika satış mağazası derdik. Çok da yakındılar evimize. (Kadın, 47 yaşında, doğduğundan beri Kurtuluş'ta yaşıyor)

İlinda Zeliha Hanım tarafından Şişli Samanyolu Sokak'ta resmi eğitim hayatına başladı." <http://www.mutluyuvamanaokulu.com/tr/mya/tarihce/>. 1988 yılında adını Atlıkarınca olarak değiştiren kurum, yıllar içinde yoğun kentleşme çalışmalarına maruz kalan Bomonti'den ayrılmak durumunda kaldı.

52 Hüsniye Doldur, a.g.m.

Bomonti'nin sakinlerine sunduğu ve yukarıda detaylı bir biçimde ele almaya çalıştığımız alışveriş imkânları ve hizmetler göz önüne alındığında, 1940-1970'li yıllar arası Bomonti apartmanlarında yaşayan ailelerin orta sınıf bir yaşam tarzına sahip olduğundan bahsedilebilir. Bir görüşmecimizin de ifade ettiği gibi:

Daha önce yine hem azınlığın yaşadığı hem de iyi ailelerin yaşadığı yerlerdi buralar, Bomonti, Nişantaşı, Şişli. Lüküs Hayat'taki gibi... (Kadın, 88 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de oturuyor)

Görüşmecimizin bahsettiği ünlü “Lüküs Hayat” opereti de zengin ve modern yaşam özlemini dile getirirken “Şişli’de bir apartman; yoksa eğer halin yaman” dizeleriyle bu apartmanlaşma ve orta sınıflaşma sürecini belgeler. 1930’lu yılların başında yazılan ve ilk kez 1933 yılında sahnelenen “Lüküs Hayat”, dönemin Türkiye’si’ni incelikli biçimde tasvir eder. Eser, ilk sahnelendiği bu dönemde (1933-1946) yoğun ilgi görmüş ve seyirciler tarafından da çok beğenilmiştir. Operetin bestecisi Cemal Reşit Rey ve resmî metin yazarı⁵³ Ekrem Reşit Rey’in *Darûlbedayi* dergisinin 43. sayısında yayımlanan “Üç Saat’ten Sonra, ‘Lüküs’ Hayat’tan Evvel...” başlıklı yazılarında şöyle denmektedir:

Lüks değil, Lüküs! Aradaki fark pek büyük... Dikkat buyrulsun! Operetimizin ismi Lüks Hayat olarak telaffuz edilirse ifade etmek istediğimiz şey, daha doğrusu, bir operetin dar çerçevesi içerisine konulması için çizmiş olduğumuz karikatürlerin manası yanlış anlaşılır... Lüksün manası herkesçe malumdur. Lüksün mukabili ziynet, pahalı bir eşya, harcıâlem olmayan bir şeydir. Lakin “Lüküs!” Lüküs!.. Hiçbir lisanda mevcut olmayan bu uydurulmuş kelimedeki özentiliği, sahteliği seziyorsunuz, değil mi? Maksadımız tariz değil, bir latifeden ibarettir. Sahnede gördüğünüz eşhas ta bir muhitin, bir zümrenin

53 Operetle ilgili her türlü resmî belgede sözler Ekrem Reşit Rey’e ait görünse de aslında şarkı sözlerinin tamamının Nâzım Hikmet’e ait olduğu bugün artık genel olarak kabul görmektedir.

hakiki resmi değil, yalnız karikatürüdür. Binaenaleyh eserimizi sadece bir “fantaisie” olarak kabul etmelidir.⁵⁴

Her ne kadar “lüküs” kelimesini anlatırken bu satırların yazarları “özentiliği, sahteliği” vurgulasalar ve ısrarla amaçlarının tariz (taşlama) değil latife (şaka) olduğunu, sahnelenenin “bir zümrenin hakiki resmi değil, yalnız karikatürü” olduğunu söyleseler de, aslında bu sözcük tercihi orta sınıf beğenisini betimlemek adına oldukça yerinde bir tercih olmuştur.

Toplumsal sınıflar ile beğeni ve yaşam tarzları uzamı arasındaki ilişkiyi ele aldığı *Ayrım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* başlıklı kitabında Pierre Bourdieu, “küçük burjuvanın sadece sosyoloğun zihninde değil ama gerçekte de burjuvanın küçüğü olduğu”⁵⁵ bahsine değinir. Bourdieu burjuva beğenisini “lüks beğeni” olarak ifade ederken küçük burjuva beğenisini ise “ortalama beğeni” olarak adlandırır ve şöyle tanımlar: “Kültürel talebini ortalama kültür mallarına veya meşru kültür mallarının en ulaşılabilir olanlarına (operetler ve bulvar tiyatrosu gibi) yönelten küçük burjuvazinin ortalama beğenisi.”⁵⁶ “Lüküs Hayat” operetinin sözlerini hatırlayalım:

Şişli’de bir apartıman / Yoksa eğer halin yaman / İki tane otomobil / Biri açık, biri değil / Aşçı, uşak hizmetçiler / Dolu mutfak, dolu kiler! / Hanım gider, sen gidersin, / Gündüzleri çaydan çaya / Gece olur davetlisin / Ya ‘dine’ye ya baloya!

Haliyle, Şişli’de yaşıyor olmak, adada yazlık sahibi olmak, ev dekorasyonunda nikel-kübik mobilyaları ve yağlı boyayı ön plana çıkarmak, –biri açık– iki otomobil sahibi olmak, aşçı, uşak, hizmetçi, bahçıvan ve şoför çalıştırmak “lüküs” hayatı tanımlayan nitelikler olarak ifade edilir. Lüks hayatın kinayesi “lüküs” hayat, küçük burjuvanın, yani Bomonti’de yaşayan dö-

54 Ekrem Reşit-Cemal Reşit, “Üç Saat’ten Sonra, ‘Lüküs’ Hayat’tan Evvel...”, *Darülbeydi*, İstanbul, 1933, sayı 43, s. 8.

55 Pierre Bourdieu, *Ayrım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkurt, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 489.

56 A.g.e., s. 429.

nemin “orta sınıf”⁵⁷ mensuplarının ortalama beğenisine ve yaşam tarzına aslında birebir karşılık gelir.

“Lüküs Hayat” oyununun bir operet formunda yazılmış ve sahnelenmiş olması da bu konudaki tüm kuşkuları ortadan kaldırır. Söz konusu operet, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi Cumhuriyet’in onuncu yılına girildiğinde Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik sorunları gündeme getiren “muhalif” bir operet midir bilinmez,⁵⁸ ama hicvettiği yaşam tarzının burjuva yaşantısına öykünen dönemin orta sınıflarının yaşam tarzı olduğu söylenebilir.

Kozmopolitizm nostaljisi

Bomonti üzerine çalışmış olan Erol Tümertekin dahil olmak üzere tüm araştırmacılar semtte Musevilerin, Rumların ve Ermenilerin varlığını vurgularlar. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra, özellikle Beyoğlu ve Galata gibi yerli ve yabancı gayrimüslimlerin oturduğu semtlerde Müslüman nüfusun artışına karşın, azınlıkların Pangaltı-Bomonti-Feriköy hattına taşındıkları kaynaklar tarafından belirtilmektedir.⁵⁹ Kuşkusuz gayrimüslimlerin buraya yerleşmelerinde, semtte Avrupa iştiraklerinin yanı sıra Hristiyan mezarlıklarının ve kiliselerinin de bulunuyor olması etkili olmuştur.⁶⁰ 20. yüzyıla girerken daha önceleri ıssız olan Feriköy, Kurtuluş, Pangaltı, Şişli gibi yerler şehre dahil olur; buralara da öncelikle gayrimüslimler ilgi gösterirler.⁶¹ Semte en ya-

57 Derya Fırat, “Orta Sınıflar ve Geliştirdikleri Yeni Yaşam Biçimleri: Diyarbakır, İzmir, İstanbul, Ankara, Denizli, Samsun, Konya, Maraş, Bursa, Adana”, TÜBİTAK Araştırma Raporu, 2015.

58 <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%c3%9cZ%c4%b0K-K%c3%9cLT%c3%9cR%c3%9c-VE-E%c4%9e%c4%b0T%c4%b0M%c4%b01.-C%c4%b0LT.pdf>

59 Maurice Halbwachs, a.g.m.

60 Ermeni ve Rum mezarlıkları (1859), Bulgar Eksarhlığı (1870), Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi (1861), Fransız Fakirhanesi (1892), Latin Katolik ve Feriköy Protestan mezarlıkları (1857).

61 “19. Yüzyılın ikinci Yarısında Notre Dame De Sion Çevresinde Kentsel Yaşam”, *Mimar İstanbul*, sayı 22, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 34-38, akt. Pınar Erkan, a.g.e., s. 3.

kın cami olan Şişli Camii 1950 yılında ibadete açılır. Öte yandan Rıfat Bali'ye göre Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları Balat, Kuledibi, Galata, Hasköy, Ortaköy gibi semtlerden 1950'li ve 1960'lı yıllarda Bomonti, Şişli, Osmanbey, Kurtuluş ve Nişantaşı gibi yeni gelişen semtlere doğru bir hareketlenme de yaşanır.⁶²

Şehrin, topografik olarak Müslüman nüfusun izine rastlanmayan bu bölgesi, yeni bir yerleşim yeri olmasının da getirdiği avantajla, artık gayrimüslimlerin yerleşim yeri olarak tanınır. 1915 Felaketi sonrasında hayatta kalan Ermenilerin veya Anadolu'nun farklı yerlerinden İstanbul'a gelen Rumların yanı sıra, İstanbul'un çeşitli bölgelerinden gelen Yahudilerin, semti yeni yerleşim yeri olarak seçmelerinde etkili olan faktörlerin başında kuşkusuz topografik açıdan Feriköy ve Kurtuluş kadar Bomonti'nin de gayrimüslim bir yerleşim yeri olarak işaretli olması gelmektedir. Bomonti ve civarındaki kilise ve azınlık okullarını söz konusu topografik işaretlere örnek olarak verebiliriz. Anadolu'dan İstanbul'a yerleşmeye gelen gayrimüslim cemaatler için bu tür kurumların yerleşim yerindeki mevcudiyeti, hem pratik örgütlenme hem de sembolik aidiyet açısından cemaatlerin sürekliliği için oldukça önemlidir. Günümüzde sayıları oldukça azalmış olsa da Bomonti'de gayrimüslimlerin bir döneme damgasını vurduğundan bahsedilebilir.

Bomonti sakinlerinin kozmopolit yaşamına geçmeden önce, kozmopolit nitelendirmesi üzerinde durmakta fayda var. Kozmopolit, Yunanca "evren" anlamına gelen *kozmos* ile "yurttaş" anlamındaki *polites*'ten türetilmiş bir terimdir ve "evren yurttaşlığı" anlamına gelir. Kozmopolit nitelendirmesi ilk anlamıyla "kozmpolit yaşayan bireyin düşünme ve davranış biçimi" olarak tanımlanmıştır. İkinci anlamıyla ise çoğul etnik-ulusal aidiyetlerden sakinleri barındıran kentleri tanımlar. Kozmopolit uzam böylece farklı etnik köken, inanç ve ulusal aidiyetlere sahip ve birçok dili konuşan insanların oturduğu kent mekânını ifade eder; çünkü kozmopolitizm, ister mo-

62 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri. Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü* (1946-1949), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 266.

dern öncesi ister modern dönemde olsun, kente özgü bir olgudur. Tarihçiler kozmopolitizmin modern öncesi örneği olarak Akdeniz havzasının üç kıyısına da yerleşmiş Osmanlı İmparatorluğu'nu örnek gösterirler. 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Akdeniz kentleri ticaret ve yönetim merkezleri olmaları dolayısıyla çok çeşitli etnik, dinsel ve ulusal aidiyetten insanın bir araya geldiği ve özgün bir kentsel toplumsal dokunun, örgütlenmenin ortaya çıktığı yerler olmuştur.⁶³ Osmanlı'nın son dönemlerinde söz konusu İstanbul, İzmir, İskenderiye gibi kozmopolit kentlerde, kente özgü bir yaşama sanatının, kentli olma bilincinin geliştiği söylenebilir. Tarihçiler bu süreçte özellikle Levantenlerin aracı olarak oynadığı önemli role dikkatimizi çekerler. Levanten, birkaç kuşaktır Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşik olan Avrupalı aileler ve bunların çocuklarını tanımlamak için kullanılan bir adlandırmadır. Osmanlı'da Levantenler, ağırlıklı olarak Fransız, İngiliz, Venedik ve Cenevre kökenli Avrupalılardan oluşur. Levantenler Ermeni, Rum ve Musevi başta olmak üzere imparatorluğun gayrimüslim nüfusuyla ticari ve bazen de ailevi ilişkiler kurmuş, Stephanos Yerasimos'un aktardığına göre, "Latince dua eden, Akdeniz'de konuşulan tüm dillerde küfreden ve elçilikleri tarafından kapitülasyonlar olarak bilinen antlaşmalar sayesinde korunuyor" olanlardır.⁶⁴ 19. yüzyılda İstanbul'daki yerleşik Levanten nüfusa Avrupalı hemşerileri de eklemlenir. Bu dönemde Avrupalılar savaş, hastalıklar, sefalet, kıtlık gibi nedenlerle Avrupa'yı terk ederek yeni topraklara ve elbette Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine de yerleşmiştir.⁶⁵ 1838'de imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti, toprağı üzerindeki ticaret tekeli kaldırarak Avrupalılara iç ve dış ticaret hususunda tam bir serbestlik tanımıştır. Avrupalı tüccarlara verilen bu imtiyazların sonucunda başta İstanbul olmak üzere ülke-

63 Robert Escallier, "Le cosmopolitisme méditerranéen: Réflexions et interrogations", *Cahiers de la Méditerranée*, sayı 67, 2003, <http://journals.openedition.org/cdlm/120> (25 Temmuz 2005).

64 Stéphane Yerasimos, "Du cosmopolitisme au nationalisme", (ed.) S. Yerasimos, *İstanbul, 1914-1923*, Editions Autrement, 1992.

65 A.g.e.

nin batısındaki Osmanlı metropollerine gittikçe daha çok sayıda yabancı gelmeye başlamıştır.⁶⁶

Bomonti'ye dönecek olursak, semtin ismini Almanlara ait bir gemi işletmesinde mekanisyen olarak çalışmak üzere Bern'den İstanbul'a 1855'te göç eden İsviçreli Christian Auguste Bomonti'den aldığı düşünüldüğünde, Bomonti'nin daha başından beri Levantenlerin oturduğu bir muhit olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kuşkusuz Bomonti'ye yerleşen tek Levanten aile Bomontiler olmamıştır. Bugün Bomonti'nin yanı başında yer alan ve 19. yüzyılın başında kurulan Pangaltı semtinin adının, İtalyan göçmen Giovanni Battista Pancaldi'den geldiğini ve Pangaltı'nın değişik milletlerden Levantenleri, farklı kültür ve inançlara sahip kişileri bünyesinde barındırdığını biliyoruz.⁶⁷ Feriköy'ün ismi ise ünlü Fransız Levanten aile Ferry'lerden gelir. Kaynaklara göre Bomonti'de 20. yüzyıl başında Rum, Ermeni ve Gürcüler dışında İngiliz, Fransız, İtalyan, Avusturyalı, Belçikalı ve Yunan tebaasından Levantenler ikamet ediyordu.⁶⁸ Örneğin İtalyan bir aileden gelen Bartolomeo Giustiniani adlı Levanten, İstanbul'un Bomonti semtinde dört bin metrekarelik bir alanda büyük bir binanın inşaatına başlamış ve 1909 yılında binanın yapımı bittiğinde bu yapıyı ve hemen önünde bulunan arsayı, İstanbul'da yaşayan İtalyan ailelerin çocuklarının eğitim görmeleri için Salezyen Topluluğu'na bağışlamıştır.⁶⁹

Görüşmecilerimizin, bir önceki kuşaklar tarafından kendilerine aktarılanlardan veya çocukluk ve ilkgençlik dönemlerinde yaşadıklarına dair anlatılarından yola çıkarak, Bomonti'deki Levanten varlığına tanıklık ettiklerini söyleyebiliriz.

66 Stéphane Yerăsimos, "İstanbul: la naissance d'une mégapole", a.g.m.

67 Rinaldo Marmara, a.g.e.

68 Oya Şenyurt, "19. Yüzyıl Sonlarında Feriköy'de Bulgar Rahipler ve Gürcü Rahibeler Arasında Bilinmeyen Bir Arsa Anlaşmazlığı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 13, sayı 1 (Nisan 2018).

69 1909 yılında bu bina İtalyan İlkokulu ve Sanat Meslek Okulu adıyla faaliyete geçmiştir. 1939 yılına kadar bu biçimde hizmet veren yapı, günümüzde Özel Evrim Koleji adıyla faaliyetlerine devam etmektedir. <http://www.evrim.k12.tr/tr/okulumuzu-taniyin/tarihcemiz/>.

Yabancı olarak Alman Mösyo Beck vardı. Fransız bir aile vardı. Tuari'ler, Bomonti Bira Bahçesi'ne beraber gittiğimiz... Oğullarına arkadaş arasında Bedo derdik, adı Dimitri'ymiş. Annesi Fransız, babası Bulgar'dı galiba. Onlarla beraber gezerdik. Annem onlarla görüşürdü, onlardan çok şey öğrendi. Avrupalı insanın hali başka oluyordu tabii. Yakın otururduk. Mösyo ve Madam Tuari, Mösyo ve Madam Bert, Mösyo ve Madam Mişo, milliyetlerini sorma, hatırlamıyorum, o zamanlarda bilmezdik zaten. Mösyo Mişo ava giderdi, buralarda avlanırdı, çaylak avlardı, kuş avlardı. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Arazi çok büyüktü. Bir tarafında Ruslar dediğimiz Bulgaristan sefaretinde çalışan Bulgar asıllı bir aile vardı, onların evi vardı. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Bu tanıklıkların en ilginç tarafı tam da kozmopolit bir yaşama uygun olarak söz konusu yabancıların, Avrupa kökenli semt sakinlerinin, kısaca Bomontili Levantenlerin ulusal kökenleri hakkındaki belirsizliği, hatta bunun önemsizliğini gözler önüne sermesidir. Bulgar asıllı aileye Rus denmekte, birtakım Fransızca, Almanca, İtalyanca isimler havada uçuşsa da, görüşmecilerimizden birinin de belirttiği gibi söz konusu Levanten ailelerin hangi Avrupa ülkesinden İstanbul'a geldikleri bilinmemekte ve doğuda yaşayan Avrupalıları tanımlayan Levanten adlandırmasına uygun bir biçimde genel olarak "Avrupalı" diye hatırlanmaktadırlar.

Öte yandan Musevi, Rum ve Ermeniler başta olmak üzere Bomonti'de gayrimüslimlerin varlığına ve Bomonti'nin diğer sakinleriyle birlikte yaşamlarına dair izlere hem arşiv hem de saha çalışmamızda daha net bir şekilde rastladığımızı söyleyebiliriz. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde 1 Ocak 1938 tarihinde yayımlanan bir haberde Bomonti'deki "birlikte yaşam"a dair izler bulmak mümkündür. "Yeni senenin talihlileri, 500 bin lira kazananlar ihtisaslarını anlatıyorlar" başlıklı haberde, "Yılbaşı piyangosunun İstanbul'da zengin ettiği bahtiyarlar hoş bir tesadüf eseri olarak bir yerde toplanmışlardı. Bomonti'de, Efe So-

kağı'nda, 40 numaralı evde radyo dinlemek üzere soba başında birleşen komşular, saat dokuz buçuğa on kala kazandık!.. diye birer çığlık atarak yerlerinden fırlamışlar ve aradan yarım saat geçmeden karşılarında muharririmizle foto muhabirimizi bulmuşlardır" denmektedir. Talihliler Şişli Terakki Lisesi'nin sekizinci sınıf talebelerinden, on dört yaşında Rasim Berkmen, Arpasuyu Sokağı'nda, Nusrat Apartmanı'nda komşu oturan hukuk fakültesi üçüncü sınıf talebesinden Bedi Pertevin ve aynı apartmandaki komşusu Madam Angeliki'dir. Talebe Rasim, "Parayı bankaya koyacağım. Şimdiki halde başka düşüncem yok. İleride istediğim gibi doktor olursam, bu para ile güzel bir muayenehane açarım" derken diğer bilet parçasının sahiplerinden Madam Angeliki de, "Vaktiyle hayli görmüş geçirmiş insanlarız. Kocam şimdi madeni eşya ticareti ile uğraşiyor. Beyoğlu'nda dükkânı var. Biri 21, öteki 23 yaşında Marika ve Zoika isminde iki kızım var. Bu gece gökten iner gibi gelen bu

Yeni senenin talihlileri

500 bin lira kazananlar ihtisaslarını anlatıyorlar

Dün gece yılbâşı piyangosunun İstanbul'da zengin ettiği bahtiyarlar hoş bir tesadüf eseri olarak bir yerde toplanmışlardı.

Bomonte Efe sokağında 40 numaralı evde radyo dinlemek üzere soba başında birleşen komşular, saat dokuz buçuğa on kala kazandık!.. diye birer çığlık atarak yerlerinden fırlamışlar ve aradan yarım saat geçmeden karşılarında muharririmizle foto muhabirimizi bulmuşlardır.

Bir hafta evvel Etfal hastanesi civarındaki bir bayiden birer 2 1/2 liralık bilet alan iki ortak grup, tesadüfen aynı numaralı biletin yarım parçasına sahib olduklarını da dün gece ancak ikramiye kazandıkları anda farkına varabilişlerdi.

Şişli Terakki Lisesinin 8 inci sınıf talebesinden 14 yaşında Rasim Berkmenin büyük annesi, büyük babası ve teyzesiyle ortaklaşa aldığı bilette, Şişlide Arpasuyu sokağında Nusrat apartmanında komşu oturan Hukuk Fakültesi 3 üncü sınıf talebesinden Bedi Pertevin annesi Bayan Ayşenin, aynı apartmandaki komşusu Madam Angeliki ile ortaklaşa aldığı bilette büyük ikramiye isabet etmiştir.

Bu biletler ikiper buçuk liralıktır.

Dün gecenin talihlini talebe Rasim,

merdiven başında karşıladığı muharriri - mize:

« Hiç ümidim yoktu. Radyoyu istemiye istemiye dinliyordun. Sona doğru büyük ikramiyenin bizim numaya çıktığını bağırıldıkları zaman kahkahayı attım, sonra anıme sarıldım. İşte o kadar. »

Parayı bankaya koyacağım. Şimdiki halde başka düşüncem yok. İleride istediğim gibi doktor olursam, bu para ile güzel bir muayenehane açarım.

Diğer bilet parçalarının sahiplerinden Madam Angeliki de şöyle diyordu:

« Vaktiyle hayli görmüş geçirmiş insanlarız. Kocam şimdi madeni eşya ticareti uğraşiyor. Beyoğlunda dükkânı var. Biri 21, öteki 23 yaşında Marika ve Zoika isminde iki kızım var. »

Bu gece gökten iner gibi gelen bu parayı evvelâ selâmete yani bankaya yatıracağım. Sonra kızlarımı evlendirmek için cihaz parayı yapacağım.

Angeliki'nin ortağı bayan Ayşe de:

« Bu gece hiç beklemezken gelen bu para Hukukun üçüncü sınıfında olan oğlum Bedi Pertevin tahsil param olacaktır. Zaten talih olandır. Ben bu gece radyo dinlerken bir aralık ümidim kesilmiş de elindeki biletı fırlatıp atmışım. Aradan iki dakika geçmeden gözlerim falan gibi açıldı ve biletı yerden alarak

500 bin lira kazanan talihliler Bayan Ayşe, Madam Angeliki, Rasim Berkmen

gayriihtiyari dudaklarına götürdüm. » 500.000 lira kazanan biletin diğer parçaları Edirne, Malatya, İzmirde.

200.000 lira kazanan biletin iki parçası İstanbul'da satılmıştır. Bunlardan biri Beyoğlu Balıkpazarında bakkal İsmaildedir. Diğer parçalar Bırhaniye, Ödemiş, Samun ve Şarköyde satılmıştır.

150.000 lira kazanan biletin iki parçası İstanbul'da, diğerleri Ankaradadır.

100.000 lira kazanan biletin bir parçası İstanbul'da, diğerleri Ankara, Urla, İzmir, Adana ve İzmiritedir.

parayla evvelâ selâmete yani bankaya yatıracam. Sonra kızlarımı evlendirmek için çeyiz parası yapacağım” demiştir. Bu haber vesilesiyle Rum ve Türk komşuların aynı piyango biletine ortak olmanın yanı sıra 1938 yılına aynı evde birlikte radyo dinleyerek girdiklerini de öğrenmiş oluruz.

Yılbaşı kutlamalarının ve komşuluğun yanı sıra Bomonti’de Türk, Rum, Ermeni gençler arasında arkadaşlık ilişkilerinin olduğundan da bahsedebiliriz. 18 Ağustos 1950 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde “Şehir haberleri” başlıklı köşede yayımlanan yazı, Bomonti’de oturan bir Türk, bir Ermeni ve bir Musevi gencin, Yunan konsolosunun otomobilini kaırması olayına yer vermiştir:

Bomonti’de oturan Can Orak’la Nişan Kalpakcıoğlu ve Nurhan Ohannesyan adlarında otomobil ve macera meraklısı üç genç, Beyoğlu’nda dolaşırken Taksim’deki İstanbul Kulübü’nün kapısı önünde güzel bir hususî arabaya görünce akıllarına birdenbire şeytanî bir fikir gelmiştir. Kısa bir tereddütten sonra anlaşılan üç delikanlı, otomobilin anahtarının üzerinde bulunmasından bilistifade içeri girmişler ve şehirde kısa bir gezintiye çıkmışlardır. (...) Mezkûr otomobili bırakan Yunanistan’ın Edime konsolo-

Otomobil kaçıran gencler

Üç genc Yunan Konsolosunun otomobili ile bir hayli gezdikten sonra yakalandılar

Bomontide oturan Can Orakla Şişlide oturan Nişan Kalpakcıoğlu ve Nurhan Ohannesyan adlarında otomobil ve macera meraklısı üç genc, Beyoğlunda dolaşırken Taksimdeki İstanbul Kulübünün kapısı önünde güzel bir hususî arabaya görünce akıllarına birdenbire şeytanî bir fikir gelmiştir.

Kısa bir tereddüden sonra anlaşılan üç delikanlı, otomobilin anahtarının üzerinde bulunmasından bilistifade içeri girmişler ve şehirde kısa bir gezintiye çıkmışlardır.

Büyükdere, Sarıyer ve Kâğıdhane neye kadar uzanan bu gezmelerinde netice genclerin umduğu gibi çıkmamış ve kulübün kapısına mezkûr otomobili bırakan Yunanistanın Edirne konsolosu yepyeni Plymouth marka arabasının yerinde yeller estigini görerek keyfivetti polise haber vermiştir. Bu ihbar üzerine polis derhal faaliyete geçerek taharriyata başlamıştır.

Bu arada gencler de gezmelerinden dönmüşler ve otomobili aldıkları yere bırakacakları anda polisler tarafından suçüstü yakalanmışlardır.

Can Orak, Nişan Kalpakcıoğlu ve Nurhan Ohannesyan Adliyeye verilmişler ve yapılan sorgularını müteakib tevki edilerak cezaevine gönderilmişlerdir.

Cumhuriyet, 18 Ağustos 1950.

su yepyeni Plymouth marka arabasının yerinde yeller estiğini görerek keyfiyeti polise haber vermiştir. (...) Can Orak, Nişan Kalpakçioğlu ve Nurhan Ohannesyan Adliyeye verilmişler ve yapılan sorgularını müteakip tevkif edilerek cezaevine gönderilmişlerdir.

Görüşmecilerimizin bir kısmı, halen Bomonti'de oturan Ermenilerden oluşmaktadır. Öte yandan hemen hemen tüm görüşmecilerimiz semtteki gayrimüslimlerin varlığının altını çizmiştir. Hatta bir görüşmecimiz Bomonti'de Müslüman nüfusun azlığını, o tarihlerde Bomonti'de ezan sesinin duyulmadığını ve Şişli Camii'nden önce çevrede herhangi bir cami olmadığını ifade ederek vurgulamıştır.⁷⁰

Bomonti'de biz ezan sesi duymazdık, Müslüman pek yoktu zaten. Şişli Camii bile yapılmamıştı o zaman. Cami falan yoktu Bomonti'de, biz ezan sesi falan duymazdık. İlk Şişli Camii kuruldu o bölgede. Fırın Sokak'ın karşısı, olduğu gibi kiliseydi. Papazları hatırlıyorum. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Bomonti'nin eskisi, nüfusu çok azdı bir kere ve gayrimüslim adedi çok daha fazlaydı bugüne göre. Onun için burada huzur vardı, Bomonti huzurlu bir yerdi. Hiçbir huzursuzluk olmazdı, tartışma, şey olmazdı. Bu yeni yapılan rezidanslar da tabii Bomonti'ye bir şey getirdi, hava getirdi. Bir de gayrimenkul fiyatlarını uçurdu oradaki şeyler. Bu yeni dönemde çok fazla bozulmayan bir semttir Bomonti diyebilirim. Yani çoğu semt işgal altına girmiştir; malum, İstanbul'u biliyorsun, çok Anadolu'dan göç gelmiştir. Ama Bomonti o kadar fazla bozulan semt-

70 "Beyoğlu semtinde, Tünel'den Şişli alanına kadar, Ağa Camii'nden başka Müslümanların ibadet edecekleri bir mabet bulunmaması nazarı dikkati çekmekte, bilhassa cuma ve bayram namazlarını, islini ananesine göre, toplu bir halde kılmak kabil olmamakta idi. Son senelerde Beyoğlu'nun ve bilhassa Şişli'nin nüfusunun artması büyük bir cami inşasını bir zaruret haline getirmişti. İstanbul Vakıflar başmimarı bulduğum sıralarda, hayırsever resmî ve hususî müesseselerimiz ve halkımızın yardımıyla bu iş için teşebbüse geçildi." A. Vasfi, "Şişli Camii Şerifi," *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Matbaası, 1956, cilt II. s. 19.

lerden değil. Bomonti çok sakın, güzel, yaşanası bir yerdi yani. (Erkek, 62 yaşında, kırk yıldır Bomonti’de yaşıyor)

Grşmecemizin de belirttiği gibi Bomonti söz konusu olduğunda Musevi, Rum, Ermeni sakınler, yani “azınlıklar” aslında mahalle nüfusu içinde kuruluşundan 1960’ların ortalarına kadar çoğunluğu oluşturuyordu. Bomonti’ye Anadolu’dan gelen Müslüman “oğunluğun” yerleşme sreciye bir başka grşmecemize göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır:

İkinci Dünya Harbi’nden sonra İstanbul’a dışarıdan gelenler yerleşti. O zamana kadar Bomonti’de Müslüman nüfus yoktu. Ondan nce İstanbullu hâkimdi. İstanbul İstanbulluktan ıktı. Bomonti de Aksaray’a, Fatih’e benzemeye başladı. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti’de oturmuş)

Bomonti’nin “Bomonti olmaktan çıkması”, Bomonti’de İstanbulluların sayısal çoğunluğunu yitirmesiyle gerçekleşmiştir; böylelikle başka bir grşmecemizin de belirttiği üzere bir zamanların Levantenleri, Musevileri, Rumları, Ermenileriyle “birlikte yaşam” imgesi üzerine kurulu “Bomonti klasiği” geride bırakılmıştır.

Eee, mahalleden arkadaşlarım vardı. Güzeldi, yani çok gezerdik. Sinema, tiyatro, işte spor, her şeyi birlikte yapardık. Oturduğumuz apartmanda Bulgar, Ermeni, Sefarad Yahudisi ve Rum komşularımız vardı, keza mahallemiz de böyleydi. Bir zamanların Bomonti klasiğiydi, şimdi anılarımız klasiği itina ile devam ettiriyor. (Kadın, 65 yaşında, doğduğundan beri Bomonti’de yaşıyor)

Görüşmecilerimizin tanıklıklarında bugün biraz da nostaljik bir tonla ifade bulan kozmopolit yaşama dair anlatılarda genellikle uyumlu komşuluk ilişkilerine, karşılıklı gidip gelmeye ve bayramlarda tebrikleşmeye değinilmiştir:

Komşularla hiçbir problemimiz olmadı. Bizim Musevi olduğumuzu bilirlerdi. Bayramlarda herkes birbirinin bayramını kutlardı. Bir apartman grevlimiz vardı, Ali Efendi. Ben onların

evinde büyüdüm. Ya onlar bize gelirdi annemler evde yokken bana göz kulak olmaya veya ben onlara inerdim. Apartmanda herkes birbirini tanırdı. Birinin bir sorunu olduğunda herkes yardıma koşardı. (Erkek, 45 yaşında, Musevi, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

Ayırım falan kesinlikle bir şey yok. Asla ben, sana şöyle söyleyeyim, Hıristiyanlardan ben hiçbir kötülük görmedim. Yani burada olmaz. Burada öyle bir şey olmadı. İşte dedim ya deminde, dinî bayramlarda onlar bize gelir, "Bayramınız kutlu olsun" der, Ramazan'da evde börek çörek bilmem ne yapar pasta yapar, getirir. Biz de onların bayramlarını bilirdik, onlara götürürdük. Bir yılbaşı olurdu zaten, bir binada on daire, düşünsen beşi Müslüman, beşi Hıristiyan. Onlar bize getirirdi, onların yılbaşını biz kutlarız; onlar bize; hayde deyip toplanınız salonlarda falan işte, çocuklar bir arada, pastaydı, çörekti, falan filan, hani bir sevgi, dostluk vardı. (Erkek, 83 yaşında, doğduğundan beri Bomonti'de yaşıyor)

Annemin en samimi arkadaşı Musevi bir hanımdı. Karşı apartmanda otururlardı. Biz onlarla çok içli dışlıydık; o kadar yakındı ki anneme, annem ameliyat olduğunda bizim eve geldi, evi temizledi, derledi, topladı, çorbasını pişirdi. Teyzemin yapmadığı yardımı yaptı anneme, öyle söyleyeyim. Ben ilkokula başladım, onun kızı da ilkokuldaydı; bir gün onun babası bizi okula götürürdü, bir gün benim babam bizi götürürdü okula. 19 Mayıs İlkokulu'na giderdik, biraz uzaktı. Gerçekten kardeş gibiydik. Çok samimiydik. Etrafımızda Rumlar var çok, Musevi vardı o zaman. Museviler sanki apartmanda oturuyorlardı sanki daha çok... Musevi arkadaşlarım: Lina, Lizet, Nesim, Aziz, Meri, Suzi. Birlikte yiyip içilirdi. Bomonti'de '60'lı yıllarda okullar kapanınca tüm gayrimüslimler adalara gider. Beyaz perdeler çekildi. Mahalle ıssızlaştı. (Kadın, 60 yaşında, 1960-1984 yılları arası Bomonti'de oturmuş)

'60'lı, '70'li yıllarda Bomonti'ye hâkim olan bu sosyal yaşamın kozmopolit özelliğinin yanı sıra, "Neşeli Günler" filmin-

de olduğu gibi eski semtlerin mahalle yaşamını yansıttığını da söyleyebiliriz.

Ooo, toplanırlardı haftanın iki günü; bir gün onların evinde, bir gün onların evinde. Ben akşam giderdim, eve giderdim, parti daha bitmemiş (gülüyor). “Ya hadi,” annem derdi ki, “ya hadi ya, oğlum geldi, artık yemek yiyeceğiz” falan, ancak bitirirlerdi. O insanlar da kalmadı, o anneler de kalmadı. Yani o partiler yok artık ama o klasik yerli filmlerde gördüğünüz o konken partileri falan vardı. “Neşeli Günler”di o günler. Rumlar, Ermeniler, Türkler hep beraberdik. Tabii mahalle piknikleri olurdu, mahallece gidilirdi. Hatırlıyorum onları, yani ben daha küçüktüm o zaman, ama hatırlıyorum. (Erkek, 67 yaşında, doğduğundan beri Bomonti’de yaşıyor)

Her ne kadar iyi ilişkiler olsa da kozmopolit yaşamın uyumunu bozan, 6-7 Eylül Olayları olarak tarihe geçen 1955 yılı da Bomonti’nin belleğinde yer almaktadır.

Rumlar çok saygılı insanlardı. Ben Rumları çok severim, çok arkadaşım vardı. Ermeniler de onlara göre biraz daha kavgacıdır, ama gene de bizimkilere göre kibarlardır. Terbiyeli kavgaderlerdi. Yahudi de çoktu. O zaman daha İsrail kurulmamıştı. İstanbul genelinde çok Yahudi vardı. Ermeniler hâlâ var ama Yahudi ve Rumlar gitti. Büyük bir aile gibiydik. Rumlarla çok iç içeydik. Sonra malum, gittiler. Çok vahim hadiseler sonucunda. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti’de oturmuş)

İstiklal Caddesi’nde yağmalanan dükkânların fotoğrafları aracılığıyla belleğimize kazınmış imgeler, 6-7 Eylül Olayları’nın sadece Beyoğlu’nda yaşandığına dair bir geçmiş anlatısının genelleşmesine yol açsa da, bugün aslında o dönemde yoğun olarak yaşadıkları Şişli, Kurtuluş, Nişantaşı, Eminönü gibi pek çok ilçedeki Rumların da bu saldırılardan nasibini aldığı biliniyor. Saha ve arşiv araştırmamız sırasında Bomonti’de 6-7 Eylül 1955’te Rumlara karşı yapılmış herhangi bir vukuatla karşılaşmasak da Bomonti’de oturan Rumların bazılarının iş

yerlerinin, dükkânlarının Beyoğlu, Pangaltı ve Kurtuluş'ta olması sebebiyle olaylardan etkilendikleri ve sonrasında Türkiye'yi terk ettikleri bilgisinin, görüşmecilerimiz tarafından çoğunlukla satır aralarındaki sessizlikle aktarıldığına şahit olduk.

Bomonti'de oturan Rumların 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra bölgeyi terk etmesi, o tarihlerde semtin yakınlarında, Kurtuluş-Pangaltı civarında oturan ve Bomonti'ye daha sonra taşınan bir görüşmecimiz tarafından, çocukluk anısından yola çıkarak "haklı" bulunan, hak verilen bir kaçıştır:

O dönemlerde hiç düşmanlık yoktu bizim aramızda, herkes birbiriyle görüşürdü. İlk başlayan hadise 6-7 Eylül Olayları oldu. Ondan sonra Rumlar gitti zaten, çoğu. Benim Rum arkadaşlarım var, onlar anlatırdı; karşı taraftan organize bir biçimde motorlara, vapurlara binip gelmişler. 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra ilişkiler bozulmuş demeyelim, ama İstanbul'da yaşandı olaylar tabii, dışarıdan gelenler yaptı ve bizim gözümüzün önünde oldu. Biz çocuğuz tabii. O zaman Kurtuluş Caddesi'nin Pangaltı'ya açılan tarafında oturuyorduk. M. Tanas vardı karşımızda, Bomonti'de otururlardı, mezeci, ben oradan alırdım çikletlerimi. Sonrasında kaçtılar insanlar tabii haklı olarak; ben sabahında ağlamaya başlamışım dükkânı yanmış yıkılmış görünce, ben çikletlerimi nereden alacağım artık diye. (Erkek, 69 yaşında, 1951-1968 arası Kurtuluş'ta oturmuş)

Bomonti semt hayatının görece uyumunu bozan bir diğer etmenin ise, Anadolu'dan özellikle buradaki fabrikalarda çalışmaya gelen ailelerin, ilk yıllarında bu semtteki çokkültürlü yaşam kodlarını çözememelerinin beraberinde getirdiği yanlış anlaşmalar veya anlaşmazlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Görüşmecilerimizden birinin aşağıdaki samimi anlatısı bu türden bir olaya örnektir:

Bir Feriköy Camii, bir Şişli Camii vardı. Ermeni ve Rumların çok daha eski kiliseleri vardı. Bir gün daha yeni gelmişim Bomonti'ye, yanlışlıkla kiliseye girdim. Bir Rum Madam'ın kızı-

nı okuldan alacağım. Onların okulları ile kiliseleri aynı bahçede ya, yanlılıkla kiliseye girmişim. Baktım her yerde mum yanıyor, resimler, heykeller; korktum, çok korktum, hemen geri kaçtım. Bana bir şey yaparlar diye korktum. Gayrimüslimler ya, bana bir şey yaparlar diye korktum. Tabii sonra tanıyınca ahbap olduk, ama o zamanlar daha yeni gelmişim köyden, tabii korktum. Sonra oğullarımdan birinin ismini bile o Rum madam verdi. (Kadın, 67 yaşında, 1961'den beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti'de oturan farklı etnik gruplar arasında arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin yanı sıra Rum, Ermeni ve Yahudilerin Bomonti'nin sosyal yaşamında aktif olarak yer aldığını söylemek de yanlış olmaz. Bomonti'de sosyal yaşamda etkin olan grupların başında Yahudiler gelir.⁷¹ Örneğin Yahudi İspanyolcası konuşan, kışın Bomonti veya Kurtuluş'ta oturan, yazın ise Büyükkada'da ailesiyle vakit geçiren, tekstil işleriyle uğraşan Yahudi Moşe karakteri, Musevi cemaati içinde belli bir üne sahiptir.⁷²

İbadethanelere gelince, yukarıda bahsi geçtiği gibi Bomonti'de cami veya cemevine rastlanmazken, Hristiyan ve Musevi cemaatlere özgü çeşitli ibadethaneler eskiden beri vardır. Bomonti'de yaşayan Müslümanlar, Hristiyan ve Musevi cemaatleri yıl boyunca farklı ibadethanelere gitseler de Mayıs ayının ilk salısı ortaklaşa ziyaret ettikleri bir kilise vardır. Mayıs Kilisesi adıyla ünlenmiş bu kilise aslında Bomonti Gürcü Katolik Kilisesi olarak bilinen Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi'dir.⁷³ Görüşmecilerimiz, Bomonti'de oturan Hristiyan olsun olmasın tüm kadınların Mayıs ayında dilek dilemek için ziyaret ettiği bu kiliseyi şöyle anlatmıştır:

71 Yoann Morvan, "Juifs d'Istanbul, territorialités d'une communauté entre recompositions et dislocations", *Echo Géo*, sayı 16, 2011.

72 http://www.salom.com.tr/haber-79533-hepimiz_birer_mose_franseziz.html.

73 Bomonti semtinde bulunan kilise, dünyada az sayıdaki Gürcü Katolik Kiliselerinden biridir. 1861 yılında Katolik Gürcü papaz Petre Harışçiraşvili'nin girişimleriyle kurulmuştur. Türkiye'de ve İstanbul'da Gürcü Katolik Kilisesi mensuplarının sayısının azalması nedeniyle, cemaatinin büyük bölümünü Türk ve Ermeni Katolikler oluşturmaktadır.

Yani o Gürcü Kilisesi var. Gürcü Kilisesi'ne ben pek gitmiyorum da, eşim mayıs ayında gidiyor. Oranın mayıs ayında günüdür, bir, ee, 1 Mayıs'la 30 Mayıs arası bir gün, kadınlar gider oraya. Dilek dilerler, mum yakarlar. Öyle bir geleneği var oranın, fakirhaneden sonraki kilise. (Erkek, 54 yaşında, otuz üç yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Ben ilkokuldaydım, sanırım altı yaşındayım o zamanlar. Annem Kurtuluş İlkokulu'nda öğretilirdi. Babam da Kabataş Aksam Ticaret Lisesi'nde... Babamın dersleri akşamlarıydı. '80 öncesi sürekli çatışma çıkıyordu sokaklarda. Her akşam annemle camda endişeli bir halde babamı beklerdik. Annem çok üzülüyordu. Bir gün annemin Ermeni bir velisi, Linda Teyze okuldan sonra bizi Mayıs Kilisesi'ne götürdü; annem dua etti, mum yaktı, akşam liseleri kapatılsın diye. Sonrasında darbe oldu ve sonrasında da akşam liseleri kapatıldı. Kilisenin kerameti mi bilmem ama hatırladığım, kilise çıkışında annemi köşeye çekip, "Biz şimdi Hristiyan mı olduk?" diye sormamdı. (Kadın, 47 yaşında, doğduğundan beri Kurtuluş'ta yaşıyor)

Öte yandan Bomonti'deki kozmopolit, çokkültürlü gündelik yaşamın her zaman tümüyle bir uyum üzerine kurulu olduğunu söylemek oldukça zordur. Görüşmecilerimiz Bomonti'nin farklı dönemlerini anlatırken, zaman içinde değişen, Bomonti'nin "makbul" sakinlerinin yanı sıra "makbul olmayan" işgalcilerinden, "dışlananlardan" bahsetmişlerdir:

Komşularımız gayrimüslimdi ama çok iyi ilişkilerimiz vardı. Evlerden evlere el sallar, selam verir, komşuluk ederdik, ama maalesef bitti o komşuluk, onlar gitti, yerine yenileri geldi. Karşiki köşeye mesela Kürtler geldi, orayı tamamen onlar işgal etti Kürtler. (Kadın, 79 yaşında, 1959'dan beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti'de farklı tarihsel dönemlerde farklı dışlananların söz konusu olduğunu söyleyebiliriz: Semtin '40'lı ve '50'li yıllarında Bomonti'nin "makbul" sakini etnik ve dinî ayırım yapmaksızın "İstanbullu" diye tabir edilen Levanten, Musevi,

Rum, Ermeni ve Türkler iken, hor görülen, dışlanan kesim Bomonti'ye sonradan yerleşen, görüşmecimizin deyimiyle semti "işgal" eden "Anadolulular" olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra ise başka bir görüşmecimizin aktardığı gibi komşu olmaktan, komşuluk etmekten memnuniyet duyulan gayrimüslimler gitmiş, yerlerine ilişki kurmaktan imtina edilen "işgalci Kürtler" gelmiştir. Saha çalışmamız göstermiştir ki, bir dönemin dışlananı bir sonraki dönemin dışlayanı olabilmekte, etnik ve dinî farklılıklar konusundaki samimi hassasiyetlerini ifade edenler, bir sonraki cümlede bir başka grubu ırksal farklılıklarından bahsederek ötekileştirmekte bir sakınca görmemektedir. Örneğin aşağıdaki satırlarda okuyacağınız üzere, 1961 yılında Ordu'dan on dört yaşında eşiyle kaçıp Bomonti'ye yerleşen, kocası yirmi beş sene Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışan, görümcəsi yirmi beş sene "Ermenilerin Apartmanı'nda" kapıcılık yapan, kendisi yirmi sene "Musevilerin yanında" temizlikçilik yapan görüşmecimiz, Bomonti'nin 2000'li yıllarını eleştirmekte ve özellikle semtin Feriköy'e yakın taraflarına görece yeni yerleşmiş Afrikalı ve Uzak Doğuluları hakir görmekte ve dışlamaktadır:

Menderes'in asıldığı sene, on dört yaşında geldim Bomonti'ye. Ordu Mesudiye'den, köyümüzden kaçırıp getirdi beni eşim. Kendisi, rahmetli, tesviye-torna ustasıydı. Bira fabrikasında eşim işe başladı. (...) Yirmi dört sene çalıştı eşim Bomonti fabrikasında, yirmi beş sene kapıcılık yaptı görümcem benim Bomonti'de. Musevilerin yanında çalıştım ben, Sıracevizler'de, çok iyi insanlardı. Yirmi sene çalıştım yanlarında. Komşularımız hep yabancıydı, çok iyi komşularımız vardı: Rum, Ermeni, Yahudi. Mahalleden şimdi çok şikâyetçiyim; şimdi mahallemiz geneleve döndü valla: Çingeneler, Japonlar, çekikler, zenciler. Çok pis insanlar. O zamanlar komşularla gelip giderdik, çay-kahve içerdik. Farklı dinlerle ben çok alışveriş yaptım, çok iyi insanlar. Musevilerin yanında çalıştım ben, Sıracevizler'de, çok iyi insanlardı, kardeşten daha ileriydik. Benden çok bizim kandilleri bilirdi, hâlâ arar kandillerde. Hâlâ görüşüyoruz. Gö-

rûmcemin apartmanında Ermeniler vardı çok; kendi hallerinde, gariban insanlardı, hiç kötülük görmedim. Ama bu yeni gelenler mahallemizi mahvetti. Çingene gibiler, çekikler, zenciler, çok pis insanlar, çok. (Kadın, 67 yaşında, 1961'den beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti'de kozmopolit, çokkültürlü gündelik yaşamın yanı sıra tarihsel dönemlere göre değişen semtin "makbul" ve "makbul olmayan" sakinlerinin olduğunu yukarıdaki alıntılardan yola çıkarak söyleyebiliriz. Burada altı çizilmesi gereken nokta, söz konusu dışlama mekanizmasının değişmez bir hedefinin olmaması, dışlama mantığının belli bir etnik ve dinsel grup üzerine temellenmemesidir. Bu bağlamda Norbert Elias'ın sosyoloji literatürüne kazandırdığı "ırksız ırkçılık" kavramı önemli hale gelir. Elias'ın 1965 yılında John L. Scotson ile birlikte yayımladığı *The Established and the Outsiders* başlıklı kitap, 1960'lı yılların sonunda İngiltere'nin Leicester şehrindeki Winston Parva banliyösünde gerçekleştirilen saha çalışmasından hareketle, bölgeye görece yeni yerleşen nüfusun, daha önce yerleşmiş nüfus tarafından "biz" kimliğine ve beraberinde getirdiği yerleşik düzene bir tehdit olarak algılanıp dışlandığını gözlemler ve söz konusu dışlama mantığından hareketle Elias bu olguyu "ırksız ırkçılık" biçiminde adlandırır.⁷⁴ Bomonti söz konusu olduğunda, tarih içinde değişen dışlananların, dışlama mekanizmalarına maruz kalanların, her dönemde Bomonti'ye yeni yerleşenler; Bomonti'ye onlardan önce gelen "yerleşikler" in kendi aralarında geliştirdiği "biz" aidiyetinin bir süreliğine de olsa dışında kalan "dışarıklıklar" olduğu söylenebilir. Bomonti'de toplumsal dışlama mekanizmasının etnik ve dinsel aidiyetle ilişkili olmaksızın, bu türden bir mantık üzerine kurulu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bomonti'de hüküm süren çokkültürlü, kozmopolit gündelik yaşam ve bunun beraberinde işleyen dışlama mekanizmasının tek istisnası vardır: "Teneke Mahallesi" ve sakinleri. Saha çalışmamızda mülakat yaptığımız görüşmecilerimizden hiçbiri, bir sonraki bölüm-

74 Norbert Elias, John L. Scotson, *Logiques de l'exclusion*, Fayard, Paris, 1997, s. 13.

de ele alınacak olan “Teneke Mahallesi”ne ve Çingenelere değinmemiştir. “Teneke Mahallesi”, görüşmecilerimizin Bomonti bellek haritası içinde işaretli bir yere sahip değildir. Bomonti’de oturan Çingeneler, semtin tarihi boyunca hiçbir zaman Bomontili “biz” kimliği içinde görülmemişlerdir. Bomonti Bira Fabrikası’nın kuruluşu ile hemen hemen aynı zaman diliminde “Teneke Mahallesi”nin kurulduğu düşünüldüğünde, burada yaşayan Çingenelere dışlamadan ziyade yok sayma, yadsıma pratikleri ile yanıt verildiği anlaşılır.

Bomonti ve semtin bohem burjuvaları

Bomonti’de sürmekte olan kozmopolit “modern, renkli, monden” hayatın bir süre sonra sadece yerli ve yabancı azınlıklarla sınırlı kalmayarak İstanbul sosyetesinin sanatçı ve aydın kesimlerini kendine çektiği görülür. Bomonti artık kültürel etkinliklerin yapıldığı, dönemin entelektüellerinin ve sanatçılarının da yerleştiği bir semt olur. *Cumhuriyet* gazetesinde 4 Ocak 1944’te yayımlanan bir yazıda Sait Faik, dönemin ünlü tiyatrocu çifti Burhaneddin ve Seniye Tepsi’nin Bomonti Ebekız Sokağı’nda bulunan sahnelerinde başladıkları tiyatro, sinema, klasik dans ve Fransız edebiyatı derslerini ve şehir tiyatrolarında sergileyecekleri yeni oyunlarını haber verir. Sait Faik, Seniye Tepsi’nin güzelliğini, “Bir şulesi ver ki sem’i canin, Fanusuna sığmaz asumanın” dizeleriyle överken ekler: “Seniye Tepsi hâlâ Bohem, hâlâ eski günlerin çevik, hovarda gününü yaşayan dansözü!”⁷⁵

Bomonti’nin, semtin orta sınıf bir yaşam tarzı süren ve apartmanlarda yaşayan sakinlerinin yanı sıra yavaş yavaş İstanbul’un biraz bohem, biraz burjuva simalarını da kendine çektiğinden bahsedebiliriz. Görüşmecilerimizden biri bu semt yaşamını şu sözlerle vurgulamıştır:

Beyefendileri, hanımefendileri, madamları... Eskilerde babamlar çok güzel yaşamış. Eski Bomonti çok güzel. Aydın, okumuş insanlar, sanatçılar, ünlüler... Ama şimdi azınlık kaldık.

75 *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1944.

Mesela gayrimüslimler, Ermeniler o zaman daha çoktu, şimdi çok az. Bir Kurtuluş'a, bir Bomonti'ye çıktığınızda eskiden şehri görürdünüz, çok şık giyinmiş madamları, İstanbul beyefendilerini... Şimdi yok. (Kadın, 55 yaşında 18 yıldır Bomonti'de kuaför dükkânı işletiyor)

Bohem, 19. yüzyılda Avrupa'da kendini sanatsal alanda ifade eden küçük burjuva kesimin yaşam tarzını, dahası yerleşik sistemi ve değerlerini eleştiren aydın kesimleri tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Burjuvaziye karşıtlığıyla kendini belli eden bu yaşam tarzında temel arayış, özgünlük ve özgürlük başta olmak üzere bireyselleşme, farklılaşma, yaratıcılık, yenilikçilik, soruşturma-tartışma, düş gücünün coşması, hatta serbest zaman tiryakiliğidir.⁷⁶ Günümüzde ise bohem yaşam tarzı yine orta sınıf kökenli aydın kesim içerisinde ortaya çıkan bir yaşam tarzını tanımlamak için kullanılmaktadır. "Burjuva-bohem" in kısaltması olan *Bobo*, bir ayağı yaratıcılığın bohem dünyasında, diğeri ise maddi başarının ve hırsın burjuva krallığında olanlar biçiminde tanımlanmaktadır.⁷⁷ Bohem yaşamın bir diğer özelliği de kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yanı sıra gece hayatı ve kulüpler olarak karşımıza çıkar. Burhan Arpad "Hesaplaşma" başlıklı yazısında İstanbul'un eğlence dünyasına değinirken bu bağlamda Bomonti'den ve bira bahçesinden de bahseder: "Şişli'ye giderken Bomonti fabrikasının bira bahçesi de orta gelirli, hatta dar gelirlielerin fıçı birası içebileceği bir halk bahçesiydi."⁷⁸ Bomonti'de gece hayatı denince bira bahçesinin yanı sıra birçok kulüp ve tavernanın varlığından bahsedebiliriz. Bunların başında kuşkusuz bir görüşmecimizin de belirttiği gibi "Klób-X" gelmektedir:

Bomonti'de öne çıkan mekân, çocukluğumdan hatırladığım Kulüp X vardı mesela. Bomonti'nin en büyük eğlence merke-

-
- 76 Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, "Sunuş", s. 10.
- 77 David Brooks, *Les Bobos. Les bourgeois bohèmes*, Florent Massot, Paris, 2005, s. 72.
- 78 Burhan Arpad, "Yakın Geçmişten Panorama, Hesaplaşma", *Cumhuriyet*, 1956.

zi falan Kulüp X'ti. Sokağın ismini hatırlamıyorum ama Şilahşör Caddesi'ndeki son sokakta Kulüp X diye bir yer vardı. En mühim eğlence merkezi orasıydı. (Erkek, 62 yaşında, otuz sekiz yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Klób-X, çok meşhur bir kulüptü. Bütün sosyete gelirdi yani tabii; orası çok meşhur bir yerdi, sonra kapandı. Yetmişlerde vardı, yetmiş beş, herhalde seksene kadar, hatta seksen beş; yetmiş, yetmiş beş yıllarında vardı, çok iyi hatırlıyorum. Seksenden sonra galiba kapandı. Tam tarihi hatırlamıyorum şimdi, hatırlamıyorum. (Erkek, 77 yaşında, kırk yıldır Bomonti'de yaşıyor)

K l ö b - X

Restoran - Pavilon

A Ç I L D I

Bomonti Tokaloğlu sokak No. 1/B. Tel: 48 44 47

Cumhuriyet, 29 Kasım 1956.

Bomonti'de yer alan Klób-X'in açıldığı ve kapandığı tarihe ilişkin kesin bir bilgiye sahip olmasak da Cumhuriyet gazetesi arşivinde rastladığımız ilk ilanın 29 Kasım 1956 tarihli

olduğunu söylemekte fayda vardır. '50'li yılların ikinci yarısından '80'lere kadar varlığını sürdüren Klób-X'e dair arşivde birçok program ilanına rastlamak mümkündür.

Dönemin yerli ve yabancı ünlü sanatçılarının sahne aldığı Klób X'te 1965 yılında Fransız şarkıcı Sylvie Vartan da konser

KLÖB - X

RESTORAN - PAVİYON

Her akşam saat 20,30 den itibaren programda:
İspanyol Tríosu

LOS GARIN

Barcelona Operasının birinci solist dansörleri
Masalarınızı evvelden kapatınız. Tel: 48 44 47
Bomonti, Tokaloğlu Sokak.

Cumhuriyet, 12 Aralık 1958.

vermiştir. Görüşmecilerimiz Klüb X'in o yıllarını şöyle anlatmıştır:

Karakolu biliyor musun, işte buradan oraya doğru giderken aşağıda Kulüp X vardı. Saat sabah beşe kadar dans edilirdi orada. '68'de herkes mini etekli, mini şortlu falan, düşünabiliyor musun? En yaşlıları biz kahrıldık aralarında eşimle... Ayten Alpman ve kocası İlhami Gencer çıkardı orada, Gökben de vardı. (Kadın, 82 yaşında, 1968'den beri Bomonti'de oturuyor)

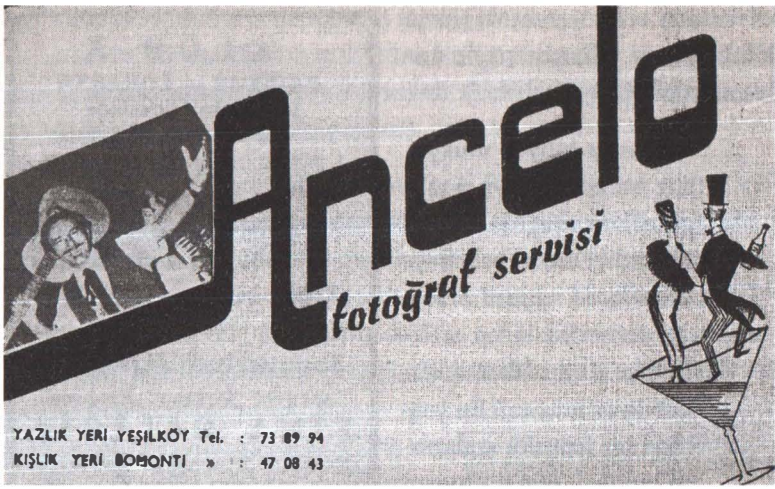
Kulüp X hemen şuradaydı. Su deposunun orada idi. Oraya hep yabancı sanatçılar gelirdi, sahne alırlardı. Biz de giderdik eşimle. Gece hayatını çok severdi. Dışarı sık çıkardık. Yemeğe giderdik. Ve gece kulüplerine... Kulüp X çok kaliteli bir yerdi, yabancı sanatçıları getiriyorlardı. Eşim de çok sevdiği için mutlaka giderdik. Kimler geliyordu dersin, tabii hatırlayamam canım. (Kadın, 79 yaşında, 1959'dan beri Bomonti'de yaşıyor)

Orhan Boran'ın da anılarında aktardığı üzere Klüb X'in programı "yabancı artistlerden ve Batı türünden çalışan bizim sanatçılardan oluşuyordu."⁷⁹ Klüb X'in yanı sıra karşımıza çıkan bir diğer restoran gece kulübü "Ancelo"dur.

Ancelo'ya bakın. Ancelo'ya sık sık giderdik; bakın şurada. Ancelo ve Kulüp X, ikisi de en sevdiğimiz yerdi. Bunlar bizim en sevdiğimiz eşimle arkadaşlarımız. (fotoğrafı gösterir) Sonra

K L Ö B - X
PAVİYON — LOKANTA
İbrahim'in idaresinde
Virtüöz Piyanist ve Şantöz
LULA ve RECORD
İtalyan Orkestrası
Şark dansları yıldızı
G Ü L G Ü L E R
Alev yutan HARRY
Televizyon yıldızı Fransız şantöz
Jacqueline JORRİSS
İspanyol Şarkıları Kraliçesi
F İ N A G A L İ C İ A
Nefis ve mütenevvi yemekler,
fevkalâde servis. Her pazar 16
dan 19 a Matine. Rezervasyon
Tel: 48 44 47 — Bomonti- Şişli

Cumhuriyet, 18 Ekim 1959.

Ancelo Kulüp fotoğraf servisi kartonu ve Ancelo Kulüp hatırası: Toma Çinga müşterilerini eğlendirirken (Cengiz Kahraman koleksiyonu).

Yeşilköy'e taşındılar, oralara bile giderdik. Şuradaydı (Silahşör Caddesi'ni tarif ediyor) hatırlarım. Onlar eğlendirirdi bizi, biri şişmandı. Ancelo'ya çok sık sık giderdik. Biz gezmesini seven insanlarız. (Kadın, 79 yaşında, Musevi, 56 yıldır Bomonti'de oturuyor)

Bomonti'nin sosyal ve kültürel hayatından bahsederken üzerinde durmadan edemeyeceğimiz bir diğer olgu da sinema salonlarıdır. Bomonti'de yaşayanlar özellikle Kervan Sineması'ndan bahsetmiştir:

Kervan Sineması'nı hatırlıyorum, ama daha çok açık hava sineması olarak hatırlıyorum. Kışın mesela daha çok Osmanbey'deki sinemalara giderdik. Kervan Sineması çok konforlu değildi, kışlık yerine gitmezdik, yazlık yerine giderdik. O da hani komşunun bahçesinde film izliyorsun gibi olurdu, daha samimi bir ortamdı. Daha çok Türk filmi gösterirdi. Biraz daha basık bir sinemaydı; apartman arasında bir sinema. Ben o yüzden Konak Sineması'nı daha çok severdim. (Kadın, 65 yaşında, 1958-1970 arası Bomonti'de oturmuş)

Kervan Sineması Sıracevizler üzerinde, hem kışlık hem de yazlık bir sinema; çok ilginç, çok düzgün bir yerdi orası. Bir semt sineması olarak çok kaliteli bir sinemaydı. Ben iyi Türk filmle-ri oynatırdı diye hatırlıyorum. Çok da kalabalık olurdu. Minderimizi alıp giderdik yazlık kısmına, tahta sandalyeler vardı çünkü yazlık kısmında. (Kadın, 60 yaşında, 1960-1984 yılları arası Bomonti'de oturmuş)

Bomonti sınırları içinde kalan ve görüşmecilerimizin anılarında Kervan Sineması kadar yer alan başka bir kültür-sanat mekânı ise Ümit Tiyatrosu'dur.

Ümit Tiyatrosu vardı, oraya çok giderdik. Halaskargazi'den Şişli'ye doğru giderkenki caddenin bir arkasıydı; pilavcı pasajının karşısında, Şan Sineması Tiyatrosu, Ali Poyrazoğlu, Ümit Tiyatrosu'nda oynardı... (Kadın, 66 yaşında, doğduğundan beri Şişli'de yaşıyor)

Benim tiyatro anılarım güzeldir. Ümit Tiyatrosu'nda geçirirdim zamanımı. Onun bir de kafesi vardı; o kafede otururduk, bir sürü de tiyatrocu arkadaşım vardı. Onlarla birlikte hoş beş etmek, onlarla birlikte oyunu izlemek veya oyunu en önden seyredip oyunun kritiğini yapmak, ne bileyim onlardı benim

için güzel olan şeyler... (Kadın, 68 yaşında, 1947'den beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti'nin bohem burjuvalarının önceki başlıklarda ele alınan kozmopolit "lüküs" hayatın peşinde koştuğu dönemler, semtin '60'lı yıllarına da damgasını vurmuştur. Bomonti bu yıllarda da nezih bir semt olma iddiasını taşır. Hem nezih hem de orta sınıftır Bomonti sakinleri. Görüşmecilerimizin de belirttiği üzere çok zengin olmasalar da yaşamasını bilirler, inceltilmiş bir yaşam kültürüne sahiptirler:

Çok güzel yaşarlardı. Geleceklerini düşünürler, parayı saklarlar, ama gene de yaşamasını bilirlerdi: Yazın adalarda, kışın Bomonti'de, ama yaşamasını iyi bilirlerdi. Aslında orta halliydi burada yaşayanlar, öyle pek zenginler yoktu Bomonti'de. (Kadın, 67 yaşında, 1961'den beri Bomonti'de yaşıyor)

Bomonti'nin, kendini orta halli olarak tanımlayan ve daha ziyade orta sınıfa mensup, ama "ecnebi ve Batı zevklerine sahip", görgülü ve nezih insanlardan müteşekkil olarak hatırlandığı söylenebilir. Birçok görüşmecimiz Bomonti'nin "nezih" bir semt olduğunu vurgulamışlardır.

O zaman Bomonti ve Aksaray arasında çok fark vardı. O zamanlar tabii beni çok etkilemişti. On bir yaşındayım o zaman, Aksaray'daki okula gitmek istemedim. Aksaray'a geçince çok kötü oldum; insanlar çok kaba, sürekli küfrediyor çocuklar. Bomonti öyle değildi. Bomonti'de evlerin kapısı açıktı, hırsızlık falan olmazdı. O dönemde Bomonti'de ekalliyet hâkimdi. Çiçekli bahçeli evler, eğlenmesini çok iyi bilen insanlar... Görgülü, kibar, kavga çıkarmaz ve bizim halk da onlara uyardı; evlerde kavga olmazdı, okullardan kavga olmazdı, sokaklarda kavga olmazdı. En büyük küfür: "ulan". Ne terbiyesiz adam derdik "ulan" diyene. Bira bahçesi kalabalık olurdu güzel havalarda, yaz gecelerinde herkes oraya gelirdi ama çok nezihti, saygısızlık, kavga falan olmazdı. Saygı vardı. (Erkek, 88 yaşında, 1935-1943 yılları arasında Bomonti'de oturmuş)

Bomonti İstanbul'un sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerinin yoğun olduğu bölgelere yakınlığından dolayı da sakinlerine her zaman Avrupa modernleşmesine özgü monden yaşamının kültürel konforuna erişim kolaylığı sağlamıştır. Görüşmecilerimiz içinde yer alan, çocukluk ve ilkgençlik yıllarını Bomonti'de geçirmiş bir sosyolog, Bomonti'nin o yıllardaki gündelik yaşamını ve Bomonti sakinlerinin sosyokültürel özelliklerini, üzerine daha fazla söz söylemeye gerek kalmayacak şekilde aşağıdaki satırlarda şöyle özetlemiştir:

Osmanbey, Şişli ve Bomonti o zamanlar “nezih” yerlerdi. Zaten nezih derken, yani hakikaten nezih; mutena yerlerdi, soyulaştırma öncesi de... Nezih ne demekti o zamanlar? Bir kere çok zengin anlamına gelmemeli, gelmiyordu o zamanlar. Mesela biz son derece orta halli bir aileydik, ama tam da –Bourdieu terimleriyle söyleyeceğim– ekonomik durumu orta halli, ama kültürel sermayesi yüksek bir aileydik ve onun beraberinde getirdiği habituslar: Sinemaya, tiyatroya, operaya gidilir, pazar sabahları Şan Sineması klasik müzik konserleri olurdu, onları takip ederdik. Birazda şımarıklık vardı tabii, yani Bomonti her yere o kadar yakındı ki: yürüme mesafesinde Şişli Kent, Site, Osmanbey Gazi, Pangaltı İnci, Tan, Harbiye As, Nişantaşı Konak gibi sinemalar vardı. Akşamları içkili yerlere yemeklere gidilirdi. Belki bu yemeklere her zaman çocuklar gelmezdi ama ailecek dışarıda yemek yenirdi. Eskiden Bomonti, Şişli ve Osmanbey gibi muhitlerin insanları birbirleriyle karşılaşırlardı dışarıda da. O dönemin mühim etkinliklerinden biri de, unutmamak lazım, kâğıt oyunları, poker, konken gibi oyunlar oynanırdı; dolayısıyla bu muhitlerde yaşayan insanlar birbirlerinin evine oyun oynamaya giderlerdi. Yemeğe değil, oyun için gidildiğinde çay veya içki içilirdi. Kitap çok kıymetliydi, herkes birbirinden kitap alıp verirdi. Özetle genellikle bu semtlerde yaşayanlar kültürlü habituslara sahiptiler. İlginç bir biçimde kapıcı ve hizmetlileri bile modernleştirme misyonu vardı bu semtlerde oturanlarda, onlara giyim kuşam, adabı öğretilirdi. (Kadın, 65 yaşında, 1958-1970 arası Bomonti'de oturmuş)

Sonuç olarak, Bomonti sakinlerinin, kuruluşundan '80'li yıllara kadar, Bourdieu'nün terimleriyle söyleyecek olursak⁸⁰ kültürel sermayesi yüksek, kültürlü habituslara sahip, "ortalama beğeni"nin ve yaşam tarzının sınırlarını avangard tavırla zorlayan, kozmopolit bir kültürel mirasa ve komşuluk ilişkilerine aşına, biraz bohem, biraz küçük burjuva, bazen havai ve monden ama her daim nezih olmayı gözetten insanlar olduklarını söyleyebiliriz.

Öte yandan, adını bir fabrikadan alan semtin, kuşkusuz siyasi geçmişine dair belleğinin olmadığı düşünülemez. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere 2000'li yıllarda başlayan soylulaştırma süreci, sanayinin delokalizasyonu, Bomonti'deki fabrika ve imalathanelerin kapatılmasını ve bu bölgenin sanayisizleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Böylelikle Erol Tümertekin'in *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti* başlıklı çalışmasıyla⁸¹ sosyoloji literatürüne dahil olan Bomonti semti için tümüyle başka bir evreye geçildiğinden bahsedilebilir. Ama kuruluşunu izleyen yıllardan soylulaştırmaya maruz kaldığı 2000'li yıllara kadar Bomonti'nin rezidansiyel karakterinin yanı sıra işçi sınıfı ve mücadelesinin mekânı olduğunu da unutmamak gerekir. Bu konuya bu kitap içinde, ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Soylulaştırma sürecinde belleğin metalaştırılması

Bomonti semti, kuruluşundan bugüne sanayileşme, apartmanlaşma, gecekondulaşma, rezidanslaşma gibi kent çalışmaları literatüründe yer alan neredeyse tüm kentsel değişim ve dönüşüm süreçlerini geçirmiş, öte yandan tüm bu kentsel değişim ve dönüşüm süreçlerine eşlik eden işçileşme, kentlileşme, orta sınıflaşma [*embourgeoisement*] ve soylulaştırma [*gentrification*] gibi sosyoloji disiplininin odağında yer alan dikey toplumsal hareketlilik ve kent içi göç, kırdan kente göç ve uluslararası göç gibi yatay hareketlilik süreçlerine sahne olmuş bir kent mekânıdır. Henri Lefebvre'in *Mekânın Üretimi* adlı yapıtında ele al-

80 Pierre Bourdieu, *a.g.e.*

81 Erol Tümertekin, *a.g.e.*

dığı üzere, uzamın sürekli üretimi hiçbir zaman bir *tabula rasa*'dan başlamaz: "Her zaman yeni bir üretim tarzı, yeni bir toplum uzamı temellük eder; yani halihazırda var olan uzamı kendi amaçları doğrultusunda yeniden düzenler."⁸² Bu bağlamda Bomonti, bira fabrikasının kurulduğu 1891 yılından günümüze kadar geçen yüz yılı aşkın sürede kapitalist kentsel modern üretim tarzının farklı evrelerine tekabül eden farklı amaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenmiş, burada varlık gösteren farklı toplumsal kesimler, sınıflar tarafından farklı biçimlerde temellük edilmiştir. Birbirini izleyen veya bazı dönemlerde eşzamanlı olarak yaşanan söz konusu kentsel dönüşüm ve toplumsal değişim süreçleri, Bomonti semtinin günümüzde çokkatmanlı bir belleğe sahip olmasına yol açmıştır. Yaşadığı tüm tarihsel süreçlerden miras aldığı bellek izleri, Bomonti'nin geçmişinde farklı biçimlerde ve ağırlıklarda muhafaza edilmiştir. Yukarıda ele aldığımız üzere birbirini izleyen veya eşzamanlı bellek katmanlarını bu bölüm kapsamında ele almaya çalıştık. Bomonti'nin farklı veçhelerine denk gelen bu bellek katmanlarının günümüzde tek bir "bellek mekânı" tarafından kristalize edildiğini söylemek yanlış olmaz.⁸³ Kuşkusuz bu bellek mekânı semte adını veren ve kuruluş sürecini başlatan Bomonti Bira Fabrikası'dır. Bomonti Bira Fabrikası'nın semtin farklı bellek katmanlarını, kolektif tahayyüldeki farklı yansımalarını bünyesinde topladığı söylenebilir.

Günümüzde Bomonti'nin geçmişinin kristalize olduğu fabrikanın farklı bellek katmanlarını eşit ölçüde simgelediğini söylemekse pek doğru olmayacaktır. Yaşadığı dönüşüm, bugün farklı bellek katmanlarını dengeli bir biçimde yansıtmasına izin vermez. Restore edilen fabrika binasının yerinde 2016 yılı başında "Bomontiada" ismiyle açılan, işletmecilerinin nitelemesiyle bir "kültür-sanat ada"sı yer almaktadır artık. Avrupa'nın birçok metropolünde de benzer bir süreç yaşandığı söylenebi-

82 Henri Lefebvre, *La production de l'espace*, Anthropos, 1974, s. 88-89. [Mekânın Üretimi, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019 (5. Baskı)].

83 Pierre Nora, "Hafıza ile Tarih Arasında: Mekânlar Sorunsalı", *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.

lir: Şehrin merkezinde yer alan eski sanayi yapılarının veya bir başka deyişle “endüstriyel dönemden miras alınan” mekânların yeniden düzenlenerek şehir sembolliğine yeniden dahil edilmesi, bunların kentsel dönüşüme ve soylulaştırmaya hizmet etmesi alışıldık bir durumdur. Sosyologlar, şehrin değerini sembolik açıdan artırmayı öngören bu türden müdahalelerin, belleğin güncellenmesi, bir seçkiye tabi tutulması ve genel olarak aktarılması süreçlerinin incelenmesi açısından bir fırsat oluşturduğu görüşünde birleşirler.⁸⁴

Bomonti Bira Fabrikası’nın mirasından yola çıkarak Bomontiada’yı tesis ettiklerini söyleyen kurucuların ve özellikle konsept tasarımcılarının, bu mirası devralırken Bomonti’nin çokkatmanlı belleğini nasıl bir güncellemeye, seçkiye tabi tuttuklarına, bellek katmanlarından hangilerini seçtiklerine, hangilerini dışarıda bıraktıklarına bakalım. Öncelikle Bomontiada’nın kurucularının, Bomonti’nin İsviçreli Bomonti kardeşler tarafından kurulduğunu bildikleri olgusuyla karşılaşsak da, “İstanbul’da Bir İsviçre Kolonisi mi?” başlığı altında ele aldığımız, semtin ağırlıklı olarak İsviçrelilerden ve diğer Levantenlerden oluşan Avrupalı geçmişine dair bir referansa rastlamayız. Bomontiada konseptinin yaratıcılarından Cem Yegül, verdiği bir röportajda şunları ifade etmiştir:

Temeli 19. yüzyılda, İsviçreli Bomonti kardeşler tarafından atılmış. Eski İstanbul’a dair hikâyelerde, özellikle 20. yüzyılın başında Pangaltı ve Bomonti civarında, insanların buluştuğu bira bahçelerinin olduğu anlatılıyor. Biz de bu semtin kimliğinde yer alan bir araya gelme kültürünü referans alıyoruz. Bomontiada’nın, o günkü yaşam tarzını, bugüne ait olarak yeniden inşa edebileceğine inanıyoruz.⁸⁵

Cem Yegül’ün ifadesinden yola çıkarak semtin bu ilk kuruluş dönemine karşılık gelen bellek katmanının sadece “bir ara-

84 Amélie Nicolas ve Thomas Zanetti, “Patrimoine et projet urbain: produire et valoriser la localité à Saint-Étienne, Nantes et Clermont-Ferrand”, *Espaces et sociétés*, cilt 152-153, sayı 1, 2013, s. 181-195.

85 <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada>.

ya gelme kültürü” gibi kapsamı oldukça belirsiz bir göndermeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan “İstanbul’un ilk *Biergarten*’ı” başlıklı ikinci başlıkta ele aldığımız Bomonti Bira Bahçesi’ne has bellek katmanında bir aktarım ve süreklilik olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda Alexis Şanal’ın sözleri önem kazanır:

Bira fabrikası bahçeleri Bomonti bira ve gazozu sunarken insanlar da kendi piknik malzemelerini getireceklerdi. Aynı zamanda zengin bir “dışarı çıkma” kültürü yaratarak, buluşmalar, mezuniyetler ve aile toplantıları gibi kutlama organizasyonları için önemli bir yer haline geldi. (...) Bahçelerdeki insanların fotoğraflarına bakacak olursak, ki oldukça ilginçtir bu fotoğraflar, buraya “kent sosyal yaşamı”nın ve aidiyet hissinin tadını çıkarmak, bostan atmosferinde bahçede oturmak, arkadaşlar ve ailelerle bira içmek için geliyorlardı. Gerçekten de çok değişik yaş gruplarını aynı ortak alanda görebiliriz.⁸⁶

Bira Bahçesi’ne ilişkin anıların saklandığı bellek katmanı, varlığını bir nebze olsun Bomontiada’da sürdürse de “Lüks değil, Lüküs! Hayat” ve “Bomonti ve semtin bohem burjuvaları” başlıklarında ortaya koymaya çalıştığımız Bomonti’nin “lüküs” hayatına ve bohem burjuvalarına Bomontiada’da rastlanmaz. Bohem burjuvalar davetlidir Bomontiada’ya, ama davete bu sefer “lüküs” değil lüks hayat süren *bobo*’lardan çok *yuppi*’ler, bohem olmayan genç üst-orta sınıf icabet etmiştir. “Kozmopolitizm nostaljisi” başlığında ele aldığımız Bomonti’nin çokkültürlü ve çoketnili geçmişini yansıtan bellek katmanı Bomontiada’da yer alan Kiva Restoran’ın mutfağına kaçıp saklanmıştı adeta.

Kiva Bomonti, tarihî Bomonti Bira Fabrikası’nın yeniden işlevlendirilmesiyle hayat bulan Bomontiada bünyesinde misafirlerini özel bir konseptle ağırlıyor. Anadolu’nun hemen her yöresine ait geleneksel lezzetleri özlerine sadık kalarak sunan ve bu girişimini “Komşular Mutfakta” projesiyle taçlandıran Şef Deniz Şahin; Ermeni, Rum, Süryani, Yahudi ve Bulgar komşu-

ları mutfakta bir araya getiriyor. Haşlama içli köfteden pırasa köftesine, zeytinyağlı dolmadan bomba fasulyeye pek çok kültürün güzide lezzetleri, yerlerini Kiva Bomonti menüsünde tarif sahiplerinin isimleriyle alırken Ermeni mutfagının meşhur topiği de Hilda Demircioğlu'ndan soruluyor.⁸⁷

Kozmopolit bir geçmişe sahip Bomonti semtinin bu belleği, Bomontiada tasarımcılarına göre ancak değiştirerek kabul edebilmektedir. Rum, Ermeni, Süryani, Yahudi, Bulgar komşularla artık oturup birlikte yemek yemekten çok onları mutfığa sokmak ve çilingir sofrasına oturtmaktır söz konusu olan. Çok-kültürlü geçmiş, egzotik bir tada dönüşerek sofraya servis edilmektedir.

Bomontiada'da öne çıkarılan temalar arasında, Bomonti belleği açısından en ilginç, kolektif tahayyül açısından en büyük çarpıtma, kuşkusuz İspanyol tasarım firması Lagranja tarafından yenilenerek *artizanal* bira fabrikası ve büyük bir restorana dönüştürülen eski Bomonti Bira Fabrikası'nın üretim birimi olan Popülist'in serüveninde gerçekleşmiştir. Lagranja Design'a göre, "Popülist, kalabalıklar tarafından yaratılıp sürdürülen politik konulardaki itaatsizlik atmosferini anımsatmayı" hedeflemektedir.⁸⁸ İlk bakışta Bomonti'nin ağırlıklı olarak 1970'li yıllarını yansıtan işçi hareketlerinin ve sosyalist mücadelenin mekânı olmasına gönderme yaptığını düşündüğümüz bu politik itaatsizlik vurgusunun, aslında söz konusu geçmişle yakından uzaktan alakası olmayan bir göndermesi olduğunu ise daha sonra anlarız. Bomonti'de 1970'li yıllarda faal olan işçi hareketleri, sosyalist hareketler ve öğrenci hareketlerinin siyasi mirasından bihaber Bomontiada konseptinin tasarımcıları, protest kavramını yaratırken "20'lerin Amerikan İçki Yasası Dönemi'nden" ilham aldıklarını söylerler.⁸⁹

"Batı toplumlarının kamusal mekânları neredeyse bellek tarafından işgal edilmiştir" diye yazan Enzo Traverso, *Geçmiş*

---

87 Aynı yerde.

88 Aynı yerde

89 Aynı yerde.

Kullanma Kılavuzu adlı yapıtında, “bellek mekânlarının değer kazanması, hatta kutsanmasının gerçek bir yer tapınması yaratıldığından” aşırı yüklü ve doymuş belleğin kentsel uzamı kapladığından bahseder. Traverso’ya göre artık her şey bellek oluşturmak anlamına gelmektedir: “Geçmiş; kültürel duyarlılıklara, etik sorgulamalara ve şimdiki zamanın politik gereklerine göre ayaklanıp yeniden yorumlandıktan sonra kolektif belleğe dönüşüyor. Böylece tarihsel alanların uygun kabul binalarıyla (oteller, restoranlar, hediyelik eşya dükkânları, vb.) donatılmış ve hedef odaklı reklam stratejileriyle kitlelerin beğenisine hitap eden, düzenlenmiş ziyaret yerlerine ve müzelere dönüştürülmesiyle birlikte ‘bellek turizmi’ şekilleniyor. Bu olgu, kuşkusuz bir yandan geçmişin şeyleşmesi sürecinden kaynaklanıyor; yani geçmişin estetikleştirilmiş, yansızlaştırılmış ve kârlılaştırılmış, böylelikle de turizmin, gösteri endüstrisinin, özellikle de sinemanın bünyesine kattığı, kullanıma hazır bir tüketim nesnesine dönüştürülmesinden....”⁹⁰ Bu bağlamda Bomonti geçmişini bir konseptte dönüştüren, Bomonti’nin çokkatmanlı belleğini ayıklanıp yeniden yorumlayan, bunu yaparken de bu geçmişi estetikleştiren, yansızlaştıran ve kârlılaştıran, kültür endüstrisinin bir hazır tüketim nesnesine dönüştüren “Bomontiada”, kuşkusuz söz konusu belleğin metalaşmasında aktif bir rol oynamış ve çevresindeki rezidanslar için de yapay, nötr, steril bir geçmiş yaratmıştır.

---

90 Enzo Traverso, *Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, Bellek Politika*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 10.

TENEKE MAHALLESİ (BOMONTİ - FERİKÖY): AKIŞLAR, KARŞILAŞMALAR VE DÖNÜŞÜM

EGEMEN YILGÜR

Bomonti'yle ilgili ilk çalışmalardan birini kaleme alan Erol Tümertekin, 1967 yılında yayımlanan makalesinde Baruthane Deresi'nin batı yamacına yayılmış iki yüz gecekondu da yapılan bir saha çalışmasının bulgularını paylaşır. Yazara göre esas itibarıyla 1960 sonrasında yapımı hızlanan bu gecekondu larda yaşayanlar büyük ölçüde Doğu Anadolu ve Karadeniz'den gelen ailelerdir. Erkekleri Bomonti civarındaki sanayi kuruluşlarında çalışmakta, kadınları ise civar semtlerde ev işçiliği yaparak geçimlerini temin etmektedirler.¹ Öte yandan Feriköy ve Bomonti arasında doğal bir sınır teşkil eden Umurca Deresi'nin güney yamaçlarında bir başka "gecekondu" grubu daha bulunmaktadır. Yazar bunların diğerlerinden eski olduklarını söylemekle yetinir.² Oysa söz konusu yerleşim öbeği, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet kent dokusunun görmezden gelinemeyecek bir parçasını teşkil eden teneke mahallelerin en kalabalık ve en ünlülerindendir. Ne var ki sosyal bilim yazınının nadiren ve ancak yakın dönemlerde ele almaya başladığı diğer teneke mahallelerle aynı kaderi paylaşmış, çoğunlukla görmezden gelinmiş ya da yüzeysel ifadelerle geçiştirilmiştir. Mahalle ile ilgili litera-

1 Erol Tümertekin, "İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi Bomonti", *İstanbul İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997 [1967], s. 113-160; s. 126.

2 A.g.e., s. 126.

tür yok denecek kadar azdır ve teneke mahallelerin geneli için de geçerli olduğu üzere değinmelerden ibarettir.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ni odağına alan bu çalışmada, mahallenin 1880'lerin ikinci yarısında enformel bir göçmen yerleşimi olarak kuruluşunu, nüfus yapısının karmaşıklaşmasını ve idare tarafından tanınarak resmen mahalle statüsü kazanmasını, sınırlarının genişlemesini ve bölgede yaşanan dönüşümlerle bağlantılı olarak mahalle dokusunun farklılaşma süreçlerini, geniş bir arşiv malzemesi ve saha araştırmasında elde edilen bulgular üzerinden tarihselleştirmeye çalışacağız. Diğer taraftan metnin son bölümünde, Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi civarında üst gelir grupları için inşa edilmiş konutlarda yaşayanlarla kent yoksullarının karşılaşma örüntülerini, semt tarihinin bir parçası olarak ve teneke mahalle sakinlerinin bakış açısından ele almaya gayret göstereceğiz.

Kent yazınında teneke mahalleler ve teneke mahallelerin doğuşu

Türkiye yoksulluk ve gecekondu yazınında teneke mahallelere ilişkin tespit edilebilen atıflar yüzeysel değinmelerden ibarettir. Söz konusu metinlerin ulaşılabilen ilk örneği olan Ahmet Özmüt'un tez çalışmasında, teneke mahallelere genel kent dokusunun bir parçası olarak kısa bir yer ayrılır.³ Ekmel Zadil,⁴ Münir Güney,⁵ Cavit Orhan Tütengil,⁶ Sedat Hakkı Eldem,⁷ Franço-

3 Ahmet H. Özmüt, "İstanbul Surlar Dahili Ev Tipleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, yayınlanmamış bitirme tezi, İstanbul, 1935. Çalışmayı Salt Galata arşivlerindeki araştırması sırasında keşfeden Murat Tülek'in yazın alanına yaptığı değerli katkıyı anımsamak yerinde olacaktır. Diğer taraftan Özmüt'un tez çalışması teneke mahallelerin sistematik bir şekilde ele alındığı ilk metin olarak anılmayı fazlasıyla hak ediyor.

4 Ekmel Zadil, "İstanbul'da Mesken Meseleleri ve Gecekondu", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, cilt 2, 1949, s. 65-87.

5 Münir Güney, "Üsküdar Kazasında Gecekondu Problemi ve Başlıca Meseleleri", 1963-1964 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi Neşriyatı, 1964, s. 20-53, s. 29.

6 Cavit Orhan Tütengil, *Temeldeki Çatlak*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975, s. 41.

7 Sedat Hakkı Eldem, "Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı", *Mimarlık*, sayı 11-12, 1973, s. 5-11, s. 8.

is Georgeon⁸ ve İlber Ortaylı⁹ gibi yazarların çalışmalarında ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan göçmenler tarafından inşa edilen teneke mahalleler, gecekonduların ilk örnekleri olarak ele alınmıştır.¹⁰ Söz konusu yazarlar "gecekondu" ifadesini daha ziyade standart dışı ve yasal statüsü tartışmalı konutları ifade eden genel bir kavram olarak yorumlamışlardır.¹¹ Bu haliyle tüm enformel yerleşimleri¹² gecekondu olarak sınıflandırmak mümkündür. 1950 sonrası dönemde ise terim daha ziyade özel olarak kırsal alanlardan kente göç ederek hatırı sayılır bir konut talebi yaratan¹³ nüfus gruplarının enformel yerleşimleri için kullanılmaya başlamıştır. 1950 sonrası dönemin yeni kentlileri, 1877-1878 Osman-

-
- 8 François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Homer Yayınları, İstanbul, 2006, s. 383.
- 9 İlber Ortaylı, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 19, sayı 2, 1977, s. 77-97, s. 96.
- 10 Gecekondu kavramının farklı sosyo-mekânsal olgulara işaret edebilme potansiyeliyle ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Jean F. Perouse, "Deconstructing the Gecekondu", *European Journal of Turkish Studies*, sayı 1, 2004, s. 1-12, s. 2.
- 11 Gecekonduyunun 1960'ların başında yapılmış idari tanımı için bkz. Mahir Gençay, *Gecekondu Problemi*, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1962, s. 5.
- 12 Enformel yerleşim terimi bu metinde her kullanıldığında marjinal bir olgu ya da kentleşme sürecinin geçici bir arazi değil kentsel modernitenin anaakım biçimlerinin dışarıda bıraktığı nüfus gruplarının, kendi kent rasyonalite-leri çerçevesinde geliştirdikleri alternatif kentleşme deneyimleri ifade edilmektedir. Bu şekilde ortaya konulduğunda enformel yerleşimler mekân-yapma (place-making) pratiklerinin özgün bir biçimi olarak görülebilirler. Söz konusu bakış açısının temellendirildiği metinler için bkz. Nezar AlSayyad, "Urban Informality as a New Way of Life", (ed.) Ananya Roy ve Nezar AlSayyad, *Urban Informality Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*, Lexington Books, Oxford, 2004, s.7-30; Asef Bayat, "Globalization and the Politics of the Informals in the Global South", (ed.) Ananya Roy ve Nezar AlSayyad, *a.g.e.*, s. 79-102; Beau Beza, "Informal Settlements and Place-making: The Case of Caracoli Barrio in Bogota", *7th International Urban Design Conference "Designin Productive Cities" Conference Proceedings*, Association for Sustainability in Business Inc Nerang QLD, 2015, s. 4-17. Mekân-yapma pratikleri bağlamındaki kuramsal tartışmalar için bkz. Doreen Massey, *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001; Lynda H. Schneekloth ve Robert G. Shibley, "The Practice of Place-Making", *Arch. & Comport. / Arch. & Behav.*, cilt 9, sayı 1, 1993, s. 121-144.
- 13 Turhan Yörükân ve Ayda Yörükân, *Şehirleşme, Gecekondu ve Konut Politikası*, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1966, s. 3; İlhan Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s. 203.

lı-Rus Savaşı göçmenlerinden farklı olarak zincirleme göç mekanizması ile kente gelmiştir.¹⁴ Nüfus hareketliliğinin aşamalı ve gönüllü olduğu¹⁵ bu göç örüntüsü tamamen yeni bir olgu olmasa da¹⁶ 1950 sonrası dönemde çok daha yaygın bir biçimde yaşanmış ve kentsel mekânın yeniden şekillenmesindeki rolü belirgin bir biçimde artmıştır. Göçmenlerin kırla bağlarını en azından bir süre sürdürmelerine izin vererek kente tutunma sürecini kolaylaştıran söz konusu göç örüntüsü¹⁷ ve beraberinde getirdiği olanaklar, Türkiye'nin ilgili dönemdeki "refah rejiminin" de önemli bir ögesini teşkil eder.¹⁸ Bu bağlamda Keleş¹⁹ ve Karpas²⁰ gibi yazarlar esas itibariyle söz konusu mekanizmanın ürünü olan 1950 sonrası gecekondu, göçmenlerin geldikleri coğrafyayla bağlarının çok daha keskin bir biçimde koptuğu bir göç sürecinin ürünü olan teneke mahallelerden (yazarların deyimiyle "kale mahalleleri") farklı bir bağlamda ele almayı tercih ederler. Kimi örneklerde ise söz konusu gecekondu-teneke mahalle ikiliği, farklı bir terim kullanılmaksızın, gecekondulara özgü bir iç ayrışma olarak ortaya konur.²¹

-
- 14 Sema Erder, "Where Do You Hail From? Localism and Networks in Istanbul", (ed.) Çağlar Keyder, *Istanbul between the Global and the Local*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 1999, s. 161-173, s. 165.
- 15 Sema Erder, "Köysüz 'Köylü' Göçü", *Görüş*, sayı 34, 1998, s. 24-26.
- 16 Cem Behar, *A Neighbourhood in Ottoman Istanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, State University of New York Press, New York, 2003.
- 17 Sema Erder, *a.g.e.*, 1998, s. 24-26.
- 18 Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, UNDP, Ankara, 2003, s. 18-25.
- 19 Ruşen Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 179-181.
- 20 Kemal Karpas, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016 [1976], s. 46-47.
- 21 David Drakakis-Smith, "Slums and Squatters in Ankara: Case Studies in Four Areas of the City", *The Town Planning Review*, cilt 47, sayı 3, 1976, s. 227-229; Tansı Şenyapılı, *"Baraka'dan Gecekonduya. Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 128-129; Tahire Erman, Süheyla Türkyılmaz, "Neighbourhood Effects and Women's Agency Regarding Poverty and Patriarchy in a Turkish Slum", *Environment and Planning A*, sayı 40, 2008, s. 1760-1776, s. 1764.

Türkiye kent ve yoksulluk yazını, odağına esas olarak gecekondu- ları almıştır. Buna karşılık teneke mahalleleri merkeze alan çalışmaların kaleme alınmaya başlanması son derece yeni bir olgudur. Bu süreçte, öncelikle tek tek teneke mahalle- lerle ilgili bir dizi monografik çalışma yapılmış,²² daha yakın dönemlerde ise arşiv malzemesinin karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmasıyla teneke mahallelerin 19. yüzyıl sonlarında kent yöneticileri ve sakinlerinin gündemine giren genel bir sosyo- mekânsal fenomen olduğu ortaya konulabilmiştir.²³

Yakın dönemli çalışmalarda özellikle nüfus kayıt defterleri ve bir dizi belgenin karşılaştırılması yoluyla teneke mahallele- rin kuruluş dönemine genel hatlarıyla ışık tutulabilmesi müm- kün olmuştur. Her şeyden önce teneke mahallelerin kentsel bir olgu ve bir algı kategorisi olarak yaygınlaşmasının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, özellikle 1880'lerin sonuna doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Savaş göçmenleri, herhan- gi bir aşamalı hazırlık sürecine izin vermeyen, bütün aile üye- lerinin birlikte yer değiştirerek yeni bir sosyal evrende hayat- ta kalma mücadelesi verdikleri bir göç örüntüsünü²⁴ deneyim- lemişlerdir.²⁵

22 Egemen Yılığür, *Nişantaşı Teneke Mahallesi. Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012; Egemen Yılığür, "Kumkapı Hisarında Bir Teneke Mahallesi: 19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern Kent Yoksulluğu", *İdealkent*, 8(22), 2017, s. 538-576; Egemen Yılığür, "Bo- monti-Feriköy Teneke Mahallesi: 93 Harbinden 1999 Depremine Göç Dalga- ları, Toplumsal Karşılaşmalar ve Dönüşüm Dinamikleri", (ed.) Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, *Current Debates in Sociology & Anthropology, IJOPEC Publi- cation*, Londra, İstanbul, 2017, s. 187-211.

23 Egemen Yılığür, "Teneke Mahalles in the Late-Ottoman Capital: A Socio-spa- tial Ground for the Co-inhabitation of Roma Immigrant and the Local Poor", *Romani Studies*, cilt 28, sayı 2, 2018, s. 157-194; Egemen Yılığür, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Teneke Mahalleler: Kumkapı-Kadırga ve Nişantaşı-Taşocağı Örnekleri", *Açık Alan Sanat ve Tasarım Dergisi*, cilt 1, sayı 0, 2019, s. 90-114.

24 1950 sonrası dönemde gecekonduların önemli bir bölümünü yaratan zincirle- me göçten son derece farklı olan bu kitlesel yer değiştirme halinin kentte tu- tunma sürecini nasıl zorlaştırdığı, Erder tarafından 1980 sonrası Türkiye'si- nin özgün siyasal ortamında şekillenen "Doğu göçü" bağlamında tartışma ko- nusu yapılmıştır (Sema Erder, a.g.e., s. 24-26).

25 Egemen Yılığür, a.g.e., 2019, s. 90-114, s 91-92; Egemen Yılığür, a.g.e., 2017, s. 538-576.

Diğer taraftan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, savaşın etkileri göçmenler tarafından eşit bir biçimde deneyimlenmez. Görece varlıklı ve geleneksel olarak küçük tarımsal işletme sahibi olan göçmenler, devletin göç stratejisi çerçevesinde geçim stratejilerine uygun bir biçimde iskân edilir, göç travmasının etkileri onlar açısından göreceli olarak kısa süreli olur.²⁶ Buna karşılık, göç öncesi dönemde bile derinlikli bir yoksulluk halini deneyimlemiş olan göçmenler açısından uyum süreci daha sancılı geçer. Söz konusu gruba mensup bireyler, iskân politikaları kendi nesnellikleriyle tam olarak uyuşmadığından, geçici yerleşim yerlerindeki ikametlerini mümkün olduğunca uzatmaya gayret göstermişlerdir. 1883 yılının sonlarında göçmenlerin en yoksul kesimini oluşturanların, geçici olarak barındıkları cami, kamu binası ve okul gibi yerlerden kitlesel bir biçimde tahliye edilmeleri, bu sürecin dönüm noktası olur. Acil barınma ihtiyacının yakıcılığıyla karşılaşan ve formal konut piyasasında ev alma ya da kiralama şansından yoksun olan göçmenler, atık malzemelerden konut imali pratiğini uygulamaya sokarak teneke mahalleleri icat ederler. Nitekim bundan birkaç yıl sonra şehrin civarında ortaya çıkmaya başlayan baraka kümeleri, bir kent meselesi olarak kamu yöneticilerinin gündemine girecektir.²⁷ Mevcut bilgilere göre mahalle haline gelen baraka kümeleri için “teneke mahalle” adlandırması ilk olarak Kumkapı’nın Kadırga tarafında, surlar ve tren yolu arasında kalan mahalle yerleşimi için kullanılmış,²⁸ zamanla Nişantaşı²⁹ ve Elmadag³⁰ gibi bölgelerdeki baraka kümeleri için de aynı adlandırma tercih edilmeye başlamıştır.

Nüfus defterlerinin analizi, ilgili yazının ilk dönem değinmelerinde yer alan, teneke mahallerin 1877-1878 Osmanlı-Rus Sa-

26 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı göçmenlerinin iskân süreci için bkz. Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999; Yılğür, a.g.e., 2019, s. 90-114.

27 Egemen Yılğür, a.g.e., 2019, s. 90-114, s. 91-92; Egemen Yılğür, a.g.e., 2017, s. 538-576.

28 Egemen Yılğür, a.g.e., 2017, s. 538-576.

29 COA.Y.MTV.185.98.1.26 Kânûn-i Evvel 1314 (7 Ocak 1899).

30 COA.Y.PRK.ŞH.10.18.2.1.4 Haziran 1315 (16 Haziran 1899).

vaşı göçmenleri tarafından kurulduğu argümanını doğrular. Öte yandan çok kısa bir süre içerisinde bu mahalleler yerli yoksullar için de ucuz konut imkânı olarak görülmeye başlamış ve teneke mahallelerin nüfusu hızla heterojenleşmiştir.³¹ Nitekim ilk kuruluş döneminde hem Kumkapı Teneke Mahallesi³² hem de Nişantaşı Teneke Mahallesi³³ için “muhacir mahallesi” adlandırması kullanılırken, sonraları bu ifade unutulmuş ve “teneke mahalle” deyiimi hâkim hale gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu adlandırma biçiminin bir yandan teneke mahallelerdeki konut dokusunun genel mimari özelliklerini, diğer taraftan da bu yerleşimlerin muhacir mahallerinden daha heterojen bir nüfus bileşimine sahip olduklarını ima ettiğini düşünmek mümkündür.

Sonuç itibarıyla Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi, İstanbul genelinde teneke mahallelerin sosyo-mekânsal bir fenomen olarak ortaya çıkmasını sağlayan genel toplumsal süreçlerin yerel düzeyde maddeleşmesinin bir ürünü olarak düşünülebilir. Söz konusu süreçler Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin diğer teneke mahallelerle ortaklıklarının ortaya çıkmasını sağlarken Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ve etkileşim halinde şekillendiği Bomonti-Feriköy bölgesinin yerel dinamikleri, özgünlüklerinin üzerinde yükseldiği zemini oluşturmuştur.

Tarih ve kent yazınında Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ile ilgili olarak sosyal bilim yazınında pek az değinmeye rastlanır. Mevcut örneklerde ise konunun çalışmanın odağında yer almaması ile ilişkili olarak kimi bilgi hataları ve karışıklıklar söz konusudur.

Münir Güney’in 1964 tarihli metninde, mimar Cevat Erbel’e yapılan şifahi bir referansla, Balkan Harbi’nden sonra İstanbul’a

31 Egemen Yılıgür, *a.g.e.* 2018, s. 157-194; Egemen Yılıgür, *a.g.e.*, 2019, s. 90-114.

32 Egemen Yılıgür, *a.g.e.*, 2019, s. 90-114, s. 98.

33 Egemen Yılıgür, “Lofçalı Muhacirler Mahallesi: Kentsel Mekânın Üretimi Bağlamında Peripatetik Toplumsal Organizasyon Biçimleri”, *Modus Operandi*, cilt 1, sayı 4, 2016, s. 177-211.

gelen Rumeli muhacirlerinin kurmuş oldukları semtlere “teneke mahallesi” dendiği; Nişantaşı, Beykoz ve Feriköy’de bulunan teneke mahallelerin çok meşhur olduğu ifade edilmektedir.³⁴ Öncelikle, Sedat Hakkı Eldem³⁵ tarafından çok önceden ifade edildiği ve güncel arşiv çalışmalarının kanıtladığı³⁶ üzere ilk teneke mahallelerin kuruluşu Balkan Savaşları’nın öncesinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, yazarın ünlü teneke mahalleler arasında Feriköy’deki yerleşimi sayması, söz konusu adlandırma biçiminin Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi için ne kadar kökleşmiş olduğunu ve İstanbul halkının mahalleye ilişkin farkındalığının düzeyini ortaya koymaktadır.

Muhtemelen Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin kuruluşundan epeyce sonra resmen mahalle olarak tanınması ile ilgili belgelerden hareketle Ali Şenyurt, “Feriköy Muhacir Mahallesi”ni idari kararlar kurulmuş bir göçmen iskân mıntıkası olarak ele alır.³⁷ Buna karşılık bu bölümde referans verilen belgelerdeki ifadeler, Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin en azından başlangıçta yoksulların kendi inisiyatifleriyle inşa ettikleri enformel bir yerleşim olduğunu ortaya koymaktadır. Devletin mahalleyi resmen tanıması bir müzakere sürecinin sonucunda gerçekleşmiş, söz konusu müzakere süreci sancısız geçmemiştir.

Yakın tarihlerde Bomonti civarında yeni bir araştırma yapan Hüsniye Doldur, Tümertekin’in detaylı bir biçimde ele aldığı gecekonduların yerine büyük ölçüde çokkatlı konutların yapıldığını ifade eder.³⁸ Söz konusu argümanı hem yerinde gözlem hem de farklı tarihlere ait hava fotoğraflarını karşılaştırarak doğrulamak mümkündür. Buna karşılık Tümertekin’in işaret ettiği üzere, çok daha eski olmasına rağmen Bomonti-Feri-

34 Münir Güney, a.g.e., 1964, s. 20-53, s. 29.

35 Sedat Hakkı Eldem, a.g.e., 1973, s.5-11, s. 8.

36 Egemen Yılğır, 2019, a.g.e., s. 90-114.

37 Ali Şenyurt, “20. Yüzyıl Başlarında Feriköy’deki Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi”, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, cilt 2, sayı 1, 2017, s. 153-163, s. 155-156.

38 Hüsniye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesinde Meydana Gelen Değişimler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, sayı 18, 2009, s. 39-56, s. 52.

köy Teneke Mahallesi civarındaki yerleşim örüntüsü, bir şekilde varlığını günümüze kadar korumayı başarabilmiştir.

Bölgede inşa edilen çokkatlı lüks konutların teneke mahallesi ile karşı karşıya gelmelerinin ortaya çıkardığı tezat, son dönemde çeşitli çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. Pınar Ögünç³⁹ ve Selen Avcı'nın⁴⁰ metinleri, farklı veçhelerden bu karşılaşma anını betimlemekte ve sürecin dinamiklerini tartışma konusu yapmaktadır. Öte yandan, söz konusu çalışmalar, burada yaşamını sürdüren farklı nüfus gruplarının hangi sosyo-tarihsel süreçlerin sonucunda bir araya geldiklerini büyük ölçüde tartışma dışı bıraktıkları için karşılaşma sürecine ilişkin değerlendirmeleri kısmen havada kalmakta, kentsel dönüşüm⁴¹ ilişkin genel değerlendirmelerin nadiren ötesine geçebilmektedir.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kısmen arşiv araştırmasına, kısmen de sözlü tarih çalışmalarına dayanılarak ele alındığı yakın dönemli bir çalışmada, mahallenin kuruluşundan itibaren geçirdiği değişim, farklı nüfus hareketlerinin arka planı tartışılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁴² Söz konusu yerleşim biriminin teneke mahalle konsepti çerçevesinde ele alındığı ve kısmen bu metinde de yararlanılan olgusal malzeme üzerinde temellendirilen çalışmanın en önemli zaafı, özellikle kuruluş dönemine ilişkin atıf yapılan arşiv malzemesinin yetersizliğidir. Buna bağlı olarak çalışmada enformel bir yerleşim olarak teneke mahallesinin kuruluş dinamikleri ve bu di-

39 Pınar Ögünç, "Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzara Bakmak İstemez", (der.) Tanıl Bora, *Milyonluk Manzara. Kentsel Dönüşümün Resimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129-154.

40 Selen Avcı, "Neoliberalizm ve Kültür Endüstrisi Ekseninde Dönüşen Bir Endüstri Mirası: Bomonti Bira Fabrikası", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2009.

41 Kentsel dönüşümün İstanbul özelindeki güncel bağlamı ve ekonomi-politiğine ilişkin genel bir tartışma için bkz. Murat Cemal Yalçın, Çare Olgun Çalışkan, Kumru Çılgın, Uğur Dündar, "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası", (haz.), Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışmaları. Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-70.

42 Egemen Yılıgür, a.g.e., 2017, s. 187-211.

namiklerin Bomonti-Feriköy çevresi ile hangi biçimlerde etki-
leşime girdikleri yeterince ortaya konulamamıştır.

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin konumu

Bomonti ile Feriköy arasında doğal bir sınır teşkil eden yüksek eğimli arazi, günümüz haritalarında Gezgin Sokak ve İncirli Dede Caddesi olarak iki bölüme ayrılır. 1934 tarihli şehir rehberine göre aynı yerde Şişli Deresi ve Feriköy Kabristanı sokakları bulunmaktadır.⁴³ 1925 yılına ait bir Pervititch haritasında,⁴⁴ lağım akıntısı [*ravin égout*]⁴⁵ olarak gösterilen su kütlesine, kimi son dönem Osmanlı haritalarında "Sirkeci Deresi" adı verilmektedir.⁴⁶

1930'larda yaptığı İstanbul şehir gezilerini kendine özgü üslubuyla kaleme alan Osman Cemal Kaygılı, bugün İncirli Dede Caddesi'nin bulunduğu eğimli yokuştan akan su kütlesine "Feriköyü'nün Siyah Çağlayanı" adını verir.⁴⁷ Feriköy'ün "siyah çağlayanı" İstanbul'un yaşadığı büyük altyapı değişimlerine rağmen varlığını oldukça uzun bir süre korumayı başarmıştır. 1980'lerden sonra bölgeye gelen Kemal Küçük, gözlemlerini neredeyse Kaygılı'nın ifadeleriyle birebir aynı olacak şekilde kaleme alır: "Ve birden, 'yeni bir çağlayan' çıkıyor karşımıza. Siyah, siyahimsi bir su yukarıdan aşağıya akıyor. Üzeri pembe köpüklerle kaplı su, hızla lağım ırmağının yeşil sularına karışıyor."⁴⁸

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi, ıslahı ancak 1980'lerin sonunda mümkün olan bu su kütlesinin yanı başında kurulmuştur: "Bu çağlayanın aktığı yere Teneke Mahallesi der-

43 Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1934, 18 numaralı harita.

44 İstanbul Atatürk Kitaplığı, kayıt no. harita 768.

45 İstanbul Atatürk Kitaplığı, kayıt no. harita 768.

46 İstanbul Atatürk Kitaplığı, kayıt no. harita 4925.

47 Osman Cemal Kaygılı, "Feriköyü Sokakları ve Siyah Çağlayan", *Yeni Gün*, 8 Mart 1931, s. 8.

48 Kemal Küçük, "Osmanbey'in Yanı Başında Kabristan Sokağı İstanbul'un Arka Yüzü", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1985, s. 16.

ler. Sanırsınız ki buraya gökten kırk gün, kırk gece pashı teneke yağmış ve bu tenekelerle o mahallenin bir kısmı vücudunda gelmiş!”⁴⁹ Osman Cemal Kaygılı, civardaki sokaklardan olan Koronti Sokağı’nın (Kuyu Sokak) harap halini anlatırken, yoksulları incitmemeye özen gösteren titiz söylemini bir kenara bırakır: “Ancak bir arşın genişliğinde bulunan bu yolun birkaç metre ilerisindeki yokuşun pisliği, mundarlığı, iğrençliği, kokmuşluğu, değil İstanbul’da, memleketin hiçbir tarafında yoktur.”⁵⁰

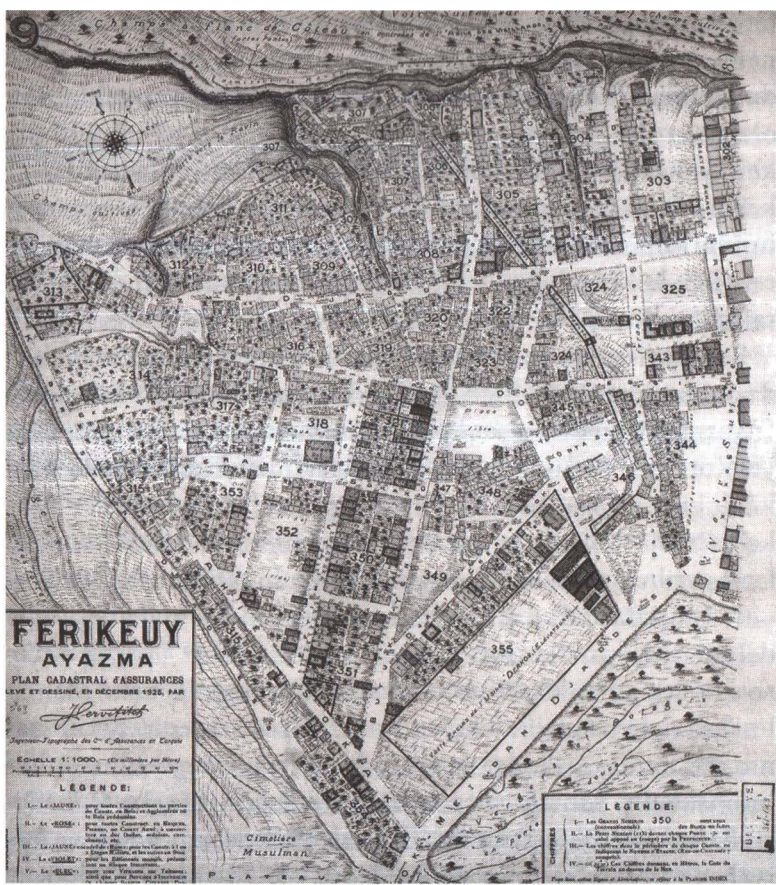
Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin detaylı bir biçimde yansıtıldığı Pervititch sigorta haritasında Avukat Caddesi (Ayazma) ile dere arasındaki blokta Kuyu Sokak (Feriköy Kuyu-Korenti), Baruthane Caddesi ile Avukat Caddesi arasındaki blokta ise Ortanca (Ortakır) Sokağı’nın batısında düzenli sokakların kaybolarak ev sıralarının birbirlerinden küçük aralıklarla ayrılmaya başladıkları görülmektedir. Diğer taraftan Pervititch haritasının hazırlandığı tarihte Teneke Mahallesi hâlâ derenin üst kısımlarında yoğunlaşmıştır. İncirli Dede’den içeriye doğru giren küçük su kütlesi bu dönemde Teneke Mahallesi’nin dere paralelindeki sınırını teşkil etmektedir. Bu noktanın ötesinde boş alanlar ve tarım arazileri [*champs cultivés*] bulunmaktadır. Sonraki süreçte bu hat dolacak, Teneke Mahallesi, Baruthane Deresi’nin İncirli Dede ile kesiştiği nokta ve Baruthane Deresi boyunca yayılacaktır.

Enformel kuruluş ve kurucu nüfus

Mevcut belgeler, göçmenlerin İstanbul’un çeşitli bölgelerinde geçici olarak barındıkları yerlerden tahliye edilmelerinden yaklaşık olarak üç yıl sonra, 1886 (H. 1304) yılı itibarıyla Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nde ilk yerleşim dokusunun orta-

49 Osman Cemal Kaygılı, *a.g.e.*, 8 Mart 1931, s. 8. Daha önce bir başka çalışmada metnin Nişantaşı Teneke Mahallesi ile ilgili olabileceği düşünülmüşse de gerçekte kastedilen Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’dir (Egemen Yılğır, *a.g.e.*, 2012, s. 125).

50 Osman Cemal Kaygılı, *a.g.e.*, 8 Mart 1931, s. 8.

Pervititch sigorta haritasında teneke mahallesi (İstanbul Atatürk Kitaplığı, harita kayıt no. 766).

ya çıkmaya başladığını göstermektedir.⁵¹ Altıncı Belediye Dairesi⁵² tarafından paylaşılan bilgilere göre, mahallenin oluştuğu arazi ya da en azından söz konusu arazinin önemli bir bölü-

51 COA. ŞD.140.6.4.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896).

52 Zafer Toprak, "Altıncı Daire-i Belediye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, 1993, s. 220-223; Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1993; Christoph K. Neuman, "Modernitelerin Çatışması Altıncı Daire-i Belediye: 1857-1912", (ed.) Yavuz Köse, *İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 426-454.

mü yasal olarak Hacı Eyüp ve Karabet isimli kişilerin kontrolündedir.⁵³

Kullanma hakları yukarıda isimleri anılan kişilerde olan arazilerin mülkiyeti, sayıca sınırlı, ama diğer vakıflardan daha büyük kaynaklara sahip olan imparatorluk vakıflarından⁵⁴ Sultan Bayezid-i Veli Vakfı'na aittir.⁵⁵ Osmanlı hukuk sisteminde vakıfların, sahip oldukları arazi⁵⁶ ve diğer varlıkları değişik şekillerde tek tek kişilere kiralayarak maddi gelir elde etme hakkı bulunmaktadır. Gerekli bedeli ödeyen kişiler vakıf mallarının kullanım hakkını elde ederken, malın nihai mülkiyeti (*rakabe*) vakıfta kalmaya devam etmektedir.⁵⁷ Sonuç itibariyle Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin sakinleri, başka özel kişilerin kullanım hakkını aldıkları arazilere kendi tasarrufları doğrul-

53 COA. ŞD.140.6.4.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896). 1895 senesi yazında Baise, Fatma ve Katine isimli başka üç kişi kendi kontrollerindeki araziler üzerine kulübeler yapıyor oluşunu idareye şikâyet eder ve bunların tahliyesi talep ederler [COA. DH.MKT.415.16.1.2. 32 Temmuz sene 311 (12 Ağustos 1895)]. Anlaşıldığı kadarıyla mahalle ilk kuruluş döneminden itibaren farklı şahısların kontrolünde bulunan arazileri içine alacak şekilde genişlemiştir.

54 Kayhan Orbay, "Imperial Waqfs within the Ottoman Waqf System", *Endowment Studies*, sayı 1, 2007, s. 135-153, s. 138-139).

55 COA.140.6.4.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896). Bölgedeki vakıf arazilerinin mülkiyet durumunun değişimiyle ilgili arşiv odaklı bir çalışma için bkz. Ali Şenyurt, *a.g.e.*, 2017, s. 153-163.

56 Vakıf arazileri (*mevküfe*), Osmanlı toprak hukukunda çeşitli kriterlere göre tanımlanmış olan [(mulk), (mîrî), (mevât) vb.] özel toprak kategorilerinin arasında yer almaktadır. İlgili yazının öncü örnekleri ve güncel tartışmalar için bkz: Ömer Lûtfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", (ed.) Ömer Lûtfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980 [1940], s. 291-375; Halil İncalcık, "Land Problems in Turkish History", (ed.) Halil İncalcık, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Variorum Reprints, Londra, 1978, s. 221-228; Robert H. Eisenman, *Islamic Law in Palestine and Israel: A History of the Survival of Tanzimat and Shari'a in the British Mandate and the Jewish State*, E. J. Brill, Leiden, 1978; Huri İslamoğlu, "Towards a Political Economy of Legal and Administrative Constitutions of Individual Property", (ed.) Huri İslamoğlu, *Constituting Modernity Private Property in the East and West*, I. B. Tauris, Londra, New York, 2004, s. 3-34; Eda Güçlü, *Transformation of Waqf Property in the Nineteenth Century Ottoman Empire*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2009.

57 *A.g.e.*, s. 4.

tusunda baraka tipi konutlar inşa ederek yerleşmişlerdir. Çeşitli vesilelerle mahalle gündeme geldiğinde, söz konusu araziler üzerinde muhacir iskânı yapılması doğrultusunda herhangi bir karar bulunmadığı, arazi işgallerinin en azından başlangıçta göçmenlerin kendi inisiyatifi ile (*hod-be-hod*) gerçekleştiği ifade edilmiştir.⁵⁸

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda temel kurumlarıyla birlikte modern devlet⁵⁹ gelişirken yeni bir yönetim anlayışı ya da yönetsellik⁶⁰ de şekillenmeye başlar.⁶¹ Söz konusu genel değişim, modern planlama disiplini ve uygulamalarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişimi, yeni bir kent yönetiminin kurulması ve kent hayatını düzenleyen bir mevzuatın ortaya çıkarılması süreçleriyle doğrudan bağlantılıdır. Konut inşasının meşru biçimlerini ve ideal kent dokusunu tahayyül eden düzenlemeler bir anlamda formel ve enformel kent arasındaki sınırı da tayin etmiştir.⁶² Söz konusu prosedürleri ve şekil şartla-

58 COA. Y.A.RES.94.1.3.1. 3 Safer sene 316 (23 Haziran 1898); COA. I.DH.1371.22.1. 18 Eylül sene 315 (30 Eylül 1899).

59 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1879-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 22.

60 Michel Foucault, "Governmentality", (ed.) Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, *The Foucault Effect Studies in Governmentality with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, s. 53-72. Foucault'nun yaklaşımının Osmanlı modernleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda özel mülkiyet gelişimi bağlamındaki inşacı eleştirisi için bkz. Huri İslamoğlu, a.g.e., 2004.

61 Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, sayı 83, 1999, s. 69-74; Huri İslamoğlu, "Politics of Administering Property: Law and Statistics in the Nineteenth-century Ottoman Empire", (ed.) Huri İslamoğlu, a.g.e., 2004, s. 276-320; Burak Onaran, *Padişahı Devirmek. Osmanlı İslahat Çağında Düzen ve Muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*, çev. Saadet Özen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 82.

62 Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936; İlhan Tekeli, "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", (ed.) Taner Gök, *Türkiye'de İmar Planlaması*, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 1980; Zeynep Çelik, a.g.e.; Lorans İzabel Baruh, *The Transformation of the "Modern" Axis of Nineteenth-Century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taxim Square to Sirkeci Station*, doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2009; Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Perileşmiş Bir Başkente", (ed.) Edhem Eldem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İz-*

rını yerine getirmeyen konut ve mekân yapma girişimleri bu tarihten itibaren tam anlamıyla yasal meşruiyet sınırları içerisinde sayılamayacaklardır.⁶³ Sonuç itibariyle Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin kurucuları bu süreçleri atlayarak kendi rasyonallikleri çerçevesinde mekânlarını üretirken enformel kentleşme deneyiminin bir parçası olmuşlardır.

1892 yılında hazırlanmış ve şehir genelindeki yoksul yerleşimlerinin genel bir profilini çıkarmayı hedefleyen bir kayıt defterinde, Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ne de yer verilmiştir. Defterde kullanılan ifadeyle mahalle sakinleri (Feri karyesinde barakada) ikamet etmektedirler.⁶⁴ Bölgede toplam olarak elli dört hanede 273 kişi yaşamaktadır. Hane reislerinin elli biri arabacı, biri berber, biri rençper olarak kaydedilmiş, bir hane reisinin mesleğiyle ilgili bilgi paylaşılmamıştır. Defterde paylaşılan bilgilere göre kökeni hakkında bilgi verilmeyen bir hane reisi hariç, mahalle sakinlerinin tamamı Kırımlıdır.⁶⁵

Öte yandan defter ve diğer kaynaklardaki bilgiler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, grubun en azından bazı üyelerinin İstanbul'a doğrudan Kırım üzerinden gelmedikleri anlaşılmaktadır. 1892 tarihli bir arşiv belgesinde, mahallede yirmi Babadağ-Romanya⁶⁶ göçmeninin yaşadığı ifade edilir.⁶⁷ Yine başka

---

mir ve İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010; Nora Lafi, "The Ottoman Municipal Reforms between Old Regime and Modernity: Towards a New Interpretative Paradigm", (ed.) *First Eminönü International Symposium*, Eminönü Belediyesi Kültür Yayını, İstanbul, 2010; İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013; Ceylan İ. Gencer ve Işıl Çokuğraş, "Regulation of Urban Space in the Ottoman State: The Case of İstanbul (1820-1900)", *Megaron*, cilt 11, sayı 1, 2016, s. 1-14.

63 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye* (cilt 2-4-7-8), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 975-1073, 1685.

64 COA.İ.ŞE.2.30.1.11.

65 COA.İ.ŞE.2.30.1.11-12.

66 Babadağ 1864 yılı itibarı Tulca sancağı ve Tuna vilayetine bağlı bir kazadır. Günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunmaktadır (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları. Alfabetik Sırayla*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2006, s. 55).

67 COA.DH.MKT.1975.43.1.1. 30 Haziran sene 1308 (12 Temmuz 1892).

belgelerde muhacir yerleşiminin ilk kuruluş döneminden itibaren bölgede yaşamış olan Maçinlilerden⁶⁸ bahsedilir. Son dönem Osmanlı nüfus sayım evrakından alınmış, Feriköy sakinini ailelere ait nüfus kayıt örnekleri, defter ve diğer arşiv belgelerindeki bilgilerin uzlaştırılmasını mümkün kılar. Bir örnekte doğum tarihi 1846, 1851, 1857, 1856 olan aile üyelerinin doğum yeri Kırım olarak kaydedilmiştir. 1881 tarihinde dünyaya gelen aile üyesi Köstence'de,⁶⁹ 1895 doğumlu olan ailenin en genç bireyi ise İstanbul'da doğmuştur.⁷⁰ Bir başka örnekte ise Baruthane Sokak'ta numarası belirsiz bir hanede ikamet eden bir ailenin, sırasıyla 1848, 1866, 1893 doğumlu olan üyelerinin Kırım, Dolçe (Tulca)⁷¹ ve İstanbul'da dünyaya geldikleri gösterilmektedir.⁷²

Feriköy'deki yerleşimin oluşmasında belirleyici olduğu anlaşılan söz konusu iki aşamalı göç süreci, esas itibarıyla Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yol açtığı nüfus hareketleriyle ilişkilidir. Koyuncu, Kırım Savaşı'yla ilişkili olarak 1856 yılı sonlarına dek Kırım'dan Dobruca⁷³ bölgesine 13.600 göçmenin geldiğini yazar.⁷⁴ Aslına bakılırsa 1878 Berlin Antlaşması ile Romanya'nın bir parçası olan Dobruca bölgesine Kırım Müslümanlarının küçük gruplar halinde yerleşmelerinin tarihi 16. yüzyıla kadar uzanır. 1783 yılında Kırım'ın Rus İmparatorluğu tarafından ilhakı, yeni ve daha kitlesel bir göç dalgasının

---

68 Romanya'nın Dobruca bölgesinde yer alan Maçin 1865 yılında Tuna vilayetine bağlı bir kasaba statüsündedir (Tahir Sezen, *a.g.e.*, 2006, s. 344).

69 Köstence. 1864 yılında Tuna Vilayeti'ne bağlanan Köstence, günümüzde Romanya sınırları içerisinde yer almaktadır (Tahir Sezen, *a.g.e.*, 2006, s. 326).

70 Salt Galata Arşivi. Atik Defter Transkripsiyon Formu. Belge Numarası: AIH-PRSISL10105601.

71 Tulca 1878 yılı itibarı ile Romanya'ya bağlı bir sancak durumundadır (Tahir Sezen, *a.g.e.*, 2006, s. 495).

72 Salt Galata Arşivi. Atik Defter Transkripsiyon Formu. Belge Numarası: AIH-PRSISL20103501.

73 Tarihi Dobruca günümüzde kısmen Romanya, kısmen de Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan; batı ve kuzeyde Tuna Nehri, güneyde Deliorman'la sınırlanmış bir bölgedir (Kemal Karpat, "Dobruca", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 482-486).

74 Aşkın Koyuncu, "Tuna Vilayeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", *Turkish Studies*, cilt 9, sayı 4, s. 675-737, s. 682-683.

ortaya çıkmasına neden olurken Kırım Savaşı'na son veren Paris Antlaşması'nın ardındansa Dobruca bölgesine bir kez daha büyük bir göç akını gerçekleşmiştir.⁷⁵

Sonuç itibariyle yüz yıla yakın bir süredir dalgalar halinde Kırım üzerinden Romanya ve Bulgaristan'ın Dobruca bölgesine göç eden söz konusu grupların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki yeni yerleşim alanlarından birisi de Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi olmuştur.

İlk tanınma girişimleri ve kısmi formalizasyon

Mahalle enformel bir yerleşim olarak kurulmuşsa da, sakinlerinin, ilk andan itibaren yerleşimlerinin devletçe tanınarak formelleşmesi için çaba harcadıkları anlaşılmaktadır. 1886 tarihinde kendi içlerinden iki muhtar seçerek bu doğrultuda bir irade ortaya koyarlar. Birinci ve ikinci muhtarlık kurumları, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda deneyimlediği genel modernleşme sürecinin bir parçası olarak kurulmuş; muhtarlar, geleneksel olarak imamların sorumluluk alanına giren,⁷⁶ devlet adına mahallelerdeki nüfus hareketlerini kontrol etmek ve devletle halk arasındaki ilişkiye aracılık etmek görevlerini üstlenmişlerdir.⁷⁷ Bu bağlamda mahalle sakinlerinin muhtar seçme iradesi, çeşitli işlemlerin yürütülmesi sürecinde kamu erkinin düzenleyici gücünden yararlanma yönelimini işaret etmektedir.

Mahalle sakinleri, Tulcalı Ahmet (Birinci Muhtar) ve Köstenceli Abbas'ın (İkinci Muhtar) yanı sıra nikâh ve cenaze gibi dinî işlemlerini yürütmesi için asker kökenli olan Ali Rakım Efen-

75 Kemal Karpap, "Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and The Founding of Mecidiye, 1856-1878", (ed.) Kemal Karpap, *Studies on Ottoman Social and Political History*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 2002, s. 202-234, s. 202-209.

76 Adalat Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 150-152 ve 165-166.

77 Musa Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, cilt XXXVI, 1970, s. 409-420; Adalat Alada, *a.g.e.*, 2008, s. 183-185.

di'yi imam olarak seçerler. Girişimleri devlet tarafından karşı-
lıksız bırakılmaz. Ortada resmen bir mahalle olmamasına rağ-
men, pratik zorunluluklar ve "dalginlık nedeniyle" (zuhulen)⁷⁸
muhtarlar resmen atanır ve görevlerini yaparken kullanacakları
mühürler kendilerine teslim edilir.⁷⁹ Öte yandan, yine aynı şe-
kilde Ali Rakım Efendi'ye verilen imamlık mührü, beratı olma-
dığı gerekçesiyle bir süre sonra kendisinden geri istenecektir.⁸⁰

Mahalle henüz resmen kurulmadığı için mahalle sakinleri-
nin gündelik ihtiyaçlarının karşılanması ve temsilcilerin atan-
masıyla ilgili her türden girişim bir müzakere sürecinin konusu
olur. 1894 yılında bazı mahalle sakinleri, (gayriresmî) imamları
Ali Rakım Efendi'nin yaşlı ve hasta olmasını gerekçe göstere-
rek onun yerine bir başka imamın, Ebulhayr Efendi'nin atan-
masını talep ederler.⁸¹ Ebulhayr Efendi daha önce Kasımpaşa
Sahhaf Muhiddin Mahallesi'ndeki Kaymak Mustafa Paşa İpti-
dai Okulu'na atanmış sertifikalı bir öğretmen ve hafızdır.⁸² Yi-
ne fiilî durumu göz önünde bulunduran idare, Ebulhayr Efen-
di'nin yeterliliğini ölçmek amacıyla normal prosedürü uygu-
lar. Yeterliliğini kanıtlayan Ebulhayr Efendi'ye dinî işlemleri
yürütmesi için gerekli resmî görevlendirme yapılır.⁸³ 27 Ey-
lül 1894 tarihinde Şehremâneti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazı-
lan bir tezkirede, mahallenin genel gelişme süreci özetlenerek
henüz resmen mahalle kuruluşu gerçekleşmemiş olmasına rağ-
men acil ihtiyaçlara bir yanıt olarak Hafız Ebulhayr Efendi'nin
imam olarak atandığı ifade edilir. Bu aşamada mahallenin res-
men kuruluşunun ardından caminin inşa edileceği ve Ebulhayr
Efendi'nin görevini sürdürebileceği vurgulanır. Ayrıca bölgede
"Yeni Mahalle" adıyla resmî bir idari birim kurulması için pa-
dişah iradesinin yayımlanmasının gerekliliğine işaret edilir.⁸⁴

78 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Akaydın Kitabevi, Ankara, 2013 (1962), s. 1390.

79 COA. I.DH.1371.22.1. 18 Eylül sene 315 (30 Eylül 1899).

80 COA.Y.PRK.EV.2.58.1.1. 8 Teşrin-i Sâni sene 310 (20 Kasım 1894).

81 Aynı yerde.

82 COA. MF.MKT.498.50.1.1. 18 Mart sene 316 (31 Mart 1900).

83 COA.Y.PRK.EV.2.58.1.1. 8 Teşrin-i Sâni sene 310 (20 Kasım 1894).

84 COA. ŞD.140.6.1.1.15 Eylül sene 1310 (27 Eylül 1894).

Mahallenin temsili, kamu erki ile ilişkiler ve tanınma sürecinde mahalle sakinleri tek vücut halinde hareket etmezler; aksine bu süreçte inisiyatifi ele almak isteyen farklı gruplar arasında bir rekabet ortaya çıkar. 1895 tarihli bir arşiv belgesinde, yaklaşık olarak kırk mahalle sakini tarafından mühürlenmiş bir arzuhale atıfta bulunmaktadır. Söz konusu metinde mahallede birinci ve ikinci muhtarlık görevlerini yerine getirmekte olan Ahmet Efendi ve Abbas Ağa'dan şikâyet edilmekte, onların yerine İsmail ve Mustafa ağaların getirilmesi talebi dile getirilmektedir.⁸⁵ Bu aşamada mahallenin resmî kuruluşu gerçekleşmediğinden talep yerine getirilmez.⁸⁶

Mahallenin kuruluşunun onuncu yılında Feriköy'deki baraka yerleşimi, o zaman kullanılan adıyla Feriköy (Muhacir Mahallesi) hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaşmıştır. Belgelerde paylaşılan rakamlara göre yüz altı hanede dört yüz nüfus yaşamını sürdürmektedir.⁸⁷ Yani mahalleye yeni yerleşimciler gelmekte ve bölgede bulunan arazilerin üzerinde yeni barakalar inşa etmektedirler. Diğer taraftan mahallenin yeni yerleşimcileri kurucu göçmenler ya da onlarla aynı sosyal kökenlerden gelen ailelerden ibaret değildir. Aksine, alt rütbelerden kamu görevlileri, özellikle de kolluk mensupları (zabıta-polis-jandarma) bölgede konutlar inşa etmeye başlamıştır.⁸⁸

1896 yılına ait bir belgede Altıncı Belediye Dairesi'nin bir yazısına referansla paylaşılan bilgiler, mahallenin gayriresmî bir biçimde kurulmuş olmasına rağmen hem mahalle sakinlerinin hem de arazinin yasal sahibi olan Sultan Bayezid Vakfı yönetiminin fiilî durumu formel bir çerçeveye oturtma gayreti içerisinde olduklarını göstermektedir. Buna göre Bomonti-Feriköy Tenekte Mahallesi'ndeki evlerin kullanıcıları ile vakıf arasında, mahalle sakinlerinin yaşadıkları konutların bedeli olarak her *zirâ*⁸⁹

85 COA. ŞD.140.6.2.1. 9 Mart sene 311 (21 Mart 1895)

86 Aynı yerde; ayrıca bkz. COA. ŞD.140.6.3.1. 21 Haziran sene 311 (3 Temmuz 1895).

87 COA. ŞD.140.6.4.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896).

88 Aynı yerde.

89 *Zirâ* esas itibarı ile bir uzunluk ölçü birimidir. Modernleşme sürecinde standartlaştırılan *zirâ*, ya da (*zirâ*-ı mimarî-mimar arşını) 75,8 cm'e karşılık gel-

için yıllık bir, arsa bedeli olarak da ayrıca yedi kuruş ödemele-ri doğrultusunda bir anlaşma yapılmıştır. Öte yandan, bu, fiilî kullanım durumunun ücretlendirilmesine dönük bir uygulama olup arazilerin resmî kullanım hakkı mahalle sakinlerine henüz devredilmemiş; kullanım hakkının mevcut sahiplerinden mahal- le sakinlerine aktarılması, yani “mu’âmele’-i ferâgiyye” işlemleri- nin gerçekleştirilmesi için beş yıl süre tanınması Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi’nce (Mukâvelât Muharrirliği’nce) hazırlanan sözleş- meyle karara bağlanmıştır.⁹⁰

Kesin bir sonuca varmak için eldeki veriler yeterli olmasa da vakıf idaresinin, vakıf mallarının uzun süreli kiralanmasında izlenen modellerin genel koşullarını gözetererek, mevcut duru- ma uygun bir politika belirlediğini düşünmek mümkündür.⁹¹ Vakıf mallarının kullanım haklarının uzun süreli aktarılması, bir yandan işlemin başlangıcında malın değerine yakın bir top- lam meblağın, sonrasında ise her yıl için cüzi bir kira bedelinin ödenmesiyle mümkün olmaktadır. Muhtemelen yıllık kira be- delinin Bomonti-Feriköy Teneke Mahalle sakinlerinden tahsi- liyle fiilî kullanımlarını ücretlendirmeye çalışan vakıf yöneti- mi, devir işleminin gerçekleşmesinin şartı olan toplam bedelin ödenmesi için kendilerine beş yıl süre tanımıştır. Mevcut kira- cıların bu uygulama karşısındaki tutumları ya da teneke ma-

---

mektedir (Gábor Ágoston, Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Em- pire*, Facts on File, New York, 2009, s. 596-597). Zirâ kare ya da (terbt’-terbt’an zirâ) ise bir alan ölçüm birimi olup 0,575 metre kare değerindedir (Necdet Sa- kaoglu, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Alfa Tarih, İstanbul, s. 676).

90 COA. ŞD.140.6.4.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 1312 (13 Aralık 1896).

91 Vakıf mallarının kiralanmasında farklı modeller benimsenmiştir. Kullanım hakkının uzun süreli devrine dayanan (icâreteyn) sisteminde kiracı süre- cin başlangıcında (mu’accele) adı verilen peşin bir ödeme yapmakta, ayrıca her yılın sonunda küçük bir kira (mueccel) ödemektedir (Eda Güçlü, *a.g.e.*, 2009, s. 26). Benzeri bir biçimde kullanım haklarının uzun süreli devredildi- ği (muķâṭa’a) modelinde, kiracı ilk aşamada malın değerine göre belirlenmiş bir (bedel-i muķâṭa’a), yıllık olarak da (icâre-i zemîn) ya da (muķâṭa’a) adı ve- rilen bir ödeme yapar (Murat Beyaztaş, *İslam Hukukunda Vakıf Gayri Menkul- lerinin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcâreteyn*, T.C. Marmara Üniversitesi Sos- yal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bi- lim Dalı, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2001, s. 42). İcâre-i vâhide ise vakıf mal- larının kullanma hakkının belirlenmiş kısa bir süre için devredildiği kiralama modelidir (Murat Beyaztaş, *a.g.e.*, 2001, s. 29-30).

hale ahalisinin yıllık kira bedelini ne ölçüde ödediklerine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamışsa da anlaşmanın fiilî durumun meşrulaştırılmasına katkı yaptığı açıktır.

1897 yılında Şehremâneti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir tezkirede mahalle kuruluşuyla ilgili kesin kararın halen verilmediği ve resmî kararın olmamasının sakıncaları hatırlatılmaktadır.⁹² 7 Nisan 1897 tarihinde Dâhiliye'den Sadaret'e,⁹³ 10 Ağustos 1897 tarihinde ise Sadaret'ten saray bürokrasisine yazılarak, aynı ifadelerle mahalle kuruluşu için irade talebi dile getirilir.⁹⁴ Bu sıralarda mahalle sakinleri arasında bir başka ayrışma yaşanmaktadır. Ebulhayr Efendi'nin görevini yerine getiremediğinden şikâyet eden bir grup mahalle sakinine karşılık, kendilerini "Feri karyesi ahâlisinden ve arabacı esnafından" olarak tanıtan doksan bir kişinin mührünü taşıyan bir başka dilekçe idareye ulaştırılır. Dilekçe sahipleri Ebulhayr Efendi'nin görevini layıkıyla yaptığına şahitlik etmekte ve aleyhine ileri sürülen iddiaların kendisine karşı kin güden kişilerin kışkırtmasıyla ortaya çıktığını ifade etmektedirler.⁹⁵

Ebulhayr Efendi'nin durumunu araştırmak için yürütülen soruşturma, devletle mahalle arasında aracılık eden figürlerin şahsiyeti üzerinden belirginleşen mahalle içi gruplaşmaların görünür hale gelmesini sağlar. Mahalle sakinlerinden elli beş kişi her koşulda Ebulhayr Efendi'yi desteklerken on üç kişi ise kendilerinden fazla ilmuhaber parası aldığından ve çocukların eğitimiyle ilgilenmediğinden şikâyet ederek⁹⁶ Ebulhayr Efendi yerine Behlül Efendi adında bir başka hocanın imam olarak atanmasını talep etmektedir.⁹⁷ Bir başka deyişle formelleşme sürecinde inisiyatifi kaybetmek istemeyen farklı mahalle sakinleri arasındaki rekabet, temsiliyet sürecinde sorumluluk almak isteyen başka bireyler arasındaki rekabetle örtüşmektedir. Her

92 COA. Y.A.RES.88.25.2.1. 9 Mart sene 313 (21 Mart 1897)

93 COA.Y.A.RES.88.25.3.1. 26 Mart 313 (7 Nisan 1897).

94 COA.Y.A.RES.88.25.1.1. 29 Temmuz sene 313 (10 Ağustos 1897)

95 COA.YPRK. Y.PRK.ZB.20.8.3.1. 17 Muharrem sene 1315 (18 Haziran 1897).

96 COA.Y.PRK.ZB.20.8.1.1.17 Teşrin-i Sani sene 313 (29 Kasım 1897)

97 Aynı yerde.

halûkârda bu sûrecin sonucunda Ebulhayr Efendi masum bulanarak görevine devam eder.⁹⁸

Yaklaşık bir ay sonra muhtar Abbas Ağa tarafından okul yapılması için bir miktar arsa tahsis edildiği ve mahalle sakinleri arasında aynı amaca dönük olarak dokuz yüz kuruş civarında bir para toplandığı bilgisi idareye ulaşır. Mahalle sakinleri, kuracakları okulun idare tarafından resmen tanınması arzusundadırlar.⁹⁹ Bu süreçte idare tarafından yürütülen araştırmalar sırasında Behlül Efendi'nin halihazırda ruhsatsız olarak mahalleli çocuklara eğitim verdiği bilgisine ulaşılır.¹⁰⁰ Durumu yerinde incelemek üzere mahalleye gelen iptidai okulları müfettişlerinden Hasan, okul ihtiyacının aciliyetine kanaat getirir. Zira Behlül Efendi'nin eğitim verdiği yer küçük bir odadan ibarettir ve bu şartlarda eğitim yapmak çocuklar için sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır.¹⁰¹ Öte yandan mahallede asgari şartlarda bir okul inşası ancak on beş bin kuruşun bulunmasıyla mümkün olabileceksen mahalle sakinlerinin kendi aralarında toplayabildikleri kaynak yetersizdir. Yoksulluk koşulları mahallenin kendi imkânlarıyla bunun ötesine geçmelerine engel olduğu gibi Abbas Ağa'nın okul için ayırdığı arsası fazlasıyla küçüktür. Yine halihazırda öğretmenlik yapan Behlül Efendi bu görev için gerekli yeterliliğe sahip değildir.¹⁰² Tüm bu değerlendirmelere karşılık, mevcut durum herhangi bir müdahaleyi kaldıramayacak kadar hassas olduğundan ve kamu kaynaklarıyla okul inşası mahallenin resmen kurulmasını gerektirdiğinden idare beklemeyi tercih eder.¹⁰³

Aradan geçen zaman içerisinde, idarede mahallenin geri döndürülemez bir şekilde oluştuğu yönünde genel bir kana-

98 Aynı yerde.

99 COA. MF.MKT.397.30.3.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 313 (13 Aralık 1897).

100 Aynı yerde; MF.MKT.397.30.1.1. 1 Kânûn-i Evvel sene 313 (13 Aralık 1897); MF.MKT.397.30.1.1. 6 Kânûn-i Evvel sene 313 (18 Aralık 1897); MF.MKT.397.30.3.2. 7 Kânûn-i Evvel sene 313 (19 Aralık 1897); MF.MKT.397.30.5.1. 7 Kânûn-i Evvel sene 313 (19 Aralık 1897); MF.MKT.397.30.4.1. 8 Kânûn-i Evvel sene 313 (20 Aralık 1897).

101 COA.MF.MKT.397.30.1.1. 6 Kânûn-i Evvel sene 313 (18 Aralık 1897).

102 MF.MKT.397.30.4.1. 8 Kânûn-i Evvel sene 313 (20 Aralık 1897).

103 MF.MKT.397.30.5.2. 2 Mayıs sene 314 (14 Mayıs 1898).

at ortaya çıkmışsa da resmî kuruluş için gereken padişah iradesi henüz yayımlanmamıştır. 23 Haziran 1898 tarihinde konu Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde yeniden görüşülür. Şura-yı Devlet, söz konusu yerleşimin başkalarının kontrolündeki bir arazi üzerine inşa edildiğini, kendisine iletilen belgelerin analizi sonucunda ortaya koyar. Buna karşılık, zamanla buradaki yerleşim kalabalıklaşmış, göçmen barakalarının yanı sıra anaakım konut standartlarına uygun yapılar da boy göstermeye başlamış, bir cami ve bir mektep inşa edilmiştir. Kamu kaynaklarıyla resmen cami ya da okul inşasına ilişkin herhangi bir bilgi olmadığına göre, işaret edilen yapıları mahalle sakinleri kendi inisiyatifleriyle inşa etmiş olmalıdırlar. Her halükârda kurum, söz konusu sürecin geri çevrilemeyeceğini düşünerek resmî kuruluş için yeniden padişah iradesi talep edilmesi doğrultusunda tavır alır.¹⁰⁴ 20 Temmuz 1898 tarihinde Sadrazamlık makamı bir kez daha padişah iradesi talebinde bulunur. İlgili metinde Şura-yı Devlet'in altını çizdiği gerekçeler özet biçimiyle tekrarlanarak artık kaldırılması mümkün olmayan mahalle için resmî kuruluş izni talep edilir.¹⁰⁵

Yaklaşık olarak bir yıl sonra mevcut muhtarların adlarının karıştığı bir usulsüzlük sonrası gözaltına alınmaları üzerine mahalle yeniden idarenin gündemine gelir.¹⁰⁶ Sadrazamlık makamının 27 Aralık 1899 tarihi itibarıyla bir kez daha mahalle kuruluşu için irade talebinde bulunmasının ardından, nihayet 27 Ocak 1900 tarihinde irade yayımlanır.¹⁰⁷ Resmî tanınma süreci sonrasında Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi, "Yeni Mahalle" adını alır. Buna rağmen oldukça uzun bir süre boyunca Muhacir Mahallesi adlandırması resmî yazışmalarda¹⁰⁸ ve dönemin Osmanlı basınında yayımlanan haberlerde¹⁰⁹ kullanılmaya devam edecektir.

104 COA.Y.A.RES.94.1.3.1.3 Safer sene 316 (23 Haziran 1898).

105 COA.Y.A.RES.94.1.1.1.8 Temmûz sene 314 (20 Temmuz 1898).

106 COA.I.DH.1371.22.1. 18 Eylül sene 315 (30 Eylül 1899).

107 COA.I.DH.1371.22.4. 15 Kânûn-i Sâni sene 315 (27 Ocak 1900).

108 COA.DH.EUM.VRK.5.41.1.1. 14 Teşrîn-i Evvel sene 326 (27 Ekim 1910).

109 *Tercümân-ı Hakikat*, 9 Ekim 1900, s. 3 veya *Tercümân-ı Hakikat*, 31 Temmuz 1900, s. 3.

31 Mart 1900 tarihinde mahallenin resmen kurulmasını gerekçe gösteren Ebulhayr Efendi mahalledeki iptidai okuluna atanmayı talep eder.¹¹⁰ İdare, kısa süre içinde yeterliliğine ilişkin gerekçeleri gözden geçirerek Ebulhayr Efendi'nin atanmasına karar verir.¹¹¹ 1904 yılına ait bir dizi ödeme belgesi, Hazine-i Hassa'nın mahallede yapılmakta olan yeni cami ve okulun inşaatını finanse ettiğini göstermektedir.¹¹² Yani mahallenin resmî kuruluşunun hemen ardından, olağan usullere uygun olarak, herhangi bir mahallede olması gereken kurumlar tesis edilmeye başlamıştır. Söz konusu caminin günümüzde de varlığını sürdüren Behram Çavuş Camii olduğu anlaşılmaktadır. Hazine-i Hassa tarafından finanse edilen bu yapı, bir dönem haritasında gösterildiği üzere Behram Ağa arsası üzerine inşa edildiğinden bu şekilde adlandırılmış olmalıdır.¹¹³

Mahalle 20. yüzyılın başlarında, kurumlarıyla formel bir yerleşim birimine dönüşmüş olsa da konut dokusunun standart dışı niteliği ve anaakım konut edinme araçlarını kullanma şansından yoksun olan yeni nüfus gruplarının bölgeye yerleşmeye devam etmesi nedeniyle, yerel halk idareyle başka gerilimler yaşayacak, koşullar ve konjonktüre göre idarenin mahalle karşısındaki tavrı farklılık gösterecektir. 1903 ve 1904 yıllarına ait bir dizi belgede Arabacı Mehmet ve Demirci İbrahim'den birer mecdidiye alarak mahallede baraka yapmalarına aracılık eden Pangaltı polis memuru Trabzonlu İbrahim Efendi'nin beraat ettiği anlatılmaktadır. Dava kayıtlarına erişim imkânı bulunamamışsa da olayın mahalledeki konut dokusunun gelişimi hakkında bir fikir verdiği açıktır.¹¹⁴ Bir yandan mahallede yeni evler yapılmakta, bir yandan da yeni yapılan konutların meşrulaştırılması için kuruluş sürecindeki gibi işleyen bir müzakere süreci devam etmektedir. Öte yandan 1906 yılında bir aralık mahalledeki barakaların yıkılması doğrultusunda bir girişimde bulunulmuşsa

110 COA.MF.MKT.498.50.1.1. 18 Mart sene 316 (31 Mart 1900).

111 COA.MF.MKT.498.50.3.2. 9 Temmuz sene 316 (22 Temmuz 1900).

112 COA.ML.EEM.480.36.1.1 / 2.1 / 2.2.

113 COA.ŞD.2576.8.1.4.

114 COA.DH.MKT.758.19.2.1. 2 Şubat sene 319 (15 Şubat 1904).

da yerel kolluk tarafından bölgedeki barakaların sayısının bini geçtiği ve yıkım girişimlerinin huzursuzluk yaratabileceği ifade edilmiş ve ilgili tasarılar uygulamaya konulamamıştır.¹¹⁵

Mahallenin resmen tanınması ve yıkım girişimlerinin atlatılması yerel nüfusun daha da heterojenleşmesine imkân verir. Kaygılı, “Muhacir Mahallesi”nde Yanyalı, Nasıçlı, Dramalı, Manastırlı vb. ailelerin yaşadığını ifade eder.¹¹⁶ Diğer taraftan Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nin bu dönem sahip olduğu nüfus bileşiminde Çankırı-Kastamonu civarından gelen ailelerin de önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. 1940’larda yapılan istimlak sonrası mahalleden ayrılarak Kuştepe’ye yerleşen bir görüşmeci, kendi ailesinin uzun bir süre boyunca Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nde kaldığını anlatmıştır. (Erkek, 80’lerinde [görüşme sonrası hayatını kaybetmiş], işsiz). Söylediğine göre bölgede kendileri gibi çok sayıda başka Çankırlı aile yaşamaktadır.

Sonuç olarak, 1910’larda Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi mahalle statüsü resmen tanınmış olmasına rağmen konut standartları itibarıyla fornel çerçeveyi zorlayan, her ne kadar halen “muhâcir mahallesi” adıyla anılıyor olsa da artık sadece Balkan göçmenlerinin yaşamadığı bir yerleşim bölgesi haline gelmiştir.

Ekmek kavgası

Mahallenin ilk kurucuları olan Kırım-Romanya göçmeni hane reislerinin neredeyse tamamı 1892 tarihli kayıt defterinde arabacı olarak kaydedilmişlerdir. Ne var ki defter esas olarak bir hane üyesine ve muhtemelen de en yaşlı erkeğin mesleğine odaklandığından, söz konusu veri, gerçeğin ancak bir boyutunu yansıtır. Nitekim farklı dönemlere ait nüfus kayıt örneklerinde rençperlik, ayakkabı boyacılığı ya da amelelik yaparak geçinen mahalle sakinlerinden bahsedildiği görülür.¹¹⁷

115 COA.ZB.71.69.1.1. 17 Temmuz sene 322 (30 Temmuz 1906).

116 Osman Cemal Kaygılı, *a.g.e.*, 1931, s. 8.

117 Salt Galata Arşivi. Atik Defter Transkripsiyon Formu. Belge Numarası: AIH-PRISL10105601.

1890 yılında “Mehmed bin Bilâl” isimli bir Rumeli göçmeni tarafından kaleme alınan arzuhal, rençperlik yapan mahalle sakinlerinin tabi oldukları çalışma ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sunabilir. Dilekçe sahibi, yurdundan göç etmesine yol açan savaşın hemen ardından, saray çalışanlarından Büyük Sürur Ağa’nın Feriköy’deki arazisinde tarım işçiliği yaparak geçimini sağlamaya başlamıştır. Sürur Ağa’nın ölümü üzerine işsiz kalan Mehmet, saraya bağlı çiftliklerden birinde istihdam edilmeyi talep etmektedir.¹¹⁸ Anlaşıldığı kadarıyla Feriköy civarındaki tarım arazileri mahalle sakinlerinin bir bölümü için istihdam imkânı sunmuş, öte yandan 1892 tarihli deftere yansıdığı üzere bu ekonomik faaliyet arabacılığın gölgesinde kalmıştır.

Dönemin belgeleri, teneke mahallelerin hemen hepsinde arabacılığın yaygın bir ekonomik faaliyet olduğunu göstermektedir. Buna karşılık 1892 tarihli kayıt defterine göre Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nde hane reisleri arasında arabacıların oranı diğer mahallelerin ortalamasının çok üzerine çıkmaktadır. 1892 yılına ait kayıtlara göre arabacıların oranı Nişantaşı Teneke Mahallesi’nde % 20,¹¹⁹ Kumkapı Teneke Mahalle’sinde % 3 olmasına rağmen Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’nde % 94 civarındadır.¹²⁰ Bir başka çalışmada söz konusu durumun açıklaması Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi sakinlerinin henüz 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde, ilgili meslekle bir şekilde bağlantılı olabileceğini yansıtan veriler üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.¹²¹ Bu açıklama kendi içinde tutarlı olmasına rağmen mahalledeki arabacılar tarafından sunulan hizmetin kimler tarafından talep edildiğini, yani öznel dinamiklerle nesnel koşulları ilişkilendiren mekanizmaları ortaya koymayı başaramadığından analitik yönü eksik kalmaktadır.

Tam da bu noktada Bomonti semtinin adını nereden aldığını anımsamak zihin açıcı olacaktır. İsviçreli olmakla birlikte Al-

118 COA.HH.THR.1192.126.1.1. 16 Kânûn-ı Sâni sene 305 (28 Ocak 1890).

119 COA.Y.MTV.73.45.7.1-9.

120 COA.I.ŞE.2.30.1.11-12.

121 Egemen Yılıgür, a.g.e, 2017, s. 187-211.

manya himayesinde bir girişimci olan Adolf Bomonti; 1891 yılında, yerel vekili “Kigork¹²² Aznavar” aracılığıyla idareye başvurur. Feriköy’ün Çiftecevizler mevkiinde, Fırın Sokağı’nın bakla tarlası olarak bilinen kesitinde kiraladığı arazide fabrika kurmak istemekte ve bunun için ruhsat talebinde bulunmaktadır. Kısa bir inceleme sürecinin ardından aynı yılın Ağustos ayında ruhsat talebi kabul edilir ve 1892 yılı itibariyle fabrika üretime başlar.¹²³ Yentürk, 1894 yılına ait ticaret almanasına referansla söz konusu dönemde Feriköy civarında Cosma, C. Grein ve Schaffer isimli bira imalatçılarının bulunduğunu yazar.¹²⁴ 1891 yıllığında yer alan bilgilere bakılırsa Cosma,¹²⁵ Schaffer¹²⁶ ve Grein,¹²⁷ faaliyetlerine Bomonti Bira Fabrikası’ndan önce başlamışlardır. Ayrıca bölgede Pasquale Rossi’nin tuğla,¹²⁸ Pierre Rebattu’nun çömlek ve mantar,¹²⁹ J. Martin’in eyer ve koşum¹³⁰ imalathaneleri gibi çeşitli sanayi tesisleri bulunmaktadır. 1857 tarihli bir arşiv belgesinde paylaşılan bilgilere göre en azından kireç, tuğla ve kiremit fabrikalarının bölgede köklü bir geçmişi vardır.¹³¹

122 ԳԷՎՈՐ. Gevorg (Doğu Ermenicesi), Kevork (Batı Ermenicesi) (Edwin D. Lawson, Richard F. Sheil, *Armenian Personal Names*, Central Intelligence Agency, Washington, 1965, s. 21).

123 Nevzat Sağlam, “Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2017, s. 26-56, s. 32.

124 Aybala Yentürk, “Osmanlı’dan Günümüze Bira”, *Gıda Mühendisleri Odası Dergisi*, sayı 6, 1999, s. 25-28, s. 26. Yazar almanakla ilgili referans bilgilerini paylaşmadığından orijinal kaynağa ulaşılamamıştır.

125 “Cosma, brasseur, à Férikeuy”. Cervati (frères), *Annuaire oriental (ancien Indicateur oriental) du commerce, de l’industrie, de l’administration et de la magistrature*, J. Pallamary, İstanbul, 1891, s. 260.

126 “Schaffer (J.), brasserie, derrière le cimetière latin, à Férikeuy”, *a.g.e.*, s. 424.

127 “Grein (C.), brasseur, R. Baghtché, derrière le cimetière évangélique, à Férikeuy”, *a.g.e.*, s. 297.

128 Aynur Çiftçi, Uzun Yergün, “Osmanlı Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Temel Bir Yapı Malzemesi”, (ed.) Ebru Erdönmez, *Modernite ve Mimari*, Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 177-193, s. 183.

129 “Rebattu (Pierre), fabrique de poterie et de bouchons, R. Arpa-souyou, à Férikeuy”. Cervati (frères), *a.g.e.*, 1891, s. 412.

130 “Selliers et Harnacheurs ... Martin (J.), et carrossier, fournisseur de S. M. I. le Sultan, Grande Rue de Top-hané, 345, G. - Fabrique à Férikeuy”, *a.g.e.*, s. 576.

131 COA.HR.TO.427.88.1.1.1857 senesi Ağustosunun beşi (5Ağustos 1857).

Feriköy civarındaki sanayi kuruluşlarının önemli bir emek talebi ortaya çıkarmış olması anlaşılır bir durumdur. Öte yandan sanayi kuruluşları sahipleri sadece fabrika içi alanda işçi istihdamına ihtiyaç duymazlar. Dönemin koşulları daha farklı çalışma ilişkilerinin gelişmesini de zorunlu kılar. Nitekim Bira Fabrikası ve bölgedeki diğer bazı sanayi kuruluşları, ürettikleri malları yük arabalarıyla müşterilerine nakletmektedirler. 1907 tarihli bir belgeye göre sadece Bomonti ve Olimpos fabrikalarının mallarını nakletmek için çalıştırdığı yük arabalarının sayısı altmışın üzerindedir ve bu sayı günden güne daha da artmaktadır.¹³² Aslına bakılırsa İstanbul'daki yük arabacılarının görmezden gelinemeyecek bir bölümü sanayi işletmeleriyle çalışmaktadırlar. Dahası sanayi tesisleriyle iş yapan yük arabacılarının arasında göçmenler de bulunmaktadır. Örneğin 1914 tarihine ait bir belgede Varnalı bir göçmen olan Ali Bin Süleyman'ın 1911 yılında Bomonti Bira Fabrikası ile birleşecek olan Büyükdere'deki Nektar Bira Fabrikası'nda¹³³ arabacılık yaptığı ifade edilmektedir.¹³⁴ Yine 1889 tarihli bir belgeye göre Eyüp-Defterdar'daki fabrikadan çıkan "dakik ve kepek", geçmişte beygir hamalları tarafından nakledilirken bir süre önce bu görev göçmen arabacılara verilmeye başlamış ve bu durum yerel beygir hamallarının tepkisini çekmiştir.¹³⁵

Sonuç itibarıyla mevcut veriler 1892 yılında Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nde yaşayan hane reislerinin önemli bir bölümünün arabacı olarak kaydedilmesinin, Bomonti ve Feriköy'de gelişen sanayinin emek talebiyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Feriköylü arabacılar geç dönemlere kadar varlıklarını sürdürecektir ve "arabacı Mehmet Ağa",¹³⁶ "Macuncu Osman'ı" darp eden "arabacı Hasan",¹³⁷ "Bahariye Sokağı'nda

132 COA.DH.MKT.1208.69.1.2.21 Teşrin-i Evvel sene 323 (3 Kasım 1907).

133 Nevzat Sağlam, *a.g.e.*, 2017, s. 26-56, s. 36.

134 COA.DH.H.71.25.2.1.4 Haziran sene 330 (17 Haziran 1914).

135 COA.DH.MKT.161.111.1.1. 4 Nisan sene 305 (16 Nisan 1889).

136 "Dikkatsizlik Neticesinde Bir Genç Kız Ağır Surette Yandı", *Akşam*, 15 Nisan 1929, s. 2.

137 "Vurulanlar! 1 Kadın, 1 Macuncu, 1 Müşteri Yaralandı!", *Akşam*, 8 Kanun-ı evvel 1300, s. 2.

(Buhurlu)¹³⁸ 45 nolu evde arabacı Erzurumlu İbrahim", ¹³⁹ "arabacı Şakir", ¹⁴⁰ "arabacı Tefvik"¹⁴¹ ya da "Bomonti fabrikasında arabacı Hristo"¹⁴² örneğinde olduğu gibi, dönem basınında çıkan haberlerde çeşitli vesilelerle kendilerine yer bulacaklardır.

Sözlü tanıklıklar ve çeşitli kaynaklara yansıyan anlatılar Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi sakinlerinin özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında fabrika içi alanda da istihdam edildiklerini gösterir. Nitekim kent nüfusunun halen sınırlı olduğu geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi toplumsal çevresinde, ücretli çalışmayı kabul edecek serbest işgücüne ulaşmak işverenler için kolay değildir. Buna bağlı olarak civar bölgelerdeki Nişantaşı Teneke Mahallesi¹⁴³ ya da Dolapdere Çöplük¹⁴⁴ gibi teneke mahalle yerleşimlerinin sakinleri hiç değilse İstanbul nüfusunun kırsal bölgelerden gelen göçlerle patlama yaptığı 1950'lere kadar bazı sanayi kollarında istihdam edilebilmişlerdir.

1936 yılında Suad Derviş'in görüştüğü ve Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin bir parçası olan Feriköy Dere Sokağı'nda (Bulanık Dere Sokağı)¹⁴⁵ oturan Fatma Hanım, ücretli çalışma deneyimini detaylarıyla anlatır:

İsmim Fatma'dır diye söze başladı. Kocam balıkçılık ederdi, fakat şimdi işsizdir. Dolapdere'de bir konserve fabrikasında çalışıyordum. Salça yapıyordum. Yedi sene çalıştım. Yedi sene sonra bir cumartesi günü gene çalışırken başıma bu kaza geldi.¹⁴⁶

---

138 Erol Ölçer, *Şehir Sokak Hafıza Kuyulu'dan Biçki Yurduna Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 312.

139 "Aile Faciası", *Akşam*, 6 Mart 1932, s. 2.

140 "Bir Arabanın Atları Ürktü Bir Kişi Yaralandı", *Akşam*, 9 Nisan 1932, s. 3.

141 "Bir Araba Tramvaya Çarptı, Parçalandı", *Akşam*, 25 Mayıs 1936, s. 3.

142 "Zayi", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1933, s. 7.

143 Egemen Yılığür, *a.g.e.*, 2012, s. 107-114.

144 Sait Faik Abasıyanık, *Dolapdere Sait Faik'in İstanbul'u*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2008, s. 109.

145 Erol Ölçer, *a.g.e.*, 2014, s. 168.

146 Suad Derviş, "Makinedeki Arızayı Anlayayım Derken", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1936, s. 2.

Cumhuriyet gazetesi için civar bölgelerde yaşayan, iş kazası geçirmiş bireylerle görüşmeler yapan Suad Derviş bu durumun yaygınlığının altını çizer: “Feriköyü’nün sokakları bilmem ki hep böyle sakat kalmış işçilerle mi dolu?”¹⁴⁷ Derviş’in görüştüğü kazazede işçilerden olan Ayşe Hanım, yine Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi’ndeki İkinci Baruthane Caddesi’nde (Baruthane İkinci Sokak-Barutçular Sokak)¹⁴⁸ yaşamaktadır.¹⁴⁹ Gençliğinde annesinin ısrarıyla evlendiği eşinden ayrıldıktan sonra Şişli Bulgar Çarşısı’ndaki “Seponcevon” sırma fabrikasında işe girmiş, üç yıl içinde usta olmuştur. Fabrikada geçirdiği bir iş kazasının ardından bir süre çalışmasına rağmen işten çıkarılmıştır.

Tabii benim gibi daha başka usta işçi olan arkadaşlarım vardı. Onları çıkarmak ve yerine az gündelikle çalışan bizim yetiştirdiğimiz yenileri koymak istiyorlardı. Yeni gelen ustabaşı hiç sebepsiz yere birer birer hep eski işçileri kapı dışarı etti ve yerimize günde yirmi beş-otuz kuruşa çalışan kadınlar aldılar. Ben patronuma rica ettim: “Ben sizin fabrikanızın sakatıyım, parmağım böyle iken ben bir yerde iş bulamam. Beni çıkarmayınız” dedim. (...) O da bana “Sana verilecek işim yok” dedi. Arkadaşlarım çıktılar fakat sağlam oldukları için ötede beride iş buldular.¹⁵⁰

Teneke Mahallesi ve Terkos istimlâki

1944 yılı Nisan ayında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir haber “Feriköyündeki Teneke Mahallesi İstimlâk Edildi” başlığını taşır.¹⁵¹ Haber bir taraftan mahallede gerçekleşen kitlevi bir yıkım girişimini aydınlatmakta, diğer taraftan “teneke mahalle” ifadesinin bölgedeki yerleşim alanını betimleyen bir de-

¹⁴⁷ Suad Derviş, “Amele Teavun Sandıklarına Büyük Bir İhtiyacımız Var”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1936, s. 2.

¹⁴⁸ Erol Ölçer, *a.g.e.*, 2014, s. 162.

¹⁴⁹ Suad Derviş, “Parmağını Makine Deldi Diye Çıkarılan Kadın”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1936, s. 2.

¹⁵⁰ Suad Derviş, *a.g.e.*, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1936, s. 2.

¹⁵¹ “Feriköyündeki Teneke Mahalle İstimlak Edildi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1944, s. 2.

yim olarak kökleştiğini göstermektedir. Nitekim 1944'e kadar Feriköy ve Karagümrük'te öğretmenlik yapan Rıfat Ilgaz da bu dönemde mahalleye halk arasında "Teneke Mahallesi" denildiğini işaret etmektedir: "Ki bunların adı o vakit 'teneke mahallesi' ve 1944'e kadar öğretmenlik yapıyorum. Gecekondu'lara geçiş bu tarihte başlar."¹⁵²

Mahallede gerçekleştirilen istimlak konu alan haberde aktarılanlara göre yıkımın gerekçesi olarak bu evlerin kirli sularının şehrin temiz sularını kirletmesi gösterilmiştir.¹⁵³ Buna göre:

... bu barakalar terşih havuzlarında süzülüp temizlenerek şehrin Beyoğlu semtine sevk edilen terkos suyunun ana galerisi üzerine rastlamakta ve bunlardan sızan pis suların şehrin temiz suyunu kirleterek halkın sıhhatini tehlikeye düşürmesi ihtimali bulunmaktadır.¹⁵⁴

Başlangıçta az sayıda evin yıkımı ile başlayan istimlak hareketinin etkileri büyük olur. 1947 yılında mahalleyi ziyaret eden Göktürk, durumu şöyle anlatır: "Mahalle halkının anlatığına göre sular idaresi tarafından su geçirilecek diye su boruları döşenmiş ve bu vesile ile de üç seneden beri sekiz yüz kadar ev yıktırılmıştır."¹⁵⁵ Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın ifadeleri ise olayın farklı toplumsal gruplar ve idare tarafından nasıl algılandığını yansıtmaktadır. Kırdar'a göre, "Terkos suyunun ana kalorisi" üzerine denk gelen barakalar, "hiç resmî müsaade almadan kurulmuştur".¹⁵⁶ Diğer taraftan, yıkımdan etkilenenlerin sayısının "850" civarında olduğu yönündeki iddialar doğru değildir:

Feriköyünde istimlak edilmiş ve edilecek kulübe sayısı 850 değil 100'dür. Ve bunların otuzu evvelce istimlak edilmiş, yıkıl-

152 Doğan Gündüz, "Aydın Vurduğun Yerden Ses Getirsin İstiyorum", *Cumhuriyet Dergi*, 6 Temmuz 1997, s. 5.

153 "Feriköyündeki Barakalar Niçin Yıktırıldı", *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1944, s. 4.

154 A.g.e., s. 4.

155 Hakkı Göktürk, "Avukat Caddesi", (ed.) Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, 1960, s. 1361.

156 "Yıktırılan Barakalar", *Akşam*, 13 Mayıs 1944, s. 3.

mıştı. Şimdi muamelesi biten otuz kulübedir. Ondan sonra da muameleleri bittikçe geri kalanlar yıkılacaktır. Feriköyünde kulübeleri yıkılanlardan kimse sokakta kalmamıştır. Yıkılacaklardan kimse de sokakta kalmayacaktır. Bunların boş medreselere yerleştirilmesi için icabeden tedbirler evvelce alınmıştır.¹⁵⁷

Geçici olarak medreselere yerleştirildikleri ifade edilen mahalle sakinlerinin en azından bazıları daha sonra başka teneke mahallelerde yaşamaya başlayacaklardır. Bu kişilerin arasında yer alan bir görüşmeci, Feriköy'deki evlerinin yıkılmasından bir süre sonra, şehir genelinde yıkımlar sonucunda açıkta kalan yoksulların yeniden iskânı ile kurulan Şişli-Kuştepe'ye¹⁵⁸ yerleştiklerini anlatmıştır. (Erkek, 80'lerinde [görüşmeden sonra hayatını kaybetmiş], işsiz).

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ndeki yıkım Menderes döneminde yapılanlara göre daha az bilinen bir istimlakler dizisinin parçasıdır. Zadil'e göre 1939 yılından sonra gerçekleştirilen söz konusu istimlakler, inşaat faaliyetlerinin durması ve kiraları sabitleyerek konut inşasını kârlı bir faaliyet alanı olmaktan çıkaran "milli korunma kanunu" ile birlikte ciddi bir "mesken darlığı" krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵⁹ Yazara göre bu süreçte yerlerinden edilenler, barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için şehrin muhtelif yerlerinde "gecekondu- lar" inşa etmeye mecbur kalmışlardır.¹⁶⁰

1950'ler sonrası Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ve Teneke Mahalle'nin gecekondu- ları

Romanya göçmenleri, sonraki dönemlerde bölgeye gelen diğer Balkan göçmenleri ve Çankırılılar gibi büyük gruplar, esas ola-

157 "İstanbul Valisinin Muhabirimize Demeci", *Ulus*, 13 Mayıs 1944, s. 2.

158 Kuştepe'nin kuruluş öyküsü için bkz. Gülten Kazgan, *Kuştepe Araştırması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999; Egemen Yılğır, "Kuştepe Mahallesi'nde Geç-Peripatetik Gruplar: Katmanlar, Etkileşim ve Bütünleşme", *SAV Katkı*, cilt 1, sayı 1, 2015, s. 25-44.

159 Ekmel Zadil, *a.g.e.*, 1949, s. 65-87, s. 72-73.

160 *A.g.e.*, s. 65-87.

rak İncirli Dede Caddesi'nin üst kısımlarındaki bölgede yoğunlaşmışlardır. 1925 tarihli Pervititch haritasında boş ya da tarım arazisi olarak gösterilen ve bugünkü İncirli Dede Caddesi'nin batı ucuna kadar uzanan arazilerinin belirgin bir konut dokusu oluşturmayan tarımcı aileler tarafından işlendiği, görüşmecilerin tanıklıklarından anlaşılmaktadır.

Mahallenin bu kesitindeki yerleşim, söz konusu tarımcı ailelerin arazilerini küçük birimler halinde satması sonucunda ortaya çıkmıştır:

İlk gelenler, Arnavut Zeynel vardı. Bizim buraları tarlamış böyle. Tabii bunu ben hatırlamıyorum. Burada ekerken, biçerken buraya gelen diğer insanlara parselleyip parselleyip satmış... Arnavut Zeynel meşhur... (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

Aynı şekilde bir diğer görüşmeci 1940'ların sonlarında semte gelen babasının tarımcı Arnavut ailelerden şimdiki evlerini satın aldığını ifade etmiştir:

Yani biz bile Arnavutlardan aldık evi. Babam Arnavutlardan aldı. (Erkek, 50'lerinde, işçi)

1940'lardan sonra semte yerleşmeye başlayan görüşmeciler büyük aile grupları halinde değil, daha küçük birimler halinde gelmeleri nedeniyle kuruluş dönemindeki yerleşimcilerden ayrılırlar. Bunun sonucunda, kuruluş döneminin aksine son derece karmaşık bir nüfus yapısı ortaya çıkar. Tanıklıklar, mahallede yaşayanların ilişkilerini vurgularken aynı zamanda çeşitliliği de ortaya koymaktadır:

Burada daha çok Trakyalı vardı, Ordulu vardı, Arnavut vardı. Yani herkes birbirini tanırdı. Çünkü okula beraber gidiyorduk. Herkes birbirini tanıdığı için şey yoktu, sorun yoktu yani. (Erkek, 56 yaşında, işçi emeklisi)

Valla kimi buralı, kimi Samsunlu, kimi Siirtli, kimi Trakyalılar, Antalyalılar. Onlar da bizim gibi işte. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

1980'lerin sonunda semti ziyaret eden gazeteci K     , mahallede yaşayan grupların listesine Kastamonu, Boyabat ve Ordu gibi b     lerden gelenleri de eklemiştir.¹⁶¹ Söz konusu dönemde mahalleye yerleşen g  r         n g    anlatıları, semtin geçirdiği değişimin anlaşılmasına katkı sunabilir. Aslen Tekirdağlı olan bir g  r         n babası 1940'lı yıllarda İstanbul'da askerlik yapmıştır:

Valla babam buraya, babam Tekirdağlı benim, Tekirdağ'ndan gelmiş, ekmeğin karne zamanı, burada, Kasımpaşa'da askerlik yapmış. [Sonrasında semte yerleşir ve İncirli Dede'nin bir üst sokağındaki evlerini daha önce burada yaşayan Arnavut bir aileden satın alır.] Babam '48 senesinde evi almış. '50 senesinde resm  le  tirmi   orayı. Yani elektriğini suyunu resm  le  tirmi  . O zaman gecekonduydu biz üç katlı yaptık, binayı. Mahkemeyi kazandık. H  kime hanım mahkemeden bir tane kâğıt gönderecek belediyeden tapuyu alacağız. (Erkek, 50'lerinde, işçi)

1940'ların, ne formel konut piyasasının ne de mevcut teneke mahallelerin, yoksulların barınma ihtiya  ını karşılamaya yetmediği özgün koşullarında, geçmişin teneke evlerine benzer bir biçimde, ağırlıklı olarak atık malzemeden yeni barakalar kurulmaya başlamış ve İstanbul halkı tarafından bu yapılara gecekondur adı verilmiştir.¹⁶² Terim, başlangıçta yeni teneke evleri işaret edecek şekilde kullanılmış olsa da, 1950 sonrasında özgün bir g    örüntüsüyle kente yerleşen yeni g         n göreli daha donanımlı olan konutlarıyla özdeşleşmiştir. Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin etrafında 1950'ler sonrasında inşa edilen yeni konutlar, dönemin jargonuyla uyumlu bir biçimde gecekondur olarak adlandırıldıkları gibi, yer yer mimari özellikleri ve konut kullanıcılarının kentte tutunma deneyimleri itibariyle de gecekonduları andırırken, yer yer de teneke evler ve gecekondular arasında bir ara form özelliği göstermektedir.

Babası 1950'lerde semte gelen bir g  r          aslen Sivaslıdır, ailesinin köylerinde belli bir mal varlıkları olsa da çeşitli ne-

161 Kemal K     , *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1985, s. 16.

162 Ekmel Zadi  , *a.g.e.*, 1949, s. 65-87.

denlerden dolayı kentte tutunma süreçlerinde bunlardan yararlanamamışlardır:

Ya biz aslen Sivaslıyız. Annem Balıkesirli. Ama şöyle o zamanlar soyadı falan varmış, dedem orada bir hata yapmış. Anladın mı? Kaçıyor geliyor buraya. Orada bir üvey amcam var. O zamanında ne yapıyor, soyadından önce, bütün malı mülkü üzerine alıyor. Akıllı adammış. Helal olsun. Bizimkiler sağken gitmedi. Baba, gitsene. Ben gitnem! Niye? Bu saatten sonra falan filan dedirtmem... Filancanın oğlu mal için geldi buraya. Ya git mübarek, ne diyecekler sana! Gitmedi. Öldü gitti. (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

Görüşmecinin babası köyle olan ilişkilerini çok erken bir tarihte kesmiş, zincirleme göç mekanizmalarıyla yer değiştiren göçmenlerin kentte tutunma sürecinde yararlandıkları kırsal kaynaklara erişim imkânından yoksun kalmıştır. Bu koşullarda büyüyen görüşmeci, istikrarlı bir işçilik deneyimi yaşamış ve uzun süre deri sektöründe çalıştıktan sonra emekli olmuştur. Zira ücretli çalışma pratiği, dış kaynaklar olmadan hayatta kalmaya çalışan bir ailenin büyük atılımlar yapmasına izin vermemiştir:

Ben deri piyasasından emekliyim. On dört-on beş sene Toydem'de çalıştım. İki-üç sene işte Derimont'ta çalıştım. Sonra piyasada emekli oldum. (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

1960'ların sonunda kente gelen bir diğer görüşmeci Boluludur. Ailesi geldikleri bölgede sahip oldukları kırsal kaynakları korumayı başarabilmiş, yazları köye gidip hayvanlarıyla ilgilenmiştir. Diğer taraftan görüşmecinin İstanbul'a diğer aile üyelerinden önce gelen babası, evlerini inşa ettikten sonra ailesini de yanına almış, yani ailenin yer değiştirmesi kayda değer bir hazırlık sürecinin ardından gerçekleşmiştir:

Tabii bekâr olarak geldi. Taksim'de, İstiklal Caddesi'nde Hacı Baba vardı. Şimdi Hatay Sofrası oldu. Orada on beş sene çalıştı. Yani biz Bolulu olduğumuz için hep aşçıyızdır genelde...

Görüşmecinin ailesi zincirleme göç örüntüsünün genel özellikleriyle uyumlu bir biçimde yaşadıkları sokakta kalabalık bir topluluk teşkil etmiş, evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerinin de yardımıyla etkinliklerini artırmıştır:

Biz oradayız. Bura babamın, kayınpederimin yeri. Orada babamın yeri var, benim yerim var. Bu da benim kayınço. Yedi tane kayınço var.

Kırsal kaynaklardan kopmadan, dayanışma ilişkilerinin aktif bir şekilde yürürlüğe konulduğu kente tutunma süreci, görüşmeci ve ailesine önemli avantajlar sağlamış, çalışma deneyimi kendi hesabına çalışmayı da kapsayacak şekilde zenginleşmiştir:

Kimse bilmezken biz turizmciydik. Otelciyiz yani. İstanbul'da beş tane otel varken bunların birinde ben çalışıyordum. Şimdi on beş bin otel vardır İstanbul'da. Yani bilmiyorum, otuz dokuz ilçesi mi var, otuz sekiz mi, bilemiyorum sayısını. Beş tane otel vardı. Beş yıldızlı. İkisi Emekli Sandığı'nındı. Biri Tarabya, biri Hilton. Biri de Maçka'ydı tabii. Birkaç tane daha büyük otel vardı. İşte o zaman turizme girdik. Öğrendik yani, çekirdekten yetiştik. Şimdi emekli oldum ben. Harbiye Orduevi'nde çalıştım yıllarca. Hilton'da çalıştım. The Marmara'da çalıştım. Bodrum'da çalıştık. Kendi işimizi yaptık. Yani devlet sektöründe de çalıştık, özel sektörde de çalıştık. Kendi işyerimizi de kurduk. (Erkek, 56 yaşında, işçi emeklisi)

Görüşmecinin ailesi mahallenin yüzü en dışa dönük ve nispeten daha ileri bir sosyal mobilité sürecini deneyimleyen kesimleri arasında yer almıştır. Akrabası olan bir diğer görüşmeci mesleki eğitim almış kalifiye bir işçidir:

Ben elektrik teknisyeniyim. Oto elektrik teknisyeniyim. ...'da çalışıyordum. On beş yıl orada çalıştım. Ama şu an bıraktım işimi. (Erkek, 40'larında, elektrik teknisyeni)

Aynı ailenin semtte sahip oldukları dışında, Bayrampaşa civarında da konutları bulunmaktadır. Mahalledeki bakkal

dükkanlarını bir süredir kiraya vermişlerdir. Yaşadıkları sokaktaki evler, özellikle mahallenin dereye yakın olan diğer sokaklarıyla kıyaslandığında göze çarpacak derecede iyi durumdadır.

Söz konusu farklılaşmaya rağmen, fiziki altyapısında ciddi bir iyileşme meydana gelmeyen mahallenin dereye yakın kesitleri, 1980'lerin ortalarında bile tipik teneke mahalle görünümünü büyük ölçüde muhafaza etmektedir.

Osmanbey'den Feriköy'e doğru, eski, yeni görkemli yapıların önünden geçip Bomonti Bira Fabrikası'nın bir alt sokağına girin. Fırın Sokağı'na... Birbirine bitişik yapıların bir an soluk aldığı geniş bir toprak alanı izlerseniz yeni yapılan beyaz bir yapının duvarına takılı "Şişli Deresi Sokağı" yazısını görürsünüz. Biraz daha aşağıya yürüyün, güçlü bir su sesi, sanki bir çağlayan sesi duyacaksınız. İşte orada durup biraz daha aşağıya indiğinizde içine gireceğiniz değişik dünyanın gerçeklerine hazır olun.¹⁶³

Aradan geçen onlarca yıl ve istimlak uygulamalarına rağmen kuruluş dönemini andıran konut dokusunun varlığını koruduğu dere civarında, bölgeyi çeşitli toplama malzemelerden yapılmış teneke evler kaplamaktadır:

Ev demeye bin tanık ister desek, binden fazla tanığı var bu evlerin. İçinde oturan sakinleri bini çoktan aşmış, binlere varmış... Akla gelen her türlü malzemenin mozaik gibi kullanıldığı evlerden birinin bahçesinde iki küçük çocuk kesiyor yolu. Üzerleri ıslanmış. "Derede ıslanmadık, demin çeşmeden su içtik, ondan..." diyorlar. Derenin lağım olduğunu onlar da biliyor, ama söylemeye korkuyorlar. Bir deliği andıran pencere-leri lağım ırmağına açılan evlerin birinde, çamaşır asan bir kadına yaklaşıyoruz.¹⁶⁴

Küçük'ün haberinde paylaşılan bilgi ve görsellerden anlaşıldığına göre, derenin hemen yanındaki evlerde çatı malzemesi

163 Kemal Küçük, a.g.m., *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1985, s. 16.

164 A.g.m.

İstanbul'un göbeğinde bir sokak...

Bir arası İstanbul'un göbeğinde, Osmanbey'in yanı başında bir sokak: Kabristan Sokakı... İki küçük çocuk kesiyor yolu. Üzerleri ıslanmış. "Derede ıslanmadık. Demin çaymeden su içtik, andan..." diyorlar. Derenin kaşın olduğunu onlar da biliyor. Kaleklere tırmalayan su sesi, 'kaşın' sesi'nin yanında oynayan çocukların sesine karışıyor. (Fotoğraf: ENDER ERKEK)
(İstanbul'un arka yüzü 16. Sayfada)

1980'lerin sonunda İncirli Dede civarı. ("İstanbul'un Göbeğinde Bir Sokak", Cumhuriyet, 16 Eylül 1985).

olarak naylon, muşamba vb. kullanılmış, uçmamaları için üstlerine ağır nesneler konulmuş, duvarlar ise tahta, plastik, teneke parçalarının birbirlerine eklemelenmesiyle inşa edilmiştir. Bu evlerde yaşayan aileler ağırlıklı olarak kendi hesabına kayıt dışı çalışma deneyimini örnekleyen ekonomik faaliyetler icra etmektedirler:

Bilgileri yine Nuray'dan alıyoruz: "Babam şimdi mısır satıyor. Bazen de helva. Amcam kestane satıyor. Babam gençken de dondurma satarmış. Şimdi satmıyor."¹⁶⁵

Şenyapılı, Ankara gecekondularına odaklanan çalışmasında, kırdan göçen aileler arasında kente her türlü sermayeden yoksun bir biçimde gelen bir grubun var olduğunu anlatır. Yazara göre bunlar kırdan ortakçı, maraba, yarıcı gibi topraksız köylü kategorilerinin bir parçası olup kente geldiklerinde mümkün olduğunca az kaynak tahsisiyle konut yapmak zorunda kalmışlardır.¹⁶⁶ Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin dereye yakın noktalarına yerleşen ve toplama atık malzemeden konut inşa

¹⁶⁵ A.g.m., s. 16.

¹⁶⁶ Tansı Şenyapılı, a.g.e., 2004, s. 126.

edenlerin, Anadolu'nun kırsal bölgelerinden gelmekle birlikte Şenyapılı'nın ifade ettiği üzere göç sürecinde görece avantajlı toplumsal koordinat noktalarına yerleşmelerine imkân sağlayabilecek olan sermaye bileşiminden¹⁶⁷ yoksun aileler olduklarını düşünmek mümkündür.

Bugünün teneke mahallesi

1950 sonrası dönemde Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nde ciddi bir nüfus değişimi yaşanır. Buna karşılık bölgenin hâlâ dere kenarında olması, konut yapısının sıklığı gibi altyapıya ilişkin faktörler, kökten bir değişimin ortaya çıkmasına izin vermez. İstanbul'un pek çok bölgesinde ve Feriköy'ün üst kısımlarında çoktan çalışmaya başlayan müteahhitler, buralara henüz girmemişlerdir.

Nihayet 1990'ların başında derenin ıslahı kapsamında başlatılan yeni istimlak ve düzenleme çalışmaları, Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ni çok yakında başlayacak olan yeni dönüşüm sürecine hazırlayacaktır:

İleride yine beyaz yemeni örtülü, paltolu, heybetli duruşlu bir kadın. Uzaktan uzağa kalabalığı süzüyor. Şişli Deresi'nde "ıslah çalışmaları" için temel atma törenine gelen kalabalığı izliyor.¹⁶⁸

Derenin ıslahı "gecekonduların" istimlaki ile birlikte ilerlemiş, "Şişli'de, Sirkeci, Feriköy ve Baruthane kanalizasyon derelerinin" konumlandığı alanda yıkılan yüz kırk konutun sakinlerinin Ayazağa'da inşa edilecek yeni sosyal konutlara yerleştirilmesi planlanmıştır.¹⁶⁹ Yine bazı aileler Alibeyköy'de geçici

167 Metinde "sermaye" kavramı Bourdieu tarafından çizilen çerçeve içerisinde, aktörlerin toplumsal süreçlerde araçsallaştırdıkları ekonomik kaynaklar (ekonomik sermaye), bilgi donanımı (kültürel sermaye) ve çeşitli düzlemlerde işlevsel olan kişisel bağlantı ya da sosyal ağ mensubiyetlerini (sosyal sermaye) işaret edecek şekilde kullanılmaktadır. (Pierre Bourdieu, "The Forms of Capital", (ed.) John G. Richardson, *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, Greenwood Press, New York, 1986, s. 241-258)

168 "Şişli Deresinde Bir Temel Atma Töreni", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1990, s. 7.

169 Necati Doğru, "İstanbul'un Arka Yüzü Fatma Girik", *Milliyet*, 16 Şubat 1990, s. 5.

olarak iskân edilirken bir bölümüne yüzer bin lira kira yardımı yapılmıştır.¹⁷⁰ Her halükârda bölgenin çehresi bu dönemde değişmeye başlamış, teneke mahallesini üst gelir gruplarının lüks konutlarıyla yan yana getiren kentsel dönüşüm süreci için uygun bir atmosfer yaratılmıştır.

Bugünün teneke mahallesini şekillendiren bir diğer tarihsel olay 1999 Marmara Depremi olmuştur. Deprem bölgeyi sarstığında henüz yeterince araştırılmayan bir göç hareketini tetiklemiş, çok sayıda aile zorunlu olarak yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Günümüzde İncirli Dede ile Baruthane'nin kesiştiği ve Anthill'in güneyine düşen baraka öbeğinde yaşayan ailelerin bir bölümü de söz konusu sürecin zorluklarını deneyimleyerek göç etmek durumunda kalmışlardır:

Bu yana kaçtık depremde, hadi burada da yerleştik kaldık. Çoluk çocuğa burada baktık, büyüttük, gelin yaptık. Öyle işte, uğraşıyoruz şimdi torunlarla. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Bugünün teneke mahallesi (Egemen Yılğür, 2015).

170 Hasan Pulur, "Fatma Girik ve Bir Vatandaşlar, Olaylar ve İnsanlar", Milliyet, 19 Şubat 1990, s. 3.

Görüşmecinin ailesi soy-klan-kabile tipi toplumsal ilişkilerini muhafaza etmiş peripatetik¹⁷¹ kökenli Roman¹⁷² grubuna mensuptur. Sık dokulu, güçlü dayanışma ağlarına sahip bu grup, semte ona yakın akraba haneyle beraber yerleşmiştir. Dar alanda kalabalık bir aile topluluğu olarak yaşamaktadırlar:

Biz bizeydik işte, görümcelerimiz, eltilerimiz, hep öyle sekiz-dokuz haneyiz burada. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Tıpkı Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin ilk kurucuları olan savaş mağduru göçmenler gibi onlar da zincirleme göç sürecinin kente uyumu kolaylaştıran hazırlık aşamalarından geçmeden, tüm aile bireyleriyle birlikte yeni kentlilik deneyimini yaşamak zorunda kalmışlardır.

Görüşmeci ve çevresinin bölgede kiraladıkları konutlar Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin en kötü durumdaki yapılarıdır. Buna karşılık erken tarihlerde mahalleyi terk edip evini kiraya veren ev sahibi, görüşmeciye yüksek gelen bir kira bedeli talep etmektedir:

Bir tek odaya 350 lira para veriyoruz. (...) Çok, ne yapacan. Mecbur... Dışarıda kal bakayım bu soğukta, kalamazsın. Bunun yağmuru var, karı var, buzu var. (...) (Ev sahibi) başka memlekette oturuyor. Tanıdığı var burada, ona kefil etti. Ama değişik bir fiyat da istemiyor. İlla vericen eline, aç kalıcan, susuz kalıcan, onu tamamlayıp verecen. Bak iki hane, üç hane oturuyoruz burada, anca öyle hak ediyoruz. Bir odaya 350 milyon. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

171 Peripatetik kavramı, antropoloji yazınında hareketli bir yaşam biçimi içerisinde müşteri topluluklara zanaat ve hizmet sunarak geçinen endogamik aile gruplarını tanımlamak için kullanılmaktadır. (Aparna Rao, "The Concept of Peripatetics", (ed.) Aparna Rao, *The Other Nomads: Peripatetic Minorities in Cross-Cultural Perspective*, Böhlau, Köln, 1987, s. 1-34)

172 Metinde Roman kelimesi ile ataları veya kendileri Romanes dilini konuşmuş peripatetik kökenli gruplar kastedilmektedir (Yaron Matras, "The Role of Language in Mystifying and Demystifying Gypsy Identity", (ed.) Nicholas Saul, Susan Tebbutt, *The Role of Romanies*, Liverpool University Press, Liverpool, s. 53-78).

Mahalleye yakın dönemlerde yerleşen aileler arasında yine görüşmecinin ailesi gibi peripatetik kökenli olmakla birlikte Roman olmayan Adana-Ceyhanlı birkaç aile bulunmaktadır:

Göçebelerden sekiz-dokuz hane biz varız. Başka yok burada. (...) Ha Adanahlılar var, onlar ayrı. Onlar da göçebe. Onlar Adana'dan, na şurada, görecen zaten, kâğıt arabaları var. Onlar da bizim gibi kâğıt topluyor. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Geçimlerini kâğıt toplayarak sağlayan bu ailelerin hayatları oldukça zordur ve yaşam şartlarının kötülüğü ile sürekli karşı karşıya oldukları sağlık problemleri atbaşı gitmektedir:

Hurda topluyoruz işte, naylon... Satıyoruz. İhtiyacımızı görüyoruz. Ne yapacağız... Aha gelin iki canlı, bir tane torun var, hasta. Bir özürlü kızım var, hasta... (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Akşam saatlerinde kalabalık bir grup halinde Osmanbey'de kâğıt toplamaya gitmektedirler. Ne var ki, özellikle görüşmenin yapıldığı son zamanlarda kâğıt toplayanlara dönük zabıta baskısı, dayanılması zor bir hal almaya başlamıştır:

Topladığımız kâğıdı biriktiriyoruz, gelip alıyorlar. Saat yedi dedin mi alıyorlar ablam. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Topladıkları kâğıtlara belediye tarafından el konulması sırasında yaşadıklarını ve bu uygulamanın gerekçesini ise bir görüşmeci şu ifadelerle açıklamıştır:

Sen Osmanbey'e gel, akşama oradaki belediyelerle gör bizim halimizi. (...) Yedide gel Osmanbey'e. Savaş oluyor böyle, savaş, savaş! (...) Polis getiriyor. (...) Osmanbey'de, Nişantaş'ında. (...) Sanki babasının malı gibi belediye geliyor, atıyor. (...) Her akşam polisler, belediyeler bizle orada. Sanki adamın babası toplamış yığmış oraya. Bırak sade Osmanbey'dekini toplamasını, hani biz sokaktan toplayıp götürüyoruz el araba-

sıyla, toplayıp oraya çuvallarla, onlar da gidiyor. (Kadın, 30'larında, katı atık toplayıcı)

Mesleklerini icra ederken yaşadıkları baskılar karşısında hissettikleri kötümserlik, görüşmecinin semtteki varlığının geleceğine ilişkin düşüncelerine de yansımaktadır. Mahallenin eninde sonunda yıkılacağını bilmekte, ama kendi geleceğini planlayamamaktadır:

Şu anda nereye gideceğiz bilmiyorum. Bu eve alıştık, başka muhit de bilmiyoruz. Başka muhite de gitsek alışana kadar bir sıkıntı çekeceğiz. Bulacağız bir çaresini. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'ne 1999 depremi sonrasında yerleşen Romanların ve yine peripatetik kökenli olan Adanalı ailelerin varlığı, aslında mahallenin yaşadığı genel değişime zıt yönlü bir ivme olarak ortaya çıkmaktadır. 1950'lerden sonra Bomonti-Teneke Mahallesi'nin kurulduğu bölgenin batısındaki tarım arazilerinde, yerleşimcilerin göç örüntüleri ve sahip oldukları sermaye bileşimine (finansal kaynak, mesleki bilgi, kırsal kaynaklara erişim, vb.) göre kısmen teneke mahalleleri (dereye yakın bölgelerde), kısmen de gecekonduları çağrıştıran yoksulluk mekânları ortaya çıkmış, her halükârda mahallenin genel görünümünde bir farklılaşma meydana gelmiştir. Son yirmi yıl içerisinde İncirli Dede'nin Baruthane Deresi ile kesiştiği noktada yerleşen ve zincirleme göçün avantajlarından yoksun peripatetik kökenli ailelerin yerleşim dokusu ise tipik bir teneke mahallenin yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

"Ya bak ne oldu burada? Bak dereye ne oldu..."

Mahalle sakinleri arasındaki söz konusu farklılaşma Anthill başta olmak üzere civarda inşa edilen, yüksek gelir gruplarına dönük konutlara ilişkin değerlendirmelere de yansımaktadır. Atık toplayıcı peripatetik kökenli aileler için bu gelişme tek bo-

yutlu olarak olumsuz ve kendi varlıklarını tehdit eden bir durum olarak görülmektedir. Söz konusu tehdit algısı tek taraflı olmadığı gibi zaman zaman açık çatışmalar üretebilecek bir potansiyele de sahiptir:

Yok be abim, hep durmadan şikâyet ediyorlar. Şikâyet ediyorlar bizi. İşte bak kâğıtlarımız araba üstünde. Bu odunumuzu, bahçemizi bile şikâyet ediyor bu karşı taraf, Anthill. (...) Bu ne diyor, bu manzarayı kapıyor bu tahtalar diyor, o doğalgazlı ama bizim sobamız var. (...) Belediyeyi yolluyor. Biz de belediyelerle kavga ediyoruz burada, kafa göz. Birbirimizi kırıyoruz, gidiyorlar. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Diğer taraftan, kaynakları, kalabalık ailelerinin asgari ihtiyaçlarını karşılamaya zorlukla yeten ve deneyimledikleri yoksulluğun bilincinde olan bu aileler, yanı başlarındaki lüks konutların sakinlerinin kendi durumları karşısındaki kayıtsızlıklarından yakınmaktadır:

Kurban keserler, bir parça kurban eti getirmezler buraya. Demin bak bir-iki tane bey abi, bey abla geçti buradan. Senin, benim gibiydi. Ama ne dedi? Abla, ben kurban kesecem yarın dedi, seni bulacam burada, kaç haneyse göster bana kurban verecem dedi. Fakir her zaman için zengindir. Ama zengin fakirdir. Gözü aç çünkü. (Kadın, 50'lerinde, katı atık toplayıcı)

Mahallenin orta sınıflaşmaya namzet olan sakinleri için semtte yaşanmakta olan değişim aynı anda hem olumlu hem de olumsuz çağrışımlar yapar. Kırsal yapı ile bağlarını koruyarak '60 sonrası bölgeye yerleşmiş ailelerden birine mensup olan bir görüşmeci kendi çevresindeki yaşlıların emekliliklerini geçirmek üzere köylerine geri döndüklerini ifade etmiştir:

Şimdi burada şey olanlar, yaşlı olanlar artık köye döndüler. Boş olan yerlere yabancılar geldi. Kiracılar geldi. (Erkek, 56 yaşında, işçi emeklisi)

Yaşlıların boşalttıkları konutlardan toplanmakta olan kira gelirleri son derece önemli bir ek kaynak teşkil ettiği gibi, yeni

inşa edilen lüks konutların, evlerinin değerini artırması mal sahiplerine yok sayılamayacak bir avantaj sağlamaktadır:

Şimdi genel olarak baktığın zaman, birincisi, şehir merkezine yakın olması fiyatları arttırdı. Artırınca rant doğdu. Gerçeği konuşmak lazımsa yani... Bir de yüksek binalar yapılıncı tabii şeyi etkiledi, çevreyi etkiliyor yani... Etkilememesi mümkün değil. Doğal yani etkilemesi... Katma değeri yüksek oluyor, her şeyi yüksek oluyor. (Erkek, 56 yaşında, işçi emeklisi)

Mahalle sakinlerinin kentsel dönüşüm sürecine ilişkin tutumları ile kontrollerinde bulunan arazinin büyüklüğü arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Zira bunların devri karşılığında kendilerine teklif edilen miktar ya da kalmayı tercih etmeleri halinde kendilerine verilecek daire sayısı ile arsa büyüklüğü doğrudan ilişkilidir:

Yeri büyük olanlar; şimdi benim oturduğum yer, şurası, bak. Bak şu bina var ya üç katlı, orası benim. Ben orada oturuyorum. Şimdi bir müteahhitle anlaşıyoruz. Belediye 12/50 müsaade veriyor. Yani dört buçuk kat, beş kat, 12 metre 50 santim. Müteahhit ne diyor bana? İki tane bire bir daire veriyor bana. Bir de tapumu alıyor benim. Ama yer büyük olursa, ada büyük olursa altı-yedi kat çıkma ihtimali oluyor. Öbürü başka müteahhide vermiş. Başkasıyla anlaşmış. Öbürü başkasıyla anlaşmış. Bir de bu işler var. (Erkek, 50'lerinde, işçi)

Öte yandan, dönüşüme ilişkin değerlendirmelerde sadece maddi kazanım ya da kayıplar göz önünde bulundurulmamaktadır. Süreçten olumlu etkilenen görüşmeciler, bazı komşuları için bu sürecin büyük yıkım anlamına geldiğinin ve mahalle dokusunun tahribi ile geçmişte sahip oldukları sık dokulu dayanışma ilişkilerinin de çözüleceğinin bilincindedir.

İlerisi için iyi bir şey geliyor en azından. Semtimiz yenileniyor, ama dezavantajları da var. Niye var? Çünkü çoğu insan yerinden oluyor mesela. Ne yapıyor, müteahhide vermek zorunda kalıyor yerini. Bu sefer site, apartman hayatı, ne yapıyor

insanları ister istemez, uzaklaştırıyor çoğu yerden. Çoğunun yeri de şu an nasıl, miras yerleri. Kardeşler çok, ne yapıyor, satılsın. Satılınca da ne oluyor, bu sefer dağılma oluyor. (Erkek, 40'larında, elektrik teknisyeni)

Benzer bir şekilde, bir diğer görüşmeci, dönüşüme cepheden bir karşıtlık geliştirmemesine rağmen kökleşmiş yaşam biçimlerinin tehdit altında olmasından dolayı hoşnutsuz olduğunu dile getirmektedir:

Ben burada mangal yapıyorum, rakıyı açıyorum. Oradan bana böyle yapıyor (el işareti). Çok güzel, diyor. O bir milyon dolar vermiş, daire almış salak. O onu yapamıyor. Ama o keyfi ben yapıyorum. Ha, sen diyeceksin burayı müteahhide verdiğin zaman sen bu keyfi yapabilecek misin? Yapamayacağım. Ne yapacağım? Satacağım, gideceğim, böyle bir köy yerine yerleşeceğim. (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

Her şeye rağmen yaşam tarzına ilişkin kaygıların, dönüşümün mal sahiplerine sağladığı avantajlarla kıyaslandığında cıvıltı kaldığını ve kentsel dönüşüme ilişkin genelde olumlu olan algılarını değiştirmeye yetmediğini söyleyebiliriz:

Semtin geleceği şöyle: Şu binaların yapılması buradaki insanlara çok kârlı oldu yani. Buradaki eski komşularımız vardı, hep gecekondusunu sattılar, gittiler. Şimdi onlar duyuyor, pişman oluyor. Sana burada müteahhidin vereceği güzel bir daire. En az dört yüz, beş yüz milyar. Üç tane evladın varsa bunlar hayatını kurtarır bu. Yani bunu da düşünmek lazım... Bunların gelmesinin bir faydası oldu bize. Olmadı değil. Oldu. Ha, onlar beni istediği kadar aşağılasın. Ben hayatımdan memnunum. Onlar orada kendi haline baksınlar. (...) Şöyle oldu, en azından yerlerimiz değerlendirildi. Ama değerlendirildi de nasıl değerlendirildi? Uğraştık. Milli Emlak kalktı bize ama işgalcisiniz dedi. Mahkemeye verdi. (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

Mahallenin Milli Emlak'a devredilmiş olan arazi üzerinde inşa edilen kesitinde, mahalle sakinleri için dönüşümün avantaj-

larından yararlanmanın önündeki en büyük engel, yasal mülkiyet hakkının tam olarak ortaya çıkmamış olmasıdır. Öte yandan bölgede inşaat yapmaya talip olan müteahhitlerin sahip oldukları sosyal ve ekonomik sermaye, karmaşık ilişki ağları ve sonra derece ikna edici maddi kaynakları, normal şartlarda çok uzun zaman alabilecek karar süreçlerini hızlandırmaktadır:

Paşa Mahallesi'nde yüz tane, iki yüz tane ev yok. Nereden bak-san yedi yüz tane ev mahkemelik. Ne oluyor? Zaman aşımı; iki sene, üç sene içinde mahkemeler bitti. Şimdi ne oluyor? Milyonlar gidiyor kâğıttan. Ben burada müteahhitle anlaştığımda müteahhit ne yapıyor? Gidiyor, Milli Emlak'a müracaat ediyor. Milli Emlak ne yapıyor? Belediyeye gönderiyor. Ondan sonra çağırıyor benim sözleşme yaptığım müteahhidi. Kardeşim, diyor, buranın metrekaresi bu kadar. Seksen metre yerin varsa, o gözüküyor altmış metrekare. Tapuyu verirken, bir saat, anladın mı, zaman aşımından, Paşa Mahallesi'nde tapu vermek kolay bir şey değil. Ha, gücün varsa onun anlattığı gibi, o zaman gidersin kardeşim. Milli Emlak'a para yedirirsin, çıkarırsın dosyanı, oradan adamına para yedirirsin, gönderirsin belediyeye. (Erkek, 60 yaşında, işçi emeklisi)

Müteahhitlerle anlaşılan ailelerin evlerinin üzerinde inşaat firmalarının isimleri yazmaktadır (Egemen Yılğür, 2015).

Dönüşüm fikri ve olgusu, mahalle sakinlerinin günlük yaşamının bir parçası durumunda. Halen insanların yaşadığı konutlar da içinde olmak üzere pek çok konutun duvarlarına inşaat firmalarının kentsel dönüşüm ilanları asılmış halde. Bunlar yakında gerçekleşecek olan dönüşüm için ev sahipleri ile müteahhitler arasında bir uzlaşmaya varıldığı anlamına geliyor.

Mesela tabelası var yukarıda. Hemen merdivenleri çıkınca... Hemen ileride Astoria tabela var şurada. Orada aldı yani Yıldırım, oradaki evleri aldı. Bak şurada hemen tabela var. Yıldırım Yapı Grubu yazıyor ya! (Erkek, 50'lerinde, işçi)

Sonuç itibariyle, 1990'larda çevre düzenlemesiyle başlayan süreç devam etmektedir. Oldukça merkezî bir mevkide bulunan mahallenin inşaat sermayesinin ilgi odağı olmasıyla birlikte Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi ve çevresi, çarpıcı bir değişimi deneyimlemektedir. Biçimlenmekte olan yeni sosyomekânsal çevrede kendi sermaye bileşimleriyle ayakta kalmaları mümkün olmayan haneler, başka teneke mahallelere ya da aynı yoksulluk halinin yeni mekânsal görünümlerine doğru yeni bir yolculuğa çıkmanın planlarını yapmaya başlamış durumdadır. Önümüzdeki süreçte, bu bölgede, 1880'lerde ortaya çıkmaya başlayan teneke mahalle dokusunun ortadan kalkması ve Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi'nin yok olan teneke mahalleler listesine eklenmesi son derece muhtemel olsa da, teneke mahalle yoksulluğunun kendisi, başka alanlarda varlığını sürdürmeye devam edecektir.

BİR SANAYİ MEKÂNI OLARAK BOMONTİ

ŞÜKRÜ ASLAN

Bu bölümde Bomonti'nin bir "sanayi semti" olarak inşasının öyküsünü ve sanayinin belirleyici bir dinamik olarak gelişme sürecini ele alacak, dönemin sanayileşme politikalarıyla birlikte sanayi kurumlarının mekâna yerleşme süreç ve biçimlerini tanıklıklar aracılığıyla inceleyeceğiz. Bu bağlamda, bölgede yaşamış veya çeşitli sanayi kuruluşlarında çalışmış kişilerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlar, yine aynı dönemi kapsamak üzere ulusal ve yerel basında Bomonti ile ilgili olarak yaptığımız haber taraması, keza bölgenin sanayi alanı olması dolayısıyla sınıfsal-toplumsal gerilim ve eylemliliklere ev sahipliği yapması nedeniyle dönemin sosyalist gazete ve dergi arşivlerinin incelenmesi, çalışmamızın temelini oluşturuyor. Kuşkusuz bütün bu çalışmalara paralel biçimde, Bomonti'yi konu alan literatürün taranması da sanayinin var olma biçimini ve onun etrafında söz konusu dönemde inşa edilen toplumsal hayatın niteliklerini anlamak açısından önemli. Böylece hem İstanbul'un kentsel coğrafyası içerisinde Bomonti'nin yerini hem de kendi tarihi içerisinde Bomonti'nin bir sanayi mekânı olma öyküsünü olabildiğince kapsamlı şekilde ortaya çıkarmayı hedefliyoruz.

2015-2016 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında ulaşılabildiğimiz kişilerle Emekliler Derneği'nde, gö-

rüşmecilerin evlerinde, üniversitede, kahvehanelerde ve bazı durumlarda da yazışma yoluyla söyleşiler yaptık. Mekânın, aynı zamanda görev yaptığımız akademik kuruma ev sahipliği yapıyor olması, gündelik hayat içerisinde çok farklı kişilere ve kaynaklara ulaşmamızı bir ölçüde kolaylaştırdı. Böylece saha çalışması kapsamında derinlemesine görüşmeler yapmamızı gerektiren anlamlı sayıda “eski Bomontili”ye ulaşmamız mümkün oldu.

Ağırlıklı olarak Karadeniz olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen ve yine ağırlıklı olarak Bomonti Bira Fabrikası’nda ve bir kısmı da çeşitli işyerlerinde çalışan bu kişilerin dikkat çeken özelliklerinden biri, bir kısmının hâlâ Bomonti’de ve çevresinde yaşıyor olması, umumiyetle Bomonti’yle ilişkilerinin devam ediyor olmasıdır. Bir diğer özellik, görüşmecilerimizin çoğunun erkeklerden oluşması ya da tersinden söylesek, kadın görüşmeci sayısının azlığıdır. Bunun nedeni sanayi sektöründe çalışan kadınların az sayıda olması değil, onlara ulaşmada yaşanan güçlüklerdir. Bu çalışma kapsamında “sanayi mekânı olarak Bomonti” konusuyla ilgili olarak ulaşılabildiğimiz toplam otuz bir görüşmecinin ancak dördü kadındır.

Görüşmecilerin vurgulanması gereken özelliklerinden birisi kuşkusuz eğitim durumlarıdır. Beş görüşmeci ilkökul beşinci sınıfı bitiremeden bıraktığını, diğer on beş görüşmeci ise ilkökul beşinci sınıftan mezun olduğunu ifade etmiştir. Ancak bunlardan yedisi (biri kadın) ortaokula başlayıp birinci veya ikinci sınıfta okulu bıraktığını söylemiştir. Toplam görüşmecilerimizin sadece beşi üniversite mezunudur. Bir kişi lise birinci sınıfa başlayıp bırakmış, yani ortaokul mezunudur. Bu kişinin İstanbul doğumlu olması ayrıca dikkat çekmekle birlikte yine İstanbul doğumlu olan bir kişinin de ilkökul üçüncü sınıftan maddi güçlükler ayrılmış olması dikkat çekicidir. Görüşmecilerden bir kişi ise doğduğu yerde (Ordu’nun bir köyü) okul bulunmadığını, ancak okuma yazmayı, bu eğitimin verildiği Bomonti Bira Fabrikası’nda öğrendiğini belirtmiştir.¹

1 Duygu Kılıç, Bomonti’de çalışanların eğitim deneyimleri hakkında şöyle der: “Bomonti’nin kent içi sanayi bölgesi olarak geliştiği dönemde bölgede çalışan-

Son olarak araştırma projesinin bitiminden sonra, çalışmanın kitaplaştırılması kapsamında ikisi 3 Ekim ve 28 Ekim 2019 tarihlerinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, biri de 7 Ekim 2019'da yine Bomonti'de olmak üzere üç odak grup görüşmesi gerçekleştirdik. Görüşmelere 1950-1980 yılları arasında bölgedeki sanayi kuruluşlarında çalışmış kişiler katıldı. Bu görüşmelerde, olabildiğince, hangi sanayi kuruluşunun hangi sokak ya da caddede bulunduğuyula ve bu sanayi kuruluşlarında gerçekleşen sınıfsal ve toplumsal eylemlilikler ve gündelik hayatla ilgili detaylı bilgileri ortaya çıkarmaya çalıştık.

Özel olarak Bomonti'nin sanayi ile ilişkisini ele alan literatürün sanıldığı kadar yaygın olmadığını belirtmemiz gerekir. Bununla birlikte bu araştırma için altlık oluşturma işlevi yönünden hatırı sayılır bir literatürün var olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda doğrudan Bomonti-sanayi ilişkisiyle ilgili olan veya bu ilişkinin izlerini sürebileceğimiz yazılı kaynakları şu şekilde tasnif edebiliriz: İlki doğrudan konuyla ilgili olan akademik araştırmalardır ve kuşkusuz bunların başında Erol Tümer-tek'in çalışması gelir. Tümer-tek'in bu alandaki ilk hacimli çalışmasını 1967 yılında yapmıştır. Diğer İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde 1993 yılında Hüsniye Doldur tarafından yazılan yüksek lisans tezidir. Doldur, 2009 yılında Bomonti'deki değişimi ele alan ikinci bir araştırma daha yapmıştır.²

Bir kısmı doğrudan Bomonti'deki sanayi mekânlarıyla, fakat genel olarak Bomonti ile ilgili olan ikinci grup kaynak ise lisansüstü tezlerdir. YÖK Ulusal Veri Tabanı, lisansüstü tezler yönünden tarandığında, Bomonti ile ilgili toplam on üç tez yazıldığı görülür. Bunların üçü mimarlık, yedisi şehir ve böl-

lar tahsil düzeyi düşük, el ve kol gücüyle çalışan düzensiz şekilde istihdam edilmiş bireylerden oluşmaktaydı. Sanayinin Bomonti'yi terk etmesiyle ise bu tablo değişmiştir. Mesleki alanda eğitim görmüş kalifiye elemanlardan oluşan grup Bomonti'de çalışmaya başlamıştır." Duygu Kılıç, "Mekansal ve Toplumsal Değişme: Bomonti Örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 97.

- 2 Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesinde Meydana Gelen Değişimler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, sayı 18, 2009, s. 39-56.

ge planlama ve üçü de diğer sosyal bilim disiplinlerine aittir. Bu tezlerin hemen hemen tümünde sanayi ile doğrudan veya dolaylı bilgiler-ilişkiler bulmak mümkündür. Örneğin Selen Avcı, 2019 yılında İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamladığı yüksek lisans tezinde Bomonti Bira Fabrikası örneğinden hareketle Bomonti'deki mekânsal değişimi, mekânların yeni fonksiyonlarını ve bunların kentsel rantın üretimi ve sosyal yapının değişimine etkilerini tartışır. Aynı enstitüde 2018 yılında yüksek lisans tezini tamamlayan Neslihan Kolancı, kentsel morfolojiden hareketle Bomoni semtinin nasıl bir kentsel dönüşüm sürecini yaşadığını, bunun fiziksel ve mekânsal yansımalarını ele almıştır. Yine İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans tezinde Tuğçe Gürleyen, ilişkisel ve yeniden üretilen bir mekân anlayışı zemininde hafızanın kuşaklararası aktarımının ötesine geçerek farklı dönemlerde kenti deneyimleyen bireylerin kırılma, kopma, manipüle edilme, süreklilik ve birleşmeler ekseninde, belleğin mekânsal anlatısı çerçevesinde Bomonti'yi ele almıştır. Ezgi Bay ise aynı enstitüde 2013 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinde kentleşme sürecinde ortaya çıkan planlı ve plansız konut tipolojilerinin kentsel dokuda yarattığı değişim ve dönüşümü büyük ölçüde Bomonti'de bulunan çokkatlı yapı örnekleri üzerinden değerlendirmiştir. Bu gruptaki ilgi çekici tezlerden bir diğeri de Duygu Kılıç'ın MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde 2008 yılında tamamladığı "Mekânsal ve Toplumsal Değişme: Bomonti Örneği" başlıklı tezidir. Tez tam da hızlı mekânsal değişim örneklerinin yaşandığı döneme tanıklık ettiğinden çok önemli veriler sunar. Hüsniye Doldur'un "Bomonti Sanayi Bölgesi" başlıklı yüksek lisans tezi (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993) ve Eda Yiğit'in "Emek Tarihinden Bomonti'ye Bakmak: Bira Fabrikası Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi de (MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010) Bomonti'nin özellikle sanayi ve Bomonti Bira Fabrikası ile ilgili boyutunu anlamaya dair ciddi bir destek sağlar.

Bu araştırmada başvuru alan üçüncü grup kaynaklar ise kısmen Bomonti'de sanayiye bağlı gündelik hayatın izlerini taşı-

yan hatıratlardır. Arto Berberyan ve Talin Büyükkürkciyan'ı bunlar arasında sayabiliriz.

Son olarak Bomonti'deki sanayi mekânlarıyla ilgili olması bakımından buradaki toplumsal hareketlerin, işçi sınıfı eylemliliği ve örgütlülüğünün izlerini bulabileceğimiz sosyalist dergi ve gazeteleri ve ilgili sendika arşivlerini sayabiliriz. Bu belgelere TÜSTAV, Tekstil İş ve İplik İş sendikaları aracılığıyla ulaşılabiliriz. Görüşmecilerden dördü aynı zamanda 1970'li yılların ikinci yarısında çalıştıkları fabrikalarda sendika işyeri temsilcileriydi ve bölgedeki işçi eylemlilikleri hakkında detaylı bilgiler verdiler.³

İstanbul'da sanayinin mekânsal yayılması ve Bomonti'ye etkileri⁴

Bomonti'nin yerleşime açılması neredeyse Bira Fabrikası'nın kuruluşunu izleyen süreçle birlikte gerçekleştiğinden, semtin daha en başından itibaren "sanayi mekânı" özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Ama yine de Bomonti'nin resmî anlamda bir sanayi mekânı olması, kuskusuz parçası olduğu İstanbul'un da sanayi kenti olmasına yol açan dinamiklerden ayrı düşünülemez. İstanbul, her zaman Türkiye sanayileşmesi-

3 Bu çalışma sırasında çok çeşitli biçimlerde araştırmaya destek olan Feza Erendoğan, Hakan Koçak, Meltem Çiçek, Melek Toprak ve Gültekin Uçar'a çok teşekkür ederim.

4 Bomonti, sanayi bölgesi olarak ilan edilmeden önce de çeşitli nitelikleriyle ulusal basında yer almıştı. Örneğin 2 Nisan 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, Tokatlıyan Han'da kaldığı belirtilen Troçki'nin Bomonti'de bir eve taşındığı bilgisi yer almıştı. 20 Şubat 1930 ve 14 Temmuz 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberlerine göre Bomonti'de bu isimde bir tramvay istasyonu bulunmaktaydı. 4 Temmuz 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Bomonti caddesindeki Beşçınar Bahçesi'nin gece ve gündüz muhterem müşterilerine açık olduğu" yazılıydı. 3 Mayıs 1932 tarihli *Akşam* gazetesi haberine göre Bomonti Fırın Sokak'ta bulunan domuz ahırları ciddi sağlık sorunu yaratmış ve belediyeye defalarca müracaat edildiği halde bir çözüm sağlanamamıştı. Fakat 24 Mayıs 1932 tarihli *Akşam* gazetesi haberine göre bu ahırlar, Kaymakam Sedat Bey'in girişimleri sonucunda Maslak ve Büyükdere sırtlarına taşınmış ve Bomonti bir pislikten kurtulmuştu. 17 ve 18 Ağustos 1936 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Bomonti tramvay istasyonunda feci bir otobüs kazası olduğu yazılıyordu.

nin lokomotif gücü olmuştur. 1927'de yapılan sanayi sayım sonuçlarına göre Türkiye'deki işyerlerinin % 13'ü İstanbul'da bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de yirmiden fazla işçi çalıştıran 212 dokuma atölyesi ve fabrikasının 62'si (% 29,3), metal ve makine dalındaki 62 işyerinden 20'si (% 37,7) ve kâğıt ve kâğıt ürünleri kolunda 33 büyük işletmenin 21'i (% 63,6) İstanbul'da yer seçmiştir. Küçük işletmelerde de benzer bir yoğunluk göze çarpar: Tarıma dayalı sanayinin % 87'si, dokuma üretiminin % 79'u ve kimya ve ilaç üretiminin % 72'si İstanbul'da toplanmıştır.⁵ 1933'te teşviklerden yararlanan işletmeler içinde dokuma sanayisinde çalışanların % 40,7'sinin İstanbul'da olduğu ve yine bu sektörde yaratılan katma değer % 45,6'sının bu kentte olduğu görülür. Bu yoğunlaşmanın ortaya çıkmasında İstanbul'daki bazı fabrikaların devlet mülkiyetine geçmesiyle yeni yatırımlar yapılmasının ve diğer büyük devlet yatırımlarının önemi büyüktür. Bunların içinde Paşabahçe Cam Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Tekel İçki Fabrikası, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Sanayi İşletmesi, Feshane, Cibali Tütün Fabrikası sayılabilir. 1941'e gelindiğinde, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletmelerin % 30'unun İstanbul'da olduğu görülür ve bu işletmeler toplam katma değer % 33'ünü yaratmaktadır. Bu işletmeler içinde imalat sanayinin payı % 99 civarındadır. 1950'de yapılan sanayi sayımına göre ise (ki bu sayım ilk defa bütün il ve ilçelerde yapılmıştır)⁶ Türkiye'de imalat sanayinde yer alan küçük ve büyük işletmelerin % 20'sinin İstanbul'da bulunduğu ve katma değer % 32'sinin bu kentte üretildiği görülür.⁷ 1970'li yılların sonunda sanayi sayımına göre Türkiye'de 9.009 adet büyük (on ve daha fazla işçi çalıştıran)

5 *İstanbul Ansiklopedisi*, 1994, cilt 6, s. 439.

6 Nazmiye Özgüç, "Türkiye'de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, sayı 2, 1987, s. 43.

7 Asuman Türkün, Şükrü Aslan, Besime Şen, "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", (ed.) Asuman Türkün, *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 49.

sanayi kuruluşu vardır.⁸ Bunların 4.045'i (% 44,9) İstanbul'da kurulmuştur.⁹

İstanbul'daki gecekondulaşmanın gelişme serüveni ile burada yer verdiğimiz sanayileşmenin gelişimi arasında da doğrudan bir ilişki bulunur. Zira İstanbul'daki gecekonduların fabrikalara yakın yerlerde inşası, sadece konut sahiplerinin değil, maliyetleri en aza indirmek isteyen işverenlerin de teşvik edici tutumuyla gerçekleşmiştir. Daha 1940'lı yıllarda İstanbul'da gecekondulaşma başlamış,¹⁰ 1940'lı yılların sonlarında konut sayısı birkaç bine ulaşmıştır.¹¹ Bunların büyük bölümü Zeytinburnu-Kazlıçeşme'dedir.¹² Kentin gecekonduyla tanışmasının üzerinden henüz birkaç yıl geçmesine karşın 1951'de gecekondu sayısı 8.500'e ulaşmıştır¹³ ve gecekondulaşma o kadar hızla artmıştır ki 1960'ların başında İstanbul'daki konutların yaklaşık % 40'ı gecekondulardan oluşmaktadır. Dahası, kent nüfusunun yaklaşık % 45.02'si gecekonduarda yaşamını devam ettirmektedir.¹⁴ 1968 yılında sayı yüz yirmi bine ulaşmış, İstinye, Tarabya gibi Boğaz bağlantı yollarının ortasında refüjler bile yer yer gizlice sökülerek, güzergâhın iki tarafına giriş

8 İstanbul'daki nüfus hareketliliği de bu genel eğilime uygun olarak gelişmiştir. Kentin yıllık nüfus artış hızının göçün yoğun olduğu dönemlerde Türkiye ortalamasının iki katını aştığı görülür. 1945-1950 döneminde Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı ‰ 21,7 iken bu oran İstanbul için ‰ 54,8'dir. 1965-1970 döneminde bu oranlar sırasıyla ‰ 25,2 ve ‰ 54,9'dur. İstanbul'da nüfus artış hızı 1975-1980 döneminde bir miktar azalmıştır; ancak 1980 sonrasında geliştirilen ihracata yönelik sanayi ve iktisat politikalarına bağlı olarak yeniden artarak 1985-1990 döneminde ‰ 44,8'e yükselmiş ve 2000'li yıllara kadar Türkiye'deki nüfus artış hızının iki katına yakın bir seviyede kalmıştır (a.g.e., s. 51).

9 Erol Tümertekin, *İstanbul: İnsan, Mekan, Tarih* Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 74-75.

10 Faik Akçay, *Zeytinburnu; Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti*, Çelikcilt Matbaası, İstanbul, 1974, s. 15.

11 *Hürriyet*, 19 Ağustos 1948.

12 Mustafa Sönmez, *İstanbul'un İki Yüzü*, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 86-92.

13 Murat Aykaç Erginöz, "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yerleşmeleri", *İstanbul Dergisi*, sayı 6, 2002, s. 35.

14 Kemal Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 110.

yolları açılmıştır. Gecekondu tacirleri tıpkı belediye veya karayolları fen işleri mensuplarıymış gibi buldozer, greyder getirerek çalışmışlardır.¹⁵

Kentteki gecekondulaşma eğilimi, bu sorunu çözme amacıyla çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'yla da engellenememiştir. Zira İstanbul, dışarıdan sürekli göç almaktadır. 1958-1963 yılları arasında İstanbul'a 238 bin kişi akın eder.¹⁶ Kanunun çıktığı 1966 yılında İstanbul'da 80 bin gecekondu bulunduğu tahmin edilmektedir.¹⁷ Ama 1960-1965 yılları arasında İstanbul'da 200 bin gecekondu yapıldığı bilgisi de basın da yer almıştır.¹⁸ Yine o günlerde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a İstanbul'la ilgili verilen brifingde, kentteki gecekondu sayısının 150 bin dolayında olduğu belirtilmiştir.¹⁹ Buna karşılık dönemin İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu'na göre "İstanbul'da 130 bin gecekondu 660 bin vatandaş" yaşamaktadır.²⁰ Demek ki kamunun kendi içinde bile bu verilere dayalı bir fikir birliği oluşmamıştır.

1948 yılında 700 bin olan İstanbul nüfusu 1970'li yılların başında üç milyonu aşmıştır.²¹ O yıllarda İstanbul Belediyesi Mesken Müdürü olan Kemal Arıbaş'a göre '70'li yılların başında İstanbul'da 120 bine yakın gecekondu bulunmakta ve bir milyona yaklaşan nüfus da gecekondu oturmaktadır. İstanbul'da her yıl kırk ile elli bin kişiyi barındırabilecek kadar, dokuz ya da on bin gecekondu yapılmaktadır.²² Aynı müdürlüğün sonradan yaptığı bir çalışmaya göre ise 1972 yılı başlarında İstanbul'da gecekondu sayısı yaklaşık 195 bine ulaşmış

15 Rakım Ziyaoglu, *İstanbul'un Kadıları, Şehreminileri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*, İsmail Akgün Matbaası, 1971, s. 748-749.

16 *Milliyet*, 9 Aralık 1963.

17 Kemal Arıbaş, "İskan Sorunu", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri*, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdari Bilimler Enstitüsü, Raporlar, Tartışmalar, 1973, s. 131.

18 *Hürriyet*, 18 Temmuz 1966.

19 *Hürriyet*, 27 Temmuz 1966.

20 *Hürriyet*, 27 Temmuz 1966.

21 Fahri Atabey, "İstanbul Belediyesinin Bugünkü Durumu", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri*, a.g.e., s. 77.

22 Kemal Arıbaş, a.g.m., s. 83-85.

tır.²³ Sanayileşme ile gecekondulaşma arasındaki bu doğrudan ve olumsuz ilişki o kadar açıktır ki, İstanbul Belediyesi İmar ve Planlama Müdürü Erdoğan Celasun, gecekondulu probleminin halli için “fabrika inşaatının kısıtlanması gerektiği”ni söylemiştir.²⁴

1980’li yılların başında İstanbul’da gecekondularda yaşayanların oranı % 50’yi geçer.²⁵ 1982’de İstanbul’da MGK Genelgesi uyarınca yapılan sayıma göre 130.182 gecekondulu ve 117.263 yasal olmayan yapı saptanır. Ancak MGK Başkanı Kenan Evren, bu sayının gerçeği yansıtmadığını düşünmüştür. Evren’e göre sadece İstanbul’da 450 bin gecekondulu bulunmaktadır. Yetkililer de bu durumda araştırmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir.²⁶

Bu sürecin gösterdiği gibi 1970’li yılların ortalarına kadar gecekondulaşma, sistemin küçük çaplı engelleyici girişimlerine karşın genelde ciddi müdahaleyle karşılaşmamıştır.²⁷ Bu mahalleler sanayi kurumlarının çevresinde hızla inşa edilmiş ve yasallaşmıştır. İstanbul’da Kazlıçeşme,²⁸ Gaziosmanpaşa,²⁹ Eyüp çevresi³⁰ ve Okmeydanı³¹ gibi yerleşmelerin paralellik gösteren kuruluş ve yasallaşma süreçleri, bu bakımdan önemli deneyimler olarak karşımızda durur.³²

Bomonti’de gecekondulaşmanın gelişmesi de genelde bu süreçle doğrudan ilişkili olarak düşünülebilir. Burada “sanayileş-

---

23 *İstanbul Büyükşehir Belediyesi: Bir Dünya Kenti, Uygar Kente Çağdaş Çözümler*, İBB, Mesken ve Gecekondulu Müdürlüğü, 2003, s. 13.

24 *Hürriyet*, 29 Temmuz 1966.

25 Ruşen Keleş, Artun Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara Üniversitesi, SBF Yayını, 1982, s. 50.

26 *Milliyet*, 26 Ocak 1983.

27 Gülçin Pulat Gökmen, *Geçmişten Geleceğe Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi*, İstanbul Birsan Yayınevi, 1998, s. 96.

28 Faik Akçay, *a.g.e.*, s. 15/16

29 Mustafa Sönmez, *a.g.e.*, s. 86-92.

30 Zekiye Yenen, Oya Akın, Hülya Yakar, *EYÜP. Dönüşüm Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Mekansal Yapı*, Eyüp Belediyesi Yayını, 2000, s. 88-89 ve 124.

31 Ali İhsan Saner, *Devletin Rantı Deniz...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

32 Ayda Eraydın, *Değişen Mekan, Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bir Bakış*, Dost Kitabevi, Ankara, 2006, s. 86-87.

me” ve gecekondulaşma arasında, tıpkı İstanbul genelinde olduğu gibi, doğrudan bir ilişki saptanabilir. Haliç Sanayi Bölgesi’nde deniz yolu kolaylığı, Topkapı-Bostancı-İzmit arasında karayolu ve demiryolu ilişkisi, Karaköy, Galata ve Eminönü’nde deniz ve demiryolu ilişkisi önemli bir etki yaratmıştır. Ancak İstanbul’un diğer sanayi bölgelerinden farklı olarak Bomonti’nin oluşmasında ulaşım neredeyse hiç rol oynamamış, onun yerine şehre yakınlık, boş arazi ve ucuz işgücü gibi faktörler etkili olmuştur. Bunlardan “ucuz işgücü”, bölgeye sanayi faaliyetlerini çeken faktörler arasında en önemlisi olur.³³ İlerleyen yıllarda (1973) Boğaziçi Köprüsü’nün hizmete girmesiyle, köprüyle bağlantılı çevre yolunun (E-5 Karayolu) Şişli ilçesini doğu-batı yönünde katetmesiyle, Şişli’nin, dolayısıyla Bomonti Sanayi Bölgesi’nin ulaşım problemi daha da çözülebilir hale gelmiştir.³⁴

Bomonti’nin bir “sanayi mekânı” olarak inşası

İstanbul coğrafyası üzerine yazılmış çalışmalara göre “İstanbul’da şehir içi sanayi alanlarından en eski ve en yoğun olan yerleşimlerden birisi Bomonti”dir.³⁵ Burada sanayi faaliyetleri daha çok Silahşör Caddesi ile bu caddenin Sıracevizler Caddesi ile Fırın Sokağı’nın birleşim yerleri üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁶ Bu çalışmada vurgulandığı gibi, bilinen ilk sanayi tesisi de bölgeye adını da veren Bomonti Bira Fabrikası’dır.

33 Hüsniye Doldur, a.g.m., 2009, s. 3.

34 Şişli Rehberi, Şişli Belediyesi Yayınları, 1987, s. 21.

35 Bomonti’de tarihsel bakımdan eski sayılabilecek başka kurumlar, yapılar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Fransız Yetimhanesi’dir. 19. yüzyılda Jeanne Juan tarafından kurulan Little Sisters of the Poor grubu, yoksul, ihtiyaç sahibi ve sokakta yaşayan yaşlılara yardım için çalışmalar yapmıştır. Günün birinde kendi evinde bir yaşlıyı kabul eden Juan, 1843 yılından itibaren daha çok insana yardım edebilmek için önce Fransa’nın çeşitli şehirlerinde, sonra da farklı ülkelerde huzurevleri kurulmasına önayak olmuştur. Yüksek duvarlarla çevrili beş katlı Bomonti Fransız Fakirhanesi bunlardan biridir. (Hande Ögüt, *Bomonti’den Harbiye’ye*, Heyamola Yayınları, 2010, s. 80-81).

36 Erol Tümertekin, *İstanbul’da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti*, İstanbul Üniversitesi Yayını sayı 1282, Coğrafya Enstitüsü Yayını sayı 48, Baha Matbaası, 1967, s. 40.

Tümertekin'e göre Bomonti sanayi bölgesinin gelişmesi iki dönemde incelenebilir: İlki Bomonti'nin şehrin kenarında sayıldığı, konutlardan uzak, arazinin çok bol ve ucuz olduğu 1955'e kadarki dönem; ikincisi Bomonti'nin konutlarla çevrilip sanayi kuruluşlarının görece çoğalmış olduğu, arazinin azalıp pahalılaştığı, fakat bölgenin resmen "sanayi bölgesi" olarak kabul edildiği 1955'ten sonraki dönemdir.

Daha Bomonti'nin sanayi bölgesi olup olmayacağı tartışmaları başladığında burada faaliyette bulunan kuruluşların sayısı ancak on beş civarındadır. Bakanlığın Bomonti'yi "sanayi bölgesi" ilan ettiği 1955 yılında ise otuz iki sanayi kuruluşu vardır. 1955 sonrası dönemde dikkati çeken özellik, sanayi faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve % 100 artması olur. Elektrik makineleri, mobilya ve mefruşat, makine, kauçuk, taş, toprak, çini ve optik alet sanayisi, bölgeye bu dönemde giren kuruluşlar arasında sayılabilir. 1956-1960 arasında otuz dört, 1961-1966 arasında ise elli dört yeni kuruluş Bomonti'de faaliyete geçer. Aynı dönemde Bomonti sanayi bölgesinde yedi bine yakın üretim işçisi vardır (kuruluşların beyanına göre 6.957). Bu sayıya kuruluşlardaki diğer işçiler, çalışanlar, memur, müstahdem, şoför vb. dahil değildir. İşçilerin 4.223'ü kadındır. Kadınların çoğunlukta oluşu, sanayi kollarının (giyim, dokuma, kimyevi maddeler, yani el işçiliği isteyen hafif sanayi) niteliğiyle ilgilidir.³⁷ Bütün bu yoğunlaşma Bomonti'nin bağlı olduğu Şişli ilçesindeki sanayileşme oranlarını da yükseltmiştir. Nitekim 1985 yılında bile İstanbul imalat sanayinin % 16,7'si Şişli'de kuruludur ve istihdam edilen nüfusun % 14'ünün de Şişli'de olduğu görülmektedir.³⁸

Bölgenin güneyinde yer alan tesisler arasında en geniş yeri işgal eden Bomonti Bira Fabrikası, 1891 tarihinde verilen ruhsatla, İsviçre tebaasından ve Almanya mahmûllerinden Bomonti kardeşler tarafından, Feriköy'de Çiftecevizler civarında, etrafı boş, meskûn mahalden uzak, "bakla tarlası" olarak bilinen arazide kurulmuştur. Adı geçen kardeşler, fabrika yerini 90 bin kuruşa satın almış, 300 bin kuruş harcayarak 53 bin arşın ar-

37 Erol Tümertekin, *İstanbul: İnsan ve Mekan*.

38 Şişli Rehberi, a.g.e.

sa üzerine modern tekniklerle üretim yapan ilk bira fabrikasını 1892'de tesis etmişlerdir. 1909'da Büyükdere'de açılan Nektar Bira Fabrikası'yla rakip olan Bomonti Bira Fabrikası, 1912 yılında Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi adı altında bu şirketle birleşmiş, 30 Aralık 1914 tarihinde çıkarılan yasa gereği, fabrika tüzüğünün ve adının Müsterek Bira Fabrikaları Osmanlı Anonim Şirketi olarak değiştirilmesi gündeme gelmiştir. İçki Tekeli'nin kurulduğu 22 Mart 1926 yılına kadar bira üretimi Bomonti-Nektar Şirketi'nin tekelinde kalmıştır. İçki Tekeli'nin kurulmasından sonra da, 1928'den 1938 yılına kadar on yıl imalat yetkisi yine Bomonti-Nektar Şirketine verilmiştir. 1940 yılında çıkarılan yasayla şirketin Tekel İdaresi tarafından satın alınmasından sonra, 1994 yılına dek fabrika üretime devam etmiştir. Türkiye'de bira imalatından çekilen Bomonti ailesi ise Mısır'a gitmiş, orada Crown-Bomonti ve Bomonti-Pyramides adıyla 1950'li yıllara kadar biracılıkla meşgul olmuşlardır.³⁹

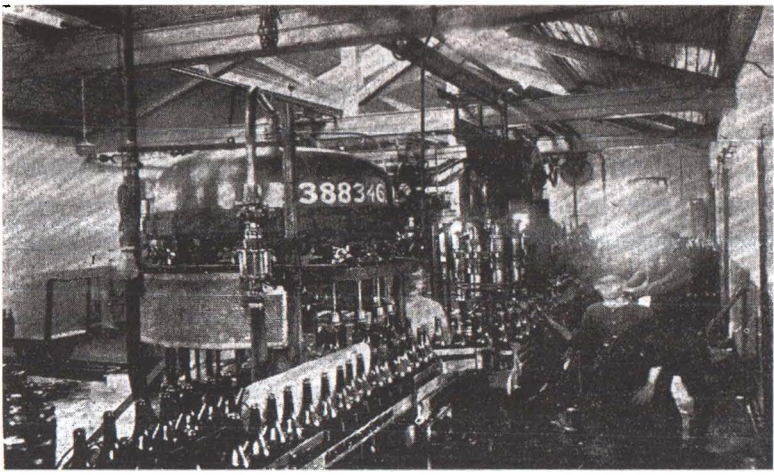
1940 yılında yayımlanan bir gazete haberine göre Bomonti Bira Fabrikası Yahudi kardeşlerden tütün karşılığında alınmıştır. Bunun hangi nedenle ve nasıl yapıldığına dair somut bilgilere maalesef ulaşamadık, ancak Bomonti Bira Fabrikası'yla ilgili meselenin İnönü ile Atatürk arasında 1930'lu yıllarda bir gerilime konu olduğunu öğrenmek ilgi çekicidir. 1937 yılında İsmet İnönü'nün başbakanlık görevinden alınmasıyla sonuçlanan Atatürk-Inönü gerilimine konu olaylardan birinin Bomonti Bira olduğunu Ş. Turan da aktarır. Turan'a göre Bomonti şirketiyle baş gösteren anlaşmazlıkta Atatürk, devletle on yıllık sözleşme yapan şirketin çıkarlarından çok devletin faydasını gözetirken, İnönü buna karşı çıkmıştır.⁴⁰

Fabrikada değişik dönemlerde üretim ihtiyacının belirlendiği miktarda personel çalıştırılmıştır. 1923 yılında fabrikada üç yüz kişi çalışmaktadır.⁴¹ 1930'lu yıllarda yabancı ülkeler-

39 Nevzat Sağlam, "Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) The Journal of International History Researches*, Aralık 2017, sayı 1, s. 50-51.

40 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap: *Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938*, Bilgi Yayınevi, 1996, s. 202-206.

41 Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, Sosyal Tarih Yayınları, 2009, s. 34-35.

Bomonti Bira Fabrikası (Cengiz Kahraman koleksiyonu).

den getirilmiş beş ila sekiz memur, on beş kadar da yabancı iş-
çi istihdam edilir. 1938 verilerine göre fabrikanın müşteriler-
le hesabını ve ticari kısımlarını idare eden yedi kişi bulunmak-
tadır ve tamamı Türk'tür. Fabrikada 1958 yılında beş yüz elli
işçi, otuz altı idari personel çalışmaktadır. Çalışanlar, ağırlıklı
olarak Ordulu olmak üzere Karadenizlidir. Onları Sivashılar ve
Balkan göçmenleri takip eder. Az sayıda da Erzincanlı ve Tun-

celili vardır.⁴² Anlatılara göre 1960'lı yılların başında yaklaşık beş yüz işçi fabrikada mesai yapmaktadır.

Fabrikanın son genel müdürü Ahmet Tugay'ın verdiği bilgilere göre 1972 yılından 1980'lere kadar tahminen yedi yüz işçi, otuz memur istihdam edilmiştir.⁴³ 1994 yılında fabrika kapatıldığında ise bir müdür, iki müdür yardımcısı ve yirmi beş memur kalmıştır. Fabrikanın tasfiye işlemleri de, fabrika müdürü Ahmet Toygan'ın nezaretinde, bir memur, otuz dokuz işçi ile gerçekleştirilir.⁴⁴ Bu arada işçilerin kademe kademe azaltıldığını da unutmamak gerekir. Nitekim tasfiyeden bir yıl önce yapılan bir araştırmaya göre Bomonti Bira Fabrikası'nda dört yüz işçi çalışmaktadır.⁴⁵

Bomonti Bira Fabrikası'nın, başından beri siyasal aktörlerin de ilgisini çektiğini söyleyebiliriz. 1951 yılında İstanbul milletvekilleri fabrikayı ziyaret edip işçilerle, sendikal ve diğer yasal hakları konusunda görüşmeler yapmışlardır. *Cumhuriyet* gazetesi "Milletvekilleri işçilerin dertlerini dinlediler" başlığıyla bu ziyaretin içeriğine dair detayları ve söz konusu milletvekillerinin fabrikada işçilerle yaptıkları görüşmenin fotoğrafını da yayımlamıştır.⁴⁶

Tümertekin'in 1967 yılında yazdığı notlara göre, Bomonti Bira Fabrikası'ndan sonra gelen ikinci büyük tesis Mısırlı Trikotaj'dır.⁴⁷ Tümertekin, Bomonti'deki öteki büyük fabrikaların Şark Çikolata, Yeni Türk Mensucat Fabrikası,⁴⁸ Nestlé Çikola-

42 Eda Yiğit, "Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası Örneği", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2010, s. 95-98.

43 Bunların yüz yirmi beşi şişeleme bölümünde, yüz yirmisi imalatla, yüzü atölyede, yüzü ambarlarda, sekseni malt kısmında, otuzu muhasebe bölümünde, otuzu şoför olarak, otuzu kazan dairesinde, otuzu makine dairesinde, yirmi beşi yemekhanede, yirmisi sicil-personel bölümünde çalışıyordu.

44 Ahmet Togay ile görüşme, 22 Eylül 2019.

45 Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1993, s. 68.

46 *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1951.

47 Şirketin internet sitesinde yer alan bilgilere göre Triko Mısırlı 15 Ekim 1951 tarihinde Süleyman Mısırlı tarafından 1950'li yılların ortalarında fabrika üretimini Bomonti'ye taşımış, 2007 yılından itibaren Türkmen ailesi bünyesine dahil olmuştur.

48 Ufuk Kızıltan'ın "Satıp satıp bitiremeyenler" başlıklı yazısında yer alan bir bil-

ta⁴⁹ olduğunu söyler. 1930 ile 1950 yılları arasında yukarıdaki tesislerin dışında bölgede on iki tesis daha faaliyete geçmiştir. 1967’de Bomonti bölgesinde yüz on dokuz sanayi tesisi faaliyettedir ve bunlar yaklaşık 166 bin m² gibi büyük bir araziyi işgal etmektedir.⁵⁰

İlgili literatüre ve sözlü anlatılara göre Bomonti’de fabrikaların bulundukları yerler şöyledir: Royal Çikolata Fabrikası Lalapaşa Sokağı’nda, İleri İplik Fabrikası Harzemşah Sokak’tadır. Esen Sokak’ın İyi Niyet Sokağı’yla birleştiği kısmın doğu bölümünde Kanat Plastik, Tibet İthalat İhracat ve Ernet bulunmaktadır. Nestlé Çikolata, Fırın Sokak’tadır. Örmek Taş Çorap Sanayi Esen Sokak’tadır.⁵¹ Vokbali Çorap Darülaceze Sokak’ta, İplik Fabrikası da aynı sokaktadır ve yaklaşık iki yüz elli-üç yüz kişi çalıştırmaktadır. Mısırlı Trikotaj, Bomonti Sokak’tadır ve yüz dolayında kişi burada çalışmaktadır. Bira Fabrikası’nın alt tarafı “bir Arnavut’a ait tarla”dır. Deva İlaç, Bira Fabrikası’nın köşesindedir. Kent Şeker, Kazım Orbay Caddesi’nin en sonunda, Âşıklar Yolu’ndadır. Burada aynı zamanda bir Fransız okulu vardır. Rum Kilisesi, Lala Şahin Sokak ile Avukat Sokak’ın birleştiği köşededir. Ermeni Kilisesi, Poyraz Sokak’tadır. Şu an MSGSÜ Fen Edebiyat Fakültesi’nin bulunduğu yer, Bomonti Bira Bahçesi’dir ve büyükçe bir eğlence mekânıdır. Ören Bayan,⁵² Birahane Sokak’tadır.⁵³

---

giye göre 1928 yılında Bomonti’de kurulan bir kamu kuruluşudur. (<http://www.haberdar.com>.)

49 Şirketin Facebook sayfasındaki bilgilere göre sütlü çikolatanın mucidi Nestlé, 1900’lerin başında Karaköy’de açılan ilk şubesi ile Türkiye’yi çikolatayla tanıştırmıştır. 1927’de İstanbul Feriköy’de Türkiye’nin ilk çikolata fabrikasını kurmuştur.

50 Erol Tümerterkin, *İstanbul’da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti*, s. 40-52.

51 A.g.e., s. 35-36.

52 23 Ağustos 2014 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberine göre bu firmanın sahibi Jak Karako ve eşi Georgia Karako, İstanbul Beşiktaş’ta bir cinayete kurban gitmişlerdir.

53 Bomonti’nin mekânsal kimliğinin değişmesi de biraz daha erken bir zamanda başlamak üzere bu süreçle paralel olarak gelişmiştir. 1925-1950 yılları arasında yapılan yeniden isimlendirmelerle cadde ve sokakların geleneksel isimleri kayıtlardan silinmiştir. Bu süreçte “Gürcü Kilisesi Sokak” “Kazım Orbay Caddesi” olarak, “Feriköy Ermeni Kilisesi Sokak” “Feriköy Fırın Sokak” ola-

1967 yılında yapılan araştırmaya göre Bomonti'de kurulu sanayinin sektörel dağılımı ve çalışan işçi sayısı yaklaşık olarak şöyledir:

	Tesis adedi	İşçi sayısı
Kimyevi maddeler	40	1753
Dokuma	20	1461
Giyim	14	1717
Madeni eşya	10	164
Gıda	9	346
Elektrik malzemeleri	6	344
Mobilya-mefruşat	4	81
Kauçuk	3	18
Matbaacılık-neşriyat	2	28
Taş, toprak, çini	2	33
İçki	1	750
Makine	1	40
Diğer	7	103

Kaynak: Erol Tümertekin, a.g.e., 1967.

Bu çalışmaya göre bölgede “gıda ve içki üretimi” yapan on tesis bulunmakta ve bunların çoğu fabrikalarda üretim yapan tesislerden oluşmaktadır. Gıda üretimi yapan tesisler çoğunlukla bisküvi, dondurma, çikolata ve şekerleme üreten tesislerden oluşur (Nestlé, Royal, Lider, Lion-Melba, Emperyal, Eskimo, Hay Layf ve Kent fabrikaları). Bu tesisler dışında bölgede az sayıda makarna ve sirke imalathaneleri de yer alır.⁵⁴

Bomonti'nin, sanayi bölgesi ilan edilmesini takip eden süreçte, sanayi kuruluşlarıyla ilgili olarak zaman zaman ulusal basına konu olduğunu ve bu haberlerin, sanayinin Bomonti'den ayrılmaya başladığı 1990'lı yıllara kadar devam ettiğini

rak, “Bey Sokak” “Harzemşah Sokak” olarak ve “Hasop Sokak” da “Perihan Sokak” olarak değiştirilmiştir. Aynı şekilde “Eskercioglu” “Reha Yurdakul Sokak”, “Havuzlubahçe” “Sıgıdık Şendil Sokak”, “Kaypak” “Sağlam Sokak” ve “Tokaloglu” “Oktay Cebeci Sokak” olarak değiştirilmiştir. (Sezen Türkoğlu ve Zeynep Günay, “Toplumsal Hafızanın Mekânsal Kodları: Bomonti’de Yer İsimleri”, *Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, 31 Ekim-2 Kasım 2018, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Bildiriler Kitabı, s. 832-833).

54 A.g.e., s. 68.

görmek mümkündür. Aykut Görkey, 17 Temmuz 1955 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayımlanan haberinde Bomonti Bira Fabrikası'nda dolaşmanın "dünya turuna çıkmak gibi" olduğunu yazmıştır. Fabrika, "büyüleyici" bir mekândır. Yazar, fabrikanın hem olumlu hem de olumsuz etkilerini kaleme almıştır: Buraya giren arpa bir ayda biraya dönüşmekte, ciddi bir üretim yapılmaktadır. Çalışanları mutludur. Fakat aynı zamanda bira tüketimi Bomonti'yi bir bakıma sarhoşların mekânına çevirmiştir. Hele kadınlar için zor ortamdır. 7 Mayıs 1957 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Bomonti'de satılık fabrika arsaları olduğuna dair bir haber ve ilan yer alır. Aynı gazetenin 2 Ağustos 1957 tarihli nüshasında Mısırlı Triko'nun Galatasaray'daki mağazasından söz edildiği görülür. 1 Ocak 1962 tarihli *Cumhuriyet*'te Bomonti Royal Çikolata Fabrikası'nın tüm dost ve müşterilerinin yeni yılını tebrik ilanı yer alır. Gazetenin 21 Mart 1968 tarihli baskısında, Deva ilaç firmasının 1958 yılında "Halk Yatırım" girişiminin sonucu olarak genellikle doktorlardan oluşan bir ortaklar grubuyla kurulduğu anlatılır. 15 Mayıs 1970 tarihli *Milliyet* haberine göre Bomonti Bira Fabrikası'na Sular İdaresi tarafından yeterli su verilmediği için bira üretiminin % 11 azaldığı ve bu durum devam ettiği takdirde üretimin % 25 azalmak zorunda kalacağı bilgisi yer almıştır. 5 Aralık 1984 tarihli *Cumhuriyet*'te Bomonti İplik Fabrikası'nda altmış beş işçinin işten çıkarıldığı bilgisi-ne yer verilir. 22 Temmuz 1989 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Royal Çikolata'nın yüz yirmi beş yıllık bir geçmişe sahip olduğunu okuruz. 27 Temmuz 1990 tarihli *Cumhuriyet*'te ise Royal Çikolata'da doksan üç kişinin çalıştığı bilgisi yer alır. 21 Mart 1991 gününün *Cumhuriyet*'inde Hisar İplik Fabrikası sahibinin Leon Kandiyotti olduğu yazılıdır. İstanbul Ticaret Odası kayıtlarına göre yine Bomonti'nin önemli sanayi kuruluşları olan Banat Fırça'nın 1947, Deva İlaç'ın 1955, Lord Kalemeleri'nin 1957, Baksan Bakalit'in 1959 yılında kurulduklarını öğreniriz.

Sanayinin konut ve yerleşme alanına etkileri:

Bomonti gecekonduları

1960'lı yıllarda Bomonti'ye göç edenlerin yakın bölgelere yerleşmeleriyle enformel konut alanları ve gecekondulaşma da gelişmeye başlar. Bomonti'de çalışanlar daha çok Halide Edip Mahallesi ve Feriköy gecekondualarında ikamet etmişlerdir. Anlatılara göre Halide Edip Mahallesi aslında başlangıçta Kaptan Paşa Mahallesi'ne dahildir ve burada gecekondu ilk kez 1950'li yıllarda yapılmaya başlar. Burada konut arsası olarak kullanılan araziler hazine arazileri, gayrimüslimlerin kurduğu vakıf arazileri ve çoğunlukla Arnavut muhacirlerin tarlalarıdır. Mahallede su ve kanalizasyon sistemi uzun süre tesis edilmemiş ve ilk ilkokul ancak 1964 yılında resmen eğitime başlayabilmiştir. 1966 yılında mahallenin tek camisi inşa edilmiş ve 1967 yılında da mahalleye elektrik verilmiştir. Kaptan Paşa'dan ayrılarak mahallenin ilk kez muhtarlık statüsü kazanması 1973 yılında gerçekleşmiştir (Erkek, 64 yaşında, gecekonducu). Tümertekin'in bu döneme dair araştırmalarında gecekondu hakkında şunları öğreniriz:

Bomonti sanayi bölgesi batı ve güneyden gecekonducularla çevrilidir; özellikle batıda geniş bir alanı kaplamaktadır. Kuzeyde de kırk kadar gecekondu görülür. Baruthane Deresi batı yamacına yayılmış iki yüz gecekondu oturanların coğrafi kökenleri ve çalıştıkları yerlere ait bir anket yapma fırsatını bulduk. Gecekondu inşaatı 1956'da tek tük başlamışsa da 1960'tan sonra hızlanmıştır. Nitekim 1959'daki fotoğraflarda bu kısımda hiçbir gecekondu görülmemektedir. Anket yapılan iki yüz gecekondu bin kişi yaşamaktadır. Bunlardan yaklaşık iki yüz erkek ve seksen yedi kadın Bomonti sanayi kuruluşlarında çalışmaktadır. Kadınların çoğu yakın semtlerde hizmetçilik vb. işler yaparlar.⁵⁵

55 Çalışanların demografik yapısıyla ilgili olarak Tümertekin şu bilgiyi verir: İşçiler geldikleri yerlere göre üç gruba ayrılabilir: a) Ordu ve Rize'nin hâkim olduğu Doğu Karadenizliler; b) Sivas, Erzurum ve Erzincan'ın hâkim olduğu Doğu Anadolu lular; c) Yugoslav göçmenleri. Ordulu ve Rizeliler başta olmak

1960'lı yıllarda Halide Edip Mahallesi'nde Erzincanlı bir gecekondu aile (Kaynak: Hüseyin Albeni).

Yapılan bu araştırmanın verilerine göre gecekondu sahiplerinin kökenleri ağırlıklı şöyledir: Ordu 68, Kastamonu 24, Gümüşhane 20, Samsun 14, Erzincan 14, Sivas 7, Adapazarı 5, Zonguldak 4, Trabzon 4, Kırklareli 4, vd.⁵⁶

Bomonti'deki gecekondu, aynı zamanda Feriköy sınırları içinde yer alır ve literatürde "Feriköy gecekondu" olarak geçer. 1968 yılında Feriköy'de 280 ev, 242 gecekondu, 206 dükkân, 369 apartman, 16 arsa vardır. Başka bir deyişle gecekondu sayısı, diğer konutların ve apartmanların sayısına yakındır.⁵⁷

Bomonti'deki gecekondu, 2000'li yıllarda semtteki kavşak düzenlemeleri, yol genişletme çalışmaları, Bomonti-Beşik-

---

üzere Karadenizliler ve Doğu Anadolu'lular çoğunluktadır. İşçilerin % 60'ı gecekondu oturma. Dokuma sanayiinde çalışan işçiler çoğunlukla Karadenizli (Ordu hakim) ve Doğu Anadolu'ludur (Sivas hakim). Bir miktar da göçmen vardır. Sarper işçilerinin % 80'i, eldiven sanayiindeki işçilerin hepsi Yugoslav göçmenidir (Tümertekin, s.18-22). Anlatılara göre Karadeniz şehirlerinden gelenler genellikle Bomonti'deki sanayi sektöründe çalışmaktadırlar. Sivashlar taksicilik yapmakta ve Erzincanlılar da inşaat işleriyle ilgilenmektedirler. (Erkek, 48 yaşında, gecekondu).

56 Erol Tümertekin, *a.g.e.*, 1967, s. 32.

57 Talin Büyükkürkciyan, *Feriköy, Anılarda... Şimdi*, Heyamola Yayınları, 2009, s. 30.

taş tünelinin açılması ve yapı stokunun yenilenmesi gibi faktörlerin etkisiyle adım adım mekândan silindikleri söylenebilir.⁵⁸

Anlatılar, Bomonti'de çeşitli sektörlerde çalışan işçilerin konut alanı olarak genelde gecekonduları kullandıklarını göstermektedir. Şişli ilçesi sınırlarında olan bu gecekonduların Bomonti ile doğrudan ilişkisini gösteren hususlardan biri, Şişli Gecekondularını İhya ve Güzelleştirme Derneği Başkanı Nam Tanyeri'nin Bomonti Bira Fabrikası'nda muhasebeci olarak çalışmasıdır.⁵⁹

Bomonti'de işçi eylemlilikleri, politik mücadeleler ve toplumsal hareketler

Bomonti, bir sanayi mekânı olmasının doğal ve kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak politik ve sınıfsal eylemliliklerin de mekânı olmuştur. Bu durumu görebileceğimiz alanlardan biri işçi eylemlilikleri ve sendikal örgütlenmelerdir. İkincisi, dönemin sosyalist grup ve örgütleridir; ki bunlar da mekânda çeşitli biçimlerde varlık göstermişlerdir. Bu faktörlerin etkisiyle Bomonti çeşitli zamanlarda çeşitli siyasal ve sınıfsal pratiklere tanıklık etmiştir.

Bomonti'deki sanayi kuruluşlarının tasnif edilmiş durumlarına göre bölgede iki önemli sendikal örgütlenme karşımıza çıkar. Bu sendikalardan biri, daha çok gıda alanında örgütlenen Tek Gıda-İş'tir ve TÜRK-İŞ'e bağlıdır. İkincisi, daha çok tekstil alanında örgütlenen⁶⁰ ve DISK'e bağlı çalışan Tekstil-İş Sendikası'dır. Bu ikinci alanda aynı zamanda iki sendika daha görülür. Bunlardan birisi TÜRK-İŞ'e bağlı Teksif-İş Sendikası, diğeri ise daha militan bir sendikal çizgi benimsemiş görünen ve herhangi bir federasyona bağlı olmayan İplik-İş Sendikası'dır.

58 Neslihan Kolancı, "Kentsel dönüşümün biçimsel organizasyonu: Bomonti örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ, 2018, s. 65.

59 Eda Yiğit, a.g.e., s. 139.

60 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisine (1919-1926) I. Cilt*, Sosyal Tarih Yayınları, 2012, s. 322-325.

Bomonti'deki sanayi kuruluşları içinde ağırlıklı yer alan ve uzun zaman buradaki sürece damga vurmuş Bomonti Bira Fabrikası, örgütlenme ve mücadelede de baskın olmuştur. Daha 1923 yılı Ağustos ayında Bomonti Bira Fabrikası işçileri çoğunlukla ekonomik ve sosyal nitelikteki talepleri doğrultusunda bir grev yaparlar. Grev, dönemin politik niteliklerine uygun olarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'deki görevlileri tarafından da, Türkiye devletinin yetkilileri tarafından da ilgi konusu olur. Sekiz gün süren ve üç yüz işçinin katıldığı grev, İstanbul vali temsilcisinin başkanlığında, tarafların uzlaşmasıyla sonuçlanır.

1950'li yıllara geldiğimizde, TÜRK-İŞ kurucuları arasında yer alan Seyfi Demirsoy'un Bomonti Bira Fabrikası'nın işçilerinden biri olduğunu görürüz. Hatta bu örgütlenme sürecinin en önemli adımlarından bazıları, kendisinin de çalıştığı Bomonti'de atılmıştır. Türkiye Tekel İşçileri Sendikaları Federasyonu'nun kuruluş toplantısı, 15 Mayıs 1951 tarihinde Bomonti Bira Lokali'nde yapılmıştır ve bu fabrikada ambar işçisi olan Seyfi Demirsoy, kurucular arasında yer almıştır. Fabrikanın o zaman 330 çalışanı vardır ve bunlar da Tek Gıda-İş Sendikası üyesidir. Kuruluşundan iki yıl sonra bu federasyon, yirmi altı sendikayı ve 12.100 üyeyi temsil edecektir.⁶¹ 31 Aralık 1961 tarihinde Saraçhane'de gerçekleşen İstanbul İşçi Sendikaları Birliği mitingindeki konuşmacılardan biri, yine sendika yöneticisi olarak Bomonti Bira Fabrikası'ndan Seyfi Demirsoy olur. Aynı dönemde sendika yöneticileri olan İbrahim Denizcier ve Rahmi Şahin de Bomonti Bira Fabrikası'nın işçileridir.⁶²

Bomonti Bira Fabrikası işçilerinin örgütlenme deneyimleri arasında bir konut kooperatifi de yer alır. 1950 yılında kurulmuş olan Bomonti Bira İşçileri Konut Yapı Kooperatifi, Kuştepe'de yüz yirmi konut inşa etmiştir. 1957 yılında tamamlanan bu konutlara fabrika işçileri yerleşmiştir. Bomonti Bira Fabrikası işçileri 1974 yılında da fabrikada çalışan Naim Tanyeri'nin başkanı olduğu bir tüketim kooperatifi kurmuşlardır.⁶³

61 Eda Yigit, *a.g.e.*, s. 106.

62 *A.g.e.*, s. 114-116.

63 *A.g.e.*, s. 119-123.

Bomonti'de sınıf örgütlenmesinin geliştiği ikinci alan da tekstil sektörü olur. Bu alan daha çok kamu dışında olması sebebiyle TÜRK-İŞ'in de görece daha zayıf olduğu bir sektördür. Burada büyük ölçüde DİSK'e bağı Tekstil-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu görülür. Bomonti'de onlarca işyerinde bu sendika örgütlüdür. Tekstil-İş Sendikası'nın 3 Temmuz 1979 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan açık toplu sözleşme ilanına göre toplam yüz on beş işyerinin on birinin Bomonti'de olduğu görülmektedir. Bunlar Uludağ Boyahanesi, Mısırlı Trikotaj, Broderiteks, Mithat Giyim, Hisar İplik, Semşir Örmе, Sarper Çorap, Gençler Giyim, Kadife Mensucat, Şişli Yn İplik, Bomonti İplik işyerleridir. Bunların çoğu görece eski firmalardır. Örneğın Mithat Giyim 1937 yılından beri Bomonti'dedir (*Cumhuriyet*, 25 Aralık 1987) ve 24 Şubat 1997 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde kendisiyle yapılan bir söyleşide Mithat Gürsoy, 27 Şubat 1997'de şirketin kuruluşunun altmışını kutlayacaklarını belirtmiştir.

Sosyalist basında yer alan haberlere ve anlatılara göre tekstil alanındaki işçilerin de katıldıkları ekonomik ve politik faaliyetler daha çok 1978-1980 yıllarında gerçekleşir. Bunların en önemlisi ise 1980 yılı bahar aylarında tekstil sektöründe işveren sendikaları ve Tekstil-İş arasındaki uzlaşmazlık nedeniyle başlayan grevler olur. Önce boyahanelerde başlayan bu grevlere binlerce işçi katılır. Eylem pek çok farklı fabrikada eşzamanlı olarak başlar ve işverenler de eşzamanlı tepkiler geliştirirler. Bunun istisnalarından biri Karadeniz Örmе Fabrikası'dır; ki işverenler, sendikalarından ayrılarak kendi işçileriyle sözleşme yapmıştır. Bütün bu grevleri yöneten DİSK'e bağı Tekstil-İş Sendikası'nın o dönem 4.200 dolayında üyesi vardır ve sendika şubesi Silahşör Caddesi, 31-33 numarada bulunmaktadır. Ne var ki bütün bu grevler 12 Eylül Askerî Darbesi'yle birlikte sona erer, grev çadırları sökülür, sendika kapatılır ve yöneticileri de yargılanır.

Tekstil-İş üyelerinin bu dönemdeki eylemleri arasında 1979 yılında "DGM'lere Hayır" grevi de yer alır. Bu "uyarı grevi" Bomonti'deki işyerlerinde de uygulanmış ve bir gün sürmüştür.

Tekstil sektöründe çalışan işçilerin sendikalar dışında da örgütlendiklerini söyleyebiliriz. GİBDER (Giyim İşçileri Derneğı)

bunun bir örneğidir. Ancak bu derneğe aynı zamanda Bomontili olmayan işçiler de üyedir; dolayısıyla eylemlilikleri de Bomonti'yle sınırlı değildir. Aynı şekilde Şişli Kültür Derneği de bu sendika dışı kurumlardan biri olarak öne çıkar. Bu dernekler de sendikalar gibi "işçi sınıfı arasında sosyalist bilinci yaymak" işlevini görürler. Bir sendika yöneticisi, "1979 yılında bu dernekte Murat Belge, Gramsci üzerine bir seminer vermişti; ben de dinlemeye gittim" demiştir (Erkek, 64 yaşında, sendika yöneticisi).

Tekstil alanında örgütlü olan bir diğer sendika ise İplik-İş'tir. Sendika 1975 yılında kurulmuştur.⁶⁴ Bürosu Şişli Meydanı'nın karşısında bulunan İplik-İş, İstanbul Şube Başkanı Hasan Kayım'ın anlatımına göre beş yüz dolayında üyesi olan, diğerlerine nazaran zayıf olsa da daha "anarko-sendikal" bir anlayış içinde hareket etmiş bir sendikadır. Bu sendika Bomonti'de Ak İplik, Tuna Tekstil, Örm AŞ, Sanür Giyim, Centilmen ve Boncuk Gömlek işyerlerinde örgütlenmiştir. Ancak bu işyerleri her birinde ortalama otuz-kırk kişinin çalıştığı küçük işyerleridir. Aralarında sadece Boncuk Gömlek'te seksen kişi çalışmaktadır. 1978 yılı sonlarında bu işyerinde sendikanın örgütlenme çalışmaları sebebiyle kendilerine müdahale edilir ve Şişli Emniyet Müdürlüğü'ne götürülürler. Sonuçta hedeflerine ulaşırlar ve sendika, Boncuk Giyim'de olduğu gibi, örgütlü olduğu diğer işyerlerinde de üyeleri için gözüpek girişimleriyle ciddi kazanımlar sağlar. Dönemin sosyalist yazınında da bu sendikanın Bomonti'deki bazı sınıf deneyimleri yer almaktadır. "Sanür İşçileriyle Omuz Omuza" başlıklı bir habere göre, yedisi erkek toplam yirmi bir kişinin çalıştığı Bomonti'deki Sanür Giyim'de işçilerin İplik-İş'e üye olmaları nedeniyle dört kişi işten çıkarılmış ve bu da altmış gün süren bir işyeri direnişine yol açmıştır. Altmışıncı günde işyerinde lokavt ilan edilmesi karşısında direniş, süresiz şekilde devam etmiştir.⁶⁵

Bomonti'deki sınıf eylemlilikleri zaman zaman kentteki diğer toplumsal kesimlerin de dahil olduğu ortak dayanışma eylemleri biçiminde de gelişmiştir. Bunun en bilinen örneklerinden biri

64 *Emeğin Birliği*, özel sayı 4, Şubat 1978.

65 *Faşizme Karşı Genç Öncü*, sayı 5, 1979.

İplik İş Sendikası üyesi Sanür Giyim işçilerinin direnişi (Genç Öncü, 1979).

1 Mayıs kutlamalarıdır. 1980 yılı 1 Mayıs kutlamalarının yasaklanması sebebiyle, 30 Nisan 1980 tarihinde Bomonti'nin hemen karşısında, şimdiki Cevahir Otel'in bulunduğu arazide bir miting düzenlenmiş, Bomonti işçileri buraya katıldığı gibi Bomonti esnafı da o gün kepenk kapatarak bu protestoya destek vermiştir.⁶⁶

Dönemin sosyalist yazınında yer alan Bomonti işçi sınıfı eylemliliklerine dair bir haber de yine Bomonti'de bulunan Deva İlaç Fabrikası işçileriyle ilgilidir. 22 Temmuz 1980'de DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in öldürülmesini protesto etmek ve eşi Sabahat Türkler'e başsağlığı dilemek için, Deva ilaç işçileri, açtıkları imza kampanyası kâğıtlarından oluşan üç metre uzunluğunda başsağlığı mesajını Petkim-İş 2 no'lu şube temsilcileriyle birlikte Sabahat Türkler'e teslim etmişlerdir. Mesajda şu ifadeler yer almaktadır:

Türkiye işçi sınıfının büyük önderi Kemal Türkler'in ailesine. 22.07.1980'de faşistler tarafından vuruldu. Tüm işçi sınıfının ve siz ailesinin başı sağ olsun. Büyük Başkan rahat uyu. Biz, Deva işçileri olarak yolunda yürüyoruz.⁶⁷

66 Güneşli Dünya Dergisi, sayı 3, 15 Mayıs 1980.

67 Güneşli Dünya Dergisi, sayı 10, 7 Ağustos 1980.

Bomonti'nin, bir sanayi ve dolayısıyla işçi semti olması nedeniyle politik grupların da doğal çalışma alanı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle semt, pek çok politik grubun fiilen varlık gösterdiği bölgelerden biri olmuştur. Tekstil sektöründe çalışmış bir kadın işçi, Bomonti'deki politik etkinlik ve ortamı şöyle anlatmıştır:

Bomonti'de aktif ve en güçlü sol politik hareketler olarak sırayla TKP, TİP, TSİP, Emegın Birliği ve Kurtuluş gruplarıydı. Fakat işçi sınıfı içinde örgütlülük bakımından TKP en güçlü örgüttü. Bu durum 1980 yılına kadar devam etti. (Kadın, 71 yaşında, Ören Bayan işçisi)

Bir başka görüşmecimiz, bir sendika yöneticisi, Bomonti'de söz konusu gruplardan başka Halkın Yolu ve Halkın Kurtuluşu gruplarının da faaliyet yürüttüğünü belirtmiştir (Erkek, 62 yaşında, sendika yöneticisi).

Bomonti'nin çeşitli politik grupların ilgi alanına girmesine yol açan faktörlerden biri de bulunduğu lokasyondur. Bir başka anlamda Bomonti, siyasal hareketliliklerin ortasında yer almaktadır. O yıllarda Şişli bölgesinde İstanbul İktisadi Ticari İlimler Akademisi bünyesinde üç yüksekokul bulunmaktadır. Bunlar, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler (Dolapdere), Siyasal Bilimler (Osmanbey), Eczacılık (Nişantaşı) okullarıdır. Bunlardan ilk ikisinde siyasal örgütlenme hayli yoğundur. İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği (İYÖD) Başkanı Paşa Güven, o dernek üzerinden yeniden kurulan Dev-Genç'in başkanı Bülent Uluer gibi, dönemin gençlik hareketinin önde gelen isimleri bu okullarda öğrencidir. MHP ve Ülkü Ocakları'nın üssü niteliğindeki Mecidiyeköy'e yakınlığı nedeniyle Siyasal Bilimler sık sık çatışmalara sahne olmuştur. Nitekim bu okulun hocalarından Server Tanilli, "komünizm propagandası" yaptığı yönündeki öğrenci ihbarıyla yargılanmış, aklanmasının ardından 1978'de uğradığı silahlı saldırıda yaralanarak felç geçirmiştir. Yine aynı okulun öğretim üyesi Ümit Doğanay ise ertesini yıl vurularak öldürülmüştür. Bomonti, bu üç yükseköğretim kurumunun ortasında kalması sebebiyle bu yönüyle de

politik süreçlerden etkilenmiştir (Erkek, 60 yaşında, '70'lerde ğrenci).

Bomonti'yi sınıf eylemlilikleri, politik tutum ve toplumsal dayanışma pratikleri bakımından belki de özgün kılacak durumlardan birisi, klasik sağ-sol çatışmasının ve özellikle de politik cinayet deneyimlerinin yaşanmamış oluşudur. Bomonti, dönemin kaotik İstanbul kentinde bu yönleriyle adeta "temiz" kalmıştır. Ayrıca sol, sosyalist gruplar arasında ciddi bir çatışma olmadığı da pek çok görüşmeci tarafından teyit edilmiştir.

Ancak sınıf eylemliliklerine ve dayanışmasına dair, dönemin işçi anlatıları oldukça çeşitli ve ilgi çekicidir. Bütün anlatıların ortak bir sonucu olarak, sanayi alanlarının çalışanlar arasında kendine özgü bir sınıf dayanışmasını, dostluk ortamını ve pratiğini inşa ettiğini söyleyebiliriz. Sendikal mücadelelerle demokrasi arasındaki bağlantıyı Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmış bir anlatıcı şu sözlerle anlatmıştır:

1960'larda bile demokrasi daha iyiydi, şimdikine göre demokrasi var. İleri demokrasi var, '60'larda bile demokrasi daha iyiydi, sendikamız vardı, sendika haklarımız olabildiğine göre demek ki demokrasi vardı. şimdi devlet ne isterse onu veriyor, iki kuruş verdim, tamam. Sendika senin haklarını alabiliyordu grevle '60'larda. (Erkek, 75 yaşında, Bomonti Bira alışanı)

Bomonti Bira Fabrikası'na ve diğer fabrikalara baktığımızda, çalışanların tümünde ortak bir sınıfsal bilincin oluştuğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Bunu, zamanında greve gitmiş ve sendika sayesinde belirli hakları almış, şu an ise emekli olmuş bir görüşmecilerimizin anlatımlarımdan anlayabiliriz. 1955'te Bomonti İplik Fabrikası'nda, 1965'ten 1979'a kadar da Nestlé ikolata Fabrikası'nda çalışmış bir işçi, her iki fabrikada da sendika olduğunu, ama iş durdurma olmadığını, sendika ile patronların genellikle anlaştığını hatırlatmıştır (Erkek, 66 yaşında, İplik Fabrikası işçisi).

İşçiler rgtlenme görevini daha çok sendikaya bırakmışlardır. Anlatılara göre eyleme ve greve gitmeyen bir kesim her zaman olmuştur. Mesela 1976 yılına kadar Baksan Bakalit, De-

va ilaç ve Banat Diş Fırçası fabrikalarında çalışmış olan bir işçi, hiç grev olmadığını ve eylemlere katılmadığını, ama sendikaların var olduğunu, hatta Deva ilaç'ta DISK'e bağlı bir sendikayı fabrikaya kendilerinin soktuklarını ve Banat'ta "sarı sendika" olduğunu söylemiştir. Ayrıca eşinin 1980'lerde çalıştığı işyerinde grev yapıldığını ve DISK'e bağlı bir sendikanın yetkili olmasına rağmen ayrılırken tazminat alamadığını anlatmış, sendikaların "hepsinin hikâye" olduğu, "bir tanesinin bile işçinin yanında olmadığı" ve "kim iktidarsa sendikacıların ona itaat ettiği" yönünde yorumlarını ifade etmiştir (Erkek, 69 yaşında, Baksan Bakalit işçisi).

Bomonti Mısırlı Trikotaj Fabrikası'nda 1959 yılında işe girmiş ve burada yirmi beş yıl çalışmış bir işçi şöyle demektedir:

Mısırlı Triko Fabrikası'ndan işçilik olarak çok da memnun değildik, sendikalar doğru düzgün de sahip çıkmıyordu bizlere, baskıcı bir çalışma vardı, pek de memnun değildik. Bizi temsil eden sendikacı fabrikaya geldi, sözde bizim için çalışıyordu. Bizim patron onu işe aldı, işçilerin başına getirdi. Sendikadan ne beklersin ki! Hepsi kendine çalışıyor. Biz sendikaya gittiğimiz zaman, işyerinden şikâyet ettiğinizde telefon açıyor, ben-den önce patron adam duyuyor... Patron duyuyor... İşte öyle bir durum vardı, ne beklersin ki yani... (Erkek, 93 yaşında, Mısırlı Triko işçisi)

Görüşmecilerimiz arasından bir işçi, Bomonti'de çalıştığı işyerinde hiç grev olmadığını söylemiştir. Her şeye rağmen bazı görüşmeciler, "Sendika sayesinde hakkımızı alırdık, giyecek eşyalar düzenli verilirdi" demiştir (Erkek, 71 yaşında, çorap fabrikası işçisi). Bir kadın işçi de Tek-Gıda İş Sendikası'yla ilgili şunları aktarmıştır:

Uzaktan, Gültepe'den gelen arkadaşlar vardı. Greve gittiğimiz zaman uzaktan gelenlere servis istemiştik, ama çoğu kişi Feriköy'den geldiği için servise gerek duymadılar, sadece servisi kabul ettiremedik, ama istediğimiz maaşı vermişlerdi. (Kadın, 61 yaşında, Nestlé işçisi)

Dolayısıyla bazı işçiler için sembolik bir anlamı olsa da bazıları açısından da işçi haklarının savunusunda etkili bir sendikacılığın var olduğunu söylemek mümkündür. Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışmış bir işçi, sendikayı şöyle anlatır:

Size anlatacağım şu ki, sendika işçiyi çok tutuyordu. İşçi ne kabahat işlese sendika hemen önüne geçiyordu. Benim işçim işini de yapar, hata da yapar diye olayı kapatıyorlardı. İşçi ne suç işlerse işlesin, adam öldürme, bıçaklama hariç, her türlü şeyle, ne suç işlerse işlesin hemen müdürün karşısına geçer sendika. Mesela daha önce bizde burada fabrika soyuldu, senesini hatırlayamayacağım. Bir gece işçi fabrikayı soymuş, bilmiyorum, nasıl anlatayım, şöyle bir motor kısmımız vardı, o kısımda fabrika soyuldu. Çok komik, işçiye mükâfat verdiler. Başka yerde işten atarlar, işte burada mükâfat verildi. Başka yere gönderdiler. Tabii arkasında sendika vardı, benim işçim yapmamıştır, etmemiştir, benim işçimi yakma diye söylediler, birtakım katakulliyeye getirdiler. (Erkek, 69 yaşında, Bomonti Bira işçisi)

Bomonti'de sanayinin biçimlendirdiği gündelik hayat

Bu araştırma kapsamında Bomonti'de sanayi ile ilişkili gündelik hayatın niteliklerini, mekânsal ve sosyal aidiyet algısını, toplumsal ve sınıfsal dayanışmayı anlamak için bir kısmı Bomonti çevresinde ikamet eden, tamamı Bomonti'de çalışmış tanıkların anlatılarına başvurduk. Derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdiğimiz bu kişiler, genellikle Bomonti sanayi tesislerinde çalıştıktan sonra emekli olmuşlardır. Ayrıca bir kısmı bugün de gündelik zamanlarını Bomonti'de geçirmektedir. Sözlü anlatılar geçmişte Bomonti'de iş ve yaşam koşullarının kendine özgü pek çok özelliğine işaret ederken, aynı zamanda farklı işkollarındaki çalışma deneyimlerinin karşılaştırılmasına da olanak sağlamaktadır.

Bu bağlamda sanayi dışı alanlara dair, içinde farklı sosyalliklere ait hafıza mekânlarını⁶⁸ barındıran Bomonti'nin, bir sana-

68 "Bu mekânlardan birisi eğlenme ve dinlenme alanlarıdır, ki bugünkü MSG-SÜ Fen Edebiyat Fakültesi binasının yerinde bulunan Bomonti Bira Bahçesi

yi mekânı olarak kendi hafızası, sadece bu bölgenin değil, bir bütün olarak İstanbul'un ekonomik, sosyal ve sınıfsal dinamiklerini anlamamıza katkıda bulunacak kadar zengindir. Dolayısıyla Bomonti'nin toplumsal öyküsünü anlamak için hafızasını yeniden üretilabilir kılmak gerekli olmuştur.⁶⁹ Anlatılara göre Bomonti'de öne çıkan pek çok tema olduğu görülür. Aşağıda bu temalar belli başlıklar halinde yer almaktadır.

Eskiden Bomonti'de çalışmış olanların ilk hatırladıkları olgunun, Bomonti'ye gelmek durumunda kalmalarına yol açan yoksulluk halleri olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası her biri farklı coğrafyalardan, iş bulma umuduyla gelen insanların ortak özelliklerinden biri yoksulluk olmuştur. Yoksulluk, çalışma hayatına da eşlik eden sosyal bir olgu olarak devam etmiştir. Anlatıcılarımızdan biri "Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışanlar yoksul insanlardı, hali vakti yerinde olanlar orada çalışmazdı" (Erkek, 71 yaşında, Tekel Çay Fabrikası çalışanı) diye aktarmıştır. 1971'de Bira Fabrikası'nda çalışmaya başlamış ve buradan emekli olmuş işçilerden biri de benzer bir gözlemini ifade etmiştir:

1930-1950 yılları arasında sadece Bomonti semt sakinlerinin değil, yiyip içmeyi seven, hayattan kam almayı bilen pek çok ailenin buluşma noktasıdır." (Hande Ögüt, *Bomonti'den Harbiye'ye*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010, s. 60). Bunun dışında da bugünkü Abide-i Hürriyet ve Silahşör Caddelerinin keşiştiği köşede "İdeal" isminde geniş bahçeli bir gazino vardır (Arto Berberyan, *Dikiz Aynamda Bomonti*, Aras Yayıncılık, Kasım 1999, s. 80). Bu mekânlardan Bomonti bira bahçesinin kültürel, sanatsal, müzikal aktivitelere ev sahipliği yaptığı ve bu yönüyle kent çapında bilinen bir mekân olduğu dönemin başında ve çalışmalarda da izlenebilmektedir. Bomonti bira bahçesi 1930'lu yıllarda açılmış, 1960 yılında kapatılmıştır. (Tuğçe Gürleyen, "Unutkanlık Coğrafyasında Bellek Yörüngelerinin Mekansal Anlatısı. Bomonti'nin Gündelik Hayatına Etnografik Bakış", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2018, s. 54-85 ve 93).

69 Bomonti'deki gündelik hayat çeşitli hatırlara da konu olmuştur. Burada taksicilik yapan Berberyan, nüfusun büyük bölümünün Ermeni ve Rumlardan oluştuğu Bomonti'de çok sayıda insan öykülerine ve gündelik olaylara yer verir. Bunlardan ilgi çekici bir örneği buraya aktarmak isteriz. Yazar 1950'li yılları anlatırken bir hela için onlarca Çınar ağacının kesilmekten son anda nasıl kurtulduğuna işaret eder. O yıllarda semt pazarında alışverişe gelen müşteriler için civarda umumi hela olmaması sebebiyle pazarın hemen yanına bir hela yapılmak istendiğini, bunun için yüz yıllık çınar ağaçlarının kesilmesinin son aşamasında semtteki karakol komiserini ziyaret ettiklerini ve ancak onun devreye girmesiyle ağaçların kurtarılabildiğini belirtir. (Arto Berberyan, *a.g.e.*, s. 13-14).

Çay fabrikası yemekhanesinin önü (şimdiki Hilton'un yerinde), İbrahim Yılmaz ve arkadaşı Ergun, 1966 (Kaynak: İbrahim Yılmaz)

On altı yaşında işe atıldım biliyor musun? Ortaokulu terk ettim, geldim. Para yok, pul yok defter alacağın... Sana bir şey söylesem inanır mısın? Şu kadar kalem, aha şu kadar, iki parmağımın arasında kaldı, iki parmağının arasına sığmıyor, para yok, pul yok! Babamda da yok, fakirlik var köyde. Ucunu elime aldığım da şöyle düşerdi kalem. İyi kötü, orta birden ayrıldık, geçti, gitti. Geldik işte dedim ya, geldim devlete müracaat ettim, imtihanı da verdim. (Erkek, 72 yaşında, Bomonti Bira işçisi)

Mısırlı Triko Fabrikası'nda çalışmış bir işçinin anlatısı da durumu özetler niteliktedir:

...ama ben hep çileyle geçirdim hayatımı, gene de çok şükür memnunum. Kimseye yalvarmadım, kimseye de muhtaç olmadım, çok şükür. (Erkek, 83 yaşında, Mısırlı Triko işçisi)

Çalışma hayatındaki disiplin ve düzen ortamı

Çalışma ortamlarındaki düzen, bir ölçüde disiplin ya da gevşeme halleri, hatırlanan bir başka husus olarak karşımıza çıkar.

Nestlé Çikolata Fabrikası'nda çalışmış olanlar, genelde çok sıkı bir çalışma sistemi olduğunu anlatmıştır. Bir işçi, fabrikadaki çalışma koşullarını şöyle ifade etmiştir:

Aşağıda en az iki yüz kişi, müdürleri yüz kişi ve kadınlar da yetmiş kişi desek, bayağı kalabalık, büyük bir şirketti. Üç yüzden fazla kişi çalışıyordu. Kart basma usulü vardı, resmen askerî sistem, hapisane gibi bir işyeriydi. Kartı basıp çalışıyordun, beş dakika geçince onları topluyorlardı, on beş dakika fazla, bedava çalıştırıyorlardı. Üç gün geç kaldığında işten atılıyordun. Sigara içmek yasaktı, ama ben gizli gizli içiyordum. Ben ayrıldıktan sonra sigara odası yapmışlar, ona çok üzül-düm. (Kadın, 62 yaşında, Nestlé işçisi)

Dört yıl Nestlé'de çalışmış, aynı zamanda 1982'de de Bomonti Bira Fabrikası'na girmiş olan bir işçi de Nestlé Fabrikası'ndan şöyle bahsetmektedir:

Çalışması zordu, yemin ediyorum sana, askeriye gibi... Ama bizim gene de o zamanlar iyiydi. Şimdi her taraf kamera, kamera sistemi var, robot gibisin yani şimdi kamera sistemi var. Ama bizim zamanımızda olmadığı için kaçırabiliyorduk. (Erkek, 60 yaşında, Nestlé işçisi)

Anlatıların bir kısmında göreceğimiz gibi işyerlerinin “disiplin”, “düzen” ya da “gevşeme” yönünden karşılaştırılması da hatırlanan olgular arasında yer alır.⁷⁰ Bira Fabrikası'nın 1970'lerde gerek kıyafet konusunda gerekse çalışma şartları

70 Dönemin basınında kimi zaman bazı işyerlerinde “disiplin” ve “düzen” arayışlarının ölçüsüzlüğe vardığını gösteren haberlerle karşılaşmak mümkün. Bu haberlerden birine göre Bomonti'de kurulu Kırıyako Pamukoglu ve Oğulları Mensucat Fabrikası, bir ay içerisinde otuz altı işçisine ceza kestiği için sendikanın dikkatini çekmiştir. *Gece Postası* gazetesinin haberine göre ardı ardına kestiği cezalar nedeniyle işçilere, “Mensucat değil ceza fabrikası imiş mübarek!” dedirten fabrikada, dokuz işçi iş başında konuştukları gerekçesiyle, beş işçi tuvalette konuştuklarından, iki işçi suyu açık bırakmaları yüzünden, iki işçi tezgâh başında yemek yedikleri iddiasıyla, biri mesai sırasında tezgâh başında tartıldığı için, bir diğeri de kapıcıya karşı geldiği için cezalandırılmışlardı. Tekstil ve Örmeye Sanayii İşçileri Sendikası çalışanların şikâyeti üzerine harekete geçmiş ve cezaların geri alınması için fabrika yönetimiyle görüşmüşlerdi. (*Gece Postası*, 17 Mart 1956).

açısından Nestlé Çikolata Fabrikası ile benzer nitelikleri olduğunu anlatılardan öğreniriz:

Temiz olacaksın, öyle yok! Öyle saç, sakal, şudur budur, öyle dava yok! Zaten kendinden başlıyor, disipline uymak zorundasın, yok öyle palyaço gibi! İşyeri disiplin ister. Bizde emek gıda demektir. İçki, içki olarak değil, gıda olarak geçiyor. Bizim biralarımız diğerlerine göre düşüktür alkol oranı, alkol derecesi nereden baksan arada bir derece fark eder. Mesela bizim üç derece ise diğerleri dört derece. (Erkek, 73 yaşında, Nestlé işçisi)

Bununla birlikte bazı işçiler için fabrika, devletle özdeş bir imge ve güç anlamına gelmektedir, bilhassa 1960'lı yıllarda... Fabrikaya yapılacak herhangi bir sadakatsizlik, devlete karşı bir suç olarak algılanmaktadır. Fabrikayla işçi arasındaki bu duygusal ilişki genelleştirilemese de, bu algı anlatılarda yer bulmuştur:

Bizim işimiz döner sermaye, burada pişirirsek beraber yiyeceğiz. Devlet kazanacak ki sana verecek, devlet kazanmazsa nereden verecek? Biz yatağımızı yorganımızı attık oraya, çalışcaz! (...) İş makinalarını dinleyeceksin, işini seveceksin, ne iş olursa olsun, hepsi de... İşini seveceksin, işini sevmiyorsan, rahatsız oluyorsan, aksi takdirde batır gidersin isteksiz yaparsan. Kimse bana bu yaşında olduğuma inanmıyorlar. Niye? Ben bunu sporla kazandım. Müdür gelir elimi sıkardı, ötekiler kaçardı. Bana sen niye kaçmıyorsun, yağcılık mı yapıyorsun derlerdi. Ben kaçmam, ne yağcılık yapıcım, ben çalışıyorum, işimi de görüyor, kaçmıyorum derdim. Senin A kapısından girip B kapısından çıktığını biliyor müdür, müdür bi' şey bilmiyor mu sanıyorsun! Müdür uyumuyor, kimsenin ekmeğiyle de oynamazdı. Müdürlerimiz iyiydi fakat uyarmayı da ihmal etmezdi. (Erkek, 73 yaşında, Nestlé işçisi)

Devlete ait işyerlerinin bir tür "güvenli iş kapısı" olarak algılanması o yıllarda yaygın bir eğilimdir. Nitekim anlatılara baktığımızda Bomonti Bira Fabrikası'nın o dönem iş kapısı olarak

diğer fabrikalara göre daha önemli bir yer oluşturduğunu, zira buradaki “iş güvencesinin” ve çok çeşitli olanakların, fabrikayı çalışanların gözünde daha özel bir yere koyduğunu görürüz. Örneğin bir işçi İstanbul’a gelişini ve fabrikada çalışmaya başlamasını şöyle anlatmıştır:

1955’te İstanbul’a geldim, 1963’te Tekel Bira Fabrikası’na girdim. Birinci ayın on beşinde. 1963’ten ’88’e kadar burada devam ettim. Allah affetsin, burada çok çileler çektim; ama olmadık yere hizmet ettik işte. Rabbil’alemin affetsin. On şişeye kadar bir şey demezlerdi, çalarlar, çırpalar, satarlar, içerler. On şişeye kadar bunun kapsamında. (Erkek, 78 yaşında, Bomonti Bira Fabrikası işçisi)

Hemen hemen tüm kamu kurumlarında gözlenen gevşeme halini bir görüşmeci şöyle hatırlamaktadır:

Ben Tekel’de kaynakçıydım, bakımcıydım yani. Kaynatma bölümünde, bira kapanacak, dolaşıp duruyoruz. İş yok ki, dolanıyorum ortada. Müdür “Ne dolanıyorsun?” dedi. Ne yapayım, iş yok ki... Daha sonra müdür dedi ki, güvenliği geç. Allah razı olsun. İyi ki demiş... (Erkek, 59 yaşında, Tekel işçisi)

Mekâna aidiyet algıları ve sosyal haklar

Görüşmelerde zaman zaman işyerlerindeki “sosyal haklar”a vurgu yapıldığını da görmek mümkündür. Bir işçi, Baksan Bakalit’te veya Banat’ta çalıştığı yıllarda servis ve kreş olmadığı, buradaki fabrikaların çalışanlarını seçerken yine bu bölgede ikamet edenleri tercih ettiğini, “Feriköy,-Bomonti civarı yürüyerek giderdik, yürüyerek gelirdik. Gece vardiyası olduğu zaman da aynıydı” sözleriyle ifade etmiştir. Eşinin de 1979 yıllarında Bomonti’de Hisar İplik Fabrikası’nda çalıştığını ve onların da servisi olmadığını belirten Kadir D. şunları eklemiştir:

O dönemde zaten greve gitmişlerdi, sendikalar vardı, ama ne kreşi vardı, ne başka bir şey vardı fabrikaların. (Erkek, 69 yaşında, Baksan Bakalit işçisi)

Tekel Bomonti Bira Fabrikası'nda 1960 yılında çalışmaya başlayan ve oradan emekli olan bir işçi şunları söylemiştir:

Fabrika çok güzel yemek veriyordu, zamanında çay fabrikası da bizim Tekel'in içindeydi. Çay fabrikasına bile bizim Tekel'in içinden gidiyordu yemek. Sonradan çay fabrikası Tekel'den ayrıldı, Ortaköy'ün oralarda bir yerde yer tuttular. Çay fabrikasının çıktığı yere bizim müdür yemekhane yaptırdı. (Erkek, 96 yaşında, Bomonti Bira işçisi)

1960-1968 yılları arasında Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışan (bunun üç yılı çay fabrikasında geçmiş) işçilerden birinin babası da bu fabrikada çalışmıştır. 1950'li yıllarda... Anlatıya göre İbrahim Bey, çocukken Tophane'den Bomonti'ye gelir gidermiş. 6-7 Eylül Olayları'nı, "Kurugöt Hasan"ın nasıl mal yağmaladığını bizzat gördüğünü hatırlamaktadır. İbrahim Bey Bomonti'de futbol oynamış. Fabrika çalışanlarıyla 1963 yılında Çayspor'u kurmuşlar. Sonradan adı Çay-Bira Spor olmuş. Bu takımın oyuncularını şimdiki gibi hatırlamaktadır: Sami Macaroğlu, Turan Baylan, Umran Sürücü, Ekrem Sürücü,

Bomonti Fabrikası futbol takımı: Ayaktakiler (hatırlanabilen) Metin, Edip, İbrahim. Oturanlar: Öner, Kadir, Ergun, Tatar Mehmet, 1965, Feriköy Sahası (Kaynak: İbrahim Yılmaz).

Omer, Kadir, Tatar Mehmet (Mehmet Taşkı). Bunların hepsi de fabrika işçileridir. Gün içinde antrenman yapma hakları da varmış. Zaman zaman diğer fabrikaların spor kulüpleriyle maç yaparlarmış. Antrenmanlar ve maçlar Feriköy Spor Kulübü sahasında yapılmıyormuş. Çay-Bira Spor daha sonra büyümüş ve Tekel Cibali Spor Kulübü olarak amatör kümede oynamış (Erkek, 68 yaşında, Bomonti Çay işçisi).

Vardiyaalar diyaarı ya da sürekli faal mekân

Bomonti'de fabrikaların çalışma düzeninin sürekli faal bir ortam yarattığından bahsedilebilir. Üç vardiya biçiminde çalışmaya ve deyim yerindeyse sürekli canlı kalan ortama yapılan atıflarla, bununla çelişkili bir biçimde gecelerin ıssızlığına vurgu yapılması, anlatılarda dikkat çeken bir özellik olarak karşımıza çıkar. Çocukluğu Bomonti'de geçen Hande Ögüt, 1980'li yıllarda oturdukları evin karşısındaki tekstil atölyelerinin gece yarlarına kadar çalıştığını söylemiştir. Hüseyin K. da Ögüt'ün anılarını doğrular:

Çalışmaya başladığım çorap fabrikasında aşağı yukarı üç yüz, dört yüz kişi çalışıyorduk. Mutfak bölümündeydim. Gece gidiyorum, gece vardiyasında yemek yapıyorduk. Ben servis yapıyordum. (Erkek, 72 yaşında, Çorap işçisi)

Torna ustası bir işçi, fabrikaların yoğun olarak bölgede bulunduğı yıllara dair şunları söylemiştir:

O yıllar sanayiden geçilmiyordu buralar, bütün her yer fabrika ve işyerleriyle doluydu. Şimdi boşaldı, o zamanlar harıl harıl insan akıyordu. Sabahın köründe, mesela sabah yedi-yedi buçukta çıktığın zaman insan akın ediyordu o tarafa doğru. Buradan olsun, Kurtuluş'tan, Okmeydanı'ndan, Şişli'den... Şimdi de var, ama o kadar değil. (Erkek, 69 yaşında, Baksan Bakalit işçisi)

İkametgâh bölgesiyle sanayi bölgesinin birbirine yakın olması nedeniyle görüşmecilere sanayinin varlığından herhangi bir

rahatsızlık duyup duymadıklarını sorduğumuzda verdikleri yanıtlar da ilgi çekicidir. Buna göre rahatsız olmaktan çok sanayinin getirdiği yoğunluk haline bir anlamda “alışma” söz konusudur. Görüştüğümüz kadın işçilerden birinin açıklamalarını şöyledir:

Bomonti'nin, Bira Fabrikası'nın yanında fazla ev yoktu. Bomonti ayrı bir yerdi. Onun içinde 7/24 çalışılıyordu. Zaten Nestlé en baştaydı. Dedğim gibi üç vardiya çalışıyorduk. Rahatsız edilecek bir durum yoktu. Tabii bir de o dönemde o makinanın çalışmasına alışmıştım. Şimdi senin evinin yanında fabrika olsa kafan götürmez, daha sonra rahatsız olabiliyor insanlar, evinin yanında bir fabrika çalışıyor, 24 saat. Rahatsız olursunuz, ama o dönem öyle bir şey olmuyor. (Kadın, 61 yaşında, Nestlé işçisi)

Bununla birlikte gece vardiyası için sürekli karanlık bahçelerden geçmek, bir erkek veya kadında korku ve heyecan yaratmazken, çocuk için durum farklıdır. Öğüt, çocukluğuna dair anılarında Bomonti'ye dair şunları söyler: “Bomonti bana hazla karışık bir heyecan veren, korku duygusunu her daim diri tutan bir semt oldu. Fabrikaları, atölyeleri, kiliseleri, manastırları, geceleri ıssız sokaklarıyla...”⁷¹

Zorlukları ya da avantajları bir yana, pek çok anlatıda mekânsal aidiyetin etkisini görmek mümkündür. Bomonti Bira'dan emekli, şimdi torna ustası olarak çalışan işçi, fabrikayı şöyle anlatmıştır:

Filtre bölümünde çalışıyordum. Size şöyle anlatayım: Hâlâ gülesim geliyor, askeriye'nin tüneline benziyor burası, Bomonti Bira Fabrikası. Çok büyük marangozhanesi var, camcısı var, tamirhanesi var, aklına gelmedik zanaat vardır orada. Torna atölyeleri vardı, boyacı ayrı, marangoz ayrı, aklına ne gelirse... Dışarıdaki yaşıntıda ne varsa her şey vardı içeride. Hepsinde ayrı ayrı ustalar vardı o zaman. (Erkek, 69 yaşında, Bak-san Bakalit işçisi)

71 Hande Öğüt, *Bomonti'den Harbiye'ye*, Heyamola Yayınları, 2010, s. 24.

Bomonti'nin sanayi mekânı olduğu döneme duyulan özlem

Geçmişe özlem, salt duygusal bir edim ve ezberlenen bir retorik değildir. Görüşmecilerin belleklerinde bir sanayi mekânı olarak Bomonti imgesi gayet güçlüdür. Bir erkek işçinin, işe başlama tarihini işten çıkışından yirmi beş yıl sonrasında bile hatırlaması, işe ve mekâna aidiyet açısından önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar (Erkek, 78 yaşında, Bomonti Bira Fabrikası işçisi).

Öte yandan geçmiş anlatılarının bugüne eleştirel bir bakışla birlikte dillendirildiklerini gözlemlemek mümkündür:

Sorun şuradan birisine, şu önümüzdeki ağaç mı daha güzel yoksa karşımızdaki gökdelenin rengi mi? On beş yıl önce filan, işte karşımızdaki Anthill'in yapıldığı yerler Arnavutlarındı. (Erkek, 78 yaşında, Bomonti Bira Fabrikası işçisi)

Bu duygu durumunu başka bir işçi de şöyle anlatmıştır:

Fabrika döneminde çok güzeldi, ben çalıştığım yerde çok mutluydum. Arkadaşlarımla olsun, diğer insanlarla kaynaşma, ortam olsun, çok iyiydim. Okul gibiydi. Ama ne oldu? ... İş değişti, insanlar değişti, buralar hızlıca değişti, tamamen denge-miz bozuldu. Uyum sağlamakta çok zorluk yaşadım. Şu anda kendi semtinden nefret eder duruma geldim. (Erkek, 47 yaşında, Rowenta işçisi)

Benzer bir hissiyat bir başka kadın işçinin anlatılarında da görülür:

Fabrikada tanıdığım bazı kimselerle daha sonra, 1964 yılında taşındığımız Tekel Kooperatif Evleri'nde komşu olduk. İsmet Bey ve eşi Süheyla Hanım, memurlardı. Kendilerini sevgi ve saygıyla anıyorum. Ziya Şevket, Tekel Kooperatifi başkanları oldular. Yine burada tanıdığım Selman Bey ve eşi Meryem Hanım yakın aile dostlarımız oldular. "Bacı" diye andığımız teyze de yine burada uzun çalışıp aynı mahallede oturduğumuz ya-

kın bir komşumuzdu. Leman Hanım'ın kızı Aynur çok iyi bir arkadaşım. Taşındığımız Tekel Kooperatifi'nin, Türkiye'nin ilk kooperatif evi olduğunu sonradan öğrendik. Anne veya babalarımız aynı işyerinden geldikleri için biz çocukların arkadaşlıkları özeldi. Çok güzel gençlik arkadaşlıkları kuruldu. Gençler sokakta voleybol oynar, arkadaşın babası Paşabahce kökenli. Bizleri mahalle futbol takımlarının maçına götürür, futbolcu mahalle, güzel sokak arkadaşlarına moral verirdik. (Kadın, 71 yaşında, Bomonti Çay Fabrikası işçisi)

1955 yılında Bomonti'nin "sanayi bölgesi" olarak ilanından sonra kırsal kesimden gelenler buraya yerleşmiş ve burada bir ömür geçirince Bomonti'yi memleketleri olarak kodlamıştır. Bu durumda Bomonti'de yıllarca oturmuş kişiler, fabrikaların kapanmasıyla birlikte, birden kendilerini emekli olamadan sokakta bulmuşlardır. 1975 yılında Bomonti'de çalışmaya başlayan bir işçi fabrikaların taşınmasından şöyle bahsetmiştir:

Benim mesela Nestlé'de çalışan arkadaşlarım, akrabalarım vardı. Bunların işyeri taşınacak olunca, bir kısmı işten çıktı, bir kısmı da fabrikanın gittiği yere, hiç bilmediği bir yere, işten emekli olayım diye mecburen gittiler. Ama çalışanlardan, yani gidenlerden de bir kısmı geri döndü, gitmeyenler de burada başka işlere girmek zorunda kaldılar; ama tabii iş bulma güçlüğü de çektiler. Uzaklara gidince de tabii yol parası söz konusu olduğu için evlerini taşımak durumunda kaldılar. Yani Bomonti'yi terk ettiler sonunda mecburen. (Erkek, 59 yaşında, Akar Kalıp işçisi)

Bomonti Bira Fabrikası'nın kapanışını torna ustası bir işçi şöyle anlatır:

Bir söylenti çıkmıştı Tekel kapanacak, Tekel kapanacak diye, kimse inanmıyordu. Hani derler ya, davulun sesi uzaktan diye, o hesap. Sonra birdenbire, gel zaman git zaman, sesler kulağımızın dibine kadar geldi. Kapanıyor, kapanıyor, kapanıyor denirken... Zaten biz yüz kişi kalmıştık fabrikada, yazıcıları falan. O dönemde Çiller zorunlu emeklilik çıkarttı. Sadece Te-

kel'e değil, Sular İdaresi'ne, Vergi Dairesi'ne, her yere vurdu bu zaten. Üç gün sürdü, üç günde emekliliği gelenlere hemen tazminatı verdiler, işten ayırdılar, geri kalanları galiba Tekirdağ'daki şarap fabrikasına gönderdiler, kırk kişi gibi... (Erkek, 71 yaşında, Bomonti Bira Fabrikası işçisi)

Fabrikanın son genel müdürüne göre 1970'li yıllarda başlayıp 1994'te tasfiye edilene kadar Bomonti Tekel Bira Fabrikası özelleştirilmemiş, özel sektör biracılığının önünü açabilmek için kapatılmıştır. En azından Tekel, fiyatta denge unsuru olmuştur. Tekel Bira kapatıldıktan sonra bira fiyatları yükselişe geçmiştir (Erkek, 75 yaşında, fabrika müdürü).

1956 yılında Bomonti Glikoz'da çalışmış bir işçi, Bomonti Bira Fabrikası'nın kapanışını sorduğumuzda şöyle izah etmiştir:

Taşındı, orada bira fabrikası vardı, Bomonti Bira Fabrikası'nda ustalar çalışıyordu. Orada Alman müdürler vardı, oraya buğday getirirlerdi, arpa getirirlerdi, çıkarırlar, mayasını alırlardı. En sonunda orayı çalışanlar soydu... Fabrikayı soyamak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar: Eski lastikleri alıyorlardı, arabanın lastiği patladı diye, lastiğin yenisinin parasını alıyorlardı. İçki şişeleri tepelerini kırıyorlardı, başka bir şişeye boşaltıyorlardı. Boşu getir, doluyu götür sisteminde dolusunu alıyorlardı. Kazanları da söktüler, sattılar. Öyle böyle, fabrikayı bitirdiler. Kaç kişi ev sahibi oldu biliyor musun? Allah'a şükür hiçbir şey çalmadım, kendi yaşantımda hiçbir şey çalmadım. Bak ben kaç yaşındayım, hâlâ mutluyum Allah'a şükür. Allah bana kul hakkı sormayacak çok şükür. (Erkek, 86 yaşında, Bomonti Glikoz işçisi)

Anlatıcılardan biri, sanayi bölgesinden rezidanslar bölgesine geçişi ve Bomonti'nin bugünkü haliyle geçmişteki halini karşılaştırdığında neler düşündüğünü tüm çıplaklığıyla şu şekilde anlatır:

Mahallenin geçmişteki hali ile düşündüğümde bu hale getirenlere lanet olsun diyorum. Korkunç! Şu güzelim semti, güzel gecekondulu semtini birden gökdelenler yapıp, çirkin görün-

tü yapanlara lanet olsun. Rant olduğu zaman insanlar her türlü bir şeyler yapabiliyorlar. Benim hiç istemediğim bir şey. Benim için şöyle bir bakar mısın? Orada bir tarafta neyi yaşıyorsun, bu tarafta neyi yaşıyorsun, arada bir yol var. Adam bana altmışıncı kattan bakıyor, ben de buradan gecekondudan ona bakıyorum. Böyle bir yere onu yapacaksın, Feriköy'ü tamamen silmen gerekiyor. Komple alacaktın bu adayı. Burayı yok edecektin, buradaki insanlara, "Siz buraya yakışmıyorsunuz," diyecektin, "siz gidin köyünüze" diyecektin, komple alacaktın. Biz burayı bu tip insanlar böyle bir şey olacak diyecektin, burada gariban insanlar da var, hâlâ gecekonduda yaşayan... Bazen ekmek parası bulamayan insanlar da var burada, bir ekmeği katıksız yiyen insanlar var, gökdelene bakıyor. Ben de insanım! Daha nasıl söyleyeyim... Böyle bi' görüntü işte. (Erkek, 60 yaşında, Kozman İplik işçisi)

Başka bir işçi, Bomonti'deki dönüşümü şöyle değerlendirilmektedir:

Binalar yapıldı, bu binalar burayı tamamen bitirdi. Mesela binaya bakıyorum, burada bir bina yapılıyor, burada evlerin ortalama değeri yüz milyar. Sana binaları gösteriyorlar, dört yüz milyar. Kiralar burada benim kanaatimce geçmiş yıllara göre değerlendirildiğinde en fazla beş yüz lira olması lazım, ama bin beş yüz, iki bin lira kira, bunların hiçbirisi gündeme gelmiyor... Ben burada başbakana kızamam gündeme gelmediği için, bunu başbakanımız takip edemez, ama belediye başkanına kızarım. Çünkü belediye başkanı peşkeş çekti genelde hep, buradan rant amaçlı gelir de elde ettiğine inanıyorum. Ama olan, burada yaşayan halka oldu, burada çalışan insanlar asgari ücretle çalışıyor. Devlet sana asgari ücret veriyor. Devlet! Devlet sana asgari ücret maaş veriyor, asgari ücret! Bin beş yüz lira kira, elektrik, bu para ile nasıl yaşayacaksın! O zaman bu şu demek anlamına geliyor: Burada doğdum, burada büyüdüm, bu para ile burada geçmiş olsun. O zaman açık açık sana, "Terk et burayı" anlamına geliyor. (Erkek, 47 yaşında, Rowenta işçisi)

Anlatıcılardan biri, değişimi oldukça nostaljik ifadeler kullanarak anlatmıştır:

Ben buranın tekrar fabrika alanına dönmesini isterim. O zamanlar her fabrika kapısında “İşçi aranıyor” yazısı yazardı. Şimdi ne fabrika var ne bir şey. Çocuklarım üniversite mezunu, iş arıyorlar. Buranın yeniden canlanmasını isteriz. O zamanlar insanlar akın akın gelirdi bu yollardan, işçiler... (Erkek, 74 yaşında, Güneş Plastik işçisi)

Bu anlatılardan da görüleceği üzere buradakii insanlar çoğu zaman kendilerini çaresiz hissederken, sonraki mesillerin işsizliği de yakıcı bir sorun olarak karşılarında durmaktadır. Bir işçinin, Bomonti'nin değişimine katkı sunduğu kabul edilen tünele yönelik yorumuna bakılabilir:

Simit aldım, oturdum simit yiyorum. Arkadaşın biri geldi, dedi seni bir yere götüreceğim. Nereye götüreceksin dedim. Gel, gel dedi, ya ben burayı kapatıp gidemerm dedim, gel on beş dakikada gidip geleceğiz dedi. Maksudı burada tünel açılmış, onu gösterecekmiş, Tayyip neler yaptı gibisinden... Arabasına aldı, dolandı, bana şimdi gösteriyor, bak neler yaptı diye! Dolmabahçe'den çıktık, gördün mü? Bak kaç dakikada buraya geldik dedi. Ben de beni gördün mü dedim. Beni gördün mü! Ben ne yapıyordum? Elimde bir simit, bir bardak da çay içiyorum. Peki ben buradan geçebileceğim mi dedim. Geçebileceğim mi? İstersen eline bir liste yap, otur bak bakalım buradan kimler geçecek. Benim gibi imkânı olmayanın ne işi var bu Dolmabahçe'de. Ya sana da iyilik yaramıyor dedi. İyilik mi? Evvela sen beni düşün. (Erkek, 77 yaşında, iplik fabrikası işçisi)

Görüştüğümüz kişiler, “Eskiden iş vardı, işimiz yakın bölgede olduğu için kendimize vakit ayırabiliyorduk, şimdi bizim çalışan çocuklarımız ve torunlarımız çok uzaklara işe gidiyorlar, eve döndüklerinde iki kelime bile etmeden yemek yiyip yatıyorlar” gibi cümleler kurmaktadırlar eski Bomonti'den bahsederken.

Anlatılarda Bomonti'ye dair bu bölümü bitirirken, belki de en duygusal ve dönem hakkında oldukça değerli bilgiler de içeren anlatılardan biriyle bitirmek anlamlı olacaktır:

Yıl 1957, ben on bir, kardeşim dokuz yaşındaydı. Babam Bomonti Bira Fabrikası'yla aynı bahçeyi paylaşan Bomonti Çay Fabrikası'nda çalışıyordu. Bir akşam eve geldiğinde, fabrika müdürü Talat Bey'in "Çocukları çalışmak isteyen işçilerin çocukları fabrikaya gelebilirler" dediğini söyledi. Biz ikimiz o hafta fabrikada işbaşı yaptık. İki-üç gün sonra Sirkeci'ye, Sosyal Sigortalar Kurumu'na sigortalı olmak için gitmemiz lazım. Gittik, iki hafta çalıştıktan sonra işten çıkarıldık. Çünkü çalışmak için on iki yaş sınırı varmış. On iki yaşına geldiğinizde, gelin dediler. Ben 1958 yılı yaz tatilinde işe başladım. Biz Balat'ta oturuyorduk. Saat 7.30'da Bomonti'de işbaşı yapmamız gerekiyordu. Evden kaçta çıktığımızı hatırlamıyorum. Balat'tan Cibali Tekel Fabrikası'na kadar yürüyorduk. Fabrikasının önünde üstü tenteye kapalı olan, Sezai Amca'nın kullandığı bir kamyonetle, yolda başka işçileri de alarak gidiyorduk. Benim gibi çok küçük talebeler vardı. Benim işim çay doldurulan küçük kesekâğıtlarını açmaktı. Kesekâğıtları bizim küçük ellerimizin girebileceği büyüklükteydi. Biz açıp kasaya atıyorduk, büyük teyzeler de küçük kürekle çay dolduruyorlardı. Ondan sonraki tartıyor, öbürü karton kutuya koyuyor, sonraki de bandrol yapıştırıp banttan çıkarıyordu. Bir nevi akort çalışma şekli idi. Akşam 17.00'ye kadar çalışıyordum.... Ben işten çıkınca Bomonti tramvay durağına kadar yürüyordum. Oradan Şişli-Sirkeci tramvayına binip Şişhane'de inerek Kasımpaşa vapur iskelesine yürüyordum. Vapur önce Fener'e uğrar, sonar da Balat'a. Eve yürümek herhalde on beş-yirmi dakika sürerdi, tam hatırlamıyorum. Maaşımızı ayda iki kez alırdık. Ayın ortası takriben 46-48 arası, ay sonu da daha fazla 60 TL civarı alırdık. Parayı anneme verirdim... Bomonti o zaman bira fabrikasıyla meşhurdu. Şişli ve Hürriyet Tepesi'ne doğru çok bira bahçeleri vardı. Tabii oralar bomboştu. Ali Sami Yen Stadı'ndan sonra dut bahçeleri başlardı. İstanbul, küçük ama

ırlanta gibi bir şehirdi. Çok mutluyum o zamanları yaşadığım için. Tam karşımızda oturan zengin ve nezih bir aile vardı. Onlar her gün iki gazete ve haftalık mecmua alırlardı. O gazeteleri akşam evin beyleri de okuduktan sonra bize verirlerdi, biz okurduk... Balat'ta 1954-1964 yılları arasında oturduk. Sonra Maltepe-Cevizli'de bir küçük daire aldık, Tekel Evleri Kooperatifi'nde. Kooperatif evi 1964 yılında bitti. (Kadın, 74 yaşında, Bomonti Çay Fabrikası işçisi)

Sonuç olarak, Bomonti'nin bir sanayi mekânı olarak inşası ve ardından sanayisizleşme süreci, kuşkusuz salt Bomonti'ye özgü bir durum değildir. Bu değişimi, İstanbul ile ilgili olarak geliştirilen politikaların bir parçası, örneği ve yansıması olarak okumak gerekir. İstanbul, bu çalışmada vurgulandığı gibi ülke ekonomisinin lokomotifi işlevini gören bir sanayi kenti olarak tasarlanmıştır. Aralarında Bomonti'nin de bulunduğu çeşitli bölgeler de birer alt parça olarak sanayi alanları biçiminde planlanmış ve bu bölgeler çeşitli sanayi kuruluşları tarafından yatırım alanları olarak ilgi görmüştür. Anlatılardan ve kayıtlardan da anlaşıldığı gibi Türkiye'nin önemli bazı şirketleri Bomonti'yi bu süreçte tercih etmiştir.

Sanayinin getirdiği yeni yatırımlar ile işgücünün Bomonti'ye doğru akması, burada hem fiziksel hem de toplumsal olarak yeni bir dokunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece Bomonti, kent içi bir sanayi mekânının bütün özelliklerini taşıyan ve yansıtan bir mekân haline gelmiştir. Gecekondulaşma, farklı kültürlerden insanların bu bölgeye yerleşmesi ve yeni bir toplumsal hayatın kuruluşu gibi nitelikler de bu sürecin sonucunda gerçekleşmiştir.

Dönemin koşullarına uygun biçimde Bomonti'nin bir tür işçi kenti olarak gelişmesi, sınıf ilişkilerinin getirdiği dayanışma pratiklerinin yaygınlaştığı bir mekân olması, bu yeni mekânsal ve toplumsal dokunun yansımaları olarak düşünülebilir. Bir yandan yoğun biçimde sınıf dayanışması pratiklerine tanıklık ederken şiddete dayalı çatışmaların yaşanmaması, politik cınayetlerin işlenmemesi vb., Bomonti'yi gerçekten özgün bir sa-

nayi-sınıf mekânına dönüştürmüştür. Geçmişe dair hemen hemen tüm anlatıları bu bağlamda okumak gerekir.

1980'li yıllara geldiğimizde İstanbul'un bir sanayi kenti olma halini terk etme süreci ve bu alanda geliştirilen yeni politikalar Bomonti'de de etkili olmuştur. Sözlü anlatılarda da yer aldığı gibi fabrikalar bu bölgeyi terk ettikçe ya da kapandıkça, toplumsal doku gibi fiziksel doku da hızla değişmeye başlamıştır. 1993 yılında yapılan çalışmalarda görüleceği gibi Bomonti Sanayi Bölgesi'nde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Buna göre, ulaşım olanakları artmış, bölgenin doğusu tamamen konutlarla çevrilmiş, batısında (Duçi Sokak'ta) gecekonduyla tesislerin karşılıklı yer aldıkları, boş arazilerin hemen hemen yok olduğu görülmüştür.⁷² Ancak 1967'de binaların tamamı sanayi tesisleri olduğu halde 1993 yılında başka çeşitli kullanışlar da yaygınlaşmıştır. Bölgedeki bina kullanımlarında görülen değişikliklerden biri de, özellikle giyim eşyası üreten tesislerin giriş katlarını "fabrika satış mağazası" olarak kullanmış olmalarıdır.⁷³

Sanayi kuruluşlarının bir kısmı daha 1980 ve 1990'lı yıllarda Bomonti'yi terk etmeye başlamışlardır. Örneğin Kent Şeker ve Çiklet Fabrikası Gebze'ye, Nestlé Çikolata Fabrikası Karacabey'e taşınmıştır. Yine Çikolata üreten Royal, Emperial ve Demet Gıda şirketleri de buradan ayrılmışlardır. Madeni eşya, elektrik malzemeleri, optik ve makine üreten sanayi bakımından 1967'de on altı, 1993 yılında on sekiz tesis faaliyetteyken, günümüzde bu tesislerden sadece aydınlatma malzemeleri üreten iki ve madeni eşya üreten bir tesis kalmıştır. Diğerleri bu bölgeden ayrılmışlardır. Giden tesislerden en önemlilerinden birisi de Duçi Sokak'ta, altı katlı binada faaliyet gösteren Rowenta'dır.⁷⁴

Bununla birlikte bu değişim ani olarak değil, süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla işçi semti olma niteliği 1980'li yıl-

72 Hüsniye Doldur, a.g.m., s. 83.

73 A.g.m., s. 89.

74 Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 1993, s. 52.

larda da bir ölçüde devam etmiştir. Hatta grev yapmanın iyice zorlaştırıldığı askerî darbe sonrası dönemde Doğu İlaç Fabrikası'nda Petrol-İş Sendikası'nın bir grev eylemi de gerçekleşmiştir.⁷⁵ Bu dönemde Bomonti'deki Royal Çikolata ve Golden Çikolata'nın sağlıksız şartlarda üretim yaptıkları gerekçesiyle kısa süreli kapatıldıkları yönündeki haberler basında yer almıştır.⁷⁶

Bomonti'de 1993 yılında sadece yirmi yedi tanesi elliden fazla işçi çalıştıran yüz yetmiş dört tesis faaliyetleyken, bugün bunların da bir kısmı Bomonti'yi terk etmiştir. Sanayi kuruluşlarının yerlerini daha küçük çaplı ticari firmalar almıştır. Nitekim bugün İTO verilerine göre Bomonti'de yaklaşık yedi yüz dolayında ticari kuruluş bulunmaktadır.

1993 yılında Bomonti'nin demografik yapısı, 1960'lı yıllardaki yapıyla büyük oranda benzer olmasına karşın (ağırlıklı olarak Ordulular olmak üzere Karadenizliler, Sivashlılar ve Balkan göçmenleri) bugün yeni ve çoğalan konut dokusu ve onun getirdiği yeni nüfus yerleşmesiyle büyük ölçüde değişmiştir. Bomonti'de yeni nüfus gruplarına ev sahipliği yapan bu konut dokusu, artık uygun arazi kalmadığı için olabildiğince dikey biçimde gelişmiştir. Bu durum, Bomonti'nin çehresinin süratle değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla sanayi mekânı olduğu döneme dair her şey bir nostaljiye dönüşmüş görünmektedir. Bomonti'nin bugünü yepyeni bir görünüm sunuyor. Öte yandan bunun nasıl bir toplumsal doku yaratacağına dair daha net sözler söyleyebilmek için zamana ihtiyaç var.

---

75 Cumhuriyet, 24 Haziran 1987.

76 Cumhuriyet, 13 Temmuz 1989.

KOZMOPOLİT BİR ORTA SINIF SEMTİ

AYLIN DİKMEN ÖZARSLAN

Gelişimi 19. yüzyıla kadar uzanan Bomonti, tarihinin büyük bölümünde apartmanların yer aldığı bir yerleşim alanı olmuştur. Bu apartmanlarda ikamet edenleri ise genellikle orta sınıf olarak tanımlayabiliriz. Orta sınıflar üzerine gerçekleştirilen bir araştırmadan edinilen verilere göre, Türkiye’de orta sınıf, üyelerinin ikametgâh ve konut seçimiyle istikrarlı bir yaşam standardını yakalamış, görece güvenceli ve sürekli bir iş yaşamına sahip, eğitim seviyesi yüksek bireyler olarak tanımlanmıştır.¹ Söz konusu araştırma, üst-orta sınıf mensuplarının kent dışındaki müstakil evleri tercih ederken, kültürel sermayesi yüksek yerleşik alt-orta sınıf ve yeni orta sınıf mensuplarının kent merkezlerinde yer alan “eski mahallelerdeki klasik kent apartmanları”nı tercih ettiklerinden söz eder.² Benzer yapıyı Bomonti semtinde de gözleyebiliriz. Bomonti’de orta sınıflar, yerleşimin yoğun olduğu, daha yaşlı ve az katlı apartmanlarda yaşamaktadırlar. İlk bölümde sözü edilen, Bomonti’nin tarihsel gelişimi safhalarından ikinci döneme karşılık gelen bu tür apartmanlarda ikamet edenlerin, semtin eski sakinleri olduğunu söyleyebiliriz.

1 Derya Fırat Şannan, “Değişen Orta Sınıf ve Yeni Yaşam Stilleri”, yayınlanmamış araştırma raporu, İstanbul, 2015, s. 31.

2 A.g.y., s. 56.

Yeşilçam filmlerinden kalma mahalle yaşamı

Semtin bu bölümü, dar caddelerin üzerinde genellikle bitişik nizam yer alan apartmanları, apartmanların alt katlarını işgal eden bakkalları, kapısında boncuklu sinekliklerin, vitrinlerinde asılı, yeşilliklerle süslenmiş bütün etlerin ve kapının önünde bu etlerden kendisine düşecek payı bekleyen besili kedilerin şenlendirdiği kasap dükkânları, üzerinde avokado, ananas, papaya olsa da günün sonunda çıplak ampullerle aydınlanan manav tezgâhları, terzileri, sabahın erken saatlerinden itibaren kapının önüne attıkları sandalyelere oturmuş yaşlı amcaların günlük meseleler hakkında sohbet ettikleri kahvehaneleri ile eski Yeşilçam filmlerini hatırlatır. Nitekim günümüz saç tasarım salonlarından çok farklı görünmekle birlikte hiçbir yerinde yazmasa dahi bir kuaför olduğunu hemen kavrayacağımız küçücük dükkânların camlarını kaplayan, moda dergilerinden kesilmiş sararmış fotoğraflar, semtin ne kadar eski bir tarihi olduğunu gözler önüne serer. Ancak bu sahne bizi yanıltmamalıdır, zira aynı dar caddeler günün her saatinde sürekli yoğun bir hareketliliğe de sahne olur.

Bu bölüm, yukarıda kabaca tasvir etmeye çalıştığımız üzere, büyük oranda semtin kuzeyinde yer alan, eski, bitişik nizam ve az katlı apartmanlarda –araştırmamıza katılanların oturduğu apartmanlar genellikle beş-altı katlı ve genellikle en az otuzkırkı yıllıktır– uzun zamandır ikamet eden yerleşik orta sınıf bireyleri odağa alıyor. Bu bölümde, dokuzu kadın, on üçü erkek olmak üzere yirmi iki kişiyle görüşmeler yaptık. Bu görüşülenlerin yirmisi semtte ikamet ediyordu. Burada oturmayan iki katılımcımızdan birinin semtte kuaför dükkânı –kendisi Kurtuluş'ta ikamet etmektedir–, diğeri ise fırınının olması ve gene uzun yıllardır hem günün büyük kısmını burada geçiriyor olmaları, hem de semt sakinleriyle ticaret ilişkileri içinde bulunmaları açısından Bomonti'nin geçmiş ve günümüzdeki yaşamı konusunda katkılarının önemli olduğunu düşündük.

Semtte oturan katılımcılarımızın ikamet ettikleri konutların tümü, Bomonti'de özellikle 1950'lerden sonra hızla görülme-

Bomonti semtinde asırlık bir apartman (Çağlayan Kovanlıkaya, 2017).

ye başlayan beş-altı katlı apartmanlardır. Bu apartmanların en yenileri sekiz yıllıkken, on beş yıllık iki ve yirmi bir yıllık üç apartman bulunur. Geri kalan apartmanların tümü kırk beş yaşındandır. Kendi ifadesiyle en az altmış yıllık bir apartmanda yaşayan katılımcımız, evini, “Malzemeleri çok güzel bir

ev, hiçbir şeyini değiştirmedim yani. Bütün bu duvarları, Güzel Sanatlar'dan çocuklar tez olarak yaptılar" (Kadın, 79 yaşında) diye anlatmıştır. Gene örneklemimizde yer alan iki apartman yüz yıldan fazladır ayaktadır.

Görüşmecilerimizin ikamet ettiği evlerin çoğu iki oda bir salondan oluşmaktadır. Üç oda, bir salon evlerin yanında dört odası bulunan iki daire vardır. Buradaki dördüncü odanın eskiden hizmetli odası olarak tanzim edildiğini, fakat uzun zamandan beri "ardiye" olarak kullanıldığını öğrendik.

Araştırma grubumuzun tamamı otuz yaşın üzerindedir; grubun en küçüğu otuz üç, en büyüğu ise seksen dokuz yaşındadır. Görüşmecilerimizin dokuzu İstanbul doğumlu, diğer on üç kişi ise Marmara (4), Ege (3), Karadeniz (3) ve Orta Anadolu (3) bölgelerinden İstanbul'a gelmiştir. Ancak İstanbul dışı doğumlu görüşmecilerimizin önemli bir bölümünün de çok uzun zamandan beri kentte yaşadığını belirtmemiz gerekir. Örneğin Çanakkale doğumlu bir katılımcımızın babası aslen İstanbullu ve kendisi de üç yaşındayken İstanbul'a gelmiş; yani elli dokuz yıldır İstanbul'da yaşamaktadır. Bayburt doğumlu diğer bir görüşülen ise, ailesiyle önce Eskişehir'e, oradan da henüz on yaşındayken İstanbul'a göç ettiğini ve elli üç yıldır burada yaşadığını belirtmiştir. Çamlıhemşin'de doğmuş ve iki yaşındayken İstanbul'a göç etmiş olan görüşmecimiz, babasının iş ve eğitim için, ama özellikle de üç kızının eğitimi için buraya gelmeyi tercih ettiğini anlatmıştır. Bu katılımcımız kaç yaşında olduğu sorusuna, "Otuzdan sonra saymıyoruz" yanıtını vermiştir. Ancak görüşmelerden elli yaşın epey üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla İstanbul'da yaşadığı sürenin de elli yılı aşkın olduğunu düşünebiliriz. Nitekim kendisi de "İstanbul kültürü" ile büyüdüğünü ifade etmiştir.

İzmir doğumlu olan yetmiş dokuz yaşındaki diğer bir kadın görüşülen de, evlenip geldiği İstanbul'da altmış yıldır yaşadığını, gene yetmiş dokuz yaşında, Sivas doğumlu katılımcımız da on bir yaşında, ilkokulu bitirdikten sonra İstanbul'a geldiğini aktarmıştır:

Istanbul'a önce ben geldim okumak için, sonra onlar (anne ve babası) geldi. Ben burada yatılı okudum ortaokulu ve liseyi. Ortaokulu, liseyi Pangaltı Lisesi var aşağıda, orada okudum. Azınlık okulu, Ermeni okulu orası. Burslu ve yatılı olarak... O zaman onlar (anne ve babası) memleketteydiler daha. 1947-48, on bir yaşında bitirdim ilkokulu, geldim. Tanıdıklar vardı daha önce gelen, memleketliler vardı. Onlar yol gösterdiler. Onlarda bir müddet kaldım, sonra yatılı okula geçtim. (Erkek, 79 yaşında)

Istanbul'un her zaman bir göçmen şehri olduğuna dikkat çeken Neyzi, "İstanbulluluk"un nasıl tanımlanabileceği sorusunun, kente ne zaman gelindiği ile yanıtlanabileceğini ifade eder. Dolayısıyla kente geliş süresi uzadıkça ve "İstanbul doğumlu kuşak arttıkça yerlilik perçinlenmektedir."³ İstanbul'da kalış sürelerini göz önünde bulundurarak örneklem grubumuzun çok büyük bölümünün "yerliliğinden" söz edebiliriz. Bu formülasyonu takip ederek, görüşmecilerimizin gene büyük bölümünü Bomonti'nin yerlisi olarak da tanımlayabiliriz; zira çalışma grubumuza katılan semt sakinlerinin çoğu çok uzun süredir semtte yaşamaktadır. Öyle ki, sekiz katılımcı otuz yıldan uzun süredir burada ikamet etmektedir. Biri altmış üç, diğeri altmış sekiz yaşında olan iki katılımcımız doğma büyüme Bomontilidir. Dahası, grubumuzun semte gelmeden önce nerede yaşadıklarına baktığımızda, dört katılımcının gene Bomonti'de, halen ikamet ettiklerinden farklı sokaklarda yaşadığını, diğer üçünün ise Şişli'de yaşamış olduğunu görürüz. Bu bulgu, örneklem grubumuzun üçte birine yakınının Bomonti'nin yerlisi olduğunu göstermektedir.

Genel olarak Şişli ve araştırma alanımız olan Bomonti, tarihi boyunca farklı dine mensup ve farklı toplumsal kökene ve konuma sahip bireylerin bir arada yaşadığı bir bölge olmuştur. Tarihinden getirdiği bu farklılıkların bir arada, "sorunsuz"

3 Leyla Neyzi, "Eski İstanbul'un şehir kültürünü hatırlamak: Yaşanmışlıklar, bellek ve nostalji", Eski İstanbullular ve Yeni İstanbullular", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2009, s. 4, <http://research.sabanciuniv.edu/15993/>, 12.11.2016.

yaşayabilme tecrübesi, anlaşılıyor ki Bomonti'yi çekici kılan önemli bir özelliktir.

Kendisi de doğma büyüme Bomontili olan Ermeni asıllı katı-lımcımız, halen yaşamakta olduğu semtin önceki kuşakları ta-rafından tercih edilme hikâyesini şu şekilde anlatmıştır:

Şişli havzasıdır burası daha çok. Genelde Hristiyan toplumu, daha ziyade de galiba Ermeniler daha çok yoğunlukta bu taraf-ta. Bugün işte daha hastaneye giderken Balat'tan geçtik, dedim burası da Rumlar çoğunluktaydı. Museviler de Kuledibi'nde çoğunluktaydılar. Herhalde büyük olasılıkla Ermeniler de bu taraftaydılar. Çünkü bu Aselsan binasını bir Ermeni vermişti. Radyo Evi'nin falan bulunduğu bölge Ermeni Mezarlığı. Hris-tiyanların burada birikmiş olmasından dolayı tercih ettik. (Ka-dın, 68 yaşında)

Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşamış olduğu bir semt ol-ması, sadece gayrimüslimler için değil Türkler için de bölgeyi çekici kılan bir etken olarak karşımıza çıkar:

... gayrimüslimlerin en çok yaşadığı bir bölgede yaşıyor olmak bir kere benim açımdan kültürel anlamda çok çok değerli. İs-tanbul'daki değil, Türkiye'deki gayrimüslimlerin, özellikle Er-menilerin, Yahudiler de vardı eskiden ama Yahudiler biraz pa-ralı oldukları için onlar, o '80'den sonra bölgeler, böyle biraz çok Anadolu'dan bizim gibi insanlar, doğru düzgün işleri olma-yan insanlar geldikçe, onlar para olduğu için hemen Şişli'yi terk ettiler. Onlar daha çok Kurtuluş tarafına kaydılar ama Ermeni-ler daha yoksul, orta halli onlara göre olduğu için, yani Tür-kiye'deki Ermeni nüfusunun % 99'unun oturduğu bölge Şiş-li ve Kurtuluş'tur. Kısmi Bomonti'dir. ... Benim için en önem-li şey orada yüz yıldır, yüzyıllardan önce, belki de Türklerden önce burada yaşayan bir halkın, Ermenilerin, gayrimüslimlerin o kültürü ile birlikte yaşamak; zaten en büyük sorun oydu za-ten ondan daha değerli bir şey olamaz yani. (Erkek, 54 yaşında)

Aslında semtin, kuruluşundan bu yana koruduğu bu çok-kültürlü, kozmopolit yapı semt sakinleri açısından başlı başına

takdir edilen ve korunması arzulanan bir özellik olarak ifade edilmiştir. Örneğin on yedi yıldır semtte kuaför dükkânı işleten Ermeni bir katılımcımız, Bomonti'yi tercih etme nedenini, "Seviyorum, çünkü her türden, her dinden insanlar var. Kültürel birleşimi seviyorum" (Kadın, 30 yaş üstü) diye açıklamıştır.

Diğer bir kadın görüşülen ise, bölgenin kozmopolit yapısından kaynaklanan imkânları gündeme getirmiş ve altı yıl önce Tarlabası'ndan semte taşınmaya nasıl karar verdiğini şöyle anlatmıştır:

Tarlabası'ndan sonra çok cazip geldi. Bomonti'yi tercih etme sebebim... Tarlabası'nda üç yıl yaşadıktan sonra –hikâye anlatıyorum ki, bir şeye tekabül eder diye– erkek arkadaşım ile birlikte yaşamaya karar verdim. Onunla beraber, birlikte –çünkü bu önemli bir nokta–birlikte, evlenmeden, bir çift olarak yaşayabileceğimiz mahallelere taşınmak istedik haliyle. Ve oralar da Bomonti ya da Kurtuluş'tu. Biz hem merkezden uzaklaşmak istemiyorduk. Ne derler, kaba tabirle rahatsız edilmeden, taciz edilmeden yaşayacağımız alanlar buralar yani. (Kadın, 33 yaşında)

Daha sonra erkek arkadaşından ayrılan ve kadın arkadaşıyla evini paylaşarak yaşamaya devam eden kadın için Bomonti güvenli bir yer olarak öne çıkar:

Bir kadın olarak, yalnız yaşayan bir kadın olarak bir kere en önemli şey... yani bir çift ya da evlenmeden bir çift ya da atıyorum şu an benim ev arkadaşım var, iki bekâr kadın olarak yaşıyoruz. Bomonti'nin sunduğu olanak şu: Taciz edilmeden dediğim, yani ne karışan ne görüşen, böyle yaşadığın için sana pişt diyen hiç kimse yok. Burası bir kere o konforu sağlıyor ve o konfor için aslında ben buradayım... Buralarda sokaklarda gezerken mesela hiçbir tedirginlik, çekince falan hissetmiyorum... Bir de hani ne derler, merkezdesiniz hâlâ. Merkezde olmanın da konforu var. Ama bir yandan merkezdesiniz ama hani biraz daha korunaklı bir alandasınız, hâlâ böyle o dokusunu yitirmemiş bir alandasınız. (Kadın, 33 yaşında)

Merkezde olmakla birlikte hâlâ korunaklı bir alanda olmayı Bomonti'nin mahalle kültürünü kaybetmemiş olmasıyla açıklar:

... mahalle kültürü var. Mahalle kültürünü seviyorum. Ne bileyim esnafla geçerken “Merhaba, nasılsınız?” demeyi seviyorum. Onlar da aynı şekilde karşılık veriyorlar falan. (Kadın, 33 yaşında)

Mahalle ilişkilerinin devam ediyor olması diğer bazı katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Mahalle ilişkisi ile kastedilen, birbirini tanımasalar bile insanların semtin mekânlarında karşılaşmaları sırasında aralarında bir etkileşimin kurulabilmesidir. İnsanların birbirine hemen hemen tamamen yabancılaştığı ve ilişkilerin son derece yüzeysel kaldığı günümüz büyük şehirlerinde yaşayanlar için bu asgari ilişkileri kurabiliyor olmak önemli bir özellik olarak ortaya çıkmıştır:

Kurtuluş'a göre, Şişli'ye göre kıyaslarsam daha sakın diyebilirim. Merkezî olması... Burayı tercih eden insanlar biraz daha, ne diyeyim daha kültürlü demek istemiyorum ama eğitim anlamında kültürlü değil, o da var mutlaka ama yaşam, sosyal açıdan da daha kültürlüler. İlla eğitim seviyesi lisans ya da lisansüstü anlamında değil. Çoğu insanı tanımıyorum zaten fakat sokakta karşılaştığım, hiç tanımadığım halde selam verdiğim, burada işyerleri olan insanlar... Kumaşçılardan bahsetmiyorum, onları hiç tanımıyorum. Yani bakkal, ufak yemekhanesi olan vs. yerlerden bahsediyorum... Düzgünler yani, seni kandırmaya çalışmayan izlenimi veren, en azından sonuçta tabii ki bilemem ama o yüzden, o Kurtuluş'un her şeyi satmaya çalışan ya da her şeyden bir şey koparmaya çalışan hissi vermiyor en azından, bunu söyleyebilirim. Birkaç sokak çevresi için geçerli bu, benim hissim o. Biraz daha aşağı indiğinde, bu Kazım Orbay size [MSGSÜ Bomonti kampüsü] giden büyük ana caddeye indiğinde büyük apartmanlar, Elisium'la beraber başlayanlar tabii o hissi alıp götürüyor yani. (Kadın, 39 yaşında)

Bu anlatı, görüşülenlerin “mahalle kültürü” olarak adlandırdıkları yaşam koşullarının semtin eski apartmanlarının yo-

ğun olduğu alanla sınırlı kaldığını gösterir. Semtte hızla artan yeni rezidansların yer aldığı bölgeler için benzer bir şey söylemek mümkün görünmez. Katılımcılarımızın sözünü ettiği mahalle kültürünün, dostlukların kurulması ve korunması açısından önemli olduğu anlaşılır. Uzun yıllar semtte yaşayanlar için arkadaşlıklar ve alışkanlık, Bomonti'nin tercih edilmesinde sıklıkla dile getirilen etkenler arasında yer almıştır:

Bomonti'ye ben 1983 senesinde geldim. Sıracevizler Caddesi'nin olduğu yere... Bizim abimle, abimler burdaydı. Abimle bizim eski ortak arkadaş vardı. Onların mühendislik ofisleri vardı orda. Ben de İstanbul'a ilk geldiğimde, işte o gerekçeyle Bomonti'de işe başlamıştım, işe gelmiştim. ... Tam o bölgedeki sosyal aktivite ve zenginliği görünce ben işin açıkçası evi de ordan tuttum, ondan sonra yani hemen yakında, çok yakında tuttum. Çünkü geldiğimizde o bölgede özellikle Perihan Sokak'ta. ... Perihan Sokak, ilk adası o gün de çok renkliydi. Yani arkadaşlığın, dostluğun olduğu. Arabalar yoktu mesela. Araba koskoca sokakta, o adada iki tane araba ya vardı yoktu. Biz oralarda top oynardık akşamüstü çocuklarla. O mahalledeki küçükler büyükler var ya, iş gücü bırakırdık, futbol oynardık mesela o kadar rahattı, genişti yani. Ondan sonra çok şey vardı, böyle o bölgede arkadaşlık, esnafılık çok fazlaydı. Esnafların en yoğun olduğu bölgeydi zaten, o şeyde tüm adada. Şey de yani Merkez Mahallesi'nde en yoğun olduğu yerdi... Orda arkadaşlık, dostluk çok iyi. Bi de burda o dönemde, daha son dönemini yaşayan şeyler, gayrimüslim vatandaşlar vardı orda. ... Yani orda son dönemde yaşayan gayrimüslim vatandaşlar vardı yani müthiş renkliydi. Onlar zaten kaliteyi arttırıyordu. ... Yani buradaki arkadaşlık, çevre, dostluk da çok önemliydi yani, benim aradığım. Anadolu'dan geldiğimiz için, tabii belli bir siyasi gelenekten geliyoruz. Dostluk, arkadaşlık bulmak... (Erkek, 54 yaşında)

Yeri gelmişken, Bomonti'nin tercih edilme nedenlerine genel olarak baktığımızda, esas olarak iki etkenin öne çıktığını söylemeliyiz. Görüşülenlerin burada yaşama sürelerine göre sem-

ti seçme nedenleri farklılık gösterir. Semtte daha kısa zamandır yaşayan katılımcılar için bölgenin merkezî oluşu, kentin önemli merkezlerine kolayca ulaşılır olması önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. Daha önce belirttiğimiz gibi Bomonti çok eski bir yerleşim bölgesidir ve başlangıçta şehrin çeperinde gelişirken zamanla kentin merkezinde kalmış bir bölge niteliğindedir. Toplu ulaşım olanaklarının da zaman içinde artmış olması bölgeyi merkezî bir konuma ve dolayısıyla cazip hale getirmiş durumdadır. Öyle ki, araba kullanmadan, “yürüyerek ve toplu taşıma araçlarını kullanarak” hemen her yere gidebiliyor olmak semtin çekiciliğini artırır. Öte yandan, semtin daha eski sakinlerinin Bomonti’ye geliş nedenlerinin daha farklı olduğu söylenebilir. Eskiden, özellikle sanayi işletmelerinin çevresinde ucuz konutların bulunabiliyor olması eski sakinlerin semti tercih etmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanında, semtte yaşayan bir akraba ya da tanıdık olmasının da katılımcılarımız için kolaylaştırıcı bir etken olduğunu gördük.

Eğitimli ve orta sınıf semt sakinleri

Mekân kuşkusuz toplumsal olarak üretilir, üzerinde yaşayan eyleyicilerin gündelik pratikleri, tercihleri, mekânla ve diğerleriyle kurdukları karşılıklı ilişkiler yoluyla inşa edilir. Özellikle semt mekânının toplumsal yaşamını ve burada meydana gelen değişimleri irdelemeyi amaçlayan bir çalışma açısından, mekânın kullanıcısı olan örneklem grubumuzun ekonomik ve kültürel sermayeleri ve –bunlarla bağlantılı olarak– gündelik yaşam ve kültürel pratikleri hakkında fikir sahibi olmak yararlı olacaktır. Dahası, katılımcılarımızın mekânı kullanma, mekânla ve semtin diğer kullanıcılarıyla karşılaşmaları gene Bomonti’deki değişim ve dönüşümün anlaşılması için önemlidir.

Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümüne katkı sunan yirmi iki katılımcının yarısına yakınının yüksek eğitim almış olduğunu belirterek söze başlayabiliriz. Daha ayrıntılı ifade edersek, görüştüğümüz kişilerin sekizi üniversite, biri yüksekokul mezun-

nudur. Bunların dışında daha önce üniversite eğitimi yarım bırakmış, ancak araştırma yapıldığı sırada üniversite son sınıfta eğitim gören ve gene üniversite eğitimi alırken siyasi nedenlerle okulu bırakmak durumunda kalmış iki katılımcımızı da hesaba katarsak, grubumuzun neredeyse yarısının yüksek eğitilmiş olduğunu anlıyoruz. Dahası yüksek eğitimlilerin büyük bölümü kadındır; buna karşılık gruptaki ilkokul mezunu olan üç kişi de erkektir. Bu durumu kadınlarla erkekler arasındaki yaş farkıyla açıklamak mümkündür. Zira örneklem grubumuzdaki erkek katılımcılar, kadınlara göre daha ileri yaştadır ve genel olarak Türkiye’de okullaşmanın yıllar içinde arttığı hatırlanacak olursa, görece genç yaştakilerin daha ileri düzeyde eğitim alma olanağına sahip olduğu açıktır.

Eğitim durumlarına paralel olarak, bu grupta avukat, doktor, kimya mühendisi, makine mühendisi, editör/muhabir, özel eğitim öğretmeni ve yönetici gibi yüksek eğitim gerektiren profesyonel meslek sahipleri yer alır. Bunun dışında katılımcılarımız arasında emekliler, esnaf, reklam sektöründe idareci bir görüşülen ve bir serbest muhasebeci vardır. Grubumuzda el emeğine dayanan işe sahip tek kişi, baba mesleğine devam eden bir ayakkabıcıdır.

Eğitim düzeyi ve mesleğin yanı sıra toplumsal sınıfların tanımlanmasında en önemli etkenlerden bir diğeri de bireyin sahip olduğu gelir ya da ekonomik sermayedir. Bu çerçeveden bakıldığında örneklem grubumuz iki kategoriye ayrılır: 2.500-5.000 TL arası gelire sahip olanlar ile 5.000-10.000 TL arası gelir elde edenler.⁴ Bizim için, ellerine geçen para kadar, görüşülenlerin kendi ekonomik konumlarını nasıl tanımladıkları da önemlidir. Öncelikle bütün katılımcılarımızın kendilerini “orta halli” olarak tanımladıklarını belirtmeliyiz. Fakat bu tanımlamayı yapmak çok da kolay görünmüyor: “Türkiye’de artık bu tanımlar çok farklılaştı, yani orta sınıf neye denk geliyor bilmiyorum” (Kadın, 39 yaşında) gibi ifadeler bu zorluğa işaret ediyorken hemen devamında “...ama dar gelirli değiliz” sapt-

4 Gelirle ilgili sınıf aralıkları tarafımızdan belirlenmemiş; katılımcılar gelirlerini bu şekilde ifade etmiştir.

ması ya da “normal bir şekilde geçiniyoruz” (Erkek, 57 yaşında) benzeri ifadeler, genel olarak gereksinimlerin karşılanabiliyor olmasının orta halli bir yaşamı güvenceye alması açısından önemli bir etken olduğunu gösteriyor.

Türkiye’de hayat şartları çok zor, ekonomik durum yani. Karının doyuyorsa, yani ben işverenim, elemanlarımla ihtiyaçlarını karşılıyorsam, evin ihtiyaçlarını karşılıyorsam çok fazla para da gözüm yok. Benim için para zaten hiç önemli olmadı. Yani ihtiyaçlar dışında çok çok çok paralar kazanayım, param olsun diye yaşayan bir insan değilim, zaten parayı sevmiyorum. Keşke parasız bir hayat olsa, işte herkes birbirine yardım etse, zengin ülke fakir ülkeye verse her şeyi... Bana göre yani para yüzünden bütün savaşlar, buna inanıyorum, o yüzden parayı pek sevmiyorum. Ekonomik durumum normal, zengin değilim, çalışıyorum. (Kadın, 30 yaş üstü)

Bu ve benzer birkaç ifade, görüşülenler ekonomik durumlarını tanımlarken “normal” kavramını kullanmıştır. “Normal” kavramının esas olarak geçimini sağlayabiliyor olmayı ifade ettiği anlaşıyor. Orta sınıfa mensubiyet konusunda hemfikir olan grubumuzun, orta sınıf içindeki konumlarına ilişkin görüşleri ise farklılaşmaktadır:

Alt-orta diye tanımların herhalde. Bir orta sınıf değil ama hani beyaz yakalı falan filan olduğum ve biraz da buralarda oturma lüksüne sahip olduğum için herhalde alt-orta sınıf diye tanımlayabilirim. (Kadın, 33 yaşında)

Bu tanımda, bir yandan beyaz yakalı olmak orta sınıfı tanımlamak için kullanılırken bir yandan da Bomonti-Şişli’de ikamet etme imkânına sahip olmak önemli bir ayrıcalık olarak ifade edilmiştir. Bomonti ve özellikle bağlı olduğu Şişli, bir yandan apartman yaşamı ve dillere pelesenk olmuş “lüks hayat” geçmişiyle, bir yandan da özellikle 2000’lerden sonra semtte sayıları hızla artan lüks konut projeleriyle, görece daha varlıklı kesimlere hitap eden bir yerleşim yeri çağrışımı yapmaktadır.

Öte yandan gene kendini “ortanın altı” olarak tanımlayan diğer bazı katılımcılarımızın, doğrudan ekonomik durumlarına referans verdiklerini görürüz. Örneğin kafe sahibi katılımcımızın, “Orta ama şimdi tabii ortası kalmadı, bir anda çukura girip, bir an sonra çıkıyorsun. ... Bu ay iyiysen ertesi gün bir bakmışsın, şeysin...” (Erkek, 40 yaşında) ya da emekli katılımcının, “Orta kalmadı artık, fakir olduk” (Erkek, 63 yaşında) ifadelerinde bunun örneklerini görmekteyiz. Bunun yanında:

Yani şöyle söyleyeyim, kazanç... Tabii ki ticaret yapıyoruz, hani her zaman aynı gelir olmuyor ama mülkiyetler açısından bakarsak, yani varlık açısından bakarsak, sanki biraz ortanın üstü gibi, ortayla üstü arası... Orta değil, biraz üstü. (Erkek, 54 yaşında)

şeklindeki açıklamasında, mülkiyeti sınıf konumunun tanımlanmasında merkeze koyan katılımcı, kira gelirleriyle birlikte aylık ortalama gelirini on beş bin olarak ifade etmiştir ve bu, grupta ifade edilen en yüksek gelirdir.

Çalışma grubumuzda Bomonti’de ikamet etmeyip işyerleri burada bulunan iki katılımcımız dışında kalan yirmi kişinin on ikisi oturdukları evin mülkiyetine sahiptir. Geri kalanlar ise kiracıdır. Kiralara baktığımızda, eski kiracıların, yani semtte ve aynı konutta daha uzun süre yaşayanların daha düşük ücretler ödediklerini söyleyebiliriz. Ayrıca bir kiracı, bölgede çok sayıda bulunan gayrimüslim cemaat vakıflarına ait mülklerde “az bir bedel ile” ev tutma imkânı bulunduğunu belirtmiştir.

Semtte ikamet eden ve kısaca sosyoekonomik özelliklerinden söz ettiğimiz orta sınıfa mensup çalışma grubumuz, daha önce gördüğümüz gibi uzun yıllardır burada yaşamaktadır. Dolayısıyla Bomonti’nin dünden bugüne geçirdiği dönüşüme tanıklık etmişlerdir.

Kentin çeperinden merkeze

Yukarıda da dile getirdiğimiz gibi Bomonti, başlangıçta şehrin kenarlarında gelişirken, zamanla kentin merkezinde kalmıştır.

Bomonti'deki ikinci kuşak olan, altmış üç yaşındaki görüşmecimiz, çocukluğunda semtin durumunu şöyle anlatır:

Kırk beş-elli sene civarında... Yani o zamanki İstanbul'la şimdiki İstanbul arasında dağlar (kadar) fark var. Mesela o bira fabrikasının aşağısı dereydi. Oraya, biz çocuktuk işte, kurtlar inerdi. Orda Okmeydanı diye bir şey yoktu. Bi Darülaceze vardı işte orda bi... Evleri falan filan vardı. Yamaçlıktı. Okmeydanı mokmeydanı yoktu. Okmeydanı tarafı, Yahudilerin mezarıydı oralar. Hani oralarda biraz yürek lazımdı geçmek için... Beş veya altı yaşındaydım. Hacıoğlu'ndan bu tarafa çıkmak için ağaçlar arasından falan çıkardın, ormanlık bir şeydi. Silahı babam koyardı arabaya, öyle çıkardık. Bu mesela Mecidiyeköy'den Lipton fabrikasının öbür tarafına gittiğin zaman, eski şey yolu vardır. Şimdi yolun üstü. Akademinin orda. Tabii ordan öyle giderdin, iki araba anca geçerdi. Şimdi oralar modern yerler oldu. Osmanbey, Şişli, Mecidiyeköy, Zincirlikuyu falan filan '73'lerde, '72'lerde bu üstten geçit yapıldı ya Boğaz Köprüsü'nün bağladığı yol bu tarafa doğru, ondan sonra kıymetlendi. (Erkek, 63 yaşında)

Uzun zamandır Bomonti'de yaşayan bir başka katılımcı da semtin geçmiş konumu ve ulaşım olanakları hakkında benzer şeyler dile getirmiştir:

Ben buraya ilk geldiğimde, tabii otuz-otuz üç sene oldu, burası böyle kendi içine kapalı, küçük bir bölgeydi. Ulaşımı falan pek rahat değildi, buraya pek otobüs minibüs hattı yok, böyle kapalı bir mekândı. Burada oturanlar da birbirini tanıyordu, sanki köy hayatı gibiydi. Geldiğimiz zaman bu aşağılar hep gecekonduydu. Sonra Orduluların olduğu, Afyonluların olduğu bölgeler vardı. Bölgesel bölgesel yerleşim vardı. Sanki bir köy gibi herkes birbirini tanıyor, kapalı bir mekândı... (Erkek, 54 yaşında)

Şişli ilçesinin gelişmesinde, 1881'de tramvayın Taksim'den Pangaltı'ya ve giderek bugünkü Şişli'nin ortalarına doğru uzanması, daha sonra da 1913'de elektrikli tramvayın işlemeye baş-

laması önemli rol oynamıştır. Özel olarak Bomonti'nin gelişmesinde ise, katılımcılarımızın hatıralarında da gördüğümüz gibi, 1950'lerden sonra karayolu merkezli gelişmeler ve sonrasında raylı sistemlerin devreye girmesiyle ulaşım olanaklarının artmasının büyük bir etkisi vardır. 2010 yılında hizmete açılan Kâğıthane-Piyalepaşa ve Dolmabahçe-Bomonti tünelleri de, semti önemli karayolu ağlarına bağlamaktadır. Böylece zaten Şişli, Osmanbey, Mecidiyeköy gibi önemli merkezlerle çok yakın olan semt, hem gelişen karayolu ağlarıyla hem de toplu ulaşım olanaklarının iyileşmesi ve çeşitlenmesiyle kentin önemli merkezlerine bağlanmış ve merkezî bir konum elde etmiştir. Yine de semt sakinlerinden, Bomonti'nin sadece bugünkü konumu itibarıyla değil, eskiden beri ayrıcalıklı bir yeri olduğunu anlıyoruz, zira üç kuşak önce Erzincan'dan göç ettiklerini, anne tarafının Bomonti ve Nişantaşı'na yerleştiğini anlatan kadın görüşülenimiz, bölgenin eskiden beri gözde bir yerleşim yeri olduğuna vurgu yapmıştır:

O zamanlar herhalde Bomonti İstanbul'un en iyi semtlerinden biriydi. O yüzden herhalde ilk buraya geldiler. İlk apartmanların olduğu yerlerdi, bu söylediğim 1935'ler, '40'lar, o civarlarda göç etmişler. Bomonti bir ara sanayileşti falan. Daha önce yine hem azınlığın yaşadığı hem de iyi ailelerin yaşadığı yerlerdi buralar, Nişantaşı, Şişli: "Lüküs Hayat" taki gibi. (Kadın, 46 yaşında)

Akbulut, apartman tipi konutların Türkiye'de 19. yüzyıldan itibaren görünmeye başladığını belirtir ancak bu dönemde sayıları çok azdır. 20. yüzyılın başlarında İstanbul'da apartmanlar daha çok Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı, Kadıköy gibi gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu bölgelerde çoğalır. Akbulut, apartmanların Batılı bir yapı türü olarak öne çıkması ve modern burjuva yaşamını temsil ediyor olmasıyla Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisinin ortak paydaları olduğunu savunur. Dolayısıyla, her ne kadar erken Cumhuriyet döneminde apartman ve apartmanlaşma özel olarak teşvik edilmemişse de temsil ettiği modern kent kültürü nedeniyle giderek bir prestij simgesi hali-

Bomonti semtinin eski apartmanlarına bir başka örnek (Çağlayan Kovanlıkaya, 2017).

ne gelmiştir. Böylece apartmanda oturmak artık modern olmanın ve kentli bir yaşam sürdürmenin koşulu haline gelmiştir.⁵ Akbulut'un tespitleri bağlamında okuduğumuzda, katılımcımızın ilk apartmanların burada görülmesi ile Bomonti'nin, kentin en iyi yerleşim bölgelerinden biri olması arasında kurduğu ilişkiyi daha net görebiliyoruz.

Semtin konumunun diğer bir avantajı da kentteki sosyal ve kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu alanlara erişiminin kolay olmasıdır. Gerçekten Bomonti, İstanbul'un sosyal ve kültürel yaşamının son derece zengin ve hareketli olduğu pek çok merkeze ulaşım kolaylığı açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kuşkusuz bu avantaj, semti son derece çekici kılar fakat araştırmamıza katılan semt sakinlerinin bu tür faaliyetleri takip etme eğilimleri, bu avantajdan pek de yararlanmadıklarını göstermiştir.

5 M. Rıfat Akbulut, "Mahalleden Apartmana: Dönüşen Kamusal Mekan", *Mimar.İst*, 2006, cilt 6, sayı 22, s. 73-77.

"Nerdee Bomonti'nin o eski, kültürlü günleri?"

Gündelik yaşam pratikleri, tüketim davranışları ve alışkanlıkları, kültürel pratikler özellikle toplumsal sınıfların çözümlemesinde sıklıkla başvurulmuş temalardır. Bu açıdan, orta sınıflar olarak odağımıza aldığımız katılımcıların televizyon izleme, gazete okuma ve internet kullanımı alışkanlıkları üzerinde durmak yararlı olacaktır. Ayrıca bu bağlamda sinema ve tiyatroya gitme, sergi ve/veya festival gibi kültürel faaliyetleri takip etme eğilimleri ve olanakları da incelenmeye değerdir.

Katılımcılarımızın çoğu çok sık televizyon seyretmediğini ve ağırlıklı olarak haber kanallarını takip ettiklerini belirtmiştir. Daha genç yaştaki katılımcılar yabancı dizi ve film seyretmeyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bu açıdan dile getirilen kanallar ise CNBC-e, tv2 gibi, ağırlıklı olarak yabancı film ve dizi yayınlayan kanallardır (ki her iki kanal da 2015 yılında kapanmıştır). Bu yönde tercih ortaya koyan katılımcıların tamamı yüksek eğitimlidir. Yerli diziler ise pek fazla seyredilmez. Genel olarak ifade etmek gerekirse, araştırma grubunun çoğunluğu ya hiç televizyon izlemediğini ya da çok az seyrettiğini belirtmiştir. Kuaför dükkânı işleten ve üniversite mezunu olan kadın katılımcımız, televizyon izlemek yerine boş vakitlerinde kitap okuduğunu ya da resim yaptığını söylemiştir. Bundan başka, görüşmelerde kitap okumaktan hiç bahsedilmediğini de yeri gelmişken belirtelim.

Gazete okuma alışkanlığına baktığımızdaysa, üniversite öğrencisi olan altmış yaşındaki kadın görüşülen haricinde herkes haberleri takip ettiğini belirtmişse de düzenli olarak gazete alan katılımcı sayısı oldukça azdır. Örneğin Halk TV izleyicisi olan görüşülen, her gün düzenli olarak *Sözcü* gazetesi okuduğunu ifade etmiştir. Diğer bir erkek katılımcı ise *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerini takip etmektedir. Ermeni asıllı kadın katılımcımız, internetten ulaşabildiği gazetelere baktığını, ancak düzenli olarak *Agos* gazetesini ve *Uykusuz* dergisini satın aldığını belirtmiştir. Bunun dışında düzenli gazete satın alan katılımcımız yoktur ama başka şekillerde gazetelere ulaşma olanakların-

dan söz edebiliriz. Örneğin kuaför dükkânı olan katılımcımız, dükkânı için her gün Gözcü (1996-2007 yılları arasında yayımlanmıştır) ve Posta gazetelerini alındığını, bunları okuduğunu, ama ayrıca internetten erişebildiği tüm gazetelere de baktığını söylemiştir. Altmış üç yaşında ve emekli olan görüşülen ise, gazete almadığını ama gittiği kahvede her gün farklı görüşteki gazeteleri mutlaka takip ettiğini şöyle dile getirmiştir: “Valla benim kahveme günde beş tane gazete geliyor. Hem sağ hem sol. Birbiriyle mukayese ederim. Hep şey yapıyorum, ağızlarından lokmayı alıyorum.” (Erkek, 63 yaşında)

Bunun dışında, genel olarak katılımcı grubun büyük bölümünün gazeteleri internetten takip ettiği görülüyor. Bu tercihin daha genç yaştakiler için geçerli olduğu düşünülebilir fakat örneklem grubumuzdaki en yaşlı katılımcılardan biri olan yetmiş dokuz yaşındaki kadın görüşülenimiz, gazeteyi internet üzerinden, iPad’inden okumayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Aslında elde ettiğimiz bulgular, internetin insanların yaşamında ne denli önemli bir yere sahip olduğunu bir kez daha gösterir. Zira sadece gazete okumak değil, film seyretmek ve müzik dinlemek için de internet sıklıkla tercih edilmektedir. Dahası, görüşülenlerin hemen hemen tamamı için internet ve özellikle sosyal medya, gündelik yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Düzenli olarak takip etsin ya da etmesin, hemen hemen bütün görüşülenlerin Facebook, Twitter, Instagram platformlarından en az birinde hesabı bulunmaktadır.

Araştırmamıza katılan görüşülenlerimizin sinema, tiyatro, sergi vb. kültürel faaliyetlere katılma durumlarına baktığımızda, genel olarak sinema ve tiyatroya gitmedikleri ya da çok seyrek gittikleri, ama küçük bir bölümünün evde ve çoğunlukla internetten film seyretmeyi tercih ettiklerini ifade edebiliriz.

Aslında Bomonti, daha önce de söz ettiğimiz ve katılımcılarımızın da kabul ettiği gibi, kültürel etkinlik alanlarına erişebilirlik açısından çok avantajlı bir konuma sahiptir. Örneğin İstanbul’un en önemli konser ve gösteri mekânı olan ve 1947’den beri hizmet veren Harbiye Cemil Topuzlu Açıkhava Tiyatrosu, semte çok yakın bir mesafede bulunur. Sosyal ve kültürel ya-

şamın son derece canlı olduğu Şişli’de pek çok tiyatro sahnesi yer alır. 1950’lerin ikinci yarısından itibaren –pek çoğu bugün kapanmış olsa da– Dormen Tiyatrosu, Kenter Tiyatrosu, Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Sahnesi, Harbiye Muhsin Ertuğrul Sahnesi gibi çok sayıda tiyatro, Şişli ilçesinde faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca semtin yakın çevresinde pek çok sinema salonu da mevcuttur. Semte otuz üç yıl önce gelen görüşülenin anlatıklarından, sadece tiyatro sahnelerinin değil, 1980’lerde tiyatro ve sinema sanatçılarının da ikamet etmek için bölgeye geldiklerini öğreniriz:

(Bomonti) sosyal olarak pek gelişmiş bir muhit değildi, yani insanlar birbirlerini tanıyorlar ama dışarıya pek açık değildi. Ama benim geldiğim sıralarda buraya daha çok Taksim’e yakın olması sebebiyle, şeyler, tiyatro sanatçıları, sinema sanatçıları yerleşmişti. Ben o sıralar, nerden biliyorum, çünkü ben çilingirlik de yapıyorum ya, kapılarını falan açmaya giderdim. Çok tanıdıklarım da oldu. O insanların da gelmesiyle burada Dormen Tiyatrosu kuruldu, başka tiyatrolar da oldu. Pangaltı’da falan bir sosyal patlama oldu bir dönem. Bir on sene böyle bir patlama yaşandı ama sonra nedense insanların ekonomisi bitince bu sosyal patlama bitti. Sinema, tiyatro, şu, bu bitti; kültürel faaliyetler biraz azaldı. (Erkek, 54 yaşında)

Bunun gibi, doğma büyüme Bomontili olan bir diğer görüşülen de sinema, tiyatro gibi kültürel faaliyetlerin eskiden çok daha canlı olduğunu anlatmıştır:

Eskiden çok daha iyi idi, Samanyolu Sokak’ta Ümit Tiyatrosu vardı. Dört çeşit tiyatro vardı: Nisa Serezli, Genco, Gülriz Sururi bir de Beş Basamak Tiyatrosu. Kenterler vardı, Nejat Uygur vardı. Eskiden çok iyi idi. Ümit Tiyatrosu yıkıldı, ne yaptılar yerine bilmiyorum. Kenterler duruyor ama ne durumda onu da bilmiyorum. Eskiden sinemalar çok daha boldu. As Sineması vardı Harbiye’de, Konak vardı, Site Sineması vardı, İnci Sineması vardı, ki şimdi yıkıldılar, kocaman bir arazi var orada, yapılıyor, Ramada’nın biraz bu tarafında. Vakıflar serbest

bırakılınca o araziyi kiraladılar, oraya bir şeyler yapıyor ama orada yerli Türk filmleri oynatılırdı. Burasının adı esas Bulgar Çarşısı'dır. Niye? Bulgar Kilisesi var ileride, dolayısıyla buranın adı olduğu gibi Bulgar Çarşısı olarak anılır. Şu an bulunduğumuz Mirage Hotel de Bulgarların vakfına ait. (Kadın, 68 yaşında)

Derya Fırat'ın ilk bölümde yazdıkları ve uzun yıllardır semtte ikamet eden orta sınıf katılımcılarımızın anlattıkları, kültürel yaşamın eskiden çok daha zengin olduğunu gösteriyor. Aslında Bomonti bugün de yakın çevresindeki sanatsal ve kültürel faaliyetlere ayrılmış mekânların bolluğu, hem de ulaşım kolaylığı ile çok şanslı bir durumdadır. Fakat az önce de işaret ettiğimiz gibi, görüşülenlerimizin bu olanaklardan yararlandıklarını söylemek pek mümkün değildir.

Bomonti çok rahat bunun için, her şey için çok yakın çünkü. AKM (Atatürk Kültür Merkezi) kapandıktan sonra bence Taksim, tabii özel tiyatrolar var ama konser alanları başka yerlere kaydı. Harbiye var zaten yürüyüş mesafesinde, işte onun dışında Zorlu'ydu, işte Trump içinde, hiç onlara gitmedim gerçi ama... İş Bankası'nın şeyi, yakın onlar, hepsi metro noktasında olduğu için bizim için çok rahat tabii. (Kadın, 39 yaşında)

Araştırma grubumuza genel olarak baktığımızda, eskiden sinema, tiyatro, konser ve benzeri faaliyetlere daha fazla vakit ayırdıklarını anlıyoruz ama bunların genellikle eğitim düzeyi yüksek katılımcılar olduğunu da belirtmek gerekiyor. İş yaşamlarının zorluğunu, yaşlarının ilerlemiş olmasını ya da ekonomik koşulların artık bu tür etkinlikleri takip etmelerine engel olduğunu aktarmışlardır.

Ya üç-dört senedir biraz ağırlaştım. Ondan önce İstanbul Sinema Günleri'ni kaçırmazdım. Önceden alırdım; beş-on film seçerdim, hepsine giderdim. Devlet tiyatrolarında bir ara ne kadar oyun varsa hepsine gidiyordum. Özellikle devlet tiyatrolarını seviyorum, çünkü orada ticari bir kaygı olmadığı için. Parasından değil yani, orası sadece para değil... Böyle keyfim ol-

dukça arkadaşlarla operaya, baleye gidiyordum. Operacı arkadaşlar vardı, mecburen onları izlemeye gidiyorduk, hem de bayağı bir hoşlanmaya başlamıştım. (Erkek, 54 yaşında)

Grubumuzun en gençlerinden biri ve özel eğitim öğretmeni olan katılımcımız, konuşmasına “Yaşla beraber galiba onlar azalıyor” diye başladıysa yaştan çok çalışma koşullarının kültürel etkinlikle arasında engel oluşturduğu anlaşılır:

Benim çalışma düzenim çok kötü olduğu için, çocukların okul saatine göre daha çok ayarladığım için, 20:30’da işim bitince sergiler de kapanmış oluyor. Hatta geçen gün yine bir sergiye (arkadaşım) çağırmıştı, yok gidemiyorum yani... (Kadın, 37 yaşında)

Yetmiş dokuz yaşındaki katılımcı, yaşına rağmen özellikle resim sergilerine mümkün olduğunca gitmeye çalıştığını belirtse de opera ve müzikalleri çok sevdiği ve eskiden çok gittiği halde artık hem maddi açıdan hem de kendi ifadesiyle Türkiye’de bu tür gösterilerin giderek azalmasından dolayı gidemediğini aktarmıştır. Zaman sıkıntısı ya da maddi imkânların kısıtlı olması, kültürel faaliyetleri takip etmeyi engelleyen nedenler arasında öne çıkar. Burada yetmiş dokuz yaşındaki erkek görüşünün, “Burada bazen bizi parasız tiyatrolara götürüyorlar, gezilere götürüyorlar. Belediye (Şişli Belediyesi) götürüyor yani” ifadesi dikkat çekicidir. Belediyenin sunduğu hizmet, hem yaş hem de ekonomik engeli aşarak bireylerin kültürel ve sosyal faaliyetlere katılımını sağlaması açısından kıymetli görünür.

Sergi, konser ve festival gibi etkinlikler grubumuz tarafından fazla takip edilmese de görece daha genç olan ve yüksek eğitim almış görüşülenlerin bu konuda daha istekli oldukları anlaşılır. Pierre Bourdieu, bu durumu bireylerin toplumsal konumları ile kültürel pratikleri arasındaki karşılıklı ilişkiyle açıklar. Bireyin sahip olduğu kültürel sermaye ve ekonomik sermaye, kültürel edimlerini büyük oranda etkiler. Öte yandan Bourdieu,⁶

6 Pierre Bourdieu, *Ayırım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt, Heretik Yayınları, Ankara, 2015.

sadece bireyin öznel konumunun değil ailesinin kültürel sermayesinin de önemli olduğunu vurgular. Dolayısıyla aynı toplumsal konuma sahip olan bireyler arasında farklı kökenlere sahip olmaktan kaynaklanan farklar görülür. Bu anlamda araştırma grubuna baktığımız zaman, anne ve babasının eğitimi lise ve/veya üniversite düzeyinde olan katılımcıların, sanatsal etkinlikleri takip etmek konusunda daha istekli olduklarını görmek mümkündür.

“AVM’ye gitmem, organiğe de inanmam!”

Alışveriş pratikleri gündelik yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde sürekli olarak tüketim toplumundan söz edilir. Tüketim, sosyal statü ve saygınlığın inşasının aracı haline gelmiştir. Piyasanın baskısıyla, insanların sürekli daha fazla tüketmesi sağlanmakta, çok çeşitli mal ve hizmetin satışa sunulduğu alışveriş merkezleri “tüketim katedralleri”⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bomonti’ye baktığımızda, yakın çevresinde kolayca ulaşılabilecek AVM’ler olsa da farklı tüketim eğilimlerine hitap edecek çok çeşitli ürünlerin bulunabileceği bir bölgedir. Bu bağlamda araştırma grubumuzun alışveriş tercihleri ve alışkanlıklarına, en vazgeçilmez tüketim kalemleri olarak değerlendirilebileceğimiz giyim ve yiyecek alışverişi üzerinden bakmak gündelik yaşama ilişkin ipuçları sunacaktır.

Bomonti, tarihinin büyük bölümünde tekstil üretiminin önemli merkezlerinden biri olmuştur.⁸ Tekstil üretimi yapılan tesisler büyük binalarda faaliyet gösterirken zamanla küçülmüşse de bölgedeki varlıklarını devam ettirmektedir. Giyim eşyası üreten firmaların yanında ayakkabı ve çanta üretimi de giderek bölgedeki varlığını artırmıştır.

Semti farklı kılan özelliklerinden biri de, giysi üreten firmaların fabrika satış mağazalarıdır. Hüsniye Doldur, bu mağazaları

7 George Ritzer, *Büyüdü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 2011 (2. Basım).

8 Erol Tümerterkin, *İstanbul’da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1967; Hüsniye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, *Cografya Dergisi*, 2009, sayı 18, İstanbul, s. 39-56.

geniş vitrinleri ve iç tasarımları açısından AVM'lerdeki mağazalara benzetir. Dahası, bu renkli ve aydınlık mağazaların sayısının atmasıyla "bölgenin eskiden sahip olduğu soğuk ve renksiz 'sanayi bölgesi' havası"nın da değiştirdiğini ifade eder.⁹ Dahası sadece Bomonti değil, yakın çevresinde de giyim sanayiinin önemli merkezleri yer alır ve çalışma grubumuzun Bomonti ve çevresindeki bu olanaklardan fazlasıyla yararlandıkları görülür. Katılımcılarımızın hemen hemen tamamı giysi alışverişi yapmak için Osmanbey, Nişantaşı ve/veya Şişli'deki mağazaları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Aslında Yalçıntan ve arkadaşlarının vurguladığı gibi, Beşiktaş-Şişli-Maslak hattı, Avrupa yakasında AVM'lerin kümелendiği hatlardan biridir.¹⁰ Diğer bir deyişle semtin çevresi "tüketim katedralleri" açısından da zengindir. Fakat katılımcılarımızdan sadece dördü, çevredeki AVM'lere gittiklerini söylerken grubun çoğunluğu ya hiç gitmediklerini ya da mümkün olduğunca gitmekten kaçındıklarını belirtmiştir.

Daha çok Şişli'den alışveriş yapıyorum. Zaten biliyorsunuz bu işlerin merkezi. Bütün markalar var. Ama alışveriş merkezine gitmiyorum. Hiçbir alışveriş merkezinden alışveriş yapmam. Şişli'de daha eski güzel çok güzel mağazalar var. Mesela ... Yahudi'ydi, elli yıllık evliydi adam, basbaya İngiltere'den giyim getiriyordu. Orta kalite şey, kalitesi yüksek, malzemesi kaliteli, fiyatı orta. Kaliteli, ucuz değil, çok çok pahalı değil, orta. Mesela bir tişörtü, atıyorum yüz liraya veriyodu ama alıyosun yedi sene giyiyorsun. Ben ordan sürekli ama acayip güzel işçilikti, modası birinci sınıftı, adam kapattı... (Erkek, 54 yaşında)

Mümkün olduğu kadar AVM'ye gitmemeye gayret ediyorum. Çok spesifik bir şey arıyorsam, mesela geçen, iki hafta önce vaftizimiz vardı, Nişantaşı'nda hiçbir şey bulamadım, gittim AVM'den bir kıyafet buldum. Öyle hani özel bir şeyler baktığımızda... Kıyafete çok para harcayan bir insan değilim, çok

9 A.g.y., s. 47

10 Murat Cemal Yalçıntan vd., "İstanbul Dönüşüm Coğrafyası", (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışmaları. Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-70.

marka tutkunu da değilim, dolayısıyla hani özel bir şey olmadığı zaman hiç kıyafet alışverişine çıkmam. Karşıma çıkan, “Abu güzel, bunu beğendim” dediğimde aldığım bir şey olur, o da çok pahalı noktasında olmayan bir şey olmalı. Öyle kıyafette çok para harcamayı sevmiyorum. Özellikle tercih ettiğim bir yer yok. Rumeli Caddesi tarafına çıkıyorum çıktığımda, Osmanbey-Şişli hattındaki mağazalar geçerken gözüme bir şey ilişir. Yoksa oralara [AVM'lere] hiç gitmiyorum alışveriş için, zaten çok kalabalık. Zaten sevdiğim yerler değil, kalabalığından ötürü. (Kadın, 39 yaşında)

Bomonti ve çevresinin tekstil sektörü açısından bir merkez olması giyim alışverişi pratiklerini şekillendirmektedir. Örneğin doğma büyüme Bomontili olan bir görüşülenimiz, kılık kıyafetle ilgili gereksinimleri için genellikle terzi arkadaşlarına gittiğini anlatmıştır. Alışveriş için Şişli, Nişantaşı ve Teşvikiye'ye gitmektedir. Çok sayıda toptancı arkadaşı olduğunu ve onlardan alışveriş yaptığını belirtmiştir.

AVM'lere gittiğini belirten dört katılımcımızdan sadece ikisi gittikleri alışveriş merkezlerini adıyla belirtmiştir, ki bu durumu katılımcılarımızın düzenli olarak ve seçerek bu AVM'lere gittiklerine işaret ettiği şeklinde anlayabiliriz. Öte yandan yetmiş dokuz yaşındaki kadın görüşülen, alışveriş için değil de gezmek için AVM'lere gittiğini söylerken otuz yedi yaşındaki diğer bir kadın katılımcı ise, “Alışveriş merkezlerine çok gitmemeye çalışsam da evet arada ben de gidiyorum” ifadesini kullanmıştır.

Günümüzde tüketimin bireylerin yaşamında çok önemli yer tuttuğundan söz etmiştik ve piyasa tarafından her geçen gün, bireylerin tüketime yönlendirilmesini sağlayacak yeni stratejiler geliştirildiğine de tanık oluyoruz. Fakat bir yandan da bu tüketim çılgınlığına karşı duruşlardan söz edilir olmuştur.¹¹ Bu

11 Micheal S. W. Lee, Christie SeoYoun Ahn, “Anti-Consumption, Materialism, and Consumer Well-Being”, *The Journal of Consumer Affairs*, 2016, 50(1), s. 18-47, <https://cdn.auckland.ac.nz/assets/business/about/our-research/research-groups/icar/2016-icar/2%20Lee%20and%20Ahn%20JOCA%202016.pdf>, erişim tarihi: 11.02.2017; Hélène Cherrier, “Anti-consumption Discourse and Consumer-resistant Identities”, *Journal of Business Research*, 2009, 62

açından baktığımızda, katılımcılarımızın AVM'ye gitmediklerini ya da gitmekten kaçındıklarını ısrarla belirtmelerinden ve özellikle kılık kıyafet alışverişi yapmak konusunda çok da hevesli olmadıklarına ilişkin ifadelerinden hareketle, bu tavrın aşırı tüketime karşı bir direnç olduğunu söylemek olası görünüyor. Diğer bir deyişle “tüketim katedralleri”nin ve buralarda yer alan büyük, çokuluslu mağazaların yerine daha çok çevredeki mağaza ve butikleri tercih etme eğilimini anti-tüketim modeli olarak değerlendirebiliriz. Ancak tabii Bomonti'nin bu konuda sunduğu olanakların katılımcılarımızın işini büyük oranda kolaylaştırdığını da gözden kaçırmamak gerekir.

Alışveriş alışkanlıklarından söz ederken, temel ihtiyaçları içeren gıda alışverişine de bakmamız gerekir. Bomonti, bu açıdan da sakinlerine çok çeşitli olanaklar sunar. Çevrede büyük marketlerin yanında çok sayıda bakkal, kasap, manav ve şarküteri dükkânı bulunur. Ayrıca pazaryeri de taze sebze, meyve ve benzeri ürünler açısından zengin seçenekler olarak karımıza çıkar.

Erdönmez ve Akı'nın belirttiğine göre, kentsel deneyim her zaman mekân ile bunlar arasında yer alan boşlukların ortak deneyimidir. İnsanları birbirine bağlayan sosyal yaşamın yaratılmasında söz konusu bu kentsel boşluk alanları büyük önem taşır.¹² Açık kentsel mekânların en önemli işlevi, binaların arasında bir sosyal yaşam yaratmaktır. Böylece birden çok insan kamusal bir mekânda bir araya gelerek ilişki kurma imkânı bulabilir. Bu anlamda yazarların belirttiği gibi, açık kamusal alanlar içinde pazaryerleri, sosyal yaşamın önemli hareket alanlarından birini oluşturur.

Bomonti'de, MSGSÜ kampüsünün hemen arkasında bulunan pazaryerinde, haftanın çoğu gününde farklı ürünler pazarlanmakta ve semte sadece ekonomik değil, sosyal olarak

---

(2), s. 181-190, <https://sci-hub.tw/10.1016/j.jbusres.2008.01.025>, erişim tarihi: 11.02.2017.

12 M. Ebru Erdönmez, Altan Akı, “Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri”, *Megaron*, 2005, 1 (1), s. 67-87, <https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf>, erişim tarihi: 06.02.2017.

da önemli bir canlılık ve hareketlilik getirmektedir. Pazartesi ve perşembe günleri kurulan pazarda, taze sebze ve meyve satışı yapılır ve semt sakinleri tarafından rağbet görür. Cumartesi günleri kurulan organik pazarda ekolojik tarım ürünlerinin satışı yapılır ve sadece semt sakinlerini değil, İstanbul'un çok farklı bölgelerinden tüketicileri semte çeker. Ayrıca pazarda ağırlıklı olarak kadınlar tarafından ve hemen orada tüketilmek üzere hazırlanan gıda ürünlerinin ve sıcak içecek servisinin de yapılıyor olması, pazarın, tüketicilerin sabah erkenden gelip kahvaltı ettiği ve sonra alışveriş yaptığı bir sosyal etkinlik alanı haline gelmesine olanak verir. Hatta çoğu zaman bu etkinlik, arkadaşlar ya da gidip gelirken pazarda edinilmiş tanışlarla paylaşılır. Dolayısıyla, özellikle organik pazarın sadece bir pazaryeri olmadığını –örneğin (uzun yıllar boyunca aşağı yukarı aynı bölgede hizmet vermiş olan) eski Bomonti Bira Bahçesi gibi–, bir sosyalleşme mekânı da olduğunu iddia edebiliriz.

Araştırma grubumuza baktığımızda, gıda alışverişinde öncelikli tercihlerin büyük marketler olduğu görülür. Pazartesi ve perşembe günleri kurulan “semt pazarı”, semt sakinleri için büyük kolaylık olup sıklıkla kullanılsa da, katılımcılarımız, market ile pazardaki ürünlerin fiyat açısından farklı olmadığını, hatta zaman zaman pazarın daha pahalı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda market onlar açısından daha iyi bir seçenek olarak öne çıkar. Büyük marketlerin yanında semt esnafı da alışveriş için tercih edilir.

Görüştüğümüz semt sakinlerinden biri, marketleri kullanırken bir yandan da semt esnafından alışveriş yapma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Böylece, aşağıdaki alıntıdan da anlayacağımız gibi, aslında süpermarkete karşı “kahraman bakkalı” desteklemeyi amaçlamaktadır:

Ben karışık yapıyorum [alışverişi]. Yani mesela, atıyorum, marketten birkaç bir şey alıyorsam, esnafı da küstürmemek için birkaç bir şeyimi de esnaftan alırım, bakkaldan alırım falan. Pazara çok nadir gidiyorum çünkü çalıştığım için pazar saatlerini çok yakalayamıyorum. Ama öyle bir şeyim var ken-

dimce, işte marketten de alışveriş ederim ama hani şeye de dikkat ediyorum, bakkaldan da mutlaka bir şeyler almaya falan dikkat ediyorum. Bakkalla ilişki kurmayı seviyorum; marketle kuramıyorsunuz da bakkal güzel oluyor. (Kadın, 33 yaşında)

Cumartesi günleri kurulan Feriköy Organik Pazarı Türkiye'nin ilk ve en büyük organik pazarıdır. 2006 yılından beri kurulan pazar giderek daha fazla üretici ve tezgâhla hizmet vermeye devam ediyor. İlk kurulmaya başladığı yıllarda yirmi beş üreticinin kırk beş tezgâhı bulunurken 2018 yılında yetmiş üç üretici ve esnafın, üç yüz yedi tezgâh kurduğu bir pazar haline gelmiştir. Kurulduğu ilk yıl haftada üç-beş ton civarında satış yapılırken bugün haftalık satış miktarı ortalama on dört tona kadar çıkmış durumdadır.¹³ Bu sayısal verilerin de ortaya koyduğu gibi, pazar sürekli gelişmektedir ve kentin uzak bölgelerinden dahi insanları semte çeker. Oysa çalışma grubumuzun organik pazardan alışveriş yapmak konusunda hevesli olduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Organik pazardan alışveriş yaptığını söyleyenlerin sayısı oldukça azdır; büyük kısmı bu pazarı kullanmadığını ifade etmiştir. Bunun başlıca iki nedeni olduğunu söyleyebiliriz: Organik ürünlere ya da satılan ürünlerin organik olduğuna duyulan güvensizlik ve pazarın pahalı olması.

Sebze türü şeyleri pazardan alırım, diğerlerini marketten alırım. Haftada en az iki kere semt pazarını kullanırım. Organik pazarı kullanırım ama çok da değil. Şundan dolayı yapmıyorum, ben Gökçeada'da organik ürünü kendim de yetiştiriyorum. Aslında okuduğum şey de, meslek olarak yapmamış olsam da, tarımla çok alakalı bir şey. Buradaki pazardaki ürünleri hem çok yüksek fiyatlı buluyorum hem de bence nihai tüketiciye geldiği zaman çok zaman geçtiğini düşünüyorum ve çok bozulma olduğunu düşünüyorum. Onlara göre organik olması, çürümesi falan, ben de organik ürün yetiştiriyorum. İlaç falan kullanmam, hiç de öyle olmuyor ve çok da uzun süre ka-

13 https://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=8006.

lıyor. Bu sertifika olayı araya girince zannediyorum üreticiden tezgâha gelme süresi çok uzun. Hiç almıyor değilim ama bana çok fiyatlı geliyor buradaki organik pazardaki ürünler. Organik pazar takıntım yok, ben bir kilo domatese dokuz lira vermek istemiyorum. O domatesi ben yetiştiriyorum zaten bahçemde, öyle bir şey olmadığını biliyorum. (Kadın, 46 yaşında)

Organik, hikâye! Bizim çocukluğumuzda kurtlu elma yemedik, şimdi kurtlu elma oldu organik. Palavra! Efendim içinde kurt yetişiyormuş da bilmem neymiş de, eskiden biz yemedik. Kirazın kurtlusu vardı, bilmem neyin kurtlusu vardı. Aaa, bak bunda kurt var diye yemedik. Ama şimdi insanlar ne diyorlar, modern oldu efendim organik. Hikâye! (Erkek, 63 yaşında)

Her zaman olmasa da organik pazarı kullandığını söyleyen dört katılımcımızın hepsi kadın ve yüksek eğitilidir. Pazardan sürekli alışveriş yapan tek bir kişi vardır:

Taze gıda alışverişlerimizin çok büyük bir kısmını cumartesileri organik pazardan yapıyoruz. Onun dışında zaten eti burada, bu sokakta kasabamız var, ondan alıyoruz. Zaten çok etobur bir insan olmadığım için... Organik pazarı kullanıyoruz. Normal pazara neredeyse hiç gitmiyorum, bir kere filan gittik herhalde annemle ya da iki kere, öyle bir şey. Cumartesileri organik pazara eşimle gidiyoruz, biraz faaliyet gibi de oluyor. Seviyoruz da oranın ortamını, insanlar güzel... Keyifli, insanlarla sohbet ediyorsunuz. Bir de biz ekip biçmeyi seviyoruz, terasta bayağı bir şeyler ekiyoruz, olabildiğince tabii saksılarda. Dolayısıyla orada insanlardan çok şey öğreniyoruz. Normal pazarda o şey yok, çünkü normal pazarda bir sürü insan bir yerlerden alıp getiriyor. Ama organik pazarda üretici de var, dolayısıyla onlardan çok şey öğreniyoruz. Alışveriş, o anlamda bilgi alışverişi çok iyi oluyor. (Kadın, 39 yaşında)

Anlatıda gördüğümüz gibi, organik pazar sadece alışveriş etmek için değil, gezmek için de bir alternatif olarak karşımıza çıkar.

En çok gözleme yemeye gidiyorum. Orada çok güzel gözleme yapıyorlar. Yani, böyle, çok organik düşkünlüğüm yok. İtiraf ediyorum, gözleme yemeye gidiyorum. (Kadın, 33 yaşında)

Gıda alışverişi konusunun dışında ama pazaryerinden söz ederken pazar günleri kurulan antika pazarını da anmak lazım. Feriköy Antika Pazarı ya da diğer adıyla Bomonti Antika Pazarı, 2009 yılında kurulmaya başlamış ve o günden beri giderek genişlemiştir. Bugün iki yüzden fazla tezgâh yer alır. Taş plaklardan kol saatlerine, tespihlere, gözlüklerden çantalara pek çok farklı eşya ve objenin bulunabileceği, “[d]uygu dolu, eski kokan ama anlam dolu pazarın o kendine has havasını solumak” ve farklı bir pazar günü geçirmek için¹⁴ meraklılarını Bomonti’ye davet eder. Antika Pazarı, her hafta semtin dışından yoğun bir ilgi görse de katılımcılarımız tarafından çok cazip bulunmadığını belirtmemiz gerekir. Öncelikle antikanın kendilerini çok ilgilendirmediğini söylemiş, bir yandan da pazarda satılan mallara güven duymadıklarını ifade etmişlerdir.

Antikanın pazarda ne işi var? Hikâye! İşte, eskimiş, kırk sene evvelki şeyi allamış pullamış antika diye satıyor. (Erkek, 63 yaşında)

Aynı zamanda organik pazar gibi, Antika Pazarı’nın da çok pahalı olduğu algısı grubumuzu pazardan uzak tutmuştur. Fakat Antika Pazarı da alışveriş yapmak için değilse bile gezip dolaşmak için iyi bir alternatif sunar. Kısacası bu pazarlar, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, açık kent mekânı olarak bireylerarası ilişkilerin kurulmasında, tüketimden öte boş zaman etkinlikleri için önemli bir alan oluşturmaktadır.

Bomonti’nin seküler sakinleri

Bomonti ve tarihiyle ilgili olarak kaleme alınmış hemen hemen bütün metinler semtin kozmopolit yapısına gönderme yapar. Semtin özellikle gayrimüslimlerin tercih ettiği bir yer olması,

14 <http://ferikoyantikapazari.com/pazar-hakkinda/>

sonrasında da sanayinin gelmesiyle çeşitlenen iş imkânlarının çektiği iç göçlerle oluşan bu yapı, varlığını halen sürdürmektedir. Semtin bu çokkültürlü yapısı, katılımcı grubumuzun etnik ve dinî özelliklerinde karşımıza çıkar. Buna göre grubumuzda dört Türk-Sünni, dört Ermeni-Hristiyan, dört Türk-Alevi, iki Musevi bulunmaktadır. Bir kadın katılımcı ise diğerlerinden farklı olarak kendini panteist olarak tanımlamıştır:

Panteist desek... “Allah nerede?” sorusunun cevabı, beşe ayrılıyor dünyada insanlar bence. Cezalandırıcı bir Allah var, ödül ve ceza sistemi var diye inananlar Teist. Bütün dinler ona giriyor; işte Hristiyanlık, Musevilik, Müslümanlık. Politeist var, bütün o Budizm bilmem ne bin beş yüz tanrıları var. Allah yok diyenler, ateist. Dördüncü grup deistler de ne diyor: Ulu bir tasarım var, müthiş bir tasarım var. Bunun da ulu bir mimarı var ama bu mimar hiçbir şeye karışmıyor diyorlar, bakıyor böyle, o onu öldürüyor, o ona bilmem ne ediyor diyorlar. Bir sürü insanlar böyle inanıyor, Sufiler böyle olabilir. Beşinci grup Panteist, zannederim ki oraya dahilim. Bu müthiş tasarımı yapan yüce bir mimar var ve fakat hepsinin içine dağılmış bir vaziyette, dışarıda bir şey yok. Hepimize dağılmış bir vaziyette olduğuna inanıyorum. (Kadın, 60 yaşında)

Grubumuzun geneline dönecek olursak burada dikkat çeken bir sonuç, tüm grupta muhafazakâr bir söylemin gözlenmemiş olmasıdır. Dahası örneklem grubundaki yedi kişinin etnik ya da dinî aidiyetine ilişkin hiç bilgi vermemiş olmasını da göz ardı etmemeliyiz (fakat bu gruptan bir kişi, görüşmenin ilerleyen bölümünde Alevi olduğunu belirtmiş, bu nedenle yukarıda kendisi de Türk-Alevi grubuna dahil edilmiştir). Bu noktada önemli gördüğümüz bir durum, etnik ve dinî kökenine dair cevap vermeyen katılımcıların tamamının Türk olması, oysa gayrimüslimlerin tamamının soruyu yanıtlamış olmasıdır. Fakat genel olarak tüm görüşmecilerimizin dinî pratiklerine bağlılıklarının zayıf olduğunu hesaba katarsak, gayrimüslimler için dinin, inançtan daha çok bir cemaate aidiyet işareti olarak ifade edildiğini düşünebiliriz.

Diğer yandan, “Ailem Alevi, ben kendimi çok öyle tanımlamıyorum. Çünkü dinî bağlarım falan, aidiyet şeylerim zayıftır, ama Alevi bir aileye mensubum, hani öyle söyleyebilirim” (Kadın, 33 yaşında) ya da “Yok, herhangi bir aidiyet duygusu hissetmiyorum. Nüfus kâğıdında yazıyor, İslâm yazıyordu galiba” (Kadın, 37 yaşında) benzeri ifadeler, dinî mensubiyetin katılımcılarımızın –yukarıda belirttiğimiz gibi özellikle Türk ve Müslüman olanların– kendilerini tanımlamalarında önemli bir etken olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan, “Ben din tanımlıyorum, din min yok bizde, insanız biz” (Erkek, 63 yaşında) gibi ifadeler, bir anlamda etnik ve dinî aidiyetin barındırdığı ötekileştirme-ötekilik ve ayrımcılık potansiyelinin reddedildiğini göstermektedir. Nitekim aşağıdaki iki alıntı bu durumu daha açık bir şekilde ifade eder:

... ya şöyle söyleyeyim, dinin benim hayatımda önemi yoktur. Yani ben insan odaklı bakıyorum, yani bir saygı duyuyorum tabii ki her insana. Saygısızlık etmeyi kesinlikle doğru bulmuyorum, ama benim hayatımda, benim ilişkilerimde, sosyal ilişkilerimde, siyasi ilişkilerimden çevreme varan din benim için belirleyici etken değildir. Hiçbir zaman da olmamıştır. Özel bir şey değil, etnik yapı da öyledir, mezhepsel yapı da öyledir. Benim için belirleyici değildir. (Erkek, 44 yaşında)

Ben Müslümanlığı kabul ediyorum. Daha çok ona yakınım ama ben bütün dinlere saygı duyuyorum. Yani benim için iyi insan, kötü insan, din, dil, ırk asla şey yapmıyor. Zaten öyle olsa kendi ülkemize giderdik, orada yaşadık diye düşünüyorum. Ama belki kendi adıma bu röportajı benimle yaptığınız için belki, belki babam öyle düşünmüyordur, annem öyle düşünmüyordur. Ama ben öyle terbiye aldım... Yani size bir gün sorulduğunda ben Ermeni'yim, ben Müslüman'ım ikisini çok büyük gururla söyleyebilmelisiniz, o eğitimi aldım. (Kadın, 30 yaş üstü)

Dolayısıyla katılımcı grubumuzun etnik-dinsel kimlik açısından çeşitlilik göstermesine karşın, bu ayırt edici özelliklerin

güçlü bir aidiyet yaratmadığı anlaşılır. Bu seküler bakış mekânla ve mekânı paylaşan diğerleriyle kurulan ilişkilerde de belirleyicidir.

Din ve mekân dediğimizde ilk akla gelen yerler elbette ibadethanelerdir. Bomonti ve çevresi ibadethaneler açısından da oldukça zengin bir bölgedir. Bomonti çevresinde Şişli Camii başta olmak üzere, çeşitli cami ve mescitler ile azınlıklara ait çok sayıda kilise bulunur. Çalışma grubumuzun Bomonti'nin ibadete yönelik olanaklarını yeterli bulup bulmadıklarını sorduğumuzda, katılımcılarımız çoğunlukla bu konuda bir fikirleri olmadığını ya da bu konuda hiç düşünmediklerini ifade etmiştir. Bunun önemli bir nedeni, kendilerinin de belirttiği gibi, dinî pratiklerin gündelik yaşamlarında çok etkin bir yeri olmamasıdır.

Valla hiç öyle bakmadım yani, ne yalan söyleyeyim. Yani dini şey olarak, yani buralarda cami var aşağıda var. Hani yakınım da da duymadım, ibadetimizi yapamıyoruz diye. Kilise de var. İki adımda gidilecek ibadet yerleri var diye biliyorum ben. (Erkek, 60 yaşında, Türk-Sünni)

Ben dinî ibadet yapmıyorum ki zaten. Ne yeterlisi, çok fazla: Üç tane okul var, sekiz tane cami var be Feriköy'de. Hristiyan var, Rum Kilisesi, Ermeni Kilisesi var. Bomonti'de Gürcü Kilisesi var. (Erkek, 63 yaşında, Türk-Alevi)

Bu ve benzeri ifadeler, semtin farklı din ve mezheplere mensup sakinlerinin gereksinimlerine uygun ibadethanelerin bulunduğu işaret eder. Fakat bu durumun kendileri için bir sorun teşkil etmediğini belirtse de, kendi inançlarına ait ibadethanelerin bulunmadığını ifade edenlerin de olduğunu belirtmeliyiz. Örneğin Alevi bir katılımcı, kendisi kullanmasa da bölgede bir Cemevi'nin bulunmadığına dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Ermeni asıllı görüşmeci de, bölgede bir Ermeni Kilisesi bulunmadığına işaret etmiştir:

Bomonti'de bir kilisemiz yok, ama en yakın Feriköy'de var, ondan sonra Pangaltı'da var. Ermeni Kilisesi yok burada. Şahsı-

ma soruyorsan, zaten benim için fark eden bir şey yok. Özel bir düğün, vaftiz ya da cenaze olmadığı sürece her pazar ibadet etmek için kiliseye gitmiyorum. Yani şimdilik gitmiyorum (gülüyor). Dolayısıyla, hani bir eksikliğini hissetmiyorum diyebilirim. (Kadın, 39 yaşında, Ermeni-Hristiyan)

Bu ifadelere karşıt olarak, Bomonti ve çevresinin ibadethane açısından yeterli olmadığını düşünen sadece iki kişi vardır ve her ikisi de Sünni'dir:

Aslına bakarsanız halkımız Müslüman, dolayısıyla çok Müslüman var. Bir cuma günü olduğu zaman adım atacak yer kalmıyor içeride, çok dolu oluyor cami. Cami yetersiz, daha fazla cami olsa kaldırır... İbadethaneler olması taraftarıyım. Ben burada kilisenin kiracısıyım, kilisedeki insanları da çok tanıyorum. Onların da cemaati var. Kıbrıs Savaşı sırasında gitmişler, burada pek kalmamışlar, gitmişler. Ama ekstra bir kilise gerekmez, çünkü halk yeterince yok ama ekstra camiye gerek var. (Erkek, 54 yaşında, Türk-Sünni)

Özetlersek, çalışma grubumuzun geneli açısından dinî aidiyetlerin güçlü olmadığı, dinî pratiklerin sıkı bir şekilde takip edilmediği anlaşılmaktadır. Dinî pratikler daha çok Ramazan Ayı, bayramlar, evlilik, cenaze, vaftiz vb. özel zamanlarda yerine getirilmektedir.

Çokkültürlü bir mozaik?

Bu seküler yapı, farklı dine mensup vatandaşların Bomonti'de birlik ve beraberlik içinde yaşayabilmesine ortam sağlamaktadır. Nitekim semti konu alan hemen hemen tüm kaynaklarda ve çalışmamızda da sıklıkla tekrarladığımız gibi, Bomonti, tarihi boyunca ve bugün de farklı dinî ve etnik kökene sahip insanların bir arada yaşadığı bir semt olmuş, bu farklılıklar bir arada hoşgörü içinde yaşamıştır. Bu birliklilik günümüzde de sürmektedir. Araştırmamıza katkı sunan semt sakinlerinin hemen hemen tamamı apartmanlarında ve/veya yakın çevrelerin-

de farklı din ve mezhepten çok sayıda komşuları bulunduğu-
nu dile getirmişler ve aralarındaki ilişkilerin de çok iyi oldu-
ğunu belirtmişlerdir. Farklı dinî ve etnik kökene sahip insan-
ların bir arada yaşamasının “semtin rengi” olduğunu ve birlik-
te yaşamaktan “çok mutlu” olduklarını ifade etmişlerdir. Daha-
sı, kimi katılımcılarımız bu yapının büyük bir zenginlik oldu-
ğuna vurgu yapmıştır:

Ben rengârenk olalım istiyorum... Gayet iyi yani. Yani sonuç-
ta, biz de eğer düşünürsek, ben hep onu diyorum, benim ai-
lem de köklerinde burayla hiçbir alakası olmayan insanlar. O
yüzden gayet güzel, böyle mutlu mesut yaşayabiliriz diyorum.
(Kadın, 37 yaşında)

(Farklı dine ya da mezhebe mensup kişilerle bir arada yaşama-
yı) ben kültür zenginliği olarak görüyorum. Yani tutucu değı-
lim, katı değılim. Herkesin kendi, Allah’la onun arasındaki...
Bizi ilgilendiren bir şey değıl. Kimisi hiç namaz kılmaz, iba-
det etmiş durumdadır; ne yapacağını Allah bilir. Yani kimi se-
vip sevmeyeceğini de Allah bilir. Yani ben o görüştüyüm. Ben
Müslüman’ım, namazımı kılıyorum, ibadetimi yapıyorum. On-
lar bana niye camiye gidiyorsun demiyor. Ben de onlara niye
kiliseye gidiyorsun demiyorum. Kiliseye, ayinlere de gitmişli-
ğim var. Yani sinagoga da gitmişliğim var. Çok insan almaz-
lar katiyen dışarıdan, yabancı almazlar, sinagoga da gittim. (Er-
kek, 60 yaşında)

Kuşkusuz farklı din ve mezhebe mensup kişilerin birlikte
huzur içinde yaşamasına olanak sağlayan semt kimliği çok kıy-
metlidir, fakat bu tozpembe tabloya dalıp gitmeden, özelli-
kle azınlık gruplardan gelen katılımcılarımızın ifadelerine daha
dikkatle kulak vermek yerinde olacaktır. Örneğin Ermeni asıl-
lı kadın görüşülenin anlatılarını, Bomonti’nin biraz dışına çık-
mak pahasına, irdelemek gerekir:

Hayatım boyunca diyeyim, karşılaştığım, ister okul ister sosyal
çevre, şimdiye kadar dinî ve ırksal hiçbir ayrıma maruz kalma-
dım. Çok güzel gerçekten. Şanslı mıyım, çok apolitığım, üstü-

me mi alınmadım, farkında mı olmadım... Gerçekten tüm açık sözlülüğümle ifade etmek istiyorum, bir rahatsızlık hissetmedim... Şöyle bir gerçek var tabii; biz, yakın çevremiz, hep bir-birimizi bulup öyle toplanıyoruz, hep biz birbirimize benzeyen insanlarla tanışıp beraber olmuşuz ya da arkadaşlığımız devam etmiş. Dolayısıyla, hani bu bir şans ya da bizim tercihimiz. Şimdi dolayısıyla bu kişilerle ya da bu tarz ayrımlarla karşılaşmamam, bir şekilde tercihlerimin sonucu da olabilir. (Kadın, 39 yaşında)

Böylece kapalı cemaatin içinde kalmak, korunaklı bir alan yaratmış görünür. Benzer bir durumun iş yaşamı ile ilgili anlatısında da karşımıza çıktığını belirtebiliriz. Nitekim görüşülen, çalıştığı şirketin sahibinin de Ermeni olduğunu ve bu durumun, “dinine bağlı” Müslüman ve “milliyetçi” Türk çalışanlarla aralarında herhangi bir sorun yaşanmamasının en önemli nedeni olduğunu belirtmiştir.

İşyerim İkitelli’de. Orada beraber çalıştığım insan Bağcılar’da oturan, Gazi Mahallesi’nde oturan, Merter’in arka taraflarında, Yenibosna’da vs... Bağnaz demeyeceğim ama dinine bağlı, gereklerini yerine getiren, bir kısım milliyetçi insanlar. Onlarla da hiç şimdiye kadar bir problem yaşamadım. Şundan dolayı olabilir, şirket sahibimiz de Ermeni, hani insanlar orada çalışmaya geldiklerinde belli bir bilgiyle geliyorlar, ya kabul ederek geliyorlar ya da bir şekilde ortamı görüp, biz aile gibiyiz çünkü, ona ayak uyduruyorlar. (Kadın, 39 yaşında)

Yaşamı boyunca azınlık kimliğinden dolayı kişisel olarak herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtmiş olsa da genelde Ermeni cemaatinin baskı altında olduğunu ifade etmekten kendini alamamıştır. Bireysel olarak kurulan ilişkilerde bir sorun yaşanmasa da, egemen çoğunluğun bir araya gelişinin cemaati açısından bir tehdit oluşturduğunu, “güvercin tedirginliği” ile dile getirmiştir:

Ama her zaman bunu merak etmişimdir gerçekten: Bu insanlarla bu şekilde tanışmıyor olsaydım, gerçek fikirleri ne olur-

du? Dolayısıyla, insanlar tabii ki çok önyargılı, yani tanıdık-
tan sonra orada Ermeni, Hristiyan değil, isim olarak varsın.
Ama ben şunu gözlemliyorum, tekil insanlarla bir problem,
şey yapmıyorlar. Beraber insanlar güruh haline geldiklerinde,
kalabalıklaştığında, atıyorum Alevilere karşı da öyle, atıyorum
Kürtlere karşı da öyle, sen farklı bir fikirdeysen sana karşı da
öyle... Tek tek herkes “kardeşim, bacım, arkadaşım” noktasın-
da, fakat kalabalıklaştıklarında yapıları değişiyor, bozuluyor-
lar. ... Şunu da ayırt etmek lazım; bireysel olarak yaşamadım
ama sonuçta özellikle ağırlıklı olarak son beş-on senedir yaşa-
dıklarımız, etraf baskısı. Yani senin yaşadığın kadar yaşıyorum
ben de. Onun özelinde artı bir kişisel olarak bir şey yaşamıyo-
rum ama sonuçta mensubu olduğum cemaate yönelik tabii ki
dış kaynaklı bir sürü kötücüllük var. ... İnsanların konuşmala-
rı, özellikle bizi yöneten insanlar anlamında konuşmalar, dav-
ranışlar bir etkiyse, normal hayatımda hissetmiyorum belki
bunu ama bu biraz benden kaynaklanıyor olabilir. Yani şurda-
ki (evini göstererek) yaşamın değişmiyor belki ama içinde in-
sanın bir sürü şeyler değişiyor, bir sürü şeyler yaşıyorsun. (Ka-
dın, 39 yaşında)

Bu anlatılar, azınlık cemaatine mensup bir kişinin yaşamına
ilişkin deneyim ve duygularını, korkularını açığa çıkarması açı-
sından dikkate değer. Nitekim yetmiş dokuz yaşındaki Ermeni
asıllı erkek katılımcımızın, “Biz herkese açığız, yeter ki bizi dış-
lamasınlar. Bizi dışlamadıktan sonra bizim hiçbir problemimiz
yok, herkese yakınız” ifadesinde, bir arada yaşama iradesi ge-
ne görülmekteyse de Türklerin ifadelerinden farklı olarak, da-
ha edilgen bir dil ve dışlanmama arzusu fark edilir.

Çalışma grubumuza döndüğümüzde, Bomonti’nin gayri-
müslimlerin yoğunlukla yaşadığı eski günlerinden özlemle söz
ettiklerini ve farklı etnik kökenden ya da farklı dinden insan-
larla bir arada olmanın grubumuzun tamamı tarafından güçlü
bir şekilde kabul edildiğini görürüz. Bomonti’yi tercih etme ne-
deninin zaten farklı kökenlere sahip insanların biraradalığı ol-
duğunu vurgulayan kadın katılımcı, farklı etnik kökenden ya

da din veya mezhepten kişilerle bir arada yaşamının ne anlama geldiğini şu şekilde açıklar:

Bomonti'yi sevmemin sebeplerinden bir tanesi de bu. Zaten böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Ne bileyim, şurada Şişli Camii varsa, ara sokakta da sinagoglar ya da kiliseler var. Şurada Ermeni Ortodoks bilmem ne mezarlığı var falan. Ne bileyim Paskalya zamanı insanların o pastanelerde özellikle Paskalya çöreklerinin çıkmasını seviyorum. Özel olarak aldığımdan değil ama yumurtaların boyanması falan, bunları seviyorum; çünkü tam da böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Herkesin, çünkü onu yaşayabildiği bir ortamı özleyorum. Çünkü tamam, benim dinî ibadetlerim falan olmayabilir, ama olsaydı eğer, tam da buna izin veren bir ortam var. O yüzden seviyorum yani. (Kadın, 33 yaşında)

Doğma büyüme Bomontili olan semt sakini ise farklılıkların nasıl deneyimlendiğini şöyle anlatmıştır:

Valla şimdi senin Hıristiyan olduğunu ben biliyor muydum, sen benim Sünni olduğumu biliyor musun? Bilmiyorsun. Onlar da senin, benim gibi vatandaş. Yani burada olmaz. Burada öyle bir şey olmadı... Dinî bayramlarda onlar bize gelir, bayramınız kutlu olsun der. Ramazan'da evde börek, çörek, bilmem ne yapar, pasta yapar getirir. Biz de onların bayramlarında bilirdik, onlara götürürdük. Bir yılbaşı olurdu zaten, bi binada on daire, düşünsen beşi Müslüman, beşi Hıristiyan. Onlar bize getirirdi, onların yılbaşını biz kutlarız. Onlar bize, hayde deyip toplanırız salonlarda falan, işte çocuklar bir arada, pastaydı, çörek falan filan. Hani bir sevgi dostluk vardı. Ben sana şöyle söylüyim; Hıristiyan'dan ben hiç bi kötülük görmedim. Yani insanlık, insanlık, insanlık. (Erkek, 63 yaşında)

Özellikle Türk katılımcılar, bir arada yaşayabilmenin şartının kimsenin diğerinin inancına, yaşamına karışmamak olduğunu savunurken farklı etnik ya da dinî kimliklere sahip insanlarla birlikte yaşamak konusunda hiç sıkıntı yaşamadığını be-

lirtmiş olan erkek katılımcı, bunun tek koşulunun ülkeye karşı bağlılık olduğunu vurgulamıştır:

Yani benim tek bildiğim şey şu: Bu toprakta yaşıyorsun, benim inancım bu, bu toprakta yaşıyorsun, ... yaşadığın toprağa saygı duyup, sahip çıkman gerekiyor. Bu kiminle çıktığın önemli değil. Sonuçta o gayrimüslim de olsa, o da burada yaşıyor. O da aynı şekilde ülkedeki insanları kabullenmiş, bu toprakta yaşıyorsa, sahip çıkması gerektiğine inanıyorum. Hani burada hani, gidip de işte atıyorum ne bileyim Ermeni'si falanı Türkiye'yi devirelim şeklinde bir mantık olursa zaten bu bana ters gelir. ... Sonuç itibariyle, benim tek bildiğim vatansever olsun, yaşadığı toprağa ihanet etmesin. ... Geçmişte bir şey olmuşsa, birçok şeyi de bugüne taşımanın mantığı yok. Geçmişte olmuş bitmiştir onlar. Ne bileyim işte Alevilik olayı, tamam o zamanlar bir şeyler olmuş ama sonra kalkıp da bunu günümüzde kin duyarcasına, nefretle, kin güderek getirmek doğru bir şey değil. ... Her dinden arkadaşım da olabilir, her düşünceden de olabilir, yeter ki saygılı olsun, dediğim gibi hani karşıdaki insana. Bir de ülkeyi bölmesin, sıkıntı yok. (Erkek, 40 yaşında)

Kendisi de Alevi olan bu kişi, azınlık grupların geçmişte yaşadıkları olayların unutulması gerektiğini düşünmektedir. Diğer bir deyişle tarihle yüzleşmenin bir anlamı yoktur ona göre. Sonuç olarak kendisinden farklı olanlara yaklaşımda "Hepimiz insanız" anlayışını şiar edinilmiş görünse de bu hoşgörünün de sınırları vardır. Grubumuzun genelinde hâkim değilse de, katılımcılarımızdan bazıları, "kesinlikle beraber yaşamak istemeyeceği" insanlar olabileceğini itiraf etmiştir. Bu katılımcıların çoğunlukla Arapları işaret ettiğini söyleyebiliriz. Ancak bunu söylerken ırkçı olarak damgalanmaktan duydukları kaygıyı da belirtmeden edemezler:

Sanırım Araplarla yaşamak istemiyorum gerçekten. Kendimi hiç şey olarak adlandırmak istemiyordum, hani ırksal anlamda. Bilmiyorum ama, dedim ki, bu benim içimde varmış demek ki. Gerçekten yaşamak istemiyorum onlarla yani. Ben sadece so-

kakta insanları görüyorum, yani onun dışında ne apartmanım-
da ne yakın çevremde var, ne arkadaş topluluğumda var. Bel-
ki de çok önyargılıyım bilmiyorum, fakat benim karşılaştığım
profil gerçekten beraber yaşamak istemeyeceğim bir profil, çün-
kü kendi semtimde onları yerli, kendimi yabancı gibi hissediyö-
rum, onlarla aynı ortamda bulunduğumda. (Kadın, 39 yaşında)

Son yıllarda Körfez ülkelerinden Türkiye'ye hem turist ola-
rak gelenlerin hem de emlak alanların sayısı büyük bir hızla
arttı. 2015 yılında yayımlanan bir habere göre, ülkede yaban-
cılara satılan konutların dörtte birinin alıcısı Araplardır ve bu
oranın ilerleyen yıllarda çok daha artması beklenmektedir.¹⁵
Öte yandan Suriye İç Savaşı nedeniyle 2011 yılından bu yana
devam eden göç de kentte ve Bomonti'nin çevresinde farklı –ya
da alışık olunmayan demek doğru olacaktır– bir nüfusun gö-
rünürlüğünü artırmıştır. Bu yeni grupların, ülke genelinde ol-
duğu gibi, katılımcılarımız arasında zayıf da olsa bir rahatsızlık
yarattığı, “Arapların buralarda yaygınlaşmasını istemem” (Ka-
dın, 48 yaşında) ifadesinden anlaşılmaktadır.

Katılımcı sosyal demokrat yurttaşlar cemaati

Araştırma grubumuzdaki bireylerin farklı kimliklere saygı çer-
çevesinde yaklaşma eğilimi ve farklılıkların biraradalığının
zenginlik olduğu yönündeki anlayışı, kuşkusuz siyasi görüş-
lerine de yansır. Nitekim çalışma grubumuza dahil olan katı-
lımcıların çoğu siyasi eğilimlerini sol olarak tanımlamıştır. Sol
görüşlü katılımcıların önemli bir bölümü siyasi görüşlerini ta-
nımlamak açısından iki kategoriye ayrılır: sosyal demokrat ve
liberal sol.

Ancak öncelikle yukarıda, ülkenin bölünmesi endişesini di-
le getiren katılımcımızın siyasi görüşüne bakabiliriz; zira bek-
leneceği gibi kendisini milliyetçi olarak tanımlamaktadır; fakat
solda bir milliyetçi:

15 Alp Börü, “İstanbul'da Arap nüfusu patladı, kayıt dışı gayrimenkul zirve yapı-
tı!”, 2015, [http://t24.com.tr/haber/istanbulda-arap-nufusu-patladi-kayit-disi-](http://t24.com.tr/haber/istanbulda-arap-nufusu-patladi-kayit-disi-gayrimenkul-zirve-yapti,322063)
[gayrimenkul-zirve-yapti,322063](http://t24.com.tr/haber/istanbulda-arap-nufusu-patladi-kayit-disi-gayrimenkul-zirve-yapti,322063), erişim tarihi: 23.12.2016.

Valla ne bileyim, ben milliyetçi bir insanımdır. Tabii bu hani, bildiğimiz aynı şeyin milliyetçisi değil. Biz sol görüşlü bir aileyiz, ama dediğim gibi milliyetçiyiz. Yani kalkıp da hani bu birileri eylem yapsın bilmem ne, bunların hiçbir zaman taraftarı olmadık biz hani. Hani ülkeye zarar verecek sol partiden de olsa hep karşı çıkmış bir aileyiz. Aslında biraz milliyetçiyiz şey olarak, vatan toprağı kutsaldır, onun bölünmemesi gibi şeyler, ilk temel şeyimiz odur. Babadan da böyle gördük. Ülkeye zarar verici söylemler, eylemler, bilmem neler bize hep ters gelmiştir. Bunu kim yaparsa yapsın, hani benim tuttuğum parti de yapsa, bu ters gelmiştir bize. Ne bileyim, garibanın yanında dursun, insanın hakkını versin. Allah Allah deyip de çok haram yiyen insanlar da var bu ülkede. Biz sol görüşlü bir aileyiz ama tabii insanlar solda milliyetçi görmediği için, daha farklı baktıkları için, onu vurguluyorum özellikle. Amerikan bağımlısı olma, yani ne bileyim. Herkesin anladığı solculuk bu mu bilmiyorum, değil ama. Onlar farklı bir solculuk, onlar genelde dinsiz görürler solcuları ya da işte vatansever değildir. Onlar milliyetçiliği başka yerlerde arıyorlar çünkü. Babam bana askerden mektup yazardı, “Oğlum, Allah vatana millete zeval vermesin” diye tebrik kartı atardı bayramlarda. Öyle bir aileydik yani, hep öyle vatana millete zeval vermesin diye böyle söylemlerle büyüdük biz” (Erkek, 40 yaşında)

Bunun dışında sol görüşü benimsediklerini ifade eden katılımcılarımız, siyasi konumlarına ilişkin farklı tanımlar getirserler de eşitlik vurgusu öne çıkar. Siyasi görüşleri ne olursa olsun, kendini milliyetçi olarak tanımlayan fırın sahibi dışındakilerde tüm katılımcılarımız, seçimlerde mutlaka oy kullandıklarını belirtmiştir. Bunun bir vatandaşlık görevi ve hakkı olduğu sıklıkla dile getirmişlerdir. Düzenli oy kullanmakla birlikte oy vermenin artık saçma olduğu görüşü de dile getirilmiştir. Sonuç olarak sosyal demokrat bir çizginin Bomonti’de ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz, ki Şişli, CHP’nin kalesi olarak tanımlanan ilçelerden biridir ve belediye seçimlerinde hemen her zaman CHP önde çıkmıştır.

Soylulaştırılan semt

Çalışmanın başından beri her bölümde Bomonti'nin tarihsel süreçte geçirdiği değişiklik ve dönüşümleri ele aldık ve bu değişimlerin semtin toplumsal tarihi üzerindeki etkileri üzerinde durduk. Semtteki değişim ve dönüşüm bugün hâlâ devam ediyor ve semtin çehresi hızla farklılaşıyor. Öyle ki, Bomonti'ye yolunuz düşerse semtin dört bir yanında devam eden inşaatlara tanık olabilirsiniz. Büyük oranda lüks konut projeleri devam ediyor olsa da, beraberinde genellikle orta sınıfların ikamet ettiği daha az katlı ve görece yaşlı binaların yeniden yapılmasıyla da sıkça karşılaşmakta.

Bomonti'nin gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgi veren Tümer-
tekin'in, semti konu alan araştırmalar için önemli bir kaynak olan çalışması 1979 yılında yayımlanmıştır. Dolayısıyla, çalışma, bölgenin gelişimini ancak bu tarihe kadar takip eder. Oysa bölgedeki değişim bu tarihten sonra hızlanarak devam etmiştir. Bu bağlamda özellikle 2000'li yıllar, bölgedeki büyük çaplı değişimin hız kazandığı yıllar olmuştur. Sözünü ettiğimiz dönüşümün hızını, görüşmecilerimizin aşağıdaki görüşleri daha açık ifade edecektir:

Biz geldiğimizde –ki sekiz yıl kısa bir süre– burada hiç rezidans yoktu, bir tek Elysium yapılmıştı ve ikincisi yapıyordu. Çok hızla doldu, hâlâ da sürüyor inşaatlar. (Kadın, 48 yaşında, orta sınıf, sekiz yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Rezidansların ilk yapımından şu anki haline kadar bu çevrede yaşadık ve günbegün değişimi korkutucu noktada oldu gerçekten. (Kadın, 39 yaşında, orta sınıf, sekiz yıldır Bomonti'de yaşıyor)

Bu hızla devam eden rezidans inşaatları sonucunda semtteki boş araziler aynı süratle azalmaktadır:

Ben yüksek binalara karşıyım normalde. Çünkü Şişli inanılmaz yaşanılmaz bir hale geliyor bu şekilde. Bu kadar yüksek bina hem iklime de zarar veriyor, mevsimlere de zarar veriyor.

Kalabalıklaştırtıyor burayı. Mesela trafik inanılmaz Şişli'de. Yani tamam o otel (Hilton) yapılsın da hani bir şey yaparken "yapalım, yapalım" diyorlar. Ne bileyim bir Cevahir'i yaptılar mesela. Orası boş araziydi, futbol sahası falan vardı orada eskiden, halı saha falan. İş sahipleri orada halı sahada top falan oynarlardı. E şimdi öyle bir şey kalmadı, oraya da bina diktiler. Düşünsene Anthill'de sekiz yüz-dokuz yüz daire var, atıyorum bir tanesinde bir araba olsa, dokuz yüz tane, bin tane daha arabanın oradan buraya çıkması, yani felç oluyor aşağısı. Özellikle kışın. E bir de şimdi insanların şöyle çıkıp bir yürüyüş yapacak şeyi yok. Gideyim bir çay bahçesi var oturayım, hani açık alan... Boş buldukları yere dikiyorlar, her boş yere dikiyorlar ve inanılmaz kiralar... E şimdi ne oluyor, sen burada kiracısın mesela, üç gün sonra adam senden 5.000 istiyor. Sen de ... çekip gidiyorsun. Yani yavaş yavaş oturan fakir veyahut da işyeri açan, durumu iyi değilse buradan tamamen gitmek zorunda. Aslında zorla bir dışarıya çıkartma gibi bir şey oluyor. Çünkü adam bakıyor ki orada 10.000 lira veriyor, "Ben niye bu kadar kira alayım" diyor, o da arttırıyor. Sen tabii dayanamaz hale gelince ne yapacaksın, yavaş yavaş atılacaksın dışarıya. Sanki yavaş yavaş İstanbul'un dışına atılma gibi bir şeyin oluyor. İstanbul'un değersiz bir yeri kalmadı, her yer değerlendirildi bir şekilde. Nasıl yapılıyorsa rezidansları dikip, her yerde fiyatlar uçuyor. Yarın öbür gün normal orta gelirli bir aile bile İstanbul'da oturamaz hale gelecek. Ancak burada onların hizmetçiliğini yaparsın, öyle oturabilirsin belki İstanbul'da. O seviyeye gidiyor gibi geliyor. ... Görsel olarak sadece bu yüksek binaları görebiliyoruz şu an Bomonti'de. Halk için bir şey yapıldığı söylenemez. Başka bir şey yapılmadı yani, sürekli dik dik dik, bir milyon-iki milyon dolara sat. Yavaş yavaş böyle kapı dışarı ediliyorsun. Orta gelirli bile burada artık yetmeyebilir. (Erkek, 40 yaşında)

... internette falan, emlak piyasasında geleceğin Manhattan'ı gibi laflar geçiyor, tabi satış rakamları da çok yukarda. Çok ciddi üst gelir grubuna pazarlanıyor burası. Ama tabi bunu ya-

Semtin çehresini hızla değiştiren yeni konutlar (Aylin Dikmen zarslan, 2017).

parken ... ne kadar adaletli, yani yıllardır bu semtte yaşamış insanlara hiç ekstra bir metre bile yenilemesi için kat vermezken öbür tarafta rezidans yaptılar, kamuya ait bir yer rezidansın içine girdi. Yani üst gelir grubu gelince bir avantaj olur, yani mülklerin değeri artıyor. Ama tabii onu yaparken, her an seni mülksüzleştirecek bir rant piyasasının içine girebilirsin, farkında olmadan yani. Kanunlar çok kötü, yani benim malım var diye güvenemiyorsun. (Kadın, 46 yaşında)

Alan çalışmasının en heyecan verici yönlerinden biri, literatürde düşünürler ve araştırmacılar tarafından tanımlanan olgu, olay ya da süreçlerin, alanda bunları deneyimleyen insanlar tarafından nasıl açıklıkla dile getirdiklerini görmektir. Örneğin bu iki görüşmecinin düşüncelerinde, kentsel dönüşüm çatı kavramının farklı uygulamalarından¹⁶ biri olan “soylulaştırma” kavramı karşımıza çıkar. Avrupa’da kent sosyolojisinin öncülerinden sayılan Ruth Glass, ilk defa 1964 yılında kullandığı soylulaştırma (*gentrification*) kavramını, eski ev stokunun rehabilitasyonu, kiracılıktan ev sahipliğine geçişi, emlak fiyatlarının artmasını ve mülkiyetin orta sınıflar lehine el değiştirmesini içeren karmaşık kentsel bir süreç olarak tanımlamıştır.¹⁷ Soylulaştırma kavramıyla, işçi sınıfı konut mahallelerinin orta sınıf konut alıcıları, mülk sahipleri ve profesyonel şehir plancıları tarafından rehabilite edilmesini ifade eder. Rehabilitasyon, eski yapıların yenilenmesi değil, daha önce gelişmiş alanlarda yeni yapıların inşa edilmesidir.¹⁸ Pelin Özden, bu tür müdahalelerin, kentin belirli bir bölgesindeki yoksulluğu ve fiziksel koşulları iyileştirmenin yanında sosyal ve ekonomik koşulları iyileştirmeye yönelik tedbirleri de içermesi gerektiği dile getirir, fakat mevcut uygulamaların bu beklentilerin çok uzağında olduğunu da vurgular. Dahası, yenilenen alanlarda mülklerin değerindeki ve kira bedellerindeki artış, alanın eski sakinlerinin artık burada yaşamasını olanaksız hale getirir; böylece söz konusu alana zengin kesimler yerleşir.¹⁹ Bu durum, aşağıdaki alıntıda açıklık kazanmaktadır:

Aslında gerçek manalı bir kentsel dönüşüm değil. Gerçek manalı bir kentsel dönüşüm, oradaki yaşayan halkla birlikte, doğru bir dönüşümdür ama burada tamamen orta sınıfı eleyip üst

16 Müge Akkar, “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramalar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama*, sayı 2, 2006, s. 29-38.

17 Glass’tan akt. Loretta Lees, Tom Slater, Elvin Wyly, *Gentrification*, Routledge, New York, 2008, s. 4-5.

18 A.g.e., s. 9.

19 Pelin Özden, “Kentsel Yenilenmenin Unutulan Ögesi: Toplumsal Yenilenme”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (der.) Ö. Ugurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınları, İstanbul, 2013, s. 276.

gelir grubuna döndürülmeye çalışılıyor, hem de bayağı üst gelir grubu. Çünkü sonuçta oraya rezidanslar altmış-altmış beş metrekaresi bir trilyon falan. Onun aidatı bilmem nesi zaten üç, dört bin lira. Orada yaşayan insanların gelirlerinin herhalde yirmi, yirmi beş binin üzerinde olması lazım ki öyle bir yerde yaşıyor olsunlar. Bu tabii inanılmaz farklı iki uçurum çıkıyor. Bir de biz iskânımızı yıkarsak işyeri veriyor, konut vermiyor. Yıkığın anda iskânın işyeri. Her türlü zorlama var buradaki insanlara (...), paran yoksa kardeşim, o zaman vereceksin [konutunu] gideceksin sen bu semttten, gibi bir dayatma yapılıyor. (Kadın, 46 yaşında)

Genel olarak kentsel dönüşüm literatürü çerçevesinden Bomonti’de yaşanmakta olan dönüşümü, Erder’in ifadesiyle, “kent’in tarihî merkezinde yer alan formel konut alanlarında yoksullaşmış mülk sahiplerinin ya da eski İstanbullu gayrimüslimlerin geride bıraktıkları, terk ettikleri, mülkiyeti sorunlu, sahipsiz ya da çok malikli binaların yoğunlaştığı alanlarda yapılan irili ufaklı ‘dönüşüm’ projeleri”nden²⁰ biri olarak okumak yanlış olmaz. 1998 yılında turizm merkezi ilan edilen Bomonti’de, semte adını veren ve 1991’de boşaltılmış olan tarihî bira fabrikası bugün kongre merkezi ve otel olarak kullanılmaya başlamıştır. Bölgede rezidansların ve lüks konutların sayısı hızla artmakta ve altyapı çalışmaları devam etmektedir. Bütün bu gelişmeler, semtin kıymetini artırmakta ve mülklerin ekonomik açıdan değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu durumu bölge açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmek mümkünse de semtin daha eski sakinleri olan yerleşik orta sınıfların aleyhine işleyen bir süreç dönüşmesi de kaçınılmaz görünmekte. Bu süreç Bomonti’nin kimliğinde de dönüşüm yol açmakta:

Nefret ediyorum, çünkü artık Bomonti bu yeni yapılan rezidanslarla ya da Babylon üzerinden sembolleştirip anılmaya

20 Sema Erder, “Yeni İstanbul Çalışmaları ve İstanbul’da Yapılan Yeni Çalışmalar”, (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışmaları. Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 382.

başlanıyor ... . Bu Anthill ya da Elysium gibi yerleri Bomonti olarak, yani yeni Bomonti diyorum ben oralara. Yani hani oralar Bomonti değil, çünkü oralar Bomonti'nin o kültürel ya da mahalle kültürüne ait değil. Herkesi böyle binalara tıkıştırılmış, yani orada oturanların mahalleyle ilişkisi bile yok doğru düzgün. En fazla belki markete gidip alışveriş yapıyorlar. Ama Bomonti benim için tam da mahalleyle ilişki kurmak, sokakta olmak, işte şurada otururken bir teyzeyle sohbet etmek falan filan demek; bu rahatlık demek, bir de bu güzellik demek. O yüzden o şeyi kabul edemiyorum, Bomonti olarak geçmesini kabul edemiyorum. Bir de zaten rezidans şeyine ayar oluyorum, insanları böyle kocaman bilmem kaç katlı şeylere tıkıştırılması ve yaşamaya mecbur bırakılması ve bunun bir değer olarak sunulması zaten çok problemlidir. Bu sadece Bomonti özelinde değil, İstanbul'da genel olarak öyle bir problem var. Ama dediğim gibi, mahalle kültürü olan yerlerde yapıldığında daha da böyle uçurum gibi fark ortaya çıkıyor. Ne bileyim Ataşehir'de bu hissedilmiyor çünkü Ataşehir zaten öyle bir yer. Ama Bomonti'de çok ciddi hissediliyor. Bunu emlak piyasasından falan daha iyi ölçebiliyorsunuz zaten. İşte az önce dediğim gibi, Anthill'e yakınlığıyla artık, mesela bir evin değeri Anthill'e yakınlığıyla ölçülüyor. Ne alakası var yani? Elysium'a yakınlığıyla ya da bilmem ne. Anthill manzaralı falan diye. Ne alakası var? Tam da Bomonti'yi Bomonti yapan şeyler değil de, yeni kurulan ve yeni semboller üretiliyor. (Kadın, 33 yaşında)

Değişimin kuşkusuz olumlu görülen yönleri de vardır. Bu açıdan yapılan yeni lüks konutların semtin değerini artırdığı inancının dile getirildiğini belirtmeliyiz. Örneğin, "Rezidanslar burayı kıymetlendirdi. Çok köhne bir yerdi bu kısımlar, gelecekondular falan vardı. Şimdi oteller yapılıncaya daha değeri arttı mıntıkanın" (Erkek, 89 yaşında, kırk yıldır Bomonti'de yaşıyor) düşüncesi bu görüşe işaret ediyordu. Fakat değişimin beraberinde getirdiği düşünülen avantajlar genellikle beraberinde yol açtığı olumsuzluklarla bir arada anılmıştır.

Aslında biraz karışığım, kendimle de çelişimim ... . Güvenlik bakımından, daha güvenli bir yer oldu burası. Çünkü boş fabrika, bir sürü boş sokak. Belli saatten sonra kapanan işyeri çok fazlaydı arka taraflarda ve çok güvenli olmuyordu. Hırsızlık çok oluyordu, arabaların camları kırılıyordu, lastikler patlatılıyordu falan. Hem arabalarda hem evlerde güvenlik sorunu yaşıyorduk, silahlar patlıyordu falan. O bakımdan yeni yapılan her yerin güvenliği vs. olduğu için yok denecek kadar azaldı, artık duymuyoruz... Ama çok yüksek binaların yapılıyor olmasına, şehrin betonlaşmasına karşı bir insanım ben, onun için kendimle çelişiyorum aslında. (Kadın, 46 yaşında)

Dahası, süregiden değişimin bölgenin kalabalıklaşmasına neden olacağı sıklıkla dile getirilen endişelerden ve bu durumun semtin “sükûnetini” bozacağı beklentisi öne çıkmıştır. Semtte sayıları hızla artan, çokkatlı lüks konutlardan ve bu nedenle bölgenin kalabalıklaşmasından yakınan katılımcımız, semt sakinleri arasında belirginleşen ekonomik eşitsizliğe işaret ederek daha farklı bir kaygısından söz eder: “Bu gidişe kim iyi diyor ya gerizekâlı, ya şey. Bu ülkede çatışma olacak, böyle giderse bu ülkede çatışma olacak” (Erkek, 63 yaşında, elli üç yıldır Bomonti’de yaşıyor). Asuman Türkün ve Hatice Kurtuluş, bu durumu, kentsel dönüşüm uygulamalarının “bir sonucu olarak, kentsel kaynakların kentli sınıflar arasında paylaşımında artan eşitsizlikler, kent yoksulluğunun derinleşip yaygınlaşmasına, varsıllığın ise kutuplaşıp ayrışmasına neden” olduğuna dikkat çekerek açıklamışlardır. Bu durumun ise, modern kentin ideolojik temelini oluşturan mekândaki kamusal bütünlüğü parçaladığına dikkat çekerler.²¹ Bu parçalanma da katılımcı-mıza göre çatışma potansiyeli taşımaktadır.

Araştırma kapsamında görüştüğümüz Bomonti’nin orta sınıf sakinlerinin semtte yaşanan değişime ilişkin görüşlerini, semtin ilk sakinleri olan gayrimüslimlerden bugüne gelen sürece atıfta bulunan aşağıdaki ifadeyle noktalayabiliriz:

21 Asuman Türkün, Hatice Kurtuluş, “Giriş”, *İstanbul’da Kentsel Ayrışma*, (yay. haz.) Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 17.

Valla ben görür müyüm, görmez miyim... Ama bu gidişle hepsi rezidanslara benzer, yani hepsi yıkılacak. Kültürün izi kalmayacak. Umarım kilisedir falan, hiçbir yere dokunmazlar. En azından o kültür kalsın, çünkü onların da çok hakkı var, biliyorsunuz yani Bomonti, Feriköy denilince akla kimlerin geldiği belli. Ama bundan on-on beş sene sonra hepsi rezidans olacak, biliyorum. Manhattan'a benzetmeye çalışıyorlar. Manhattan olacak diyorlar. Ama önemli olan yapıları, binaları dikmek değil, değerleri kaybetmemek. Önemli olan sevgiyi kaybetmemek, birlikteliği kaybetmemek. Yani ben seni tanıdıktan sonra aynı binada istersen beş yüz kat dik ne olacak ki! (Kadın, 30 yaş üstü, on sekiz yıldır Bomonti'de kuaför dükkanı var)

DÖNÜŞEN SEMT: REZİDANSLAR VE DİKEY MAHALLELER

ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA

Neoliberal kent politikaları ve küresel inşaat sermayesinin do-
laşımı Türkiye’de kentsel dönüşüm sürecinin itici gücü olarak
karşımıza çıkmaktadır. İstanbul’da 1980’lerden itibaren başla-
yan kentsel dönüşüm projeleriyle, kent içi gecekondu bölgele-
rinin ya da çöküntü alanlarının soylulaştırılması, yenilenmesi
ve dönüştürülmesi sürecinin başladığı söylenebilir. Kent mer-
kezlerinin, özellikle neoliberal kent politikalarının bir sonucu
olarak “rant alanı” haline gelen çöküntü alanları, aynı zamanda
yeni sınıfsal dönüşüme de tanıklık etmektedir. 1990’larla bir-
likte kent merkezlerinin dışında, kente bağlı, onun konut yü-
künü azaltmak üzere kurulan uydu kentlerde biçimlenmeye
başlayan yeni sınıfsal yapı ve bununla bağlantılı olarak gelişen
davranış ve tüketim alışkanları, 2000’li yıllarda kent merkezle-
rine kaymaya başlamıştır.¹ Bunun en önemli nedenleri arasında
kent merkezlerinin çekiciliği, mülklerin yatırım açısından da-
ha fazla getirisinin olması, rantın büyüklüğü sayılabilir. Sulu-

1 Bkz. M. C. Yalçınan, Ç. Çalışkan, K. Çılgın, U. Dündar, “İstanbul Dönüşüm Coğrafyası”, (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışma-
ları. Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-70;
Besime Şen, “Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma,
Yeni Orta Sınıf”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 44,
2011, s. 1-21.

kule, Galata, Fener-Balat hattı, Tarlabası ya da Cihangir semtlerinde gerçekleştirilen dönüşümler ya da yenileme çalışmaları, merkezlerde kentsel dönüşümün ve dolayısıyla soylulaştırma politikalarının sosyal boyutlarının da önemini gözler önüne sermektedir.²

Bomonti'deki kentsel dönüşüm çalışmaları da İstanbul'un diğer çöküntü alanlarında olduğu gibi, "yenilenme" çalışmalarından çok "soylulaştırma" projeleri olarak değerlendirilebilir. Soylulaştırma projeleri sonrası semtteki yapılaşmanın en belirgin görünüşleri; Bomonti Bira Fabrikası arazisinin farklı hizmetlere açılması (otel, üniversite ve fabrika binasının kültür merkezi olarak restorasyonu), yatay ve dikey rezidansların inşası ve Merkezi İş Alanları İmar Planı uyarınca yaşanan dönüşüm mekânlarıdır.

Küresel kentsel dönüşüm politikalarıyla birlikte uluslararası inşaat şirketlerinin ulusaşırı projeleri de kentsel dönüşüm sürecini hızlandırırken eski üretim alanları, atıl kalmış fabrikaların arazileri ya da gecekondü bölgeleri fiziksel dönüşüm alanları olarak ortaya çıkar. Bomonti semtinin güneyi ve yakınındaki alanlar, 1980'li yıllara kadar fabrikaların faaliyet gösterdiği bir sanayi bölgesiyken, fabrikaların şehir dışına taşınması sürecinden sonra, atıl fabrikaların sahip olduğu büyük, orta ölçekli araziler, çevresindeki gecekondular ("teneke mahallesi") ve bostanlar, kentin merkezinde çöküntü alanları haline gelir ve dönüşüm için "cazip rant alanları" olarak görülmeye başlar. 2000'li yıllardan itibaren hisseleri belli olmayan araziler, fabrikalardan kalan ada büyüklüğündeki arsalar, ulusal ve uluslararası gayrimenkul yatırımcılarının Bomonti'ye yönelmesini sağlar. Özellikle şehrin merkezinde yer alan bu çöküntü alanları,

---

2 Bkz. Şen, a.g.e.; Şen ve Soytemel, "İstanbul'da Soylulaştırma: Orta Sınıfın Sosyal Ağları ve Mekân Yaratma Stratejileri", (haz.) D. Ö. Koçak, O. K. Koçak, *İstanbul Kimin Şehri?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 85-112; Z. M. Enlil, İ. Dinçer, "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama Kolokyumu Kitabı*, Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara, 2003; T. İslam, "Galata'da Soylulaştırma: Soylulaştırıcıların Demografik ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Çalışma", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 2003.

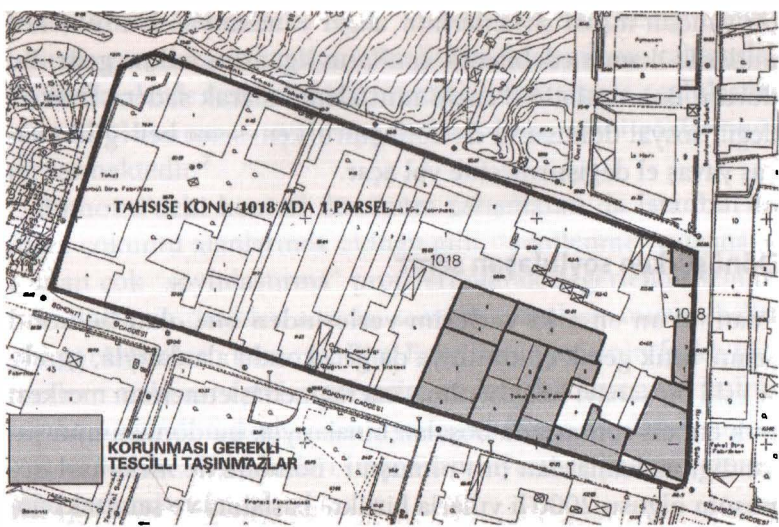
bir yandan inşaat şirketlerinin, diğer yandan yapılan lüks konutlarda ikamet edebilecek sınıfların ilgi alanı haline gelir. Bu durum Bomonti'nin, "cazip rant alanı" olarak sadece fiziksel değil, sosyal dokusunu da dönüştürürken, semt belleğinin yavaş yavaş el değiştirmesine yol açar.

Dönüşürken soylulaşan semt

İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Bomonti semti, artık gerek çöküntü ya da gecekondulu alanlarıyla, gerekse eski bir sanayi bölgesi olmasına rağmen işletmelerin merkezi terk etmesi sonrasında boşalan binalarıyla, bu dönüşümün yaşandığı mekânlardan biri olmuştur. Bomonti'de mekânsal dönüşüm olgusu 2000'li yıllarla birlikte başlamış ve semtteki dönüşüm, iki ayrı yasal kararla gerçekleşmiştir.

Bu kararlardan ilki, Şişli Belediyesi imar planlarının esaslarını belirleyen kararlar içinde yer alan "Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Uygulama İmar Planı Genel Hükümler" içinde, Bomonti Bira Fabrikası arazisinin imar durumuna ilişkin olarak belirtilen hükümle, IC Hilton Otel ve kültür alanının yapımına izin verilmesidir.³ Ayrıca Kültür Bakanlığı tarafından "Bomonti Turizm Merkezi" olarak belirtilen ve Maliye Bakanlığı'nın 08.11.2005 tarih ve 44103 sayılı yazısı ile devlet mülkiyetinde olan hazine arazisi için alınan kararla, kırk dokuz yıllığına "turizm tesis alanı" olarak tahsisıyla, fabrika arazi-

3 "Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Uygulama İmar Planı Genel Hükümler" içinde "6- Planlama alanı içinde Cumhuriyet Mahallesi, 1018 ada, 1 parsel, 994 ada, 19, 22, 52 parseller, 2081 ada, 1-2-7-12 parseller, 959 ada, 2 parsel, 982 ada, 2 parsel sınırlarını kapsayan alan turizm merkezi alanıdır. 11.01.1998 tarih ve 23227 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Şişli Bomonti turizm merkezinde, 2634 sayılı turizmi teşvik kanununa göre ilan edilmiş turizm alan ve merkezlerine ait 1/5000 ölçekli nazım imar planlarını tadil etme ve onaylama yetkisi Turizm Bakanlığı görüşü de alınmak koşulu ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığına aittir. Bu şekilde Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca onaylanmış bulunan nazım imar planları doğrultusunda hazırlanacak 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının, turizm amaçlı kullanım kararı içeren kısımlarının onaylama yetkisi ise ikili imzalı olarak yerel idareler ile birlikte Bayındırlık ve İskân Bakanlığına aittir."

Bomonti Turizm Merkezi'ne tahsis edilen alan (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü).

si “üretim birimi” mekânından “hizmet birimi” mekânına dönüşmüştür.⁴

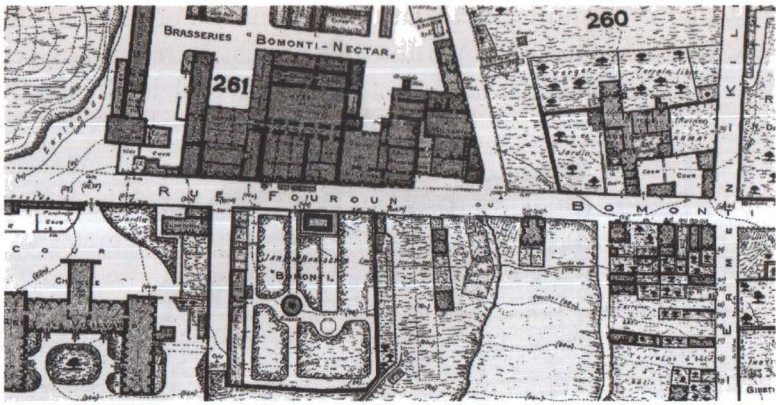
Hazine arazisinden özel mülkiyetin kullanımına geçen tarihi Bomonti Bira Fabrikası binasının, “restorasyon yapılarak yeme-içme” mekânına ve arazisinin de, “konaklama (beş yıldızlı otel) işlevi verilecek tesisin yanı sıra aynı anda üç bin beş yüz kişinin toplantı yapabileceği kapasitede Kongre ve Sergi Merkezi ile beş yıldızlı otel gerçekleştirilecektir” açıklamasıyla uluslararası otel zinciri Hilton Worlwide'ın IC Holding işbirliğiyle inşa edilen “Hilton İstanbul Bomonti Hotel & Conference Center” turizm tesisine dönüştürülmesine izin verilir. Hilton, 2013 yılında yapımı bitirilerek hizmete açılır.

4 “İstanbul, Şişli, Bomonti Caddesi-Birahane Sokak üzerinde, İstanbul 1 Numaralı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.02.1998 gün ve 9294 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve yönetim, bira yapım ve lojman işlevlerinden oluşan eskiden Tekel Genel Müdürlüğü'ne ait olan Bomonti Bira Fabrikası, Fabrika Lojmanı ile Fabrika Giriş ve Yönetim Binaları ile tescilsiz büro, depo, ambar, lojman olarak kullanılmış yeni yapıların bulunduğu 1018 ada 1 parsel tahsise konudur.” Kültür Bakanlığı internet sitesi belgesi. <http://www.kultur.gov.tr/genel/text/tr/YIGM/%C4%B0stanbulBomonti.pdf>. (erişim tarihi: 2015)

Eski Bomonti Bira Fabrikası binası ve Hilton İstanbul Bomonti Hotel & Conference Center (Şükrü Sönmezer, 2017).

Ayrıca Pervititch'in 1924 yılında hazırladığı Bomonti semt haritasında Bomonti Bira Bahçesi'nin bulunduğu ada/parsel, Şişli Belediyesi Mer'i İmar Planı'nda "Üniversite ve Kültür Eğitim Tesisleri Alanı" olarak belirtilir. Şişli Belediyesi 02.03.2004 tarih, 182 sayılı Belediye Encümen Kararı ve Şişli Kadastro Müdürlüğü'nden verilen 21.02.2006 tarih 2006/286 beyannameye istinaden, 2081 ada/14 parsel, Mimar Sinan Güzel Sanatlar

Pervititch'in 1924 tarihli Bomonti haritasından kesit (İstanbul Atatürk Kitaplığı, harita kayıt no: 770).

Üniversite'sine tahsis edilir. Üniversitenin tapu senedinde tahsis edilen alanda kâgir dükkân, iki tane kâgir ev, kahvehane, dükkân bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, Bomonti semtinin özellikle "teneke mahallesi" ya da çöküntü alanları, gecekondu ve sanayi üretim alanları olarak nitelendirilen mekânlarının Merkezi İş Alanları (MİA) olarak kabul edilmesiyle, bölge uluslararası veya ulusal büyük inşaat şirketleri tarafından yeni bir rant alanı olarak belirlenir. Şişli Belediyesi'nin imar planlarının esaslarını belirleyen kararlarında yer alan "Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Uygulama İmar Planı Genel Hükümler" ile, Bomonti'nin güney tarafında yer alan eski fabrika arazileri ve gecekondu alanlarının rezidans, alışveriş, otel alanlarına dönüşümü yasal bir çerçeve kazanır.⁵

Kentsel dönüşüm alanına dönüşüm kararlarından sonra yapılan Dolmabahçe-Piyalepaşa ve Piyalepaşa-Kâğıthane tünelle-

5 "Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 29.11.2007'nin ve 2792 sayılı kararı gereği; 16.04.2005 onanlı 1/5000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve çevresi nazım imar planının (2) nolu plan notu paftasının şeffaf üzerinde 33 nolu plan notunda MİA fonksiyonu tanımına "rezidans (konut)" ibaresi ilave edilerek hazırlanan 1/5000 ölçekli plan paftaları Büyükşehir Belediye Başkanınca aynen onanmıştır. 06.12.2007 tarihinde aynen onanmıştır." Bkz. <http://gis.sisli.bel.tr/notlar/Sisli/dolapdere.pdf>.

riyle, Bomonti'nin İstanbul'daki ana ulaşım yollarına bağlantısı yapılarak ulaşım imkânlarının kolaylaşması sağlanır. Böylece Bomonti, 2000'li yıllarda başlayan dönüşüm projeleriyle, aralarında Ofton, Hoffman, Taş Yapı, Ant Yapı, IC Holding ve Belçikalı Extensa Grubu gibi ulusal ve uluslararası yatırımcıların bulunduğu ve içinde rezidans, ofis ve otellerin yer aldığı büyük bir proje mekânı haline gelir: Anthill Residence, Elysium Fantastic Residence, Extensa Bomonti Apartmanı, Extensa Bomonti Modern Palas, Bomonti Life Residence, I Tower Bomonti, eski Bomonti Bira Fabrikası arazisi üzerinde yapılan Hilton Oteli, Tekfen Holding Bomonti Apartmanları Projesi, Arista Bomonti Business Center, Divan Residences Bomonti, The House Residence Bomonti gibi çok sayıda lüks proje bitirilerek yeni sahiplerini barındırmaya başlar. Sinpaş GYO tarafından yapılan Queen Bomonti, Tahincioğlu Nidapark, NOW Bomonti gibi projelerin yanı sıra Keten Bomonti gibi projelerin yapımı, araştırma tamamlandığında sürmekteydi.

Projeler, Bomonti semtinin imar planlarının izin verdiği şekilde, fiziki olarak yatay ve dikey rezidanslar biçiminde hayata geçirilmiştir. Bomonti semtinde inşa edilen rezidansları iki ayrı kısım ve mekânsal alan biçiminde tarif edebiliriz: Bomonti'nin eski yerleşim yerinin içinde, apartmanların yer aldığı kısımda yatay rezidansların yapıldığı kuzey kesimi ve "teneke mahallesi"yle sadece İncirli Dede Caddesi ile sınır çekilen, şu anda kurutulmuş olan küçük derenin⁶ bulunduğu ve dikey yapıların yan yana dizildiği "bir ada" şeklinde olan güney kesimi. Bomonti'de ilk inşa edilen rezidans, yatay biçimde olan, 2004 yılında Ofton İnşaat Şirketi'nin yaptığı Ofton Elysium Residence'tır. Bu rezidans, semtin apartmanlarıyla aynı yükseklikte, çokkatlı, geniş bir apartman görünümündedir ancak güvenli, *conciierge* hizmeti sunan, alt kısmında hem rezidans hem de semt sakinlerinin her türlü gereksiniminin karşılanabileceği küçük bir alışveriş merkezi bulunan bir yapıdır. Bomonti, bir yandan semtin yerleşik gündelik yaşam pratiklerinin sürdürül-

6 Kaynaklarda İncirli Dere, Feriköy Deresi gibi farklı adlandırmalarla yer alan bir su yoludur.

mesine izin verirken, diğer yandan dikey yapılarla, rezidanslarla, farklı gündelik yaşam pratiklerinin inşasına sahne olur.

Smith, “Kentsel yenileme projeleri çerçevesinde merkezde yer alan çöküntü alanlarındaki konutlar(ın), orta ve üst gelir gruplarını çekecek biçimde ‘soylulaştırılmakta’, aynı zamanda da tarihî mekânlar(ın) restore edilerek yeni işlevlerle yeniden kullanıma açılmakta” olduğunu belirtir.⁷ Bu da, eski yapıların yenilenmesi ve çöküntü alanların dönüştürülmesiyle eski zamanın eğlence, yeme-içme, barınma mekânlarına çevrilmesi biçiminde kendini gösterir. Semte adını veren Bomonti Bira Fabrikası binasının yenilenip tarihî işlevinden çıkarılarak yeni bir gündelik hayat mekânı olarak inşa edildiği görülebilir. Fabrika binası, bir üretim mekânıyken 2015 yılından itibaren içinde yeme-içme alanları, konser-sergi salonları ve kültür merkezi olarak yeniden kamusal alanda hizmet vermeye başlamıştır. Tarihî binanın yenilenmesinde görev alan ekip, bu mekânı “yaratıcı kültür kampüsü” olarak tanımlamaktadır.⁸ Bomonti semti, bira fabrikası ve bira bahçesiyle, semtin ve çevresinin “lûkûs” ve orta sınıf kent sakinlerini bir araya toplayan bir kamusal alan olarak tarihte yer almıştır. Yakın dönemde ise bu tarihî bina yenilenmiş ve “Bomontiada” adıyla, yeme-içme, eğlence mekânlarını (“Babylon”) ve yazlık sinema etkinliklerinin yapıldığı bir alanı içinde barındıran, üst, üst-orta ya da orta gelir düzeyindeki semt sakinlerinin beğenilerine yönelik yeni bir boş zaman (loisir, leisure) mekânına dönüşmüştür.⁹

Bomontiada, bira fabrikasının tarihî işlevini devam ettiren,

---

7 Neil Smith, “Gentrification, The Frontier and The Restructuring Of Urban Space”, (ed.) N. Smith ve P. Williams, *Gentrification of The City*, Unwin Hyman, Londra, 1986, s. 15-34.

8 Bomontiada Yaratıcı Danışma Kurulu'ndan Cem Yegül ve Vasıf Kortun, kendileriyle yapılan söyleşide Bomontiada'yı bu şekilde tanımlıyorlar. <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/istanbulun-yeni-e-glence-merkezi-bomontiada-29930394>.

9 2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme hakkını özel sektöre devretmiş, kongre ve alışveriş merkezinden oluşan kültür kompleksi olarak tasarlanmıştır. H. Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler”, *Coğrafya Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, sayı 18, İstanbul, 2009, s. 49.

Bomontilileri ve genel olarak kentin çeşitli semtlerinden insanları, kısacası kent sakinlerini bir araya getiren, yenilenmiş bir kamusal alan olarak sunulur. Bomontiada Yaratıcı Danışma Kurulu üyesi Cem Yegül, kendisiyle yapılan söyleşisinde, hem Bomonti’de gerçekleşen dönüşümü hem de yenilenen bu tarihî bina ile “nostaljik kültür mekânı”na dönüşen Bomontiada’yı, “Bölgede uzun uzun, çoğu da tatsız gökdelenler dikiliyor. Orada eskiden var olmuş, özlemini duyduğumuz bir kültür de var. O yaşam tarzını yeniden geri getirmek diye bir şey yok tabii. Ama ‘bugüne ait bir yeniden inşası’ mümkün olabilir... Doğru oyuncuları bir araya getirdiğimiz zaman oradaki yaşamın dalga dalga yayılacağını düşünüyorum” diye anlatmaktadır.¹⁰ Bu kültürel mekân, İstanbul’un çeşitli bölgelerinden gelen kent sakinleri için dönüşüm sonrası yeni bir “cazibe alanı” haline gelmiştir. Bomontiada ile “yeniden inşa edilen” bira fabrikası arazisinde yer alan ve “Popülist” adını taşıyan yeme-içme mekânında bira üretimi de yapılmakta, böylelikle yapının hem içinde hem de bahçesinde kent sakinlerine bira içilebilecek bir alan sunulmaktadır. Tarihî bira bahçesini yaşatma iddiasını da taşıyan bu alanın, bu sayede kurgulanmış bir “yeni bellek mekânı” haline geldiğini söyleyebiliriz. Yeni inşa edilen bu bellek mekânının tarihî Bomonti Bira Bahçesi’yle arasındaki fark, aslında sınıfsal bir farklılıktır. Semtin fiziksel dönüşümünde olduğu gibi bu mekânın da soylulaştırılarak yeni orta sınıfın gündelik hayat beğenilerine göre biçimlendirildiğini görürüz:

Bomonti’ye de ne kadar çok iyi insan, iyi niyetli insan gelirse Bomonti o kadar temiz bir yer olur. O yüzden insanların Bomonti’ye eğlenmek, dinlenmek, olumlu anlamda iletişim ve etkileşim içinde bulunmak amacıyla gelmeleri, Bomonti’nin genel düzeyini, niteliğini çok çok arttıracaktır diye düşünüyorum. Bu çerçevede Bomonti Bira Fabrikası’nın bir sosyokültürel mekâna dönüşmesi çok olumlu diye düşünüyorum. (Erkek, 55 yaşında, bekâr, orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

10 Cem Yegül ile söyleşi, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/istanbulun-yeni-eglence-merkezi-bomontiada-29930394>.

Ayrıca 2000'li yıllarda tekstil imalathanesi olarak işlev gören birçok işletme de semtin dışına çıktığı için bu alanlarda yeni yeme-içme mekânlarının bu gelir düzeyine uygun olarak değiştiğini belirtmeliyiz. Görüşme yaptığımız rezidans sakinleri de semtin kendi gelir düzeylerine uygun biçimde dönüşmesinden hoşnut olduklarını ifade etmişlerdir:

Bir kere kültür-kongre merkezi ne demek yani, bu Lûtfü Kırdar gibi soğuk bir yerse, hiç hoşuma gitmez... Bana yönelik bir yerse çok hoşuma gider. Ama Türkiye'de şu anda genelde yaşayanlar için değil, dışarıdan gelenler için bir şeyler planlanıyor. Eğer bu da yine bana değil, burada oturan, İstanbul'da yaşayan insana değil, dışarıdan gelen turiste yönelik bir şeyse, benim için çok itici bir şey... Bir işime yaramayacak. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Yatırımcılar Bomontiada'yı nostaljik bir bellek mekânı olarak kurgulamayı amaçlayadursun, Hatice Kurtuluş'un belirttiği gibi, bu mekân, "Belirli bir toplumsal sınıfın kullanımına açılıp kamuya kapatılmaktadır. Bu kapalılık, kentsel ayrışmanın ötesinde, kentin tarihsel, coğrafi ve kültürel varlıklarının ve zenginliklerinin de belli bir sınıfa transferi anlamına" gelmektedir.¹¹ Bomontiada, bir kültür merkezi olarak, sanayi üretimi yerine kültür ve sanatı ikame etmiş, ancak semte taşıdığı yeni kültür, eğlence ve yeme-içme alışkanlıklarıyla sınıfsal değişimi de tetiklemiş, çevresindeki kamusal alanların da benzer cazip tüketim mekânlarına dönüşümünü hızlandırmıştır.¹² Semtte, önceleri faaliyet gösteren imalathaneler, atölyeler ve dükkânlar, yeme-içme odaklı tüketim mekânlarına dönüşmüş, çevresindeki fiziksel değişimle birlikte semtin yeni sakinlerine uyarlanmıştır. Dekorasyonlarından tüketime sunulan ürünlere kadar her detay, "yeni sakinlerin" beğenileri, yaşam biçimleri göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Kısacası, mekânların dönüşümüyle birlikte semtin gündelik yaşam alışkanlıkları da soylu-

11 H. Kurtuluş, "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", *Planlama Dergisi*, 2006, s. 11.

12 A.g.e., s. 3-4.

laşmaya başlamıştır. Bomonti semti yine, yeniden “seçkin” bir yaşam alanı haline gelmiştir.

Yatay ve dikey rezidanslarda gündelik yaşam

Gündelik yaşam kavramı, sosyal bilimler alanının, özellikle de sosyolojinin 1960’lı yıllardan itibaren üzerinde tartışmaya ve çalışmaya başladığı bir kavramdır. Modern gündelik yaşam, kapitalist toplumsal yaşamın egemenliğiyle başlayan süreç sonucunda, iş ve boş zaman olarak iki temel alanda bireylerin farklı roller benimseyerek yaşamlarını sürdürdüğü bir uzam olarak tanımlanabilir. “Zaman ve mekân” ikiliği uyarınca, bireylerin çalışma zamanı (iş zamanı), serbest zaman (boş vakit-eğlence zamanı) ve zoraki zaman (ulaşım gibi arada tüketilen zaman) olarak harcadıkları zaman bütçesi çerçevesinde yapıp ettikleri, gereksinimlerini (yeme-içme, giyinme, barınma, boş zaman değerlendirme, komşuluk ilişkileri vb.) karşıladıkları bir uzam olarak da düşünülebilir gündelik yaşam. Modernite ve kapitalist sistem dahilinde, gündelik yaşam kendi halinde akışa bırakılmaz, yönlendirilir, parçalara ayrılarak örgütlenir.¹³ Bireyler, bir yandan üretici olurken diğer yandan tüketici halini alırlar. Sistem tam da bunun üzerine kuruludur: İnsanlar bir yandan çalışırken diğer yandan sistem onlara ihtiyaçlarını göstererek onları birer tüketici haline getirir. Çalışma sonucu elde edilen maddi kazancı harcamak için, dinlenmek için, boş zamanı değerlendirmek için ayrı alanlar yaratılır. Lefebvre’e göre gündelik yaşamda, “her şey hesap edilir”. Tüketilen nesneler gibi, onları tüketenler ve düşünceleri de sayılır ve bunlar bir bütünlük içinde var olurlar; ki bu da toplumda “maddi kültürü” oluşturur.¹⁴ Bir bütünün parçalarını oluşturdukları ve birbirlerini etkiledikleri için tüm bu alanlar bir bütün olarak düşünülmelidir.

De Certeau’ya göre de gündelik yaşamda iş zamanı ile eğlence zamanı, boş zaman (*loisir, leisure*) birbirinden ayrı de-

13 H. Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. I. Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 63.

14 A.g.e., s. 28.

gil, bir noktada birleşen, türdeş etkinlik alanları olarak tasavvur edilmelidir.¹⁵ Gündelik yaşam pratikleri, bireyin faaliyetleri üzerinden değil, bir yandan konuşma, okuma, üretme, yürüme, alışveriş etme vb. etkinlikler, yani yaşam pratikleri üzerinden iş gören bir kontrol ve ilişkiler sistemi olarak işlerken, diğer yandan bu belirlenmiş ilişkiler sisteminin içine sızan başka bir uzamla iç içe geçer.¹⁶ Bu da “kullanım taktikleri”dir. Birey, “[Kendisini] belli bir mekân ya da dili kullanmaya zorlayan düzende, bu düzeni *kullanma tarzına* uygun bir oyun uzamı yaratır.”¹⁷ Bu uzamlar, mekânla sınırlı değildir; “stratejilerin, üretebildikleri, birimlere ayırabildikleri ve dayatmalar gerçekleştirebildikleri uzamlardır; taktikler aynı uzamları kullanır, manipüle eder ve yolundan döndürürler.”¹⁸

Gündelik yaşam süreklilik gösterir, tekrarlar içerir, bu açıdan sıradanlaşır. Sıradanlık, düşüncenin arkasındaki güven duygusunun bir sonucu olarak kabul edilir. Ancak gündelik yaşam, zaman ve mekâna göre toplumdaki değişimlerden etkilenerek de oluşur. Yani Lefebvre’in belirttiği gibi, gündelik yaşam pratiklerini ortaya koyarken, “üslup” ve “kültür” karşı karşıya gelir; kitle kültüründeki bölünmeler, farklılıkları ortaya çıkarabilir ancak modern toplumun gündelik yaşamı içinde üsluba duyulan özlem baki kalır. Üsluptaki bozulma içinde yeni bir üslup arayışı kendini daima hissettirir. Bu da “yeniden bir üslup yaratmak, şenliği yeniden canlandırmak, kültürün dağınık parçalarını yeniden bir araya getirmek ve böylece gündelik hayatı dönüştürmek” yönünde bir çabayı beraberinde getirir.¹⁹ Rezidanslarda ikamet eden sakinlerin, görüşmenin bir yerinde apartman ya da bahçeli ev özlemlerini dile getirmeleri ya da yata rezidanslarda ikamet edenlerin apartman yaşantısına benzer ama güvenliği de olan bir yapı olduğu için kendilerini ye-

15 M. De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi I*, çev. Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s. 103.

16 A.g.e., s. 104.

17 A.g.e., s. 104.

18 A.g.e., s. 104.

19 Lefebvre, a.g.e., s. 44.

ni bir uzamda tanımlamaları buna örnek gösterilebilir. Apartman yaşantısının ayrıştırıcı değil birleştirici olması, zaman ve mekân içinde aynı yaşamı pratik etmek anlamına gelir. Komşuluk ilişkileri ile yeni uzamlar geliştirme, destek taktikleri, güvenlik taktikleri (anahtarını bile bırakmak), yardımlaşma taktikleri geliştirme pratiği olarak düşünülebilir. Apartmanların sokağa yakınlığı sayesinde sokağın gündelik yaşamından yararlanma ve ona eklemlenme pratiklerinin varlığından da bahsedilebilir. Dolayısıyla gündelik yaşam, sokaktaki bakkal, kasap, manav, kahve, terzi, kuaför gibi küçük ve aynı zamanda ilişkinin kolay kurulabileceği, samimi mekânların varlığı sayesinde, bireylerin hem birbirleriyle hem de bu mekânlarla kurduğu ilişkiler bütünü olarak da tanımlanabilir.

Bomonti semtinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm, son yıllarda İstanbul'un muhtelif bölgelerinde sürdürülen yapısal değişim bakımından aynı ancak yan yana olması itibariyle de apartmanlarla ayrılmadan farklı bir fiziksel görünüm sergiler. Az önce de bahsettiğimiz gibi Bomonti'de iki tür yapılaşmaya tanık oluruz: Biri yatay, ki mevcut apartman yüksekliğinde ya da biraz daha yüksek olan ve kapısında bazen "residence", bazen de "apartman" yazan yeni yapılar; diğer taraftan dikey, yüksek ve göğü delen bir uzantı gibi inşa edilen rezidanslar. Dikey rezidanslar bir "ada" biçimindeki imar alanında sanki "ayrılmak, ayrılmak" istermiş gibi, bir arada yer almaktadır. Dikey rezidansta ikamet eden bir görüşmeci, bulunduğu mekânı tarif ederken semtin diğer alanlarından ayrıldığını belirtmiştir:

Bence orası hiç önemli değil (teneke mahallesini gösterir) çünkü burası bir ada. Yani şuradan döndüğünüz anda başka bir yere giriyorsunuz. Yerin altına arabayı park ediyorsunuz, başka bir adadasınız. Orasıyla (semtin kuzey alanları, apartmanlar, yatay rezidanslar) benim hiçbir alakam yok. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Bu ada, imar planında Merkezi İş Alanı olarak görüldüğü için, yüksek katlı/rezidans tipi yapısal değişime izin verilmiştir. Yatay rezidanslar ise eski yerleşim yerinin içinde, eski sana-

yi (Nestlé Fabrikası'nın yerinde Ofton İnşaat Şirketi tarafından yapılan yatay rezidans Elysium, Fantastic ya da Bomonti Extansa Apartmanı gibi)²⁰ alanlarına inşa edilmiştir ve semtin yerleşik yapılarıyla, apartmanlarla yan yana yer alır.

Rezidanslar gerek apartmanın mekânsal, gerek ilişkisel işlevini, gerekse sokağın tüketim mekânlarıyla kurduğu ilişkisel-liği değiştirerek yeni bir gündelik yaşam uzamı sunar. Temelde aynı ilişkisellik bağlamında, yani bağlamından kopuk olmaksızın sunulan yeni hizmet alanları içinde yaşayan birey, kendine göre taktikler ve uzamlar kurma çabası içindedir. İşte böylesi durumlarda "nostalji", bu kurgunun bir yanında bulunur.

Rezidanslarda ikamet edenlerin çoğunun taşınmadan önceki yaşam alanları, apartman dairesi ya da müstakil, bahçe içinde evlerdir. Bu nedenle gündelik yaşam pratiklerini, taktikler arasındaki farklı konumlanışları yorumlayabilir ve uzamlar konusunda karşılaştırma yapabilirler. Yeni mekân ile yeni gündelik yaşam pratikleri içinde, yeni taktikler geliştirerek kullanım operasyonları²¹ yaratabilirler.

Rezidansların, apartman yaşantısının güvenliği artırılmış bir biçimi olduğunu söyleyen bir görüşmecimiz, bir anlamda yatay ve dikey rezidans ayrımını da ortaya koyar:

O daha çok apartmana yakındı (yatay bir rezidansı belirterek), bu (Anthill) daha çok sosyal şeyi (olanakları/ortamı) fazla olan bir şeydi. (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Dikey rezidansta ikamet eden bir görüşmeci de benzer bir karşılaştırma yapmıştır:

Elysium ve Extensa'ya gittim. Onlar şeyden çok farklı bence. Anthill'in rezidans anlamında nasıl bakıyorsunuz bilmiyorum ama onların yapısıyla burası çok farklı... Bir Extensa, Elysium yüksek değil. O bir şey midir, ama yaşam tarzı olarak mesele Extensa normal bir apartman şeklinde idare ediliyor ve her-

20 <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/08/17/em/eml117-20060803-104.html>.

21 De Certeau, *a.g.e.*

hangi bir servisi yok. Elysium da işte aşağıda bir-iki tane dükkânı, bir de spor kulübü var, ama isterseniz spor kulübüne gidiyorsunuz, ama spor kulübü aslında dışardan bir spor kulübü, tesadüfen o onun üstüne oturuyor gibi bir yapısı var. Halbuki Anthill'de öyle değil. Anthill'de oturanlara ait olmak üzere bir spor salonu ve diğer tesisler var ve ister kullanın ister kullanmayın onlar şeyin, paketin içinde; dolayısıyla biraz daha farklı diğerlerinden. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Bu araştırmada, Bomonti semtinde bulunan yatay ve dikey yapısal özelliklerdeki rezidanslarda ikamet edenlerin gündelik yaşamlarındaki pratiklerin ayrıntılı, derinlemesine tanımını yapmayı, gündelik yaşama verdikleri anlamları, ilişkilerini ve dönüşüm süreçlerini ortaya koymayı amaçladığımızdan, niteliksel araştırma yöntemi kullandık.²² Rezidans sakinlerinin Bomonti semtiyle ilişkilerine, rezidanstaki gündelik hayata dair algılarına odaklanmayı, rezidans yaşam tarzı konusundaki düşüncelerini, değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluşturmayı amaçladığımızdan, araştırmada derinlemesine görüşme tekniğinden faydalandık.²³ Derinlemesine görüşme tekniği, karşılıklı konuşma ve ilişkinin kurulmasıyla başlayan bir sürecin sonunda, bir anlamda görüşme yapan araştırmacı ile görüşme yapılan kişiler arasında güven ilişkisinin de oluşmasına bağlıdır. Bu güven ilişkisi kurulduktan sonra araştırma için gerekli verilerin toplanmasını sağlayacak diğer görüşmecilere ulaşmak olanaklı olur ve araştırma örnekleme oluşturulur. Bu da kartopu tekniğiyle, güven ve işbirliğiyle gerçekleştirilir.²⁴ Bu araştırma için de kartopu tekniğinin örneklem oluştururken yardımcı olduğunu belirtmeliyiz.

Araştırma örnekleme, yirmi ile elli üstü yaş aralığında, üst ve üst-orta, orta gelir düzeylerinde olup (ki bir görüşmecimiz gelir düzeyiyle ilgili olarak “Allah’a şükür”, diğeri de “Keyfim

22 B. Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47.

23 A.g.e., s. 72.

24 A.g.e., s. 99.

yerinde” demiştir) lisans ve lisansüstü (ki çoğu yüksek lisans ve doktora yapmıştır) düzeyde eğitim almış, çalışma yaşamında yüksek gelir sağlayan meslek gruplarına mensup ya da kendi işlerinde çalışan, çoğunluğu bekâr olan ve evli-çocuklu yirmi iki rezidans sakininden oluşmaktadır. Örnekleme oluştururken kadın-erkek dengesi de göz önünde bulundurulmuştur. Örneklemin içinde bir öğrenciyle (erkek) de görüşme yapılmıştır çünkü rezidanslar, özellikle vakıf üniversitelerine yakın olan yerlerde, öğrenciler tarafından sıklıkla tercih edilen ikamet alanları olabilmektedir. Rezidansları tercih edenlerin mesleki durumlarına bakıldığında, bu kişilerin iş insanları, sanayiciler, üst düzey yöneticiler, mimarlar, avukatlar, sanatçılar ve sporculardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Bir görüşmecinin anlatısında bu durum açıkça ifade edilmiştir:

Tabii ki yerli daha çok. Ama burada yabancı, Almanca, Almanca demeyelim ama bir ayağı yurtdışında olan tipler, ondan sonra futbolcular, şarkıcılar, hatta çok tanımıyoruz da, ben tanımıyorum en azından hani, popüler birkaç tip var burada oturan, futbolcular var. Bizim tanıdığımız da var, bildiğimiz insanlar da var. Burada böyle sanatçı, konsolosluk, futbolcu, tekstilci, mesela şey var özellikle, ... Bankası'nın mesela şube müdürleri, müdürleri, peş peşe almışlar falan. Böyle bir şey var. (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Araştırmanın örnekleminde yer alan, farklı meslek gruplarına mensup katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirildiğinden bahsetmiştik. Rezidanslarda hem mülk sahibi hem de kiracı olarak ikamet edildiğini gördük. Ayrıca *penthouse* olanların otel hizmeti verdiğini gözlemledik. *Penthouse*, aslında otellerin en lüks dairelerini adlandırmak için kullanılırken, rezidanslardaki bazı daireleri adlandırmak için de kullanılır hale gelmiştir. Rezidanslar açısından *penthouse* adlandırması, yapının en üst katında bulunan daireler için kullanılmaktadır. Asansörlerde, üzerinde “P” harfi bulunan tuşa basılınca dairenin şifresinin girilmesiyle asansörler hareket etmektedir.

Bomonti semtinde bulunan, yatay mimariye sahip Ofton Ely-

Yatay rezidans Ofton Elysium Fantastic (Çağlayan Kovanlıkaya, 2017).

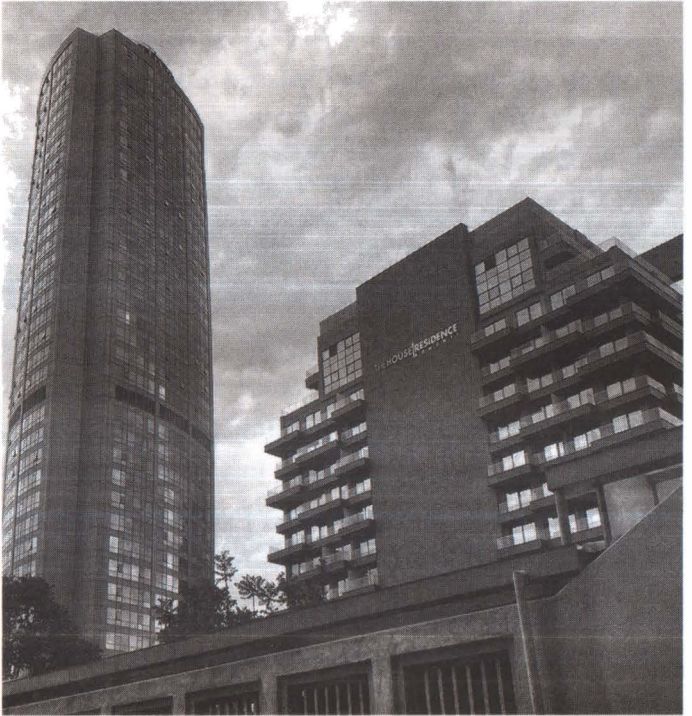
Bomonti Extensa Apartman (Çağlayan Kovanlıkaya, 2017).

sium, Ofton Elysium Fantastic, Bomonti Extensa Apartmanı, Bomonti Residence ile dikey rezidans olarak da Anthill Residence ve Divan Residence'ı araştırma sahası olarak belirledik; buralarda ikamet eden konut sahibi ve kiracılarından oluşan bir örneklem grubuyla derinlemesine görüşmeler yaptık.²⁵ Ya-

²⁵ Görüşmeler 2015 yılında başlayıp 2016 yılında devam etmiştir.

Bomonti'nin ilk dikey rezidans projesi: Anthill (Çağlayan Kovanlıkaya, 2017).

The House Residence ve Business Residence (Çağlayan Kovanlıkaya, 2018).

pılan görüşmelerle, söz konusu kişilerin gündelik yaşam pratiklerini, kullanım taktiklerinin nasıl tanımlandığını betimlemeyi amaçladık.

Rezidanslarda “yeni yaşam”: “Bir evden daha fazlası”

Bomonti’de bulunan rezidanslarda ikamet eden sakinlerin gündelik yaşamı ile semtin gündelik yaşamı ayrışıyor mu? Pratiklerdeki farklar nelerdir? Gündelik yaşam pratiklerinde etkileşimler oluyor mu? İç içe geçmiş (apartman-rezidans-tenekte mahallesi) yapısal farklılıklar gündelik hayatı farklılaştırıyor mu? Semt, rezidanslarda ikamet eden üst ve üst-orta gelir düzeyine sahip sakinlerin gündelik yaşam pratiklerine uygun dönüşüyor mu? Bu sorulara verilecek cevaplar, semtte son yıllarda görülen kentsel dönüşümün mekân üzerinde yarattığı yapısal değişimin yanı sıra gündelik yaşamı ve sonuçta semt belleğini de değiştirip değiştirmediğini ortaya koyacaktır.

Bomonti’de 2000’li yıllarla birlikte büyük inşaat şirketleri tarafından yapılan dikey mimariye sahip rezidanslardan biri olan Anthill’i inşa eden şirket (Ant Yapı), reklamlarında “bir evden daha fazlası” mottosunu kullanır. Bununla birlikte satın alınan malın değişim değerinden öte “seçkin bir yaşam tarzı” vaat ederek, rezidanslarda ikamet edeceklerle statüsel bir pozisyon ve toplum içinde bir konum da sunar. Lefebvre’e göre reklam bir ideolojidir; meta değerlerinin karışıklığını meta lehine örgütlediği için *metanın ideolojisi*dir.²⁶ Reklamlar, gündelik yaşamda varlığımızı sürdürmek ya da sürdürmemek, sadece sürdürmek veya dolu dolu yaşamak için neyi yemeli, içmeliyiz, ne giymeli, nerede barınmalıyız sorularını yanıtlayarak kişiyi yönlendirir ve kişi de yönlendirildiği nesneleri tüketerek var olacağına inanır.²⁷ *Gündelik Hayatın Eleştirisi* eserinde Lefebvre, kapitalist üreticinin gerçek arzuları belirleyerek tatmin etmek yerine süreci tersine çevirerek, üretilmesi en basit olan ve en fazla kazanç sağlayan nesneden yola çıkarak, bunun kişinin gereksini-

26 Lefebvre, *a.g.e.*, s. 109.

27 *A.g.e.*, s. 28 ve 109.

mi olduğunu göstermeye çalıştığını belirtir. Bunun için de özellikle reklamdan yararlanılır. Reklam, bir anlamda kurgusal, yapay, hayalî gereksinimler yaratmanın aracıdır.²⁸ Bir görüşmenin başka bir tüketim nesnesinden yola çıkarak rezidansların cazip mekânlar olmasının nasıl kurgulandığını anlattığı rezidans tanımı, inşaat şirketlerinin, tüketiciyi ürünü alması için nasıl yönlendirdiğini açıkça göstermektedir:

Konutla sizin cep telefonunuzun arasında önemli bir fark yok. İkisi de iki önemli bileşenden oluşuyor. Başarılı olması için, ürün olarak başarılı olması için iki önemli bileşenden oluşması çok çok önemli. Bunlar yazılım ve donanım, başka bir deyişle *software*, *hardware* (gibi) düşünülebilir. *Hardware* deyince tabii ki buradaki dört duvar, kalıp, demir, beton, boya, asansör vs. onları kastediyorum, ama bu genellikle mühendisler ve mimarlar tarafından tasarlanan ve yapımcılar tarafından yapılan, üretilen unsurlar. Diğer taraftan tasarlanmayan o kadar da çok, fazla tasarlanmayan ama yine de *lifestyle* dediğimiz yaşam biçimi uzmanlarınca belki bir yandan da tasarlanan bir *software* var. O da buradaki, dedim ya biraz önce, yaşam biçimi. Dolayısıyla yaşam biçimi bu tür ürünlerin başarıları, başarısı açısından olmazsa olmaz bir şey; yani nasıl ki sizin cep telefonunuz içindeki yazılım IOS, Android ya da her neyse olmadan bir hiçse, bir konutun da çok fazla bir kıymeti olmayabiliyor; yani eğer insanların içinde mutlu olduğu, olacakları bir yaşam yoksa. Bu yaşam o konuta, o siteye, o neyse yapıya yüklenmemişse... Dolayısıyla yaşam biçimi çok çok önemli; bunun da tabii ki yapımcılar tarafından, geliştiriciler tarafından ... gayrimenkul geliştiriciler tarafından öncelikle tasarlanması ve o projeye bir şekilde zerk edilmesi gerekiyor. İçine, DNA'sına konulması gerekiyor. (Erkek, 55 yaşında, bekâr, orta gelirli, Anthill, mülk sahibi)

Lefebvre, Marx'tan alıntılarla şunu söyler: "Senin yapmadığın her şeyi paran yapar."²⁹ Böylece bireyler, sahip ol-

28 H. Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 166.

29 A.g.e., s. 164.

duklarını zannederlerken aslında tüketerek tüketimin birer nesnesi olurlar. Reklamlar da kendi boş zamanlarını onlara satın aldırır. Görüşme esnasında inşaat şirketleri ve reklamlarının, rezidans tercihlerindeki etkileri sorulduğunda, bir kadın görüşmeci gazetede ev ararken kurgulanan konut yaşamının, bilinmeyen cezbettirecek biçimde sunulduğunu belirtmiştir:

Ne tarzda evler var, nasıl fiyatlar. ... Rezidansa bakayım dedim, nasıl oluyor rezidans? Ama rezidans mantıkları yeni çıkmış yani. Bir baktım şey, 1.600 TL Anthill rezidans, içine bakıyorum yepyeni, yok aşçılık okulu, yok bilmem ne, havuzuydu, spa salonuydu, 1.600 lira diyor. (Kadın, 31 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Bir başkası, semtte bir apartman dairesinde ikamet ederlerken Ant Yapı İnşaat Şirketi'nin yaptığı Anthill Residence'ın inşa edilme aşamalarını anlatırken;

... İnşaat başladığından beri seyrediyorduk. Bir de onlar (Ant Yapı) enteresan bir şey yaptılar. Her kat bittiğinde, kocaman kırmızı, yazdılar. Tabii, kaç katlı olduğunu bilmiyoruz. 1, 2, 3, 4, 5, ..., 25 falan... Böyle şey, skor gibi oldu artık. Her gün seyrediyorduk. (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

derken, tüketime sunanın tüketiciyi reklam taktiklerinden birini kullanarak nasıl etkilediğini ve izleyiciyi göstergeleriyle nasıl tüketim nesnesi haline getirdiğini ortaya koymuştur. İzleyici, Anthill'den ev alarak bu sürecin işbirlikçisi haline gelmiştir. Bir görüşmeci de rezidans tercihini yönlendiren şeyi kısaca "lokasyon, inşaat şirketi ve reklam bence" diye tanımlayarak genel eğilimin özetini yapmıştır.

Rezidanslar aynı zamanda tüketim mekânlarıdır: hem satın alınma amaçları dolayısıyla, hem de bünyesinde bulunan eğlence, alışveriş mekânlarıyla... Rezidanslarda ikamet etmenin amacı onun sadece "rant aracı" olarak görülmesi değildir. Kişiler, aynı zamanda orada ikamet ettikleri için mekânı tüketmek-

tedirler. Tüketim nesnesiyle kurulan ilişki bir “arzu ilişkisine” dönüşmüştür:

Daha kompakt yaşamak çok keyifli; bir kere, her şeyden önce fazla bir şeye ihtiyacım yok artık yani. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Şimdi buraya gelenlerin birçoğu aslında bunları kullanmak isteyecektir ya da bunu düşünmüştür muhtemelen. Yani inirim, sporumu yaparım, havuza girerim falan. Şimdi aşağıya inin bakın, havuza gidin, gayet temiz ve orada da çalışanlar var. ... Her şey bir yana, havuza inin, her zaman boş, kimse inmiyor. Bomboş. Spora inin yani, profesyonel tipler var. Mesela vücut yapmış tipler var, görüyorum ve her indiğimde ya inerken ya çıkarken görüyorum onları ya da asansörde rastlıyorum. Ama onun dışında spora gidiyorum mesela, salon boş, kalabalık değil. Yani genel olarak da insanlar inmiyor yani, ama neresi dolu, işte onu söyleyeceğim şimdi, oradan yakalayacaksınız. Buranın yazın açık havuzu var. Havuz çok büyük, etkili bir havuz değil. Ama havuzun kenarında yabancı müzik açıyorlar. İşte insanlar oraya şezlong atıyor. Fena değil işte, şezlonglar, ambiyans falan ve oradaki o ortam, o ambiyans insanları çekiyor olsa gerek ki, mesela açık havuzda da yer bulmak zor. Yani insanlar sosyal etkinlikleri kullanmıyorlar; kapalı havuz, tuz odası, saunayı, bilmem neyi, ama açık havuzda full. Yazın mesela. Çünkü aynı Çeşme plajı gibi aşağısı. Biraz da Anthill'de oturan insanların yapısından dolayı. Mesela burada konsolosluk çalışanları var. Kadınlar var, Rus Konsoloslugu'nda çalışıyor, Japon Konsoloslugu'nda çalışıyor. Rahat bir şekilde, istediği bikiniyle, hiç umursamadan aşağı inebiliyor. Çünkü buradaki oturan tipoloji onu çok rahatsız etmiyor orada. Yani birbirlerini rahatsız etmiyor, hatta herkes birbirine alışık, herkes içki içiyor, falan filan... Yani bir parça Anthill bu konuda daha şey bir yer. Açık havuza istediği kıyafet ile inip de zaman geçirebilecek tek bir bayanın çok rahat edebileceği bir yer. (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Lefebvre'e göre "gündelik hayatta, şimdi ve burada zevk alınır veya acı çekilir".³⁰ Rezidanslarda ikamet edenler, sunulan mal ve hizmetleri tüketmeden önce de bilir ve tüketildiğinde vereceği zevkin farkında olarak hareket ederler. Aynı zamanda satın alınan yapısal "ev" algısı da farklılaşır. "Ev", rezidansın gündelik yaşam pratiklerinin tüketildiği tüm mekânların toplamı olarak algılanır: "Rezidansın tümü, ev"dir. Bu anlamda hemen hemen bütün görüşmecilerin "ev" tanımlamasının aynı olduğunu söyleyebiliriz:

"Bir evden daha fazlası", burada bana birkaç şeyi ifade ediyor. Ha, kolaylık tabii ki. Bu lokantanın burada olması çok iyi. Dün akşam mesela biz ... Hanım'la beraber geldik, burada oturduk, yedik, içtik, dalga geçtik, güldük, evden çıkmadık ama evdeydik, ama keyif yaptık (gülüyor); hani trafiğe girmeden, yorulmadan, ama çok keyifli vakit geçirebildik ev dışında. Şey spor yapabiliyorum, işte güzellik salonu var, çok istiyorsam oraya gidiyorum. İstanbul'un trafiğine, karmaşasına girmeden bunları yapabiliyorum. Spora gitmek için vakit harcamama gerek yok. İşte çanta taşımıyorum, ne biliyim, duşa girmiyorum. Bunların hepsi çok büyük rahatlık, kolaylık; kendi evimde bunları yapabiliyorum. Yani burası bir şekilde evin uzantısı bütün bunlar. O yüzden hani nerde havuza giriyorsun dediklerinde, evde giriyorum diyorum (gülüyor), çünkü o kadar, hani bir asansör mesafesi. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Havuz var, işte sauna var, jakuzi var, buhar odası var, tuz odası var. (Soru: Etkili oldu mu?) Tabii ki ilk başta fitness var, kapalı havuzu var, spor salonu var, açık havuz, bilardo oynaya-
cağın salon, masaj merkezi... Ev hizmeti var mesela, *housekeeping* dedikleri. Buranın kendi içinde temizlik ekibi var. Ve sen dışarıda bir evi mesela yüz-yüz elli liraya temizletebiliyorsun, şu anda onlar elli liraya temizliyorlar. Ama camlara kadar her şeyi temizliyor. Bulaşığını yıkıyor, çamaşırını yıkıyor. Haftada elli lira. Faydalaniyoruz. Bunların hepsi var, bunların hepsinin

senin evinin altında olması ilk başta seni çok cezbediyor. (Kadın, 31 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Evli ve çocuklu olanları da cezbedecek birçok seçenek sunulduğunu ifade edebiliriz:

“Kids Club” vardır. Biz mesela gecenin bir vakti acıkıyoruz, saat 12:00; hemen aşağıda, en alt katta 24 saat açık. Telefonu kaldırıyoruz, hemen makarna, pizza ne istersek, bütün mutfak her şey açık, 24 saat hemen kapıyı çalıyorlar. Yani sanki bir otel odası gibi. Yani yaşam kurgusu o. Evet biz mesela bazen şey diyoruz, oda diyoruz, “Odaya girdin mi, odadan çıktın mı?” Ev demiyoruz, alışkanlık, böyle şey... (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Rezidanslarda ikamet edenler kendilerini meslekleri, men-sup oldukları sınıfsal kategoriler üzerinden tanımlamak yerine “tüketim etrafında örgütlenmiş imajlar, görüntüler ve boş zaman faaliyetleri”³¹ etrafında tanımlamaktadırlar. Rezidansların kendilerine sundukları olanakların, fazladan çaba harcamadan, mesafeler katetmeden, bir anlamda “evin” bünyesinde, kolay ulaşılabilir olması nedeniyle toplumda daha avantajlı, “ayrıcalıklı” bir kesimi oluşturduklarını belirtmişlerdir.

Rezidanslar, olanaklarıyla sakinlerine sürekli çözüm üreten, kesintisiz bir birim olarak vardır. Gündelik yaşam pratiklerini de düzenleyen, herhangi bir kargaşanın oluşmasına müsaade etmeyecek şekilde örgütlenmiş bir yapı olarak inşa edilmişlerdir. Kişiye, gereksinimi olan her türlü faaliyeti bir arada sunan bir mülkün sahibi olmak, bir prestijdir; bu mülke sahip olmak sayesinde, onun beraberinde getirdiği ve temsil ettiği toplumsal statüye de dahil olma düşüncesi egemendir. Rezidans ile apartman dairesinde ikamet etme arasındaki gündelik yaşam pratiklerine yansıyan eylem farklılığını ortaya koyan bu düşünce, “yapılması gereken” eylemler satın alındığında, mülkün sizi yansıttığını düşünmenizi sağlar.

31 D. Kellner, “Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası”, *Doğu Batı*, sayı 15, 2001, s. 207.

Bütün görüşmecilerin rezidansların bir “ev”de oturmak-
tan daha fazla anlama sahip olduğu düşüncesinde birleştikle-
ri görülür: Güvenlik ve hizmet olanakları (*concierge*) sunulma-
sı, bunun başlıca nedenleri arasında yer alır. Özellikle güven-
lik konusu, rezidansların tercih edilme nedeni olarak önem-
li bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Rezidansların güven-
lik hizmetinin olması, kurumsal biçimde işletilmesiyle “otel
mantığı”nı anımsatır. Rezidanslar ayrıca bazı sakinleri açısın-
dan “geçiş mekânları”dır:

Benim aynı zamanda Demirciköy’de, Sarıyer’de bir evim daha
var. Müstakil ve bahçeli olup buradaki evi daha çok hafta içle-
ri kullanıyorum. Yani Demirciköy’e gitmek bazen zor geldiği
için... Çünkü rezidans hayatı, hani sorularının bir çoğunu ya-
nıtıyor muyum şu an bilmiyorum ama, biraz şeydir, otel man-
tığıdır. Her gün *housekeeping* gelir, temizler. Kuru temizleme-
nizi bırakırsınız, *concierge* gelir alır, kuru temizlemenizi yaptı-
rır, aynı gün gelir dolabınıza asar. Ütünüz varsa onları yaptırı-
rsınız. Arabanızı vale park eder. Yani bir nevi kendinize ait bir
otel odanız varmış gibi düşünüyorum ben rezidans hayatını ve
öyle de kullanıyorum hafta içleri. (Kadın, 35 yaşında, bekâr,
üst-orta gelir, Divan Residence, kiracı)

Ayrıca dikey rezidansların üst katlarının *penthouse* olarak
otel gibi gelip geçici ikamet olarak kullanılması da, rezidansın
otel gibi algılanmasında önemli bir etkidir. Otel mantığıyla iş-
letilen rezidansların sakinlerinin hızlı değişimi de mekânın hız-
lı tüketildiğini göstermektedir.

Yerleşik oturanlar da var, ev sahibi ya da kiracı olarak; ama ay-
nı zamanda kısa dönemli kiralayanlar da var. Aşağıda İngiliz
bir firmanın ofisi var, onlar kir alıyor. Bu da sürekli ilişki kur-
mayı engelliyor. (Kadın, 52 yaşında, bekâr, orta gelir, Anthill,
mülk sahibi)

Başka bir görüşmeci durumu şöyle anlatır:

... özellikle yoğun çalışan, çocuğu olmayan, evini bir otel gibi
kullanmak zorunda olan insanlar için pratik diyebilirim (ama

anne babasını kastederek) 365 gün burada yaşasalar, hiç zan-
netmiyorum bu binada oturabileceklerini, çünkü basıyor bir
noktadan sonra... (Kadın, 32 yaşında, evli, üst-orta gelir, Ant-
hill, mülk sahibi)

Yaptığı iş nedeniyle farklı şehirlerde yaşamak ve bu süreci
otellerde geçirmek zorunda kalan bir görüşmeci, rezidans ki-
ralama tercih sebebini “geçici bir mekân”ı tüketmek olarak ifa-
de etmiştir:

Uzun süre otellerde kalmaya başladım. Hep iyi otellerde kalı-
yordum. Belli bir standarttaki otellerde kalıyordum. Ve otelle-
re çok ciddi bir paralar ödemeye başladım. ... Dolayısıyla çe-
şitli ev ihtiyaçları doğdu. Ve o dönemde gerçekten çok yo-
ğundum. Birkaç tane rezidansa baktım. Bu Divan’ın rezidan-
sı, benim gördüğüm daire sıfır bir daireydi. Dayalı döşeliydi
ve bütün mobilyaları hiç kullanılmamıştı ve *full* döşeliydi. Ya-
ni A’dan Z’ye bütün mutfak eşyalarından tutun, televizyona,
mutfaktan koltuk takımına, yatak odasına, her şey dayalı dö-
şeliydi. Kapıyı açtım ve direkt bu tarafa taşındım... Dolayısıyla
eşyalarımı koyabileceğim, gidip geldikçe de kalabileceğim bu
ufak yeri tuttum. Ama önümüzdeki günlerde burada fazla ya-
şamayı düşünmüyorum açıkçası, çünkü bana küçük geliyor.
... Artıları çok ama eksileri de var açıkçası. (Erkek, 34 yaşında,
bekâr, üst gelir, Divan Residence, kiracı)

Evli ve çocuklu bir görüşmeci, hizmet satın alıyor olmanın
sağladığı avantajları otel hizmeti anlayışıyla özdeş gördüğünü
ve evinin “misafiri” olduğunu anlatmıştır:

... içine girip yaşadıktan sonra, evet, çok şey fark ediyormuş.
Onu anladım. Yani, benim burada musluğum bozulsa iki daki-
ka sonra biri gelip tamir ediyor. Televizyonum bozulsa, on da-
kika sonra biri gelip tamir ediyor. O kadar büyük avantaj ki...
Çamaşır makinem bozuldu. Üç-dört günlüğüne gitmesi gere-
kiyordu. Hemen pat, bir tane yeni getirdiler. Düşünsenize, iki
tane çocuk var evde. Her gün kullanılıyor. Yani, içine girip ya-
şadıktan sonra “Yaa,” dedim, “dünya varmış hakikatten.” Ya-

ni burnum aksa, kapıda biri var, düşünsenize. Bundan daha şey ne olabilir? Daha konforlu ne olabilir? Neredeyse otel hayatı yaşıyoruz. (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Merkezde güvenli yaşam: "Lüks konut güvenli olmalı"

Gerek yüksek ve dikey olanlarda, gerekse yatay rezidanslarda ikamet etmek, güvenli binalarda güvende olmak, girişte güvenlik personeli ve resepsiyon görevlileri tarafından karşılanmak, otoparkın kontrol altında tutulması, koridorların kameralarla gözetlenmesi anlamına gelir. Ancak bu durum, burada ikamet edenler için rahatsız edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaz. Güvenlik, metropollerde yaşamının bir zorunluluğu olarak algılanmaktadır. Bu durum, metropolde yaşamının belki de "bedeli" olarak nitelendirilebilir. Sakinlere bunun gündelik yaşantının sözde "olağan akışı" olduğu inancı benimsenir. Bu da "Sizin güvenliğiniz için" sloganıyla ifade edilir. Bu nedenle rezidans sakinleri için olağan gündelik yaşam akışının bir parçası, ikamet mekânının güvenlik gerekçesiyle kontrol ediliyor oluşudur:

Bu ne demek mesela, Anthill'de kırka yakın güvenlik var. Üç vardiya çalışıyorlar. Araç girişinden tutun işte kapılarda... Mesela size şöyle bir örnek vereyim: Otoparkı var, bu bir. (Bu önemli) İkincisi, örneğin ben otoparkta şu an gideyim, arabamın camını biraz açayım, bir ya da iki saat içinde size bir uyarı gelir hemen. "Aracınızın farkında mısınız, camı açık" diye. Yani kameralarla, her tarafta kamera var. Kameralarla denetliyorlar; yetmiyor, bir de devamlı geziyorlar, bütün katları. Yani güvenlik sistemi öylesine bir sistem değil. (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Evli ve çocuklu başka bir kadın rezidans sakini de şöyle belirtmiştir:

Valla, çocuklar için İstanbul'da biraz zorunluluk haline geldi. Hoş bir şey değil. Övünmek için de söylemiyorum. Ama içim rahat. Çocuklar için burada bahçe var, park var, havuz var. Yani evin içinde kapatmıyorum çocukları. Ee, etrafta güvenliğin olması zaten büyük şey... (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Evli ve çocuklu erkek sakin için güvenlik hizmeti bir "lüks" değildir:

Zaten doğal bir şeyi ifade ediyor, lüks konut güvenli olmalı zaten. Yani ne kadar lüks ise o kadar güvenli olmalı, yani lüksün içinde gelen bir kavram zaten o. Yani lüks olup güvenlik olmadıktan sonra bence zaten lüks bir bina değil zaten o... Burada iki anahtar kelime var: güvenlik ve lüks yani. Bu bir ayrıcalık zaten. (Erkek, 50 yaşında, evli, üst-orta gelir, Elysium, mülk sahibi)

Diğer bir görüşmeci, güvenlik hizmetinin kendisi açısından avantajlarını şöyle aktarmıştır:

Sürekli biri sizi gözetliyor, düşünüsenize. Yani bir komşunuz gürültü yapsa siz polisi arayacaksınız, bekleyeceksiniz, bir sürü mesele çıkacak... Benim öyle bir derdim yok. Ben güvenliği arıyorum. İki dakika sonra, komşuya rica ediyorlar benim adıma. Kimin aradığını bile bilmiyor komşu. (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Yatay rezidanslardan birinde tek başına ikamet eden bir kadının görüşmeci, bu mekânların "güvenlikli lüks konut" olarak adlandırılması ve güvenlik hakkında şunları söylemiştir:

Lüks konut olduğuna hiç emin değilim. Yani işte dediğim gibi, ben burada çok sıradan bir site olarak yaşıyorum, çünkü artık bir sürü apartmanda bile güvenlik var. Ama ben yalnız yaşamaya başladığımda, hayatımda ilk defa yalnız yaşıyordum, hani güvenlik olması bir güven unsuru oldu. Ama yüzde yüz her şeye güvenebilir miyiz? Güvenemeyiz. Sadece hani herhangi bir apartmandasınız da, belli bir saatten sonra hani önlemini-

zi alıp uyumak zorundasınız. Burada da hani bir önlem var deyip uyuyorsunuz. Yoksa hiç de lüks de falan filan gibi gerçekten hissetmedim, öyle olduğunu da düşünmüyorum açıkçası. (Kadın, 49 yaşında, bekâr, orta gelir, Elysium, mülk sahibi)

Yatay rezidansların sakinleri, konutlarını daha ziyade “güvenlikli site” olarak tanımlamışlardır:

Lüks konut demeyim... Eee... Çocuğum okuldan geliyor, kendisi eve yürümek zorunda. Güvenlikli bir sitede, eğer güvenliği de iyiye, çok rahat ediyorum. Güvenlik önemli. Lüks olması çok da önemli değil. Kendi adıma söylüyorum. (Kadın, 51 yaşında, evli, üst-orta gelir, Elysium, kiracı).

Rezidansların çevresinin yapılanmasından hoşnut olmayan bir görüşmeci, güvenlikli bir konutta olmayı, “Son derece rahat ve güvende hissediyorum kendimi. Ama geceleri gelirken biraz böyle tırstığım geceler oluyor, yani gece geç saatte geldiğim zaman, ikide, üçte. Ama binanın içine girene kadar” (Kadın, 55, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi) diye anlatarak rezidanslardaki güvenlik sisteminin kadın olarak güvende hissetmesini sağladığını ifade etmiştir. Bu anlatı, diğer görüştüğümüz kadın görüşmecilerin ortak düşüncesini yansıtmaktadır.

Rezidanslarda ikamet edenlerin hepsi otomobillerini güvenli park edebilecekleri, güvenlikli “kapalı otopark” konseptinin, tercihlerindeki en önemli cazibe unsuru olduğunu söylemişlerdir:

... bıraktım arabayı aşağıdaki otoparka, dolayısıyla arabayı nereye bırakacam derdi yok, yukarda (Bomonti'nin eski yerleşim yerlerini kastediyor) oturunca öyle bir sıkıntı var, çünkü otopark çok uzak eve. Akşamları mesela dönemiyordum ben, çok uzaktı. Oradaki bekçiler beni eve götürüyorlardı. Servis veriyorlardı bana. (Gülüyor) Hatta köpekle falan gidiyorduk bazen, adamlar köpek falan gezdiriyordu. Neyse... (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Başka bir görüşmeci de kapalı otopark ve güvenlik hizmeti olmasının rezidanstan zevk almasının nedeni olarak ifade etmiştir:

Daha önceden, apartmanda otururken, sokak aralarında arabayı koymak için yer aramak zorunda kalıyordum, oysa şimdi hiç zorlanmama gerek yok, aşağıda otopark var, üstelik 24 saat güvenlik de... İçim rahat. (Erkek, 42 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Otomobil, rezidanslardaki yaşamları inceleyen Bektaş'ın yaptığı araştırmada³² rezidans sakinleri ile özdeşleşen bir statü göstergesi olarak karşımıza çıkar. Rezidansların kent içindeki lokasyonu, statü ile araç ilişkisinde önemli rol oynar. Otomobil aracılığıyla kentle ilişki kuran rezidans sakinleri için özel araçlarıyla iş yerlerine ulaşmak önemlidir. Bir erkek görüşmeci "... tabii bu tünellerin falan yapılması, çevre yolları vs. Bomonti'yi bir anda çok revaçta bir yere çevirdi" derken otomobil sahiplerinin ana arterlere kolay ulaşılabilirdiği için bu semti ve rezidansları tercih etmelerinde etken olduğunu belirtmiştir.

Bomonti semti, görüşmecilerimiz açısından "merkeze yakın" bir lokasyon olması dolayısıyla tercih sebebi ve ulaşım olanaklarıyla da merkezdedir. Metropollerin en büyük sorununun trafik sıkışıklığı olduğu bilinen bir gerçektir. Görüşmecilerin hepsinin birleştiği nokta da buranın "merkez"de oluşu, "Bomonti'yi merkezî diye" (Erkek, 50, evli, orta gelir, Elysium, mülk sahibi) seçmeleridir. Merkezilik, ulaşım arterlerine yakın olmak, bağlantı yolları ile iş/boş zaman/zoraki zaman arasındaki bölünmeyi ortadan kaldıran, zaman bütçesinin kısaltılmasına olanak sağlayan ve en önemlisi boş zaman ile iş arasındaki zoraki zamanı en aza indiren, bazen ortadan kaldıran bir etkidir:

Ben açıkçası biraz da işime yakın olduğu için Bomonti'yi tercih ediyorum, çünkü ben yürüyerek gidip geliyorum... Leva-

32 L. Bektaş, "Göge Uzanan Binalarda Gündelik Hayatın İnşası", *Moment Dergisi*, 2015, sayı 2.

zım'da (Levent) otururken ben metroyla gidip geliyordum işe, iş yerim Bomonti'de. (Kadın, 28 yaşında, bekâr, orta gelir, Of-ton Fantastic Residence, kiracı)

Ama bu lokasyonun özellikle benim için faydası, şehre çok yakın ama bir şekilde de şehirden kopuk. Kopuk olması güzel bir şey değil ama şöyle bir faydası var: Çevre yollarının ve diğer hatlara çok yakın olduğu için ben buradan şehrin trafiğine girmeden gitmek istediğim yerlere gidebiliyorum. Dolayısıyla karayolu aksının üzerinde, bir şekilde. Ama karayolu güzûrtûsû ve karayolunun üstünde değil, ama şehrin hemen aslında, şehrin ortasında bir taraftan, ama bir yandan da şehrin hemen dibinde bir yer. Ee, buradan istersem yukarı yürüyebiliyorum. İstersem şurada biraz aşağıda otobûs var mesela, otobûse binip bir yerlere gidebiliyorum; dolayısıyla öyle bir şey var avantajı var. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mûlk sahibi)

Bir başkası, rezidansın Bomonti'de olmasının ev ile iş arasındaki ulaşım için kolaylık sağladığını, merkezî bir konumu sayesinde toplu taşıma/metroyu kullandığını belirtmiştir (Kadın, 49 yaşında, bekâr, orta gelir, Elysium, mûlk sahibi)

Kendi başına bir mahalle

Semtte yaşayan yatay ve dikey rezidans sakinlerinin tercihleri de gündelik yaşam pratiklerinde kurulması istenen ilişkiyle benzerlikler gösterir. Yatay rezidansı tercih edenler, semtin olağan akışı içinde olmayı tercih edip gündelik yaşam pratiklerini sokağa yakın biçimde tanımlarken, dikey ve yüksek rezidanslarda ikamet edenler sokaktan uzak olmayı yeğlerler. Dikey rezidanslar, bir semti mahalle olarak tanımlamaya yetecek kadar çok haneyi bünyesinde barındırdığı için (Anthill yaklaşık sekiz yüz hane), ama aynı zamanda yapısal dikeylik ve sunduğu hizmetler gibi nedenlerle de, mekânın bir "mahalle" olarak algılanmasına neden olur. Öte yandan bir mahallede rastlanabilecek tüm gündelik yaşam pratiklerini tüketecek alanları içinde

barındırdığı için ilişkileri sınırlandırır, başka bir ifadeyle “kendi yaşam alanını” belirler.

Sunulan *conciierge* hizmetleri, giriş katlarında veya bünyelerinde bulunan zincir market şubeleri (Migros ve Carrefour), gündelik yaşam gereksinimlerini karşılayacak mekânlarıyla (eczane, terzi, kuaför, kuru temizleme vb.) rezidanslar, apartmanların yer aldığı mahallenin içindeki bakkal, kasap, manav, elektrik-su tesisatçısı, terzi, kuaför gibi küçük alışveriş mekânlarıyla ve bu ortamlar aracılığıyla kurulan ilişkilerin yerini alır. Aynı zamanda temizlik işinin *conciierge* hizmetlerinin içinde oluşu, ev içi hizmet alımı için “güvenilir” bir hizmetli bulma zorunluluğunu ortadan kaldırır. Bir görüşmecinin belirttiği gibi:

Her şeyin bir bina içinde olduğu veya bir kompleks içinde olduğu şeyleri seviyorum. Yani konforlu geliyor. Öbür türlü şöyle geliyor: İşte ev kirasını vereceksiniz, aidat vereceksiniz, gidip spor salonuna üye olacaksınız falan filan diye baktığınızda... Burada her şey içinde oluyor... Civardaki bakkallar, vesaireler 24 saate yakın servis yapıyorlar. İşte aşağıyı aradığınız zaman “Yaa su bitti, peynir bitti” veya bir liste veriyorsunuz, eve getirebiliyorlar bunları. Hatta sizin adınıza yerleştirebiliyorlar bile. (Erkek, 42 yaşında, bekâr, üst gelir, Divan Residence, kiracı)

Apartmanlarda anahtar bırakılan kişi kapıcı iken, rezidanslarda “resepsiyon” onun yerini almıştır. Bu hizmeti verenler denetim altındadır, aynı zamanda kolay erişilebilirlerdir. İzin verildiği sürece ikamet edenlerin temizlik, onarım, posta işlerini onlar adına üstlenirler:

Hani resepsiyonu olması benim için çok büyük bir kolaylık, çünkü gündüz evde değilim, çok seyahat ediyorum. Güvenlikli olması benim için daha iyi. İşte, asansörü var. Kolayca her şeyimi halledebiliyorum. Apartmanda yardımcı olan teknik servisler var. O benim için önemliydi. (Kadın, 36 yaşında, bekâr, orta gelir, Bomonti Extansa Apartmanı, kiracı)

Yatay rezidanslarda sunulan hizmet olanakları dikey rezidanslarla aynı olmasa da, gündelik yaşamda kişinin boş zaman dilimini dolduracak ev içi işlerin onlar adına yerine getirilmesi, yaşam akışını kişinin istediği gibi belirlemesini sağlar. Yatay rezidans sakini, hizmetlerden memnuniyetini şöyle belirtmiştir:

Teknik tesisat. Mesela teknik probleminiz olduğunda teknik görevliler var, altına kadar çalışıyorlar her gün... Yardım alabiliyorsunuz. Yani geliyorlar, yardım ediyorlar, destek oluyorlar. İşte elektrik, su, işte bilmem neresi tılandı, falan oldu, filan oldu gibi, geliyorlar. Onların çözemeyeceği bir şeyse ancak dışarıdan yardım talep ediyoruz. (Kadın, 49 yaşında, bekâr, orta gelir, Elysium, mülk sahibi)

Rezidanslarda sadece ev içi hizmetler değil, kişisel yaşam gereksinimleri de sakinler adına yapılmaktadır:

Kuru temizlemeye eşya vericem. Aşağıya konsiyerje bırakıyorum. Kuru temizlemeci geliyor, alıyor, oradan temizleniyor, tekrar konsiyerje bırakılıyor; dolayısıyla ben kuru temizleme saatlerinde eve girip çıkmak zorunda değilim... Temizlik orada da çok büyük rahatlık çünkü ben şeyi sevmiyorum, birisiyle anlaşayım, her haftanın belirli günleri o gelsin istemiyorum. Orada da ben rahatlık istiyorum. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Rezidansların giriş katlarının zincir market şubelerine ve diğer gündelik yaşam gereksinimlerini karşılayacak ticarethanelere ayrılması da, rezidansların “bir evden daha fazlası”nı sunarak ikamet edenleri aynı mekân içinde tutma amacını yansıtırken, bu durum ikamet edenlerce de onaylanır:

Migros. Altta var, çünkü direkt (alışveriş) arabayla eve sokuyoruz (gülüyor). (Erkek, 50 yaşında, evli, orta gelir, Elysium, mülk sahibi)

Bir başkası bu durumu kolaylık olarak aktarmıştır:

Bir de şöyle çok güzel bir şey var tabii. Bomonti’de rezidanslardan ötürü çok yakınlarda hemen aşağımda ya da hemen yu-

karımda Migros ve Carrefour var. İstedığınız kadar, çünkü onlar araba mesafesi değil, yürüme mesafesi hepsi. Çok alışveriş yaptığınızda evinize servis yapıyorlar. Ee, o yüzden çevreden, Bomonti'de kaldığım zamanlar hafta içi, çevreden Carrefour ya da Migros'tan alışveriş yapıp evime servis yaptırıyorum. (Kadın, 35 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Divan Residence, kiracı)

Bu ilişkilenme biçimine gündelik yaşamın akışı içinde fazla rastlanmadığı için, ayrıca her iki rezidansın bünyesinde bulunan marketler, çevredeki apartmanlara da hizmet verebildiği için, bu yeni yaşam uzamının semtin alışveriş mekânlarını dönüştüreceği öngörülebilir. Oysa mahalle içindeki küçük alışveriş mekânları sadece birer tüketim mekânı değildir. Onlar aynı zamanda rezidanslardaki resepsiyonun görevini yerine getirirler: Onlar, “Anahtarın bırakıldığı bakkal amca” ya da “gelen misafirleri bazen sizin adınıza karşılayan”lardır. Rezidansların resepsiyonları ile apartmanların hizmetlisi “kapıcı” arasında ilişkisel farklılık ve benzerlikler vardır. Apartmanlardaki yönetim de bir tür “denetim yeri”dir ancak kurumsal değildir. Yönetim vardır ama kapıcı, güvenlikten sorumlu tutulan bir kişi değildir. Profesyonel ve kurumsal bir yönetim tarafından görevlendirilmiş ve denetlenen bir kişi değildir. Kapıcı, çoğunlukla aynı zamanda apartman sakinlerinden biridir. Oysa rezidanslardaki resepsiyon ya da güvenlik görevlileri, kurumsal ilişki kurmak zorunda olan çalışanlardır. Bu çalışanlar, rezidans sakinlerine isimleriyle, resmî bir dille (bey, hanım gibi) hitap etmek durumundadır. Sakinler tarafından kendilerine bu şekilde hitap edilmesi bir “ayrıcılık” olarak ifade edilmiştir:

Burada ben eski oturduğum evle kıyaslarsam, bir kere kapıdan her girdiğimde orda bir ekip var ve o ekibin güler yüzü ve hoş geldiniz ve “.... Hanım, hoş geldiniz” (vurgu yaparak söylüyor) demesiyle karşılanıyorum... Birebir tanıyorlar ve bir tek giriştekiler değil her taraftaki insanlar, yani garajın girişindeki de tanıyor, yukardaki bahçenin girişindeki de tanıyor, adımı biliyor, burada resepsiyonda oturan da biliyor, ortalarda gezen

de biliyor, onların şefi de tanıyor ve hepsi ismiyle, isimle hitap ediyor. Dolayısıyla güven veriyor. Ve tabii insanı hafifleten bir karşılama, eve geldiğim zaman seviniyorum, evden çıkar-ken de mutlu çıkıyorum. Eski evimde mesela kapıyı vuruyorlardı, sinirleniyordum, bir şey yapamıyordum, ama burada öyle bir şey yok. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

“Hoş geldiniz Birol Bey ya da Ayşe Hanım” ya da spor salonuna indiğinde “Elif Hanım, size uygun spor hareketleri...” diyen profesyonel bir spor hocası gibi çalışanların ilgisi, kişilerin kendilerini tanıtmadan tanınmış olmaları, farklılık/ayrıcılık olarak görülmektedir. Oysa bu göstergelerin, görünmez olan ama bedeli ödenerek alınan eylemlikleri ifade ettiğinin farkına varılmaz. Burada statü satın alınmıştır. Ayrıca gündelik yaşam pratikleri de kurumsal bir merci aracılığıyla karşılanmaktadır: “Evde yumurta olmadığında resepsiyonu arıyorum, hemen geliyor” (Erkek, 24 yaşında, bekâr, öğrenci, Anthill, kiracı).

Apartmanlarda kapıcılardan istenen bakkal, kasap, manav alışverişleri *concierge* hizmetleriyle paralellik içerir. Başka bir görüşmeci bu kişileri tanımlarken, “Yoğun iş hayatı içerisinde eğer yanımda özel bir asistan taşımayacaksam bana biraz ‘personal asistant hizmeti’ verdikleri için tercih ediyorum” diyerek onları kişisel hizmet görevlisi olarak algıladığını belirtmiştir. Ayrıcalıklı hissettiğini şu sözlerinden de anlayabiliriz:

Divan özel olarak çok iyi bir personelle çalışıyor. Yani çok güler yüzlü, çok yardımsever, ee, çok özel hizmet verdiklerini hissettiriyorlar kişiye. Yani sanki bütün personel benim için var gibi hissettiriyorlar açıkçası. (Kadın, 35 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Divan Residence, kiracı)

Anthill’de ikamet eden bir sakin de, ayrıcalıklı hissetmesini, “Bir şey olur da evi kaybedersek falan, bu imkânları kaybettiğim için çok üzüleceğim. Evi kaybettiğim için değil de...” sözleriyle belirtmiştir (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi).

Concierge hizmetleri, semtle girilecek herhangi bir gündelik yaşam ilişkisini kesintiye uğratar. Bu da rezidans yönetiminin yönelttiği tüketici uzamlarının oluşmasını sağlar. Bireyler de bunların kendileri için kurgulandığının farkında olmadan birer nesne haline gelerek, bedeli oldukça fazla olan rezidans aidatını ödeyerek bunları satın alırlar. Böylece rezidanslarda kurgulanan yapay yaşam, sakinleri tarafından tüketilir, rezidanslar da tüketim mekânları olurlar.

Rezidans sakini olmak: Güvenli ama yalıtılmış bir yaşam

Rezidanslarda gündelik yaşam pratikleri “izole edilmiş”, “kalıp bir yaşam”, “tekdüze bir yaşam standardı”nın ifadeleri olarak düşünülebilir. Bu durum rezidans sakinlerinin, sunulan yeni hizmet alanları içinde yaşarken, kendilerine yeni taktikler, uzamlar inşa ederken, geçmişteki pratiklerini anımsamalarına, başka bir deyişle nostaljik hatırlamalara da yol açar. Görüşmecilerinden bir kısmı rezidansları sokağın dinamizminden arınmış yerler olarak görmektedir:

... kendimi bir kafese kapatılmış hissediyorum artık. Yani şurada oturuyorum. Evde yalnız kaldığımda insan sesi duyamıyorum. Hani sokaktan bir cıvıltı, bir şey duyarsın, ben ona alışmışım, herkes ona alışmış. (Kadın, 31 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Anthill’de konut sahibi olmadan önce İstanbul’un farklı bir üst, üst-orta gelirli sınıf kesiminin ikamet ettiği Kemerburgaz’da, bahçeli bir evde oturan bir kadın görüşmeci rezidans yaşamını şöyle anlatıyor:

Çok boğucu geliyor ama yapacak bir şey yok. Elimde şu anki imkânlar bu... Ee, yani bahçeli bir evden sonra burası biraz boğucu geliyor. Bir de gökyüzüne baktığım zaman gökyüzünü görüyordum; şimdi etrafımda önümde şu Sinpaş İnşaat yapılıyor. Geçen yazımın, bütün yazını acayip bir yatak odamın

içine kadar gelen bir gürültü ile yaşadım. Sabah akşam durmadan... Dolayısıyla yani ne aradığına bakar ya, yani evet çok pratiklikleri var, onu kabul ediyorum; işte ufak ev, bilmem ne, beş dakikada darmadağın oluyor ama beş dakikada toplanıyor ama hepsi bir arada olmuyor yani. Hayat daha kolay ama doğayı özölüyorum ben daha çok. (Kadın, 55 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Aynı görüşmeci, rezidansı yatırım amaçlı aldığını söylemiş, sürekli hizmetin insanı yalıtıldığını, doğasından uzaklaştırdığını da belirtmiştir.

Apartmanlarda yaşamı deneyimlemiş olan sakinlerden bir kısmı da apartmanda ve rezidanslarda oturmak arasındaki farkı “gökyüzünü görmek” ifadesiyle tanımlamıştır (Kadın, 36 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, kiracı). Yatay rezidanslarda ikamet edenlerin bir kısmı, apartmanda oturmak ile rezidans arasındaki benzerlikleri “göğü görmek” imgesiyle vurgulamıştır:

... yani mesela Anthill vs., o tür yerlerden böyle farkları da var. Yani üç katı bana gayet iyi geliyor. İşte üç tane blok üç katlı, üç tane blok da beş katlı. Bu bana gayet iyi geliyor. Hani bir gökyüzünü görebiliyorsunuz. Gibi gibi... (Kadın, 49 yaşında, bekâr, orta gelir, Elysium, mülk sahibi)

İzole olma halini bir başka görüşmeci de “Yağmur yağıyor, kar yağıyor sesi [yok]...” (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı) diyerek tanımlamıştır.

Rezidanslarda komşuluk ilişkileri de apartmanlarda olduğu gibi doğal akışı içinde gelişmemektedir. Bu yapılarda, kimse kimseyle ilişki kurmak için gayrette bulunmaz ve ikamet edenler, sunulan hizmetlerle (*conciierge*, profesyonel yönetim) evlerini bir anlamda “otel” gibi görürler. Görüşmecilerden biri kötü bir apartman komşuluğu deneyimlediğini belirtmiş ve rezidansda oturmayı da “... gidelim, komşu olmayan bir yerde yaşayalım” (Kadın, 32 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi) diyerek, bir nevi bunu kabul ederek tercih ettiğini belirt-

miştir. Başka bir görüşmeci de rezidans yaşamında komşuluk ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

Asansörde karşılaştığım veya lobide karşılaştığım insanlarla selamlaşıyoruz... Spor salonun karşılaştıklarınızla keza öyle biraz şey yapabilirsiniz. Ama diğer ölçüde, anladığımız anlamda komşuluk şeyi burada pek yok. (Erkek, 42 yaşında, bekâr, üst gelir, Divan Residence, kiracı)

Gördüğümüz gibi asansörde ve sosyal ortamlarda kurulan ilişkiler “yalıtılmış bir sosyal ilişki” olarak nitelendirilebilir. Sosyal ortam, rezidansların içinde yalıtılmış, yapay (yeşil alan, gezi alanı vb.) sosyalleşme alanları olarak görülür:

Bu önemli ama esas hani “bir evden daha fazlası” dediğimiz zaman, burada işte yoga dersi var, işte başka dersler var, oraya gelen insanlar bu kadar kişi oturuyor burada, iki kulede sekiz yüz tane birim var, ona rağmen çok az insan geliyor oralara ve gelenler hep aynı insanlar oluyor ve oradan da benzer insanlar birbirini buluyor veya arkadaşlık dostluk var ve biz öyle hani bir komşuluk oluşturduk ve o hani çok hoş bir şey. “Bir evden daha fazlası” mesela o komşuluktur benim için. Ya bu faydalara tamam da, esas o şey o komşuluktur... Sekiz yüz tane birim var hepsi aynı değil ama bunun içinde yüzde biri, yüzde onu bile olsa, onlar birbirini bulabiliyor; bu çok güzel bir şey.

Görüşmeci devamında şunları anlatmıştır:

...yani ben çocukken oturduğum yerde etrafta komşular vardı, bizim aşağı katımızda büyükannelemler otururdu, onların bir sürü ahababı vardı, sokakta, başka apartmanlarda komşular arada onlara gider gelinirdi, onlar gelirlerdi. Benim sonradan oturduğum aynı apartman, hiçbir komşuluk yoktu ki. O sokakta yorgancı vardı, üçüncü jenerasyon, ben vardım apartmanda, dördüncü jenerasyon. Aşağıdaki bakkal ikinci jenerasyondur; işte aşağıda bilmem kim var, o üçüncü jenerasyon. Dördüncü jenerasyon, üçüncü jenerasyon... Yani bir devamlılık olan bir yer; ona rağmen oturanlar çok değişmişti, bazıları aynıydı ama

yine de bir komşuluk, bir şey yoktu, bir sıcaklık yoktu ama burada benzer insanların da olması çok önemli. Birkaç komşu benzeriz, birbirimizi hemen bulabiliyoruz orda. Bu da tabii Anthill'in, yani Ant Yapı'nın daha doğrusu pazarlaması seçimiyle de alakalı; bizden olabilecek insanları bir şekilde... (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Semtle olan ilişkilerinde de yatay ve dikey rezidanslar arasında farklılık olduğu söylenebilir. Bazı yatay rezidans sakinleri, semte gelen metro ağını kullanıp binaya gelene kadar sokağı kullanmaktadır. Yatay rezidansların birinde ikamet eden bir görüşmeci bu yaşamı şöyle anlatmıştır:

Yani, bir kere, yani yaşam çok kolay. Her şey bulunabiliyor. Mahalle hayatı da var. Ama işte pazarı da var. Birtakım kolaylıkları var. Cafe'si, restoranı, her şeyi var aslında. Nişantaşı'na çok yakın, metroya çok yakın. Bir de, inşallah ileride, bira fabrikası açıldığında (Babylon'dan bahsediyor), eğlence merkezine de yakın olacak. (Kadın, 36 yaşında, bekâr, orta gelir, Bomonti Extansa Apartmanı, kiracı)

Ayrıca, "pazardan ve etraftaki bakkal ve marketlerden" alışveriş yaptığını söyleyerek sokaktan kopmayan bir gündelik yaşamı tercih ettiğini söylemiştir.

Dikey rezidans sakinleri semtin sokaklarını çok tercih etmezken çoğunlukla alışveriş için mekânın sunduğu olanaklardan yararlanmaktadırlar. Evli ve çocuklu bir dikey rezidans sakinini, ikisi arasında fark görmediğini, ancak pratiklerini rezidans içinde gerçekleştirdiğini anlatmıştır:

Ama onun dışında başka bir avantajı da şöyle var: Yukarı çıktığımda, hani, Carrefour'a mahkûm değilim. İstersem kasap, manav da var. (Kadın, 40 yaşında, evli, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Başka bir nokta da rezidansların olduğu bölge ile "teneke mahallesi"nin yerleşim alanı olarak karşı karşıya olmasıdır. Ortalarından geçen yol ve kurutulmuş dere, bir tür "görün-

mez sınır” olarak düşünülebilir. B. Şen ve E. Soytemel’in çalışmalarında da belirttikleri gibi, kentsel dönüşüm ya da soylulaştırma süreci yeni yapısal değişimlerle devam ederken eski yerleşim alanlarından “yerinden edilme” de bir süreç haline gelmektedir: “Soylulaştırıcılar (yeni mekânlarda oturan yeni orta sınıf aktörleri) ve soylulaştırıcı olmayanlar komşu olabilmektedir.”³³ Rezidans sakinleri bu yapılardan rahatsız olmadıklarını belirtmiştir ancak bir gün onların da kentsel dönüşüm politikasının ve sürecin bir sonucu olarak yerinden edilmeyle karşılaşacaklarını düşünmektedirler. Bir görüşmeci:

Yavaş yavaş gidiyorlar, her gün bir tanesi gidiyor, şehrin dışına gönderiliyorlar... Orası bir anda cazibe merkezi olunca “hadi siz kapı dışarı” oluyor. Bu bir dönüşüm, kimi suçlayacağız burada? (Kadın, 32 yaşında, evli, üst-orta, Anthill, mülk sahibi)

diyerek, dönüşümle ilgili olarak, semtin yerleşik sakinlerinin dışında gelişen politikalara gönderme yapmıştır.

Görüşmeciler rahatsız olmadıklarını söylediler de ekseriyetle o mahallede oturanlarla ilişki kurmamak için otomobil ya da taksi kullandıklarını da sözlerine eklemişlerdir. Bu durumu geçici durum olarak gördüklerini ifade edebiliriz. Ancak bir görüşmeci, karşı mahalle ve sakinlerinin gündelik yaşam pratiklerine nostaljik duygularla bakmaktadır:

Arada zurna sesleriyle düğün falan yapıyorlar... Benim hoşuma gidiyor çünkü orada bir hayat var, hayatı duymak hoşuma gidiyor ve insanların, hani eğlenerek yaşadığını bilmek çok hoşuma gidiyor. (Kadın, 51 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Mekânsal ve sosyal ayrışma: Rezidansla gecekondun yan yana

Kentsel dönüşümün soylulaştırma yönünde bir eğilim göstermesiyle beraber, tam bir yapısal dönüşüm sağlanmadığı yerler-

---

33 Şen ve Soytemel, a.g.e., s. 111.

de sınıfsal karşılaşma, bazen çatışma ya da görmezden gelmeyle sonuçlanabilmektedir. Soylulaştırma yoluyla dönüşüm, eski ya da tarihî ancak çöküntü durumunda olan yerleşim yerlerine üst gelirli yeni yatırımcıların gelmesiyle, mekânların değerlerinin (mülkiyet değeri, kira bedeli vb.) artması, mekânın kimlik ve kültürünün değişime uğraması, aynı zamanda mekânın eski/yerel kesimlerinin dışlanması ya da yerinden edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum mekânsal dönüşüme uğrayan yerlerde sosyal sınıfın ve mülkiyet değişiminin gerçekleşmesine sebep olur.³⁴ Soylulaştırma aynı zamanda sınıfsal bir analizi de öngörür: “Soylulaştırma, eski kent merkezlerinin özellikle yeni orta sınıf tarafından yeniden keşfedilmesi ve kent merkezinde yaşayan işçi sınıfı ile diğer kent yoksullarının yerinden edilmesi biçiminde özetlenebilir.”³⁵ “Sınıf analizinin soylulaştırma araştırması için çok önemli olmasının nedenlerinden biri, bu ‘yeni orta sınıfın’ mülkiyete sahip olmasıyla ve yeni tüketim kalıplarıyla bilinen ‘orta sınıftan’ farklı olarak ortaya çıkmasıdır.”³⁶ Bu yeni sınıf, alım gücüyle, farklılaşmış habitusuyla, farklı tüketim alışkanlıklarıyla, eski yerleşim yerinde yeni sınıfsal dokuyu inşa eder.

Şen ve Soytemel, soylulaştırma sürecinin kapitalizmin gelişmesi, mesleklerin çeşitlenmesi ve farklılaşması ile “hizmet sınıfının yükselişinin ve üretim merkezlerinin hizmet merkezlerine dönüşmesinin de sonucu olarak” açıklarlar.³⁷ Şen ve Soytemel, çalışmalarında “fakir veya düşük gelirli hanelerin” varlığını sürdürmesinin sıklıkla “bir sorun olarak” görüldüğüne işaret ederler. Bunun nedeni, sahip olunan lüks konutların/rezidansların birer “rant mekânı” olarak algılanması ve söz konusu fakir hanelerin mülkiyetlerin/konutların değerlerindeki yükselmenin önündeki engel olarak görülmeleridir.³⁸ Kurtuluş,

34 Neslihan Sam, “Soylulaştırma Süreçlerine Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt XXIX, sayı 2, 2010, s. 136.

35 Besime Şen, “Kentsel Mekanda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf”, s. 3.

36 Ebru Soytemel ve Besime Şen, “İstanbul’da Soylulaştırma: Orta Sınıfın Sosyal Ağları ve Mekân Yaratma Stratejileri”, s. 90.

37 A.g.e., s. 91.

38 A.g.e., s. 111.

ekonomik olarak zenginleşmiş sınıfların, daha düşük gelirli orta sınıfın ve dar gelirliilerin, kent yoksulları olarak barındıkları yerleri soylulaştırma süreci ile değerlendirerek kendilerine aktardıklarından söz eder. Bu durumu da Buğra'dan esinlenerek "kentsel dönüşümün ahlâksız ekonomisi" olarak adlandırır.³⁹

Bomonti'de 2000'li yıllarla başlayan soylulaştırma süreci, semtte fiziksel farklılaşmalara yol açmış ve semtin mekânsal dokusu dönüşüme uğramıştır. Semt, bir yanda etkin olarak üretim yapmayan ama binaların olduğu sanayi alanlarının, bir yanda az katlı apartmanların, bir yanda "teneke mahallesi" gecekondualarının, diğer yanda lüks konutların ve rezidansların bulunduğu bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Bu nedenle, yapıların ekonomik tanımları aynı zamanda ikamet edenlerin sınıfsal ayrışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Evli bir görüşmeci çift, Bomonti semtinin sınıfsal tipolojisinin değişimini ve semtin üst gelir grubunun çekim alanı olmasının nedenini kendi gözlemleriyle şöyle anlatmıştır:

Bu bölgenin iki tane nedenden dolayı çok tuttuğu açık: Birincisi, İstanbul'un bu kadar merkezî, bu kadar lüks, birbirine yakın yapı mantığı başka hiçbir yerde yok. Bomonti'de patladı bu iş. Bunun iki tane nedeni var. Birincisi, buralar, artık buralarda yaşamayı tercih eden insanların yaşam alanı olarak gördükleri bir semt var. Taksim bir semt değil artık yaşam alanı olarak gördükleri... Neresi Nişantaşı, yani Nişantaşı'nın sokakları, Nişantaşı'nın kafeleri, Nişantaşı'nın barları artık birtakım insanlar için yaşam alanı oluşturmuş. Ve o yaşam alanını Nişantaşı'nda tercih edenlerin birçoğu da buralara saldırdı, geldi. O yüzden bir doluluk da var. Örneğin Anthill'deki taksi durağının en çok gittiği yerlerden biri Nişantaşı'dır. (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, kiracı)

Araştırmamıza katılan görüşmecilerin, bu sınıfsal karşılaşmayı "geçici" olarak gördüğünü belirtmeliyiz. Rezidanslarda ikamet edenler, kent yoksullarının "mecburen, zorunlu ola-

39 H. Kurtuluş "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", s. 8.

rak” arazi ve konutlarını terk edeceklerini düşünmektedir. Bu, mülkiyetin el değiştirilmesinin bir sonucu, kaderi olarak görül-
mektedir. Çünkü yeni orta sınıf, kent merkezini sahiplenmek
üzere, onu eski sahiplerinden almıştır. Rezidansta bir dairenin
sahibi olmak bile, karşısındaki çöküntü haldeki konutlarla aynı
mekânı, kamusal alanı paylaşmamak için yeterlidir.

Şöyle kurgulayın kafanızda, çok rahat anlayacaksınız: Ant-
hill’de oturanlar aşağıya iniyorlar, B Blok’tan, A Blok’tan, ara-
balarına biniyorlar, taksiye biniyorlar, daha ben yolun karşı-
sına geçen bir tek insan görmedim. Market var aşağıda, ber-
ber var, kuaför var, işte eczanesi var, zaten temel birtakım ih-
tiyaçlar var. Gidip Feriköy’de çarşıya gideyim, bilmem ne ya-
payım, yani oraya adım atan görmedim yani. Anthill’de böyle
bir şey var yani. Dolayısıyla oradaki yaşamla buradaki yaşam
arasında, yani karşıdan karşıya geçmediği için insanlar, tama-
men kopukluk var. Dere var ya, derenin üstünde köprü var,
köprüden sonra orası var. Köprüden bir tarafı burası. Sen şim-
di adam neden köprünün o tarafına geçsin, geçmiyor işte. Git-
miyor yani. Yani gideyim, orada kasaptan alayım et, bir deği-
şiklik olsun demiyor yani. Dolayısıyla orayla buranın bir etki-
leşimi olmuyor. Oradaki insanlarla buradaki insanlar kaynaş-
mıyor. (Erkek, 35 yaşında, evli, üst gelir, Anthill, mülk sahibi)

Bu farklılaşmış alanlar arasında üretim ve tüketim alışkan-
ları da aynı değildir. Kendi yaşam tarzları etrafında örgütlenen
kamusal alanların dönüşümü zaten yoksulları içermemektedir.
Kent yoksulları gitmeye zorunludur:

Aşağıda “teneke mahallesi” var. Evet, zaten burası satılırken şu
tam karşımızda gördüğümüz yer şey olacaktı (girişin tam kar-
şısını gösteriyor), ne diyorlar ona, kentsel dönüşüm projesi.
Ondan sonra bunların hepsi, hiçbiri olmayacaktı falan ama ta-
bii beş sene geçti, olduğu gibi hepsi orda duruyor. Bir kaç tane
işte bina var, ama işte yani sen de bak görüyorsun. Budur ya-
ni. İyi bina dedikleri, yani en azından gecekondundan daha iyi,
ama duyduğum kadarıyla bütün bu projeyi Dolapdere’ye ge-

Dikey rezidansların karşısında (Anthill, Divan Residence, Business Center) teneke mahallesinden bir kesit (Çağlayan Kovanlıkaya, 2016).

çirmişler zaten. Kentsel dönüşüm artık buradan oraya geçti; dolayısıyla bu olup olmayacak mı, ama ben alıştım ya, yani beni rahatsız etmiyor. Yani sonuç olarak İstanbul'un gerçeği bu. Son derece lüks bir yerde oturuyorsun, bir sokak aşağıda gecekondu var. Burası İstanbul, yani alıştık biz de. (Kadın, 55 yaşında, bekâr, üst-orta gelir, Anthill, mülk sahibi)

Aynı zamanda rezidanslarla karşı karşıya oturan kent yoksulları da yakın zamanda semti terk edeceklerini düşünmektedir. Mekân, onların inşa ettikleri, kullandıkları, tükettikleri alan değildir. Eski sakinleri olarak gündelik pratiklerini sürdürseler de, değer artışı sonucunda bu semt artık onların alanı olmaktan çıkmıştır. Gitmek zorundadırlar.

Rezidanslar ile birlikte Bomonti'nin fiziksel semt belleği yıkıldığından, kolektif belleğin de yeni gündelik yaşam uzamlarını kullanan, manipüle eden, dönüştüren taktiklerle yeniden inşa edileceğinin belirteçlerinden bahsedilebilir. Bu yeni yapısal alan, içinde yaşayanlarıyla birlikte, yeni bir bellek oluşturmayı dönüşümün olağan akışı olarak göstermeye başlamış-

tır. Bir anlamda bellek dönüşümü de yaşanmaktadır. Bomontiada ve çevresinde farklılaşan yeni tüketim mekânları, rezidanslar, bu dönüşümün mekânlarından öte kullanım taktikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni yaşam uzamları, eskiyi görmezden gelerek kendi uzamını örgütlemektedir. Böylece semt belleği, kentsel dönüşüm öncesi birbirlerini tanıyan, komşuluk, etnik beraberlik, yakınlık kuran, sokağa daha yakın olan apartmanlarda kurulurken, yerini komşuluk ilişkilerinin sadece girişte, resepsiyonda, ortak sosyal alanlarda veya asansörlerde “karşılaşmalarla” tanımlandığı yüksek binalara bırakmaktadır.

- Agoston, Gábor ve Masters, Bruce, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on File, New York, 2009.
- Akbulut, Erden ve Tunçay, Mete, *İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisine (1919-1926) I. Cilt*, Sosyal Tarih Yayınları, 2012.
- Akbulut, M. Rıfat, "Mahalleden Apartmana: Dönüşen Kamusal Mekan", *Mimar.İst*, cilt 6, sayı 22, 2006, s. 73-77.
- Akçay, Faik, *Zeytinburnu. Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti*, Çelikkilt Matbaası, İstanbul, 1974.
- Akkar, Müge, "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramalar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", *Planlama*, 2006, sayı 2, s. 29-38.
- Alada, Adalat, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- AlSayyad, Nezar, "Urban Informality as a New Way of Life", (ed.) Ananya Roy ve Nezar AlSayyad, *Urban Informality Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*, Lexington Books, Oxford, 2004, s.7-30.
- Anhegger, Robert, "On Transcribing Ottoman Texts", *Manuscripts of the Middle East*, sayı 3, 1998, s. 12-15.
- Arefi, Mahyar, "Rethinking the Local Knowledge Approach to Place-making: Lessons from Turkey", *Open House International*, cilt 36, sayı 2, 2011, s. 97-106.
- Arıbaş, Kemal, "İskân Sorunu", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul'un İdari Sorunları Semineri, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdari Bilimler Enstitüsü, Raporlar, Tartışmalar*, 1973.
- Artun, Ali, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", *Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aslan, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi. 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

- Atabey, Fahri, "İstanbul Belediyesi'nin Bugünkü Durumu", Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul'un İdari sorunları Semineri, 14-17 Mayıs 1973, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdari Bilimler Enstitüsü, Raportlar, Tartışmalar*, Fakülte Yayını, 1973.
- Avcı, Selen, "Neoliberalizm ve Kültür Endüstrisi Ekseninde Dönüşen Bir Endüstri Mirası: Bomonti Bira Fabrikası", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
- Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı. Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2016.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", (ed.) Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980 [1940], s. 291-375.
- Baruh, Lorans İzabel, "The Transformation of the "Modern" Axis of Nineteenth-Century Istanbul: Property, Investments and Elites from Taxim Square to Sirkeci Station", yayımlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Bay, Ezgi, "Kentleşme Sürecinde Mekânsal Ayrışmanın Konut Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Şişli/Bomonti Örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Bayat, Asef, "Globalization and the Politics of the Informals in the Global South", (ed.) Ananya Roy ve Nezar AlSayyad, *Urban Informality Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*, Lexington Books, Oxford, 2004, s. 79-102.
- Behar, Cem, *A Neighbourhood in Ottoman Istanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, State University of New York Press, New York, 2003.
- Bektaş, Leyla, "Göge Uzanan Binalarda Gündelik Hayatın İnşası", *Moment Dergisi*, sayı 2, 2015.
- Benton, Ted ve Redfearn, Simon, "Hayvan Hakları", çev. Ertuğrul Başer, *Birlikim*, sayı 85, 1996.
- Berberyan, Arto, *Dikiz Aynamda Bomonti*, Aras Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berdan, Setenay, *Deniz Fırtınası 1: Parkta Bir Yaz Akşamı*, Yeni Dönem Yayıncılık, 2016.
- Beyaztaş, Murat, "İslam Hukukunda Vakıf Gayri Menkullerinin Kiraya Verilmesi Usulleri ve İcâretein", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2001.
- Beza, Beau, "Informal Settlements and Place-making: The Case of Caracoli Barrio in Bogota", *7th International Urban Design Conference "Designin Productive Cities" Conference Proceedings*, Association for Sustainability in Business Inc Nangrang QLD, 2015, s. 4-17.
- Bhide, Amide ve Waingankar, Smita, "Comparing Informalities: Slums, Gunt-hewaris and Other Informalities in Maharashtra", *Environment and Urbanization ASIA*, cilt 6, sayı 2, 2015, s. 125-138.
- Birnbaum, Eleazar, "The Transliteration of Ottoman Turkish for Library and General Purposes", *Journal of American Oriental Society*, cilt 87, sayı 2, 1967, s.122-156.

- Bourdieu, Pierre, Ayrım. *Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Brooks, David, *Les Bobos, Les bourgeois bohèmes*, Florent Massot, Paris, 2005.
- Buğra, Ayşe, *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar, *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, UNDP, Ankara, 2003.
- Büyükkürkciyan, Talin, *Feriköy... Anılarda Şimdi*, Heyamola Yayınları, 2009.
- Castells, Manuel, *Kent, Sınıf, İktidar*, çev. Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997.
- Certeau, Michel de, *Gündelik Hayatın Keşfi - I*, çev. Lale Arslan Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- Cherrier, Hélène, "Anti-consumption Discourses and Consumer-resistant Identities", *Journal of Business Research*, cilt 62, sayı 2, 2009, s. 181-190.
- Çadırcı, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, cilt XXXVI, 1970.
- Çeker, Ali ve Belge, Rauf, "İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Kapsamında Gerçekleşen Bir Olgı: Soylulaştırma", *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 65, 2015, s. 77-86.
- Çelik, Aziz, "Vesayet Mektupları: 1950 ve 60'lı Yıllarda Türk ve ABD Sendikacıları Arasındaki Yazışmalar", *Çalışma ve Toplum*, 2010/2.
- Çelik, Zeynep, *The Remaking of Istanbul Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1993.
- Çetintaş, Burak, *Dolmabahçe'den Nişantaşı'na. Sultanların ve Paşaların Semtinin Tarihi*, Artam Antik A.Ş. Yayınları, 2012.
- Çiftçi, Aynur ve Yergün, Uzay, "Osmanlı Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Temel Bir Yapı Malzemesi", (ed.) Ebru Erdönmez, *Modernite ve Mimari*, Esenler Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 177-193.
- Daniels, Peter ve Bright, William, *The World's Writing Systems*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1996.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. II. Abdülhamid Dönemi (1879-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.
- Doldur, Hüsnüye, "Bomonti Sanayi Bölgesi", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 1993.
- , "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, sayı 18, 2009, İstanbul, s. 39-56.
- Drakakis-Smith, David, "Slums and Squatters in Ankara: Case Studies in Four Areas of the City", *The Town Planning Review*, cilt 47, sayı 3, 1976, s. 227-229.
- Eisenman, Robert H., *Islamic Law in Palestine and Israel: A History of the Survival of Tanzimat and Shari'a in the British Mandate and the Jewish State*, E. J. Brill, Leiden, 1978.
- Eldem, Edhem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Perileşmiş Bir Başkente", Edhem Eldem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti. Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

- Eldem, Sedat Hakkı, "Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı", *Mimarlık*, sayı 11-12, 1973, s.5-11.
- Enlil, Zeynep ve Dinçer, İclal, "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul", *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama Kolokyumuna Kitabı*, Şehir Planacıları Odası Yayınları, Ankara, 2003.
- Eraydın, Ayda (der.), *Değişen Mekân. Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bir Bakış: 1923-2003*, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- Erder, Sema, "Köysüz 'Köylü' Göçü", *Görüş*, sayı 34, 1998.
- , "Where Do You Hail From? Localism and Networks in İstanbul", (ed.) Çağlar Keyder, *İstanbul between the Global and the Local*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Oxford, 1999, s. 161-173.
- , "Yeni İstanbul Çalışmaları ve İstanbul'da Yapılan Yeni Çalışmalar", (haz.) Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışmaları. Sınırlı, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 377-385.
- , *İstanbul'a Bir Kent Kondu. Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Erdönmez, M. Ebru ve Akı, Altan, "Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri", *Megaron*, cilt 1, sayı 1, 2005, s. 67-87.
- Ergin, Osman Nuri, *İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1934.
- , *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye* (Cilt 2-4-7-8), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 975-1073.
- , *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936.
- Erginöz, Murat Aykaç, "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yerleşmeleri", *İstanbul Der-gisi*, sayı 6, 2002.
- Ergün, Nilgün, "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", (der.) David Behar, Tolga İslam, *İstanbul'da "Soylulaştırma". Eski Kentin yeni Sahipleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ermann, Tahire ve Türkyılmaz, Süheyla, "Neighbourhood Effects and Women's Agency Regarding Poverty and Patriarchy in a Turkish Slum", *Environment and Planning A*, sayı 40, 2008, s. 1760-1776.
- Fırat Şannan, Derya, "Değişen Orta Sınıf ve Yeni Yaşam Stilleri", yayınlanmamış araştırma raporu, İstanbul.
- Gençay, Mahir, *Gecekondun Problemi*, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1962.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berkay, Homer Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gökgür, Pelin, "Rezidanslar ve Gentrified Konutlar", *İstanbul'da "Soylulaştırma"*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gökmen, Gülçin Pulat, "Geçmişten Günümüze Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi", *Göç, Kent, Gecekondun*, Birsan Yayınları, 1998.
- Göktürk, Hakkı, "Avukat Caddesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, (der.) Reşad Ekrem Koçu, cilt 3, İstanbul, 1960, s. 1361.
- Guattari, Felix, *Üç Ekoloji*, çev. Ali Akay, Hil Yayınları, İstanbul, 1990.

- Güçlü, Eda, "Transformation of Waqf Property in the Nineteenth Century Ottoman Empire", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2009.
- Güney, Münir, "Üsküdar Kazasında Gecekondu Problemi ve Başlıca Meseleleri", 1963-1964 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi Neşriyatı, 1964, s. 20-53.
- Gürleyen, Tuğçe, "Unutkanlık Coğrafyasında Bellek Yörüngelerinin Mekânsal Analizi. Bomonti'nin Gündelik Hayatına Etnografik Bakış", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- Halbwachs Maurice, "La Population d'Istanbul (Constantinople) depuis un siècle", *Annales sociologiques*, 1942.
- Hamnett, Chris, "Gentrification and the Middle-class Remaking of Inner London, 1961-2001", *Urban Studies*, cilt 40, sayı 12, 2003, s. 2401-2426.
- Hart, Charles W. M., *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1969.
- Harvey, David, *Paris, Modernitenin Başkenti*. çev. Berna Kılınçer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Heper, Metin, *Gecekondu Policy in Turkey An Evaluation with a Case Study of Rumelihisarüstü Squatter Area in Istanbul*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- Işık, Oğuz ve Pınarcoglu, M. Melih, *Nöbetleşe Yoksulluk. Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Inalcık, Halil, "Land Problems in Turkish History", (ed.) Halil Inalcık, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Variorum Reprints, Londra, 1978, s. 221-228.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- İslam, Tolga, "Galata'da Soylulaştırma: Soylulaştırıcıların Demografik ve Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Çalışma", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, YTÜ Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 2003.
- İslamoğlu, Huri, "Politics of Administering Property: Law and Statistics in the Nineteenth-century Ottoman Empire", (ed.) Huri İslamoğlu, *Constituting Modernity Private Property in the East and West*, I. B. Tauris, Londra, New York, 2004, s. 276-320.
- , "Towards a Political Economy of Legal and Administrative Constitutions of Individual Property", *Constituting Modernity Private Property in the East and West*, I. B. Tauris, Londra, New York, 2004, s. 3-34.
- İstanbul Ansiklopedisi*, "Sanayi", cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları 1994.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *Bir Dünya Kenti, Uygar Kente Çağdaş Çözümler*, İBB Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü Yayınları, 2003.
- İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul Belediyesi Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1934.
- Karakışla, Yavuz Selim, "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu, 1839-1923", (der.) Donald Quataert, Erik Jan Zürcher, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler. 1839-1950*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 170.

- Karay, Refik Halid, *Anahtar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Karpat, Kemal, "Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and The Founding of Mecidiye, 1856-1878", (ed.) Kemal Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History*, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2002, s. 202-234.
- , "Dobruca", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 482-486.
- , *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm. Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016 [1976].
- , *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Kayasü, Serap ve Yetişkul, Emine, "Bir Araştırma Çerçevesi: Soylulaştırma 2.0", *Planlama*, cilt 23, sayı 3, 2013, s. 147-152.
- Kaygılı, Osman Cemal, *Çingeneler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- Kazgan, Gülten, *Kuştepe Araştırması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Keleş Ruşen ve Ünsal, Artun, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara Üniversitesi, SBF Yayını, 1982.
- Kellner, Douglas, "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası", *Doğu Batı*, sayı 15, 2001, s. 187-219.
- Kılıç, Duygu "Mekânsal ve Toplumsal Değişme. Bomonti Örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Kıray, Mübeccel, "Gecekondu Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 27, sayı 3, 1982, s. 561-573.
- Kırlı, Cengiz, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, sayı 83, 1999, s. 69-74.
- Koç, Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kodaman, Bayram ve İpek, Nedim, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslardan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskân Birimlerinin Kuruluşu (1878-1912)", *Erdem*, cilt 12, sayı 35, 2000, s. 377-417.
- Kolancı, Neslihan, "Kentsel dönüşümün biçimsel organizasyonu: Bomonti örneği", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ, 2018.
- Koyuncu, Aşkın, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", *Turkish Studies*, cilt 9, sayı 4, s. 675-737.
- Köprülü, Bülent, "Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'iyetleri ve İcareteynli Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt 17, sayı 3-4, s. 685-716.
- Kurtuluş, Hatice, "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", *Planlama*, sayı 53, 2006, s. 49-53.
- Kümbetoğlu, Belkis, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1994.
- Lafi, Nora, "The Ottoman Municipal Reforms between Old Regime and Modernity: Towards a New Interpretative Paradigm", (ed.) Fatih Sadırlı, *First Eminönü International Symposium*, Eminönü Belediyesi Kültür Yayını, İstanbul, 2010.

- Lawson, Edwin D. ve Sheil, Richard F., *Armenian Personal Names*, Central Intelligence Agency, Washington, 1965.
- Lee, Micheal S. W. ve Ahn, Christie Seo Youn, "Anti-Consumption, Materialism, and Consumer Well-Being", *The Journal of Consumer Affairs*, cilt 50, sayı 1, 2016, s. 18-47.
- Lees, Loretta; Slater, Tom ve Wyly, Elvin, *Gentrification*, Routledge, New York, 2008.
- Lefebvre, Henri, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- , *La production de l'espace*, Anthropos, 1974 [*Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019 (5. Baskı)].
- , *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- Lloyd, Peter, *The "Young Towns" of Lima Aspects or Urbanization in Peru*, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- Lombard, Melanie, "Constructing Ordinary Place: Place-making in Urban Informal Settlements in Mexico", *Progress in Planning*, sayı 94, 2014, s. 1-53.
- Massey, Doreen, *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001.
- Matras, Yaron, "The Role of Language in Mystifying and Demystifying Gypsy Identity", (ed.) Nicholas Saul, Susan Tebbutt, *The Role of Romanies*, Liverpool University Press, Liverpool, s. 53-78.
- Morvan, Yoann, "Juifs d'Istanbul, territorialités d'une communauté entre recompositions et dislocations", *EchoGéo*, sayı 16, 2011.
- Mundy, Martha, "The State of Property: Late Ottoman Southern Syria, the Kazâ of 'Ajlun (1875-1918)", (ed.) Huri Islamoğlu, *Constituting Modernity Private Property in the East and West*, I. B. Tauris, Londra, New York, 2004, s. 214-247.
- Mühlmann, F. Th. (haz.), *Bericht über die deutsche und schweizer Schule zu Constantinopel, zum Gedächtnis ihres fünfzehnjährigen Bestehens auf Anregung des Schulrats*, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Konstantinopel, Ankara. Bd. 351, 1884.
- Münch, Ulrich, "Bugünkü İstanbul Alman Lisesi'nin "Alman ve İsviçre Yurttaş Okulu" Olarak Kuruluş Öyküsü: 1867-1874", *Memleketimiz Dersaadet. 1850'den itibaren Boğaziçi'ndeki Alman İzleri. Daheim in Konstantinopel. Deutsche Spuren am Bosphorus seit 1850*, Pagma Verlag, Berlin, 2014.
- Neuman, Christoph K., "Modernitelerin Çatışması Altıncı Daire-i Belediye: 1857-1912", (ed.) Yavuz Köse, *İstanbul İmparatorluk Başkentinden Megakente*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 426-454
- Neyzi, Leyla, "Eski İstanbul'un Şehir Kültürünü Hatırlamak: Yaşanmışlıklar, Bellek ve Nostalji", *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 2009.
- Nora, Pierre, "Hafıza ile Tarih Arasında: Mekânlar Sorunsalı", *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.
- Onaran, Burak, *Padişahı Devirmek. Osmanlı İslahat Çağında Düzen ve Muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*, çev. Saadet Özen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

- Orbay, Kayhan, "Imperial Waqfs within the Ottoman Waqf System", *Endowment Studies*, sayı 1, 2007, s. 135-153.
- Ortaylı, İlber, "İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihîsel Evrimine Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 19, sayı 2, 1977, s. 77-97.
- Öğünç, Pınar "Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzaraya Bakmak İstemez", (der.) Tanıl Bora, *Milyonluk Manzara. Kentsel Dönüşümün Resimleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129-154.
- Öğüt, Hande, *Bomonti'den Harbiye'ye*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ölçer, Erol, *Şehir Sokak Hafıza Kuyulu'dan Biçki Yurduna Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öncel, Ayşe Derin, "Apartmanların planlanmasında olası etkilenmelerin sorgulanması", *Apartman: Galata'da yeni bir konut tipi*, Institut français d'études anatoliennes, İstanbul, 2010.
- Özden, Pelin, "Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 255-269.
- , "Kentsel Yenilenmenin Unutulan Ögesi: Toplumsal Yenilenme", (der.) Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2013.
- Özden, Uzman Kemal, "Am Bosphorus-Deutsche Soldatenzeitung. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Yayınlanan Alman Askeri Gazetesi", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016*, Elazığ, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, cilt 1, 2018.
- Özer, Sevilay, "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 31, s. 61-80.
- Özgüç, Nazmiye, "Türkiye'de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, sayı 2, 1987.
- Özmut, Ahmet H., "İstanbul Surlar Dahili Ev Tipleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, yayımlanmamış bitirme tezi, İstanbul, 1935.
- Öztürk, Nazif, "Mukâtaalı Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 132-134
- Pamuk, Orhan, *Cevdet Bey ve Oğulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Perouse, Jean F., "Deconstructing the Gecekondu", *European Journal of Turkish Studies*, sayı 1, 2004, s.1-12.
- Pulat Gökmen, Gülçin, *Geçmişten Geleceğe Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi*, Birsan Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Purtschert, Patricia ve Fischer-tiné, Herald, (ed.), *Colonial Switzerland Rethinking Colonialism from the Margins*, Palgrave Macmillan, 2015.
- Rao, Aparna, "The Concept of Peripatetics: An Introduction", (ed.) Aparna Rao, *The Other Nomads: Peripatetic Minorities in Cross-Cultural Perspective*, Böhlau, Köln, 1987, s. 1-34.
- Reşit, Ekrem ve Reşit, Cemal, "Üç Saat'ten Sonra, 'Lüküs' Hayat'tan Evvel...", *Darülbeydi*, sayı 43, İstanbul, 1933.
- Ritzer, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

- Roberts, Nathaniel, *The Power of Conversion and Foreignness of Belongin in an Indian Slum*, University of California Press, California, 2016.
- Roy, Ananya, "Urban Informality Toward and Epistemology of Planning", *Journal of the America Planning Association*, cilt 71, sayı 3, 2005, s. 147-158.
- Ruşen Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Sağlam, Nevzat, "Bir Semte Adını Veren Bomonti Bira Fabrikası", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD) The Journal of International History Researches*, Aralık 2017, sayı 1.
- Sait, Faik, "Dolapdere", *Sait Faik'in İstanbul'u*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sam, Neslihan, "Soylulaştırma Süreçlerine Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, cilt 29, sayı 2, s. 133-151.
- Saner, Ali İhsan, *Devletin Rantı Deniz...*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Schneekloth, Lynda H. ve Shibley, Robert G., "The Practice of Place-Making", *Arch. & Comport. / Arch. & Behav*, cilt 9, sayı 1, 1993, s. 121-144.
- Sennett, Richart, *Karakter Aşınması*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları Alfabetik Sırayla*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2006.
- Smith, Neil "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People", *Journal of the American Planning Association*, cilt 45, sayı 4, 1979, s. 538-548.
- , "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", *Planlama*, sayı 2, 2006, s. 13-27.
- Smith, Neil, "Gentrification, The Frontier and The Restructuring Of Urban Space", (ed.) N. Smith, P. Williams, *Gentrification of the City*, Unwin Hyman, Londra, 1986, s. 15-34.
- Sönmez, Mustafa, *İstanbul'un İki Yüzü*, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şen, Besime, "Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 44, 2011, s. 1-21.
- , "Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", (haz.) Hatice Kurtuluş, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 127-157.
- Şen, Besime ve Soytemel, Ebru, "İstanbul'da Soylulaştırma: Orta Sınıfın Sosyal Ağları ve Mekân Yaratma Stratejileri", (haz.) Dilek Özhan Koçak, Orhan Kemal Koçak, *İstanbul Kimin Şehri? Kültür, Tasarım, Seyirlik ve Sermaye*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 85-112.
- Şenyapılı, Tansı, "Baraka'dan Gecekonduya. Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Şenyurt, Ali, "20. Yüzyıl Başlarında Feriköy'deki Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, cilt 2, sayı 1, 2017, s. 153-163.
- Şişli Belediyesi, *Şişli Belediyesi Yayınları*, İstanbul, 1987.
- Tekeli, İlhan, "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", (ed.) Taner Gök, *Türkiye'de İmar Planlaması*, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 1980.

- , *İstanbul'un Planlanması ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- , *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.
- Tomaselli, Rinaldo, “La colonisation suisse: l'histoire des Bomonti dans l'Empire ottoman et dans la République turque”, <https://form-idea.com/2016/12/22/la-colonisation-suisse-histoire-des-bomonti/>
- Toprak, Zafer, “Altıncı Daire-i Belediye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, 1993, s. 220-223.
- Traverso, Enzo, *Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, Bellek, Politika*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Tunçay, Mete, 1923 *Amele Birliği*, Sosyal Tarih Yayınları, 2009.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap: *Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- Turner, John, “Lima's Barriadas and Corralones: Suburbs versus Slum”, *Ekistics*, cilt 19, sayı 112, 1965, s. 152-155.
- Tümertekin, Erol, “İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi Bomonti”, *İstanbul İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997 [1967].
- , “İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti”, İstanbul Üniversitesi, Yayın No: 1282, İstanbul, 1967.
- , *İstanbul İnsan ve Mekân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010 [1997].
- Türkoglu, Sezen ve Günay, Sezen, “Toplumsal Hafızanın Mekânsal Kodları: Bomonti'de Yer İsimleri”, *Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, 31 Ekim-2 Kasım 2018, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, *Bildiriler Kitabı*, s. 832-833.
- Türkün, Asuman; Aslan, Şükrü ve Şen, Besime, “1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hakim Söylem”, (ed.) Asuman Türkün, Mülk, Mahal, *İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Türkün, Asuman ve Kurtuluş, Hatice, “Giriş”, (haz.) Hatice Kurtuluş, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 9-24.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Temeldeki Çatlak*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.
- Yalçıntan, Murat Cemal; Çalışkan, Çare Olgun; Çılgin, Kumru ve Dündar, Uğur, “İstanbul Dönüşüm Coğrafyası”, (haz.), Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, *Yeni İstanbul Çalışmaları. Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-70.
- Yenen, Zekiye; Akın, Oya ve Yakar, Hülya, EYÜP. *Dönüşüm Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Mekânsal Yapı*, Eyüp Belediyesi Yayını, 2000.
- Yentürk, Aybala, “Osmanlı'dan Günümüze Bira”, *Gıda Mühendisleri Odası Dergisi*, sayı 6, 1999, s. 25-28.
- Yılğür, Egemen, “Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinden Ücretli İstihdam ve Politizasyon Deneyimleri”, yayımlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- , “Kumkapı Hisarında Bir Teneke Mahallesi: 19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern Kent Yoksulluğu”, *İdealkent*, cilt 8, sayı 22, 2017, s. 538-576.

- , “Kuştepe Mahallesi’nde Geç-Peripatetik Gruplar: Katmanlar, Etkileşim ve Bütünleşme”, *SAV Katkı*, cilt 1, sayı 1, 2015, s. 25-44.
- , “Lofçalı Muhacirler Mahallesi: Kentsel Mekanın Üretimi Bağlamında Peripatetik Toplumsal Organizasyon Biçimleri”, *Modus Operandi*, cilt 1, sayı 4, 2016, s. 177-211.
- , “Nişantaşı Teneke Mahallesi. Mekânsal Dönüşümün Algısal ve Sosyolojik Arka Planı”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 8, 2013.
- , “Teneke Mahalles in the Late-Ottoman Capital: A Socio-spatial Ground for the Co-inhabitation of Roma Immigrant and the Local Poor”, *Romani Studies*, cilt 28, sayı 2, 2018, s. 157-194.
- , “19. Yüzyıl İstanbul’unda Teneke Mahalleler: Kumkapı-Kadırga ve Nişantaşı-Taşocağı Örnekleri”, *Açık Alan Sanat ve Tasarım Dergisi*, cilt 1, sayı 0, 2019, s. 90-114.
- , “Bomonti-Feriköy Teneke Mahallesi: 93 Harbinden 1999 Depremine Göç Dalgaları, Toplumsal Karşılaşmalar ve Dönüşüm Dinamikleri”, (ed.) Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, *Current Debates in Sociology & Anthropology*, IJOPEC Publication, Londra, İstanbul, 2017, s. 187-211.
- , *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- , *Roman Tütün İşçileri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Yiğit, Eda, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti Bira Fabrikası Örneği”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- Yörükkan, Turhan ve Yörükkan, Ayda, *Şehirleşme, Gecekondu ve Konut Politikası*, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1966.
- Zadil, Ekmel, “İstanbul’da Mesken Meseleleri ve Gecekondu”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, cilt 2, 1949, s. 65-87.
- Ziyaoglu, Rakım, *İstanbul’un Kadıları, Şehreminileri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*, İsmail Akgün Matbaası, 1971.

Gazete Arşivleri

- “Barakalardan Tahliye Edilenler Medreselere Yerleştiriliyor”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1944, s. 2.
- “Bir Çocuk Yanarak Öldü”, *Cumhuriyet*, 4 Birincikanun 1937, s. 2.
- “Bomonti Fabrikası Satın Alınıyor”, *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1940.
- “Bomonti’de İstihsal Tecrübeleri”, *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1940.
- “Feriköyündeki Barakalar Niçin Yıkıldı”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1944, s. 4.
- “Feriköyündeki Teneke Mahalle İstimlak Edildi,” *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1944, s. 2.
- “İstanbul Sular İdaresinden”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1944, s. 6.
- “İstanbul’un Göbeğinde Bir Sokak”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1985, s. 1.
- “Mevlid”, *Cumhuriyet*, 16 İkincikanun 1941, s. 4.
- “Ölüyoruz; Halk Sütunu”, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1930, s. 4.
- “Şişli Deresinde Bir Temel Atma Töreni”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1990, s. 7.

Akşam, 3 Mayıs 1932, 24 Mayıs 1932.

Arpad, Burhan, "Yakın Geçmişten Panorama, Hesaplaşma", *Cumhuriyet*, 1956.

Börü, Alp, "İstanbul'da Arap nüfusu patladı, kayıt dışı gayrimenkul zirve yaptı!", *t24*, 2015, <http://t24.com.tr/haber/istanbulda-arap-nufusu-patladi-kayit-disi-gayrimenkul-zirve-yapti,322063>.

Cumhuriyet, 20 Şubat 1930, 4 Temmuz 1930, 14 Temmuz 1931, 25 Ekim 1951, 7 Mayıs 1957, 2 Ağustos 1957, 1 Ocak 1962, 3 Temmuz 1979, 5 Mart 1984, 24 Haziran 1987, 25 Aralık 1987, 13 Temmuz 1989, 22 Temmuz 1989, 27 Temmuz 1990, 21 Mart 1991, 23 Ağustos 2014.

Derviş, Suad, "Amele Teavün Sandıklarına Büyük Bir İhtiyacımız Var", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1936, s. 2.

Derviş, Suad, "Makinedeki Arızayı Anlayayım Derken", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1936, s. 2.

Emeğin Birliği, 4 Şubat 1978 (Özel sayı).

Faşizme Karşı Genç Öncü, 1979.

Gece Postası, 17 Mart 1956.

Gündüz, Doğan, "Aydın Vurduğun Yerden Ses Getirsin İstiyorum", *Cumhuriyet Dergi*, 6 Temmuz 1997, s. 5.

Güneşli Dünya Dergisi, 15 Nisan 1980, 7 Ağustos 1980.

Hürriyet, 18 Temmuz 1966, 27 Temmuz 1966, 29 Temmuz 1966.

Kaygılı, Osman Cemal, "Feriköyü Sokakları ve Siyah Çağlayan", *Yeni Gün*, 8 Mart 1931, s. 8.

Kireççi, T., "Bomonti Bira Fabrikası Turizm Merkezi Olacak", *Milliyet*, 29 Haziran 2006.

Küçük, Kemal, "Osmanbey'in Yanı Başında Kabristan Sokağı İstanbul'un Arka Yüzü", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1985, s. 16.

Milliyet, 17 Temmuz 1955, 9 Aralık 1963, 15 Mayıs 1970, 26 Ocak 1983.

İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Bomonti, asırlık geçmişinde sayısız dönüşüme sahne olmuş bir yerleşim yeri. Osmanlı'dan bugüne, bir yanda teneke mahallesi ve gecekonduarı, diğer yanda Levanten yaşam tarzı tüm renkliliğiyle hüküm sürerken, tarihi çok eskilere dayanan büyük fabrikalar etrafında gelişen işçi yaşamı ile orta sınıf semt sakinlerinin apartman yaşantısı yan yana varlığını sürdürmüş. Bugün Bomonti, yükselen yeni rezidansları ve sunulan yeni yaşam tarzlarıyla kentsel dönüşümün tam da kalbinde yer alıyor. *Bomonti. Kentsel Dönüşüm ve Mekânın Belleği*, Bomonti'nin geçirdiği bu dönüşümü tüm yönleriyle ele alıyor.

Derya Fırat, Bomonti Bira Fabrikası ve Bira Bahçesi'nden yola çıkıp semtin kadim belleğinin izlerini sürüyor. Egemen Yılğür, teneke mahallesinin oluşumunu ve kentsel dönüşüm karşısında mahallelinin düşüncelerini paylaşırken, Şükrü Aslan da bu eski işçi semtinin fabrikalarının, işçi yaşantısının, işçi mücadelesinin izlerini araştırıyor. Aylın Dikmen Özarıslan, Bomonti'nin orta sınıf sakinlerinin gündelik hayatını ayrıntılı biçimde sergilerken, Çağlayan Kovanlıkaya da rezidanslarla gelen soyulaştırma hamlesinin hem semtin fiziksel ve sosyal yapısını nasıl dönüştürdüğünü inceliyor hem de rezidans yaşamının yeni görünümelerini ortaya koyuyor.

Geniş bir saha araştırmasının ürünü olan bu çalışma, semt sakinlerinin gözünden Bomonti'nin geçmişini, bugününü ve geleceğini okumaya çalışıyor; sadece semtin değil aynı zamanda İstanbul'un da geçirdiği büyük dönüşümü sorguluyor. ■

